

מתעלים

לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגד"ח קניבסקי זצוק"ל

תשובה

1
מתעלים
לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגד"ח קניבסקי זצוק"ל

חמישים יום

והוא לימוד מספרי המוסר מחולקים ללימוד יומי לתקופה של חודשיים.
י"ל במשך שנת האבל על מרן זצוק"ל ע"י ארגון ארחות ישר

מתעלים

לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

"תשובה"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו של מרן שר התורה זצוק"ל
בנשיאות הגאון רבי אי"ש קניבסקי שליטי"א

י"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי
הרב יחיאל חסידה
הרב חנוך יצחקי
הרב ישראל מאיר וולך

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

דוא"ל: oy7812@gmail.com

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי ו/או
מסחרי ללא אישור מפורש מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד

מהדורה זו נתרמה מנדבת לבו של
הנגיד הנכבד איש צדקה וחסד, ידיד עולם התורה
וידיד בית מרן זצוק"ל, תמכין דאורייתא ורחים רבנן ה"ה

ידידינו היקר
יעחק בן לאה הי"ו
ומשפחתו הרוממה

לזכותו ולזכות משפחתו
זכות הלימוד והצדקה תעמוד להם להתברך משמיא בכל
מילי דמיטב, רוב נחת ואושר, בריות גופא ונהורא מעליא,
זרעא חייא וקיימא עוסקים בתורה ובמצוות, ויזכו לקדש
שם שמים ולראות בגאולה השלמה במהרה בימינו
אמן.

תוכן עניינים

10 אקדמות מילין
הקדמה

15 ספר שערי תשובה
השער השני

119 ספר ארחות יושר
יראת שמים

137 אגרות מוסר ותשובה
יסוד התשובה | ספר היראה
אגרת התשובה | אגרת המוסר

חודש אלול תשפ"ב

ברגשות שמחה של מצווה הננו נרגשים להגיש בפני הלומדים היקרים בני העלייה את הקובץ הנוכחי "מתעלים - תשובה".

בחסדי השי"ת עלינו וברחמינו המרובים, זכינו וסדרת "מתעלים" התקבלה בקרב בני התורה והלומדים בכל אתר ואתר, ברצון ובסיפוק רב. הקבצים הראשונים בסידרה, מתעלים - בין אדם לחבירו שיצא לאור לימי ספירת העומר, ומתעלים - תורה שראא אור מיד לאחר חג מתן תורה, עוררו ענין רב, והביקוש האדיר כמו גם התגובות הנלהבות מעידים על התועלת העצומה מהקבצים בס"ד.

וכמעשינו בראשונה, כן אף עתה, "בתלת זימני הוי חזקה", וקובץ זה, השלישי במנין, עוסק בענייני דיומא, דבר בעיתו מה טוב, ואין טוב וראוי יותר מעסק התשובה בימים אלו של חודש אלול הבעל"ט לקראת ימי הדין הרחמים והסליחות המשמשים ובאים.

ידוע מרבתינו בעלי המוסר, כי אף שבכל השנה כולה חובה לעסוק בחיזוק ביראת שמים ותיקון המידות ע"י לימוד המוסר כמבואר במשנה ברורה, מ"מ בימים אלו של קירבת אלוקים שעליהם אמרו חז"ל "דרשו ה' בהימצאו קראוהו בהיותו קרוב - אלו ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים", יש להתחזק ביתר שאת בחיזוק בעניינים אלו, וכידוע מדברי רבינו יונה בתחילת ספרו שערי תשובה, שהביא המשל המפורסם "לכת של לטטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשארו אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש הוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו. אמר לו: קשה יום! הלא המחתרת חתורה לפניך ואין לא מהרת המלט על נפשך?", וא"כ בימי התשובה בחודש אלול הרי המחתרת חתורה לפנינו יותר מכל ימות השנה, ובוודאי שהתביעה גדולה יותר, כמו גם הסייעתא דשמיא של הבא ליטרה מסייעיין אותו.

כאן המקום לקיים רצון צדיק, מו"ז מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זצוק"ל. היה זה לפני קרוב לשנה, בעשרת ימי תשובה תשפ"א, מרן זצוק"ל היה חלוש מאוד וישב על מקומו, ונראה היה כי שקוע במחשבותיו. בחדר שררה דממה, ולפתע הרים את עיניו הקדושות ופנה אלי ואמר בקול חלוש בזה הלשון: "תגיד לאנשים שיעשו תשובה!" היה זה מפתיע מאוד, שכן לא היה רגיל בדברים כגון אלה, ומכיון שחשבתי שלא שמעתיי הטיב או לא הבנתי את דבריו הקדושים, שאלתי לכוונתו, ומרן זצ"ל חזר על הדברים שנית: "תגיד לאנשים שבאים שיעשו תשובה!" וכאן המקום לקיים את רצונו הטהור ולהודיע את בקשתו - זעקתו: עשו תשובה!

וע"כ הורנו רבותינו, כי חלק ג' מסדרת מתעלים יעסוק בחיזוק בענייני "תשובה",

ובימי הרחמים והסליחות המסולגים, בחודש אלול יעסקו הלומדים בענייני השעה עיני דיומא - תשובה. חילקנו כדרכינו את דברי המוסר ללימוד יומי, בכל יום ויום קטע ללימוד קצר, למשך חמישים יום, המתאימים ללימוד מר"ח אלול ועד לימי החגים הבעל"ט. צירפנו בזה מספר שערי תשובה לרבינו יונה גירונדי זיע"א את השער השני - דברי יסוד הנצרכים לבא לשוב בתשובה, עם ביאורים ועיונים כאשר נדפס בספר "שערי תשובה" שבהוצאת ארגון "ארחות ישר". כן הבאנו מספר ארחות ישר למרן זיע"א שבהוצאתנו את הפרק העוסק ביראת שמים, שבוודאי יוסיף חיזוק בדבר הנצרך בימים אלו, שהרי חיזוק ביראת שמים מעורר לתשובה.

קבוצה זה הוספנו באופן מיוחד, מלבד הלימוד היומי בספרי המוסר, ראינו לנכון לקבץ כמה אגרות לחיזוק ביראת שמים וחיזוק בנושא תשובה, כמו גם לימוד המוסר. ובאמת שיש מגדולי הדורות רבות בתובנים על עניינים אלו, וכמוכן שהמקום צר מלהכיל, וע"כ לאחר היוועצות במורי דרכינו הבאנו בזה את אגרת היראה ויסוד התשובה לרבינו יונה זיע"א, את אגרת התשובה להגה"ק בעל התניא זצ"ל, ואת אגרת המוסר לרבי ישראל סלנט זצ"ל, להשלים הענין למבקשי האמת, וישמעו חכם ויוסף לקח.

סדרת חוברות זו - "מתעלים", נוסדה לעילוי נשמתו הטהורה של מורינו ורבינו מורה דרכינו ומחוללינו, עטרת ראשינו ורבן של כל ישראל מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי זיע"א, אשר עורר ודירבן אותנו לפעול לחיזוק הציבור ביראת שמים ומידות טובות ע"י לימוד המוסר. תדיר היה מורה לשואלים כעצה טובה ללימוד מוסר, ובפרט עם הצעירים ואף תשב"ב, ואף יותר מכך עוררנו להמשיך ולחזק את ארגון "ארחות ישר", ובוודאי זכות הלימוד והחיזוק של רבבות הלומדים, יהיו לנחת רוח לנשמתו הטהורה ולעילוי נשמתו.

ותפלתנו נפיל לפני בורא עולמים, שנזכה להמשיך במורשתו ובדרכיו, להתחזק ביתר שאת וביתר עוז בלימוד התורה והמוסר, ויתקבלו הדברים לתועלת ולרצון לפני המוני ישראל, ונזכה לאהלה שלימה ויבוא גואל לעמו ישראל, אמן.

בברכת התורה
אריה קניבסקי

שערי תשובה

השער השני

להחסידי רבינו יונה גירונדי זצ"ל

החוברות מסדרת "מתעלים" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני חמישים יום.

החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך מספר דקות.

תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

השער השני

להורות הַדְּרָכִים שִׁיתְעוֹרֵר הָאָדָם בְּהֵן לְשׁוֹב אֶל הַשֵּׁם

א. דַּע כִּי דְרָכֵי הַסְּפּוֹת שִׁיתְעוֹרֵר הָאָדָם בְּהֵן לְשׁוֹב
מִדְּרָכָיו הָרָעִים הֵם שְׂשָׁה, וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם ²לְמַדְּנוּ
דַּעַת אֶת הָעָם אִיךָ ³יִתְהַלֵּךְ בְּחִקְר תְּבוּנָתוֹ ⁴וַיֵּאָזִין עַד
תְּבוּנָתוֹ, ⁵וַיִּנְעִיר לָהֶם אֶזְן לְשִׁמְעַ ⁶הַשֶּׁבֶל וַיְדוּעַ, עַקְרִים
יִקְרִים, ⁷לְכָל חִפְצֵיהֶם דְּרוּשִׁים וְנַחְקָרִים. ⁸וַיִּזְתֶּר מֵהַמָּה
בְּנֵי הַזְּהָרָה, לְשׁוֹב בְּכָל יוֹם וְנִפְשָׁה לְטַהַר, ⁹בְּלַעְדֵי תַחְזָה
סְבָה מְעוֹרְרַת וַיְלִדֵי-יוֹם יִקְוֶשׁוּן מַחְשְׁבוֹתֶיהָ, כִּי תִזְכּוֹר

ביאורים

1. הדרכים. המצבים והסיבות. 2. למדנו. נלמד. 3. יתהלך בחקר תכונתו. יתבונן ויעמיק לחקור מהותו של כל אחד מן הגורמים והסיבות הללו. 4. ויאזין עד תבונתו. ויקשיב עד תכלית הבנתו של אותו הגורם. 5. ונעיר להם אוזן. ונעורר את אזנם. 6. השכל וידוע. להתבונן ולדעת. 7. לכל חפציהם דרושים ונחקרים. על דרך הכתוב (תהלים קיא, ב) "דרושים לכל חפציהם". פירוש, מבוארים לכל הרוצה להתבונן בס. ובאבן עזרא כתב: "שימצא בהם הדורש כל חפציו שידרוש". 8. ויותר מהמה בני הזהר. יותר מאשר הזהרתך על דרכי הסיבות הזהר לשוב בכל יום. 9. בלעדי תחזה סיבה מעוררת וילדי יום יקושון מחשבותיך. גם בלי שתראה שום סיבה מאלו הששה המעוררות לתשובה או ממקרי יום יום (-מאורעות וטרדות) כדי להתעורר, לקשט ולטהר מחשבותיך מן העבירות שבידך [מלשון "התקוששו וקושו - קשוט עצמך" (ב"מ קז:)], בכל

שערי

השער השני

תשובה

את בוראך, ¹⁰ והיה לך זכרו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר. ובכן ¹¹ עריה תעזר קשת מדעך לישור ¹² הדורי טבעך, ומיראת-השם ואהבתו והבושה מלפניו ¹³ תוסיף מעלות תמיד, ¹⁴ ותשקוד על נקיון כפיך, ¹⁵ וכרות רעיונים מורדים משרעפיך, ¹⁶ והברו נושאי כלי נפשך, ובקרה יוצרה ¹⁷ תעדה עדיה ותכלול יפיה, כמו שכתוב (ישעיה מה, כה) ¹⁸ "בני ¹⁹ יצדקו ויתהללו כל-זרע ישראל",

ביאורים

זאת הזהר לשוב ע"י שתזכור את בוראך. או הכוונה, לא רק שלא תראה שום סיבה המעוררת לתשובה אלא שעוד ייווצרו סיבות מקרי-יום שיקשו על לבך ומחשבותיך מלשוב (זה השער). או הכוונה, ראה לשוב בתשובה לפני שיעירוך מן השמים ע"י יסורים, ומאורעות וטרדות יהיו לך למוקש ויטרידוך ולא יהי לך פנוי לעסק נשמתך (הרוצה בתשובה). ¹⁰. והיה לך זכרו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר. זכרון בוראך יועיל להשיב נפשך מן הדרכים שהמה תולדה מהגוף שהוא חומרי וגוש עפר, כלומר להרחיקך מן הרצונות הגופניים והתאוות הגשמיות. ¹¹. עריה תעזר קשת מדעך. גלה ופרסם את גבורתך ועוז כוחך בכלי מחשבתך (עפ"י חבקוק ג, ט, ורש"י שם). ¹². הדורי טבעך. נטיית הטבע החמרי שבך. ¹³. תוסיף מעלה תמיד. מדרגה אחר מדרגה. ¹⁴. ותשקוד. תתמיד. ¹⁵. וכרות רעיונים מורדים משרעפיך. והסר מחשבות סוררות והרהורים מרדניים ממחשבותיך. וי"ג "וברות", כלומר, ולנקות הרהורים שיש בהם מרד ופשע ממחשבותיך. ¹⁶. והברו נושאי כלי נפשך. [עפ"י ישעיה נב, יא] כלומר, ואז יטהרו גם איברי הגוף שהם נושאי ומשרתי הנפש. ¹⁷. תעדה עדיה ותכלול יפיה. תענוך קישוטיה ויושלם יפיה [מלשון 'כלילת יופי'], כלומר, תתקטט ותתיפה לפניו יתברך במעלות ומדות נאצלות. ¹⁸. כה'. על ידי זכירת ה'. ¹⁹. יצדקו וגו'. ישיגו השלמות והיו צדיקים, והיו ראויים להתהלל בהם. ויש מפרשים, 'יצדקו' - תיקון על המעשים הרעים, 'ויתהללו'

שערי

השער השני

תשובה

ותוסיף אמין להעיר את רוחך בדרכי-הסבות הששה אשר ותבארו. ואשר לא השיג ²⁰ המעלה הזאת, יבנע לבנו הערל ²¹ מדרך הסבות וראות רבות. ²³ ולפי מעוט ההכרה מדרך הסבה המעוררת לב האדם לתשובה וכפי נטותה אל דרך הרצון, יודע ויבחן כי התשובה ²⁴ מן הנפש החשובה.

ב. הדרך הראשון, כאשר תמצאנה את האישי צרות, ישיב אל לבו ויאמר, אין זה בי אם דרכיו ומעלליו אשר ²⁵ עשו אלה לו, וקטאיו ²⁶ עוללו לנפשו, וישוב אל השם וירחמהו, כענין שנאמר (דברים לא, יז)

ביאורים

על עשיית מעשים טובים (זה השער). ²⁰. המעלה הזאת. של תשובה מתוך זכירת הבואר יתברך. ²¹. מדרך הסיבות. מחמת ששת הסיבות המנויות להלן. ²². וראות רבות. וראיית ענינים רבים אשר יעוררוהו גם-כן לתשובה. ²³. ולפי מיעוט ההכרה וכי'. כלומר, במדה שהכרתו לעשות תשובה תהיה פחות מתוך סיבות אלו המעוררות לתשובה ויותר נטיית לבו לעשות תשובה מרצון, בזאת יבחן ויודע שתשובתו היא באה מחשיבות הנפש ולא מתוך הכרת. ויש מפרשים להיפך, ע"ד השלילה: לפי מיעוט התעוררותו לחזור בתשובה מסיבות אלו ולפי נטיית הכרתו אל התאוות-הרצונות, יבחן כמה שפל הוא, שהרי התשובה באה מתוך הנפש החשובה, ומכיון שלא שם לבו לשוב - אות הוא שנפשו פחותה וגרועה (זה השער). ²⁴. מן הנפש החשובה. כדברי רבינו לעיל (שע"ר א' אות י"ג): "והתשובה תבא מדרך טהר הנפש וזכות שכלה". ²⁵. עשו אלה לו. גרמו לו צרות אלו. ²⁶. עוללו. סיבבו וגרמו.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

(א) **וּמִצְאָהוּ רְעוּת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הֲלֹא עַל כִּי-אֵין אֱלֹהֵי בְּקַרְבִּי מִצְאוֹנִי הָרְעוּת הָאֵלֹהִים.**
וְתִרְאֶה בְּמַנְהֵג בְּשַׁר-וָדָם, כִּי יַחְטֵא אִישׁ לְאִישׁ, וּבָעֵת צָרְתוֹ יִתְחַרֵּט וּפְנַע אֵלָיו מִפְנֵי שֶׁהוּא צָרִיף לְעוֹזְרָתוֹ, תִּהְיֶה הַחֲרָטָה הַזֹּאת גְּרוּעָה בְּעֵינֵי חֲבֵרוֹ, ²⁷ כְּעֵינַיִן שֶׁאָמַר יִפְתַּח (שׁוֹפְטִים י"א, ז) ²⁸ וּמְדוּעַ בָּאתֶם אֵלַי עֵתָה בְּאֲשֶׁר צַר לָכֶם, וּמַחֲסְרֵי הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא מְקַבֵּל הַתְּשׁוּבָה מִתּוֹךְ

א. ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כן אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. יש לעיין, מדוע בתחילת הכתוב נאמר "ומצאוהו רעות רבות וצרות", ואילו בסופו נאמר "מצאוני הרעות האלה" ואילו "הצרות" אינן מוזכרות, ולכאורה היה לו לסיים ולומר "מצאוני הרעות והצרות האלה"?

אלא, "רעה" היא גוף הרעה עצמה, ו"צרה" היא מלשון 'צר',

וכתרגום אונקלוס "ועקן", כלומר, מה שמעיק ומכביד על האדם מחמת הרעה. שכן קורה שאדם שרוי במועקה קשה, ונשבר רוחו ובקרבו בתחושה כי צר לו והעולם חשך בעדו, וזאת מלבד עצם הסיורים שיש לו מחמת עצם הרעה הפוקדת אותו. תחושה זו היא תוצאה מחוסר אמונה ובטחון בה' כאשר אין ה' בקרבו

ביאורים

27. **כְּעֵינַיִן שֶׁאָמַר יִפְתַּח.** יפתח הגלעדי גורש ע"י אחיו מביתו, ולאחר מכן כאשר נלחמו בני-עמון עם ישראל, הלכו זקני גלעד אל יפתח ובקשו ממנו שישב אל גלעד כדי שיעזור להם להלחם בבני-עמון. אמר להם יפתח: הלא שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי. 28. **וּמְדוּעַ וְגו'.** רצה לומר, ואם תאמרו שבאמת ניחמתם על הרעה, אם כן למה איחרתם עד כה, ומדוע באתם עתה כאשר צר לכם ולא מקודם, ונראה מזה שעדיין האיבה במקומה עומדת, ומפני הדחק באתם (מצו"ד).

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

הַצָּרָה וְתִהְיֶה לְרִצּוֹן לְפָנָיו, ²⁹ וַיֹּאחֲזֵב נְדָבָה אֶת הַחוּטָא ³⁰ בְּשׁוֹבוֹ עָדָיו ³¹ בַּיּוֹם תּוֹכַחָה וּמִקְרַב צָרָה, שֶׁנֶּאֱמַר (הוֹשֵׁעַ יד, ב-ה) ³² שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ ³³ כִּי כִשְׁלֹת בַּעֲוֹנֶךָ, קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְגו', ³⁴ אֲרַפָּא מִשׁוֹבְתֶם ³⁵ אֹהֲבֶם נְדָבָה". וְנֶאֱמַר (משלי ג, יב) ³⁶ כִּי אֶת אֲשֶׁר יֹאחֲזֵב יְיָ ³⁷ יוֹכִיחַ

של אדם וחש עצמו כעזוב וכעשוק באין לו מגן ומושיע. אבל מי שיראת השם בלבו ומאמין בהשגחה פרטית משמים, אזי ה"רעות" אינן הופכות ל"צרות", ואין שום דבר מעיק ומציק לו, כמאמר דוד המלך (תהילים כז): "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע - כי אתה עמדי", כי על

הכל ימצא מנוח ותנחומים, וקווי ה' יחליפו כח. על כן, גם אם בתחילה ימצאוהו "רעות רבות וצרות", הרי אם מתבונן האדם בסיבתן ומכיר בחטאיו ומבין שמצבו הקשה נגרם כתוצאה מ"אין אלוהי בקרבי", ממילא בטלו ממנו ה"צרות" הסובבות אותו וסורת כל המועקות, ונשאר רק עם ה"רעות" עצמן, על כן אומר הוא: "מצאוני הרעות האלה" (הקדמת 'אבי עזרי' נשים וקדושה).

ביאורים

29. **וַיֹּאחֲזֵב נְדָבָה.** חינוס, לפנים משורת הדין, מתוך נדיבותו. 30. **בְּשׁוֹבוֹ עָדָיו.** כשישוב עד אליו. 31. **בַּיּוֹם תּוֹכַחָה וּמִקְרַב צָרָה.** אפילו בזמן פורענות ומתוך הצרות. 32. **שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל וְגו'.** במסכת יומא (פז): אמרו כי פסוק זה נאמר בשב מחמת יראה. 33. **כִּי כִשְׁלֹת בַּעֲוֹנֶיךָ.** באו לך מכשולים ר"ל יסורים בעד עוונך (רש"י). 34. **אֲרַפָּא מִשׁוֹבְתֶם.** אסלח על התנהגותם המתמרדת. 35. **אֹהֲבֶם נְדָבָה.** בתורת נדבה ומתנת חינוס - לפנים משורת הדין. ומבואר, שהעושה תשובה מתוך צרה, לא רק שמועילה לו להנצל מעונש החטא, אלא שנרצה לפני ה' כאילו לא חטא [וז"ל רש"י]: "ארפא משובתם ואוהבם בנדבת רוחי אף על פי שאינם ראויים לאהבה אתנדב לאהבתם, כי שב אפי ממנו". 36. **כִּי אֶת אֲשֶׁר יֹאחֲזֵב ה' יוֹכִיחַ.** שהתוכחה הוא סימן האהבה, שמאהבתו ישיגה עליו להיטיב דרכו ולהעלותו אל מדרגה למעלה למעלה (מלבי"ם). 37. **יוֹכִיחַ.** אותו

שערי

השער השני

תשובה

³⁸ וּבָאֵב אֶת-בֶּן יִרְצָה". וְאִם לֹא יֵשׁוּב הָאִישׁ מִדְּרַבּוֹ הָרָעָה ³⁹ בְּיוֹם רֵעָה ⁴⁰ וְהוֹכַח בְּמַכְאוֹב וְלֹא שָׁב ⁴¹ עַד הַמַּכְהוֹ, יִגְדַּל עֵוֹנוֹ ⁴² וְיִכְפַּל עֲנָשׁוֹ. הֲלֹא תִרְאֶה אִם הַמְּלֶךְ מִיֹּסֵר מִי אֲשֶׁר הִטָּא לוֹ ⁴³ וְלֹא יוֹסֵר, ⁴⁴ יִקְשֶׁה מוֹסְרוֹ ⁴⁵ וְיִכְבֵּד עָלָיו מְאֹד. וְכֵן כְּתוּב (ויקרא כו, יח) ⁴⁶ "וְאִם עַד-אֱלֹהִים לֹא תִשְׁמָעוּ לִי וְיִסְפְּתִי לְיִפְרָה אֶתְכֶם". וְנֹאמֵר (איוב לו, יג) ⁴⁷ "וְחִנְפִּי-לִבִּי ⁴⁸ יִשְׂרִמוּ אֵת, ⁴⁹ לֹא יִשְׁעוּ בִּי אֲסָרִים". וְאִם לֹא יִדַּע וְלֹא יִתְבּוֹנֵן בִּי ⁵⁰ הֲתִלְאוֹת ⁵¹ מְצֹאוֹהוּ מִפְּנֵי הַטָּאִיו, אֵךְ יֹאמֵר כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ הַפְּלִשְׁתִּים (שמואל-א, ט) ⁵² "כִּי לֹא יִדְוֶה נְגַעָה בְּנוֹ מִקְרָה הוּא הָיָה לָנוּ", בּוֹאֵת יְהִי קֶצֶף עָלָיו מִלְּפָנֵי

ביאורים

הוא מִיֹּסֵר. ³⁸. וכאב את בן ירצה. כשם שהאב יתרצה אל בנו אם באמצע תוכחתו מתחרט בנו על מעשיו הרעים, כן גם השי"ת מתרצה אל האדם אם מתוון צרה שב אליו. ³⁹. ביום רעה. בעת צרתו. ⁴⁰. והוכח במכאוב. והתייסר בכאבים. ⁴¹. עד המכהו. דהיינו עד ה' שהענישו. ⁴². ויכפל ענשו. כי כפי גודל החסד כן גם גודל העונש למי שלא מנצל זאת, והקב"ה נוהג עמו בחסד כפול, גם מיסרו כדי שישבו וגם מוכן לקבלו כששב מרוב צרותיו, ואם אינו שב - אזי במדה כנגד מדה יכפל גם ענשו (עלי אורח). ⁴³. ולא יוסר. ואינו רוצה לקבל מוסרו. ⁴⁴. יקשה מוסרו. יענישו קשה יותר. ⁴⁵. ויכבד עולו. על העבריו. ⁴⁶. ואם עד אלה. ואם בעוד שהמכות הללו קיימות אצלכם עדיין לא תשמעו. ⁴⁷. וחנפי לב. הם הרשעים, המחניפים ליצרם למלאות שאלתו. ⁴⁸. ישימו אף. מעלים על עצמם אף וחימה מה'. ⁴⁹. לא ישועו כי אסרם. בשביל שאינם צועקים אליו כשהוא מיסרם ביסורים. ⁵⁰. התלאות. הצרות. ⁵¹. מצאוהו. באו עליו. ⁵². ידו. של הקב"ה.

שערי

השער השני

תשובה

הַשֵּׁם וְיִגְדַּל עֵוֹן ⁵³ חַפַּת הַזֹּאת ⁵⁴ מַחֲטָאת חַפַּת הָרֵאשׁוֹנָה. עַל בֶּן כְּתוּב כְּרֵאשׁוֹנָה עַל חַפַּת הָרֵאשׁוֹנָה "וְיִסְפְּתִי לְיִפְרָה אֶתְכֶם", וְכְתוּב אַחֲרֵי-כֵן עַל חַפַּת הָאֲחֵרֶת הַנּוֹכַרֶת (ויקרא כו, כא) ⁵⁵ "וְאִם-תִּלְכוּ עִמִּי קְרִי וְלֹא ⁵⁶ תֵּאָבֹו לְשִׁמְעַע לִי וְיִסְפְּתִי עָלֵיכֶם מִכָּה ⁵⁷ שִׁבְעַת כְּחַטָּאתֵיכֶם", כִּי כָּל כַּת הָאֲחֵרוֹנָה בְּפִרְשָׁה קִשָּׁה מִן הָרֵאשׁוֹנָה. וְאַחֲרֵי כֵן כְּתוּב (שם שם, כג-כד) ⁵⁸ "וְאִם ⁵⁹ בְּאֱלֹהִים לֹא תוֹסְרוּ לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי קְרִי, ⁶⁰ וְהִלַּכְתִּי אִתְּךָ אֲנִי עִמָּכֶם בְּקָרִי", וְאַחֲרֵי-כֵן כְּתוּב (שם שם, כז-כח) ⁶¹ "וְאִם- ⁶² בְּחַטָּאת קְרִי". לִי וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי, וְהִלַּכְתִּי עִמָּכֶם בְּחַטָּאת קְרִי". וּפְרוּשׁ "וְהִלַּכְתֶּם עִמִּי בְּקָרִי", כִּי תֹאמְרוּ מִקְרָה הוּא הָיָה לָנוּ. וְאִם אֵין הָאִישׁ מִכִּיר ⁶³ מַעֲבָדָיו וְאֵינְנוּ יוֹדַע כִּי יֵשׁ

ביאורים

⁵³. הכת הזאת. שתולה הכל במקרה. ⁵⁴. מחטאת הכת הראשונה. שיועדים ומכירים שהעונשים באים על חטאם, ורק מרוב הרגלם לא מתבוננים ולא נתעוררו עדיין לשוב, ויש תקוה שאם יוסיפו ויכבידו ענשם יתעוררו אז לשוב (פתח השער). ⁵⁵. ואם תלכו עמי קרי. אם גם לאחר כל העונשים, עדיין תאמרו שכל הצרות באו במקרה. ⁵⁶. תאבו. תרצו. ⁵⁷. שבע כחטאתיכם. עוד שבע פורעניות אחרים, על שבע חטאתיכם האמורות למעלה שם. ⁵⁸. כאלה. בפורעניות האלה. ⁵⁹. לא תווסרו לי. לא תקבלו מוסר להכנע ולשוב אלי. ⁶⁰. והלכתי אף אני עמכם בקרי. גם אני אשיח עליכם רק במקרה, לפעמים אשיח ולפעמים אעלים עין מכם. ⁶¹. בואת. אחרי כל הפורעניות האלו. ⁶². בחמת קרי. בכעס גדול, ואשיח עליכם רק במקרה. ⁶³. מעבדיו.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

בִּידוֹ עֵזָב אֲשֶׁר חָטָא, עָלָיו לְפָשֶׁשׁ
 כְּמַעֲשָׂיו וּלְחַפְשׁ דְּרָכָיו, כְּעֵינָן
 שְׁנֵאמַר (איכה ג, ט) "נַחֲפָשָׁה דְרָכֵינוּ
 וְנַחֲקָרָה". וְאִם הֶעֱלַם יַעֲלִים עֵינָיו
⁶⁴ וְנִזְאָלוּ וְנִשְׂאוּ רַעֲיוֹנָיו ⁶⁵ וְלֹא הִכִּירוּ
 דְרָכָיו וְלֹא יָדְעוּ מַעֲשֵׂה יָדָיו וְאֲשֶׁר
 עָשָׂו אֲצַבְעוֹתָיו, וַיֹּאמֶר לֹא חָטָאתִי
 - ⁶⁶ חָטָאתוֹ כְּבָדָה מְאֹד, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר
 (ירמיה ב, לה) ⁶⁷ "הֲנִי נִשְׁפָּט אֹתָךְ
⁶⁸ עַל-אֲמָרְךָ לֹא חָטָאתִי". וְנֵאמַר
 (ישעיה מב, כה) ⁶⁹ "וְהִלַּחֲטָהוּ מִסְכִּיב
 וְלֹא יָדַע וְתִבְעַר-בּוֹ וְלֹא-יִשִּׁים עַל-לֵב". וְנֵאמַר (משלי יט,

ב. הנני נשפט אותך
 על אמרך לא חטאתי.
 מבוואר כאן ש'לב יודע
 מרת נפשו' ואם האדם
 עושה חשבון אמיתי
 ומתבונן בדרכיו -
 בודאי ימצא הדברים
 שנכשל בהם, ואין לו
 טענה שעשה חשבון
 ואעפ"כ לא מצא. כי
 אם לא נאמר כך, לא
 שייך לענוש אותו על
 אמרו "לא חטאתי"
 מאחר ואפשר שלא
 הכיר חטאו, ועל
 כרחק צ"ל שאם עשה

ביאורים

מעשיו. ⁶⁴ וְנִזְאָלוּ וְנִשְׂאוּ רַעֲיוֹנָיו. נטפשו ונתעו (מלשון "הנחש השיאני").
⁶⁵ וְלֹא הִכִּירוּ דְרָכָיו. כלומר, מחשבותיו לא הכירו את מעשיו. ו"ג ולא הפרו
 דרכיו, כלומר, לא תוקנו מעשיו. ⁶⁶ חָטָאתוֹ כְּבָדָה מְאֹד. אף יותר מן הכת
 השניה האומרת מקרה הוא, שהרי אם יקבלו עונשים כאלו שלא יוכלו בשום
 אופן לומר עליהם שהם במקרה בדרך הטבע, כי אז יש תקוה גם להם. משא"כ
 האומר "לא חטאתי", הלוא צדיק הוא בעיניו ועל מה ישוב (זה השער). ועוד,
 שיש לו הרגשה כאילו הקב"ה מעניש אותו שלא כדין, ויש בזה חילול ה', כאילו
 אין הקב"ה נוהג במשפט (משיבת נפש). ⁶⁷ הֲנִי נִשְׁפָּט אֹתָךְ. אבוא עמך
 במשפט (רש"י). ⁶⁸ עַל אֲמָרְךָ לֹא חָטָאתִי. ר"ל מלבד גמול החטא אוסיף
 עוד עונש על מה שתכחש חטאיך (מצוד"ד). ⁶⁹ וְהִלַּחֲטָהוּ מִסְכִּיב וְגו'. "רצה

חשבון כראוי לא
 יתכן שלא יכיר חטאו.
 וכבר מפורסם דברי
 בעל ה"אבי עזרי"
 זצ"ל לבאר הסוגיא
 במסכת נדרים (פא).
 "מי האיש החכם ויבן
 את זאת" (ירמיה ט,
 יא) "דבר זה נשאל
 לחכמים ולנביאים

ג) ⁷⁰ "אֵילַת אֲדָם תִּסְלַף דְרָכָו ⁷¹ וְעַל-
 יְיָ יִזְעַף לְבוֹ".

ג. וְתִרְעֶה וְתִשְׁכַּח כִּי ⁷² מוֹסֵר הַשֵּׁם-
 יִתְבָּרַךְ לְטוֹבַת הָאָדָם. כִּי אִם
 חָטָא אִישׁ לְפָנָיו וַיַּעַשׂ הֲרַע כְּעֵינָיו,

ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו "ויאמר ה' על עזבם את תורת"י וכו'
 שאין מברכים בתורה תחלה", עיי"ש. וצ"ע, שאם הוא חטא קל ודק כל-כך עד
 שאפילו החכמים והנביאים לא פירשוהו, מה שייך לתבוע את האדם על חטא
 קל כזה, אולי גם האדם לא הכיר את החטא? ועל כרחק צריך לומר שזה לא
 יתכן, ואף אם חכמים ונביאים לא הכירו החטא, אבל נשמת האדם היא ניצוץ
 אלוה ממעל, והיא יכולה לדעת ולהכיר על עצמו מה שגם חכמים ונביאים אינם
 יכולים להכיר בו, ולכן נענשו בחורבן בית המקדש על עוון זה שלא ברכו בתורה
 תחלה, שהיו צריכים לעמוד על זה מעצמם. ולכן כל שיש לאדם איזה עוון לא
 שייך לפטור עצמו בטענה של לא ידעתי כי חטאתי, כי אם היה עושה חשבון
 כראוי בודאי היה מוצא את העוון (משיבת נפש).

ביאורים

לומר, אבל אין נותנים לב לדעת שבא בהשגחה, וכאשר בערה מסביב לא ידע
 שמהשם באה, וכאשר בערה בו בעצמו ובגופו - עם כל זה אינו משים על לבו
 להבין שבא בהשגחה, ר"ל אינו משים על הלב לא בעת כשהצרה ממשמשת
 לבא ולא בעת שכבר באה" (מצוד"ד). ⁷⁰ אֵילַת אֲדָם תִּסְלַף דְרָכָו. פירש
 רש"י: "בעוונתו בא לו הרע, כי באיולתו (ברשעותו ובטפשותו) תסלף דרכו
 ועבר עבירות ונפרעין ממנו". ⁷¹ וְעַל ה' יִזְעַף לְבוֹ. "הרהר אחר מדותיו של
 הקב"ה בבוא אליו הצרה, והוא ידמה ולבבו יחשוב כי לא ימצא לו עוון אשר
 חטא..." (רבנו בבואורו למשלי שם). ⁷² מוֹסֵר ה'. עונשים ויסורים הבאים על
 האדם.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

מוסר השם עליו לשתי תועלות.
73 האחת, לכפר על המאיו
74 ולהעביר את עונו, כמו שנאמר
 (תהלים כה, יח) **75** "ראה עניי ועמלי
76 ושא לכל-חטאותי". ובתחלואי
 הגוף אשר **77** חלה השם בו ירפא חלי
 נפשו, ^(א) כי העון חלי הנפש, כמו

ג. כי העון חלי הנפש.
 להלן (שער ד' אות א')
 כתב רבינו: "כדרך שיש
 לגוף חלי ומדוה - כך
 יש לנפש. ומדוה הנפש
 וחליה - מדותיה הרעות
 וחטאיה, ובשוב רשע
 מדרכו הרעה, ירפא
 השם יתברך חלי הנפש
 החוטאת". ורבינו בחיי
 בספרו כד הקמח (ערך
 ראש השנה) כתב:

"מצינו שהתשובה נקראת רפואה... לפי שהעון הוא חולי הנפש... כי כשם שהגוף
 יש לו בריאות וחולי כן הנפש יש לה בריאות וחולי. בריאותה המעשים הטובים
 וחוליה הוא הפכה. וכשם שהגוף החולה מניח המאכלים הטובים ואוכל העפר
 והפחם ושאר דברים שאינן ראויין לאכילה כן הנפש החולה תרחיק ותמאס המדות
 הטובות ותבחר המדות הרעות והמעשים שאינן ראויים לעשותם".

ביאורים

73. האחת לכפר על חטאיו. גם לאחר התשובה כענין שמצינו (יזמא פו.)
 שיש עבירות שתשובה ויוהכ"פ תולין, ויסורים ממרקים-גומרים את הכפרה.
74. ולהעביר את עונו. כאילו לא היה. [ויש מפרשים, "לכפר על חטאיו
 ולהעביר את עונו", על "חטאים" שהם בשגגה שייך לשון "כפרה" שמקנה
 את החטא לגמרי, ואילו על ה"עון" שייך לשון "העברה" שהעון עצמו אינו
 נמחק כמבואר במסכת ר"ה (ז). (משיבת נפש)]. **75. ראה עניי ועמלי.** 'עניי'
 על ההכנעה ו'עמלי' על היסורין, כי היסורין עם ההכנעה מכפרים העוונות (כד
 הקמח, ערך גאולה). בביאור רבינו למשלי (ג, כו) כתב: "אם גברו עליו צרות
 ונכנע מפניהם, יבטח על רחמי השם כי ירחם עליו מפני צרותיו ומפני הכנעתו
 ומפני תקותו אל השם, שנאמר (תהלים כה, יח) 'ראה עניי ועמלי', ונאמר
 (איכה ג, יט) 'זכור עניי ומרודי לענה וראש', פירושו: איחל רחמי על הצרות
 ועל ההכנעה". **76. ושא.** וכפר. **77. חילה.** הטיל מחלה (רס"ג, דברים כט, כא).

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

שנאמר (שם מא, ה) **"רפאה⁷⁸ נפשי כי-**
חטאתי לך". ונאמר (ישעיה לג, כד)
79 **ובל-יאמר שכן חליתי העם הישב**
בה נשא עון". **80** **והשנית, להזכירו**
ולחשיבו מדרךיו הרעים, כמו שכתוב
(צפניה ג, ז) ⁸¹ "אך-תיראי אותי ⁸² תקחי
מוסר". **ואם לא קבל המוסר ⁸³ ולא**
נחת מפני תוכחת ⁸⁴ ולא מל ערלת
לכבו - אזי לו ואזי לנפשו, כי סבל
יסורים ⁸⁵ ונשא את עונו ⁸⁶ ולא נרצה
עונו, אבל נכפל ענישו כאשר בארנו.

ד. ולא נרצה עונו.
 לכאורה צריך להבין,
 מדוע אין לו כפרה על
 חטאיו, הרי קיבל עונש
 עליהם?
 הדבר יתבאר עפ"י
 מש"כ רבינו לעיל
 "ובתחלואי הגוף אשר
 חלה השם בו ירפא
 חולי נפשו, כי העון
 חלי הנפש". והכוונה
 בזה, שבאמת יסורי
 הגוף אינם יכולים
 להוות כפרה לעון, כי
 העון הוא חלי הנפש,
 ואין יסורי הגוף יכולים
 לכפר על תחלואי
 הנפש, אלא שמחמת

יסורי הגוף מתעורר האדם לשוב מעוונותיו, הרי שלחולי הגוף יש השפעה

ביאורים

78. נפשי. לא אמר רפא גופי, כי סיבת חוליו הם עוונותיו, ואם ירפא האל
 הנפש מחולקת - שהוא כפרת העוונות - נרפא הגוף (רד"ק, מצו"ד). **79. ובל**
יאמר שכן חליתי. לא יאמרו עוד אנשי ירושלים שהם חלו מרוב הצרות שבאו
 עליהם. 'העם היושב בה נשוא עון' - כי ה' כיפר להם על עוונותיהם ולא
 יענישם עוד. **80. והשניה.** התועלת השניה הבאה ע"י היסורים. **81. אך תיראי**
אותי. כאשר תראו מה ה' עושה לגויים. **82. תקחי מוסר.** תלמדו לקח ותשובו
 בתשובה. **83. ולא נחת מפני תוכחת.** לא נתיירא ולא נכנע מפני היסורים.
84. ולא מל ערלת לכבו. ולא הסיר את אטימות לבבו וכיסויו. כלומר, אינו
 מייטיב את דרכיו. **85. ונשא את עונו.** וקיבל את תוצאות עונו. **86. ולא נרצה**
עונו. ובכל זאת לא נתכפר עונו.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

ד. וְכַאֲשֶׁר יִקְבַּל הָאָדָם אֶת מוֹסַר הַשָּׁמַיִם וְיִיטִיב דְּרָכָיו וּמַעַלְלָיו, (ח)⁸⁷ רְאוּ לֹא שִׁישְׁמַח בְּיַסְוֵרָיו, לְפִי שֶׁהוֹעִילָהּוּ תוֹעֵלוֹת נִשְׁגָבוֹת, וְיֵשׁ

על הנפש, ולכן הם מכפרים על העוון שהוא חלי הנפש, אבל אם אין יסורי הגוף משפיעים על הנפש ואינו מתעורר לשוב בעקבותיהם, א"כ מכיון

ששני דברים שונים הם ואינם משפיעים זה על זה, לא יתכפרו עוונותיו, שאין יסורי הגוף יכולים לכפר על תחלואי הנפש (פתחי תשובה).

ה. ראו לֹא שִׁישְׁמַח בְּיַסְוֵרָיו לְפִי שֶׁהוֹעִילָהּוּ תוֹעֵלוֹת נִשְׁגָבוֹת וְיֵשׁ לֹא לְהוֹדוֹת לְשָׁם יִתְבַּר עֲלֵיהֶם כְּמוֹ עַל שְׂאֵר הַהַצְלָחוֹת. כעין דברי רבינו כתב ה'בית הלוי' (פרשת בשלח) לבאר את דברי המדרש (בשלח כג, ג) "אז ישיר משה - אמר משה, ב'אז' חטאתי שאמרת ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה, ב'אז' אני אומר שירה". וביאור הענין, הדנה מי שהוא בצער חלילה והקב"ה עוזרו ומצילו ונותן להקב"ה שבח והודיה על הטובה שעשה לו, יש בזה שני אופנים: יש שעיקר שמחתו רק בעבור הטובה שנעשה לו שניצל מהצרות, ולא על הצער שמקודם, שבו לא ישמח כלל ועדיף היה לו שלא היה כלל. ויש שישמחו על הצער גופאי, שזכו להיות הכלי חפץ ה' אשר על ידם נתגדל כבודו יתברך וכמ"ש דוד המלך בתהילים (קית, כא) "אודך ה' כי עניתני ותהי לי לישועה". דוד המלך מודה לא רק על הישועה אלא גם על הצרות, על כי עניתני [מלשון עינוי. ובמצודת ציון פירש בענין אחר מלשון עניה והאזנה], כי ע"י כך נתגדל ונתקדש שמו של הקב"ה בעולם. וזו כוונת המדרש: אז ישיר משה - משה ובני ישראל אמרו שירה לא רק על כי גאה גאה, אלא גם על הצרות של "מאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה". עכתו"ד. ולפי דברי רבינו יש לבאר באופן דומה, דמשה ובני ישראל אמרו שירה אף על הצרות, לפי שעי" הצרות מגיע האדם "לתועלות נשגבות" וזוכה להכרת ה' "ויש לו להודות לשם יתברך עליהם כמו על ההצלחות" (שערי מאור).

עוד אפשר לבאר, שמכיון שנתעורר לתשובה והיטיב דרכיו מחמת היסורים, אין לך הצלחה גדולה מזו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי (ג', י"א): "מוסר ה' בני

ביאורים

87. נשגבות. גדולות מאד.

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

לֹא לְהוֹדוֹת לְשָׁם יִתְבַּר⁸⁸ עֲלֵיהֶם כְּמוֹ עַל שְׂאֵר הַהַצְלָחוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קטז, יג) ⁸⁹ בּוֹם-יִשׁוּעוֹת אֲשֶׁא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא, וְנֶאֱמַר (שם שם, ג-ד) ⁹⁰ צָרָה וְיָגוֹן אֲמַצָּא וּבְשֵׁם-יְיָ אֶקְרָא. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָהּ (ספרי ואתחנן ז') רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אֹמֵר, כָּל זְמַן שֶׁהָאָדָם שָׂרִיף בְּשִׁלְוָה אֵין מִתְכַּפֵּר לֹא מְעוֹנוֹתָיו כְּלוּם, וְעַל יְדֵי הַיַּסְוֵרִים

אל תמאס", זה דבר מופלא במעלת הבטחון, כי אם יראה בעל הצדקות והמצוות שאינו מצליח בעושר או שיבואהו מוסר ה' - יחזק ויאמץ בבטחון, ואל ימאס מוסר ה' וידע כי הוא לטובתו יותר מגמול ההצלחה בעושר ובשלוה, כי רצה ה' לנקותו מכל עוון ואשמה ולהגדיל שכרו בעולם הגמול עיי"ש.

הוא ⁹¹מִתְרַצָּה לְמַקּוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ג, יב) ⁹² כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב יְיָ יוֹכִיחַ וְכָאֵב אֶת-בֶּן יִרְצָה. פְּרוֹשׁ, כָּאֵב

ביאורים

88. עליהם. על היסורים. 89. כּוֹם יִשׁוּעוֹת אֲשֶׁא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא. ארים כוס יין עבור הישועות שעשה לי, ואודה לו עליהם. 90. צָרָה וְיָגוֹן אֲמַצָּא וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא. אותה הלשון שנאמרה על הישועות נאמרה גם על הצרה והיגון, "ובשם ה' אקרא", מכאן למדו (ברכות ס:): שצריך לקבל את הרעה בשמחה. וכתב המהרש"א, כי בשני הפסוקים כתוב שם הוי"ה שהיא מדת הרחמים, ללמדנו שגם בדבר רע על האדם לתלות שהוא בא ממדת הרחמים, כי "כל דעביד רחמנא לטב עביד". 91. מִתְרַצָּה לְמַקּוֹם. נעשה רצוני ומקובל לפני הקב"ה, וזהו ההצלחה הגדולה ביותר. 92. כִּי אֶת אֲשֶׁר יֵאָהֵב ה' יוֹכִיחַ. כי אין דרך להוכיח רק לאוהב אשר לבו דואג על רעתו ורואה שהולך בדרך אשר אינו טוב לו, הוא מוכיחו (ביאור הגר"א משלי שם). 93. וְכָאֵב אֶת בֶּן יִרְצָה. והסימן שמחמת

שערי

השער השני

תשובה

את בן - בן ירצה השם את אשר הוכיח וקבל מוסרו, וכדרך שהקב ירצה את בנו אחרי התוכחות. ויש לפרש עוד, וכאב יוכיח⁹⁴ את הבן אשר ירצה בו, ואינו מוכיח את הבנים שהוא⁹⁵ נואש מהם יודע שלא יועילום התוכחות. ונאמר על האנשים שאינם מכירים טובת התוכחה ותועלתה (הושע ז, יג)⁹⁶ ואנכי אפדם והמה דברו עלי כזבים". ונאמר (שם שם, טז)⁹⁷ ואני יפרתי הזקתי זרועתם ואלי יחשבו-רע". ונאמר (שם יא, ג)⁹⁸ ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על-זרועתיו ולא ידעו כי רפאתים".

ה. ויש על הנוטח בשם⁹⁹ להוחיל ממועוץ צוקתו,

ביאורים

אהבה הוא, שאח"כ כאשר יסיר שבטו ממנו, חפץ למלאות רצונו, ומדבר לו תנחומין לפייס דעתו (שם). 94. את הבן אשר ירצה בו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי: "אם יש לאב בנים הרבה, הבן אשר יאהב וירצה מכל בניו - אותו יוכיח מכולם, וישקוד על מוסרו, למען יהיה כולו יפה במדתו ומום אין בו, על כן יוכיח השי"ת את אשר יאהב מיתר ההמון". 95. נואש. התייאש. 96. ואנכי אפדם וגו'. "ואנכי - בלבי ומחשבתי לפדותם (ר"ל ע"י יסורים), והם היו אומרים כי כל לבי להרע להם" (אבן עזרא שם). 97. ואני יסרתי וגו'. אני יסרתי את ישראל ביסורים בעוה"ז כדי שיקבלו חלק יפה בעוה"ב, והם סבורים שאני עושה זאת לרעתם. 98. ואנכי תרגלתי וגו'. כתב אבן עזרא שם: "הרגלתי ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת". וכמו כן בענין היסורים שהם לטובת האדם, ואינו מכיר בטובתו. 99. להוחיל ממועוץ צוקתו. לקוות לה' מתוך אפילת צרתו (ראה ישעיהו ח, כב).

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

(ה) כי יהיה החשך¹⁰⁰ סבת האורה, כמו שכתוב (מיכה ז, ה) "אל-תשמחי איבתי לי¹⁰¹ כי נפלת קמתי כי-אשב בחשך יי אור לי", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים

ו. כי יהיה החושך סבת האורה. בספר עלי שור (ח"ב שער ד' פרק ז') כתב, שאף שהבטוח האמיתי אינו מצפה שהקב"ה יתנהג עמו תמיד רק בחסד ומקבל באהבה

כל מה שתביא עליו ההשגחה העליונה, אבל יש מדה שהיא קשורה למדת הבטחון והיא "התקוה", שאין לאדם להתייאש מן הישועה וצריך לקוות שהשי"ת יושיעו בעת צרתו. וענין זה מבואר בדברי רבינו בביאורו למשלי (ג, כו) שכתב: "ועוד יחייב ענין הבטחון שידע עם לבבו כי הכל בידי שמים ובידו לשנות הטבעים ולהחליף המזל ואין לה' מעצור להושיע ברב ובמעט, וגם כי צרה קרובה ישועתו לבוא קרובה, כי כל יוכל ולא יבצר מזימה. ונאמר שאו שמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת. ויבטח בשי"ת בכל עת צרה וחשכה וידע באמת כי הוא רב להושיע מכל צרה, וישועתו כהרף עין, ועל כן יקוה לישועתו גם אם החרב מונחת על צואר האדם, כענין שנאמר "הן יקטלני לו איחל", והיא תוחלת אצולה מן הבטחון. ונאמר בטוח בו בכל עת וגו' פי' בכל עת, גם בעת שהצרה קרובה ולא ידע האדם דרך להנצל ממנה". עכ"ל. הנה מבואר שיש מדה האצולה מן הבטחון לקוות אל ה' ולהאמין שהקב"ה הוא כל יכול ואין שום דבר עומד נגד רצונו. ולכן, אף שמצד אחד חייב אדם במדת הבטחון בבחינת "בין כן ובין כך אזמרה", אבל באותו זמן חייב בתוחלת בבחינת "אל ימנע אדם מן הרחמים" ושלא להתייאש כי הישועה קרובה לבא, ובעל בטחון אמיתי יכול לאחד את שתייהם בלבו יחד עיי"ש כל הדברים. והן הן דברי רבינו כאן שממדת הבטחון היא לקוות לישועת ה' ולידע שהחושך גופא יהיה סיבת האור שיבא כמבואר.

ביאורים

100. סיבת האורה. כלומר, לא זו בלבד שהיסורים נועדו לטובתו וכן שלאחר היסורים תבוא ישועתו, אלא שהם עצמם הגורמים לטובה שתבוא בעקבותיהם. 101. כי נפלת קמתי. בגלל שנפלת לכן קמתי.

שערי

השער השני

תשובה

ה) אֶלְמָלָא נִפְלְתִי לֹא קָמְתִי, אֶלְמָלָא יִשְׁבְּתִי בְּהִשָּׁךְ לֹא הָיָה אֹר לִי. וְכָל אִישׁ וְאִישׁ¹⁰² כִּי־זָר לוֹ יִתֵּן לְפָנָיו¹⁰³ לְהִבִּין וְלְהִתְעַנּוֹת עִם הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּפִלָּה, כְּמוֹ שֶׁהַצְּבוּר חִיבִים לְצוּם וְלְהִתְעַנּוֹת בְּעַת צָרָתָם כְּאֲשֶׁר תִּקְנֵנוּ חֻמְיָנוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָה, וְזֶה צוּם¹⁰⁴ נִבְחַר יוֹם רְצוֹן. וְכֵאֲשֶׁר יָבֹא¹⁰⁵ מוֹסֵר הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ עַל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא זֶה וְיִשָּׁר, יִהְיֶה¹⁰⁶ לְנִסְיוֹן וְלְהַגְדִּיל שִׁכְרוֹ לְעוֹלָם הַבָּא, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים ה, טז) ¹⁰⁷”לְמַעַן עֲנִתְךָ וְלְמַעַן נִסְתַּךְ לְהִיטְבִיךָ פְּאֻחֲרִיתְךָ”. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבָרְכָה (בְּרֻכּוֹת ה, א) פֶּשֶׁשׁ בְּמַעֲשָׂיו בְּעַת צָרָתוֹ וְהִפֵּשׁ וְחָקַךְ¹⁰⁸ וְלֹא מָצָא

ביאורים

102. **כיום צר לו.** בעת שפוקדת אותו צרה. 103. **להבין.** להתבונן בחובתו בעת זו. 'ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו, ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם, ככתוב "עוונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם" (ירמיה ה, כה), וזה הוא שירגום להסיר הצרה מעליהם" (רמב"ם הלכ' תענית פ"א ה"ב). 104. **נבחר.** משובח ורצוי לפני הקב"ה. 105. **מוסר השם.** יסורים מאת ה'. 106. **לנסיון ולהגדיל שכרו לעולם הבא.** לנסותו האם יבוא בטרוניא כלפי שמיא חלילה ויהרהר אחר מדותיו של הקב"ה, או שמא יקבל עליו יסוריו באהבה וידום, ולהרבות שכרו לעוה"ב על זה שמתייסר בעוה"ז, וגם על זה שמקבלם באהבה. 107. **למען ענותך ולמען נסותך.** "כל עינוי המדבר הטורח הגדול שהיה לישראל בו לא היה אלא להביאם לידי נסיון להרגיל טבעם במדת הבטחון ולהכניס בלבם אמונת ה' יתברך עד שיחזור להם רגילות העבודה לטבע" (רבינו בחיי). 108. **ולא מצא חטא בידו.** לא מצא עבירה שבשבילה ראויים יסורים אלה

שערי

השער השני

תשובה

חטא בידו, הם הם¹⁰⁹ יסורים של אהבה.

ו. **ומענין הדרך הזה אשר זכרנו,**¹¹⁰ **התשובה כיום המות,** בראות החוטא כי¹¹¹ **כלתה אליו הרעה ואבדה תקנתו,** כמו שכתוב (משלי יא, ז) **"במות אדם רשע תאבד תקנה"**, והוא מתנדב בעת ההיא ושכ אל השם¹¹² **בלב שלם,** וגם התשובה ההיא¹¹³ **מועילה, אף-על-פי שאינה משגת לתשובת השב**¹¹⁵ **בעצם תמו,** כֵּאֲשֶׁר¹¹⁴ **הקדמנו בפשע הראשון.**¹¹⁶

ביאורים

לבוא עליו (רש"י). 109. **יסורים של אהבה.** שהקב"ה מייסרו בעולם הזה בלא עוון כדי להרבות שכרו לעולם הבא יותר מכדי זכויותיו (רש"י). וביאר הצ"ח הטעם שמרבים שכרו יותר מזכויותיו, הואיל וממשיך לעבוד את ה' ולקיים מצוותיו למרות יסוריו - "לפום צערא אגרא". ועוד אפשר, שגם על קבלת היסורים באהבה מקבל שכר בעוה"ב נוסף על זכויותיו וכנ"ל. 110. **התשובה כיום המות.** שהאדם שב בתשובה ביום מותו, כי גם זה דומה לתשובה מתוך היסורים. 111. **כלתה אליו הרעה.** שהולך לעמוד בדין ולקבל עונש על מעשיו הרעים. 112. **תאבד תקנה.** כי תקותו הצלחת העוה"ז בעושר ושררה, ותכל תקותו במותו (רבינו בביאורו למשלי). 113. **מועילה.** ואף שאין שייך בו קבלה לעתיד שהרי עומד למות, מ"מ לפי תשובתו ניכר שגם אם היה מזדמן לו לא היה חוטא (הרוצה בתשובה). 114. **שאינה משגת.** שאינה מגיעה במעלתה. 115. **בעצם תומו.** בשלימות כחו ובמלא תקפו. 116. **כשער הראשון.** אות ט'. ושם כתב רבינו: "כי תשובת האדם המעולה בימי בחורותיו בעוד כחו עליו ויתגבר על יצרו, אכן כל תשובה מועילה...".

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

ז. **הַדְרָךְ הַשֵּׁנִי, כְּאֲשֶׁר יָבֹאוּ**⁽¹⁾
יָמֵי הַזְקָנָה וְהַגְיעוּ יָמֵי¹¹⁷
הַשִּׁיבָה, וְיִדְלַח כְּחוֹ וַיִּמְעַט¹¹⁹
וַיִּשָּׂח יָצְרוּ, גַּם יִזְכָּר¹²¹
קִצּוֹ כִּי קָרוֹב הוּא

ז. כאשר יבואו ימי הזקנה. בסליחות אנו מבקשים "אל תשליכנו לעת זקנה ככלות כוחנו אל תעזבנו". תמה הגאון רבי איצ'לה מפטרבורג: וכי רק

לעת זקנה זקוקים אנו ל"אל תשליכנו"? והרי גם אדם צעיר יהיה אבוד וחסר ישע אם יושלך על ידי בוראו!

ומבאר עפ"י משל לחייל שערק מיחידתו והשתמט מן השירות משך שנים רבות, תוך שהוא מסתתר מפני מפקדיו. לאחר זמן רב חזר והתייצב בפני שלטונות הצבא, ונערך לו משפט באשמת עריקה מן הצבא. דנו השופטים בענין ופסקו: אם עדיין כשיר הוא לעבודת הצבא וכוחו במתניו - ירצה החייל העריק עונש קל, כיון שמעתה יוכל לשרת ולהשלים את כל אשר החסיר במשך שנות עריקתו. אולם - הדגישו השופטים - אם כבר תש כוחו ושוב אינו ראוי למשימות צבאיות - או אז חמור וכבד יהיה עונשו, שהרי לא יוכל עוד להשלים את אשר החסיר והרי זה מעוות לא יוכל לתקון.

כך הם פני הדברים בבעל תשובה: השב בתשובה מנערותו, הרי יכול הוא לעסוק עוד שנים רבות בתורה ובמעשים טובים, כוחו עוד במתניו, וישלים את אשר עיוות והחסיר. אולם מי שמתאחר ושב בתשובה רק בימי זקנותו, בימים שאין בהם חפץ, לכאורה - למה יצלח עוד? אבל - וכאן ההבדל הגדול בין דינו של הקב"ה לדין בשר ודם - מתפללים אנו לפני אל רחום וחונן ומבקשים, שאף אם התעכבנו הרבה, ואפילו שבים אנו בזקנותנו - שיקבל את תשובתנו. וזהו אחד מחסדיו של הקב"ה, "ועד יום מותו תחכה לו". לעולם לא מאוחר.

ביאורים

117. ימי הזקנה. היינו בן שישים, כמבואר באבות (ה, כד) 'בן שישים לזקנה'.
 118. ימי השיבה. היינו בן שבעים, כמבואר באבות (שם) 'בן שבעים לשיבה'.
 119. ידלח כחו וימעט. יחלש, יתולדל כחו ויתמעט. ו"ג יוכל כחו, כלומר שיכלה כחו. 120. וישח יצרו. יצרו ישפל, כלומר, תחלש תאותו ויקל עליו לשוב בתשובה. 121. קצו. סופו.

הגאון רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל בהזכירו דברים אלו בשיחותיו, נהג להוסיף נופך משלו: כל עוד האדם צעיר לימים, עדיין יש מקום לתלות בו תקוות, ואף אם נכשל בעוונות רבים, גדולים הסיכויים שיאזין למחנכיו, יהרהר בדרכיו וישוב

וַיָּבִין לְאַחֲרֵיתוֹ וַיָּשׁוּב אֶל הַשֵּׁם¹²²
וַיִּרְחַמְהוּ. וְאֲשֶׁר אֵינְנו חוֹזֵר¹²³
בְּתִשׁוּבָה כְּבֹא יָמֵי הַזְקָנָה,¹²⁴
עֲנִשׁוּ¹²⁵
וְרַבָּה מִשְׁטֻמָּה עָלָיו, כְּמוֹ
שְׂאֵמְרוֹ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה
(פסחים ק"ג, ב) שְׁלֹשָׁה¹²⁶
הַקָּדוֹשׁ -
כְּרוֹךְ-הוּא¹²⁷
שׁוֹנְאָם:¹²⁸
דַּל גָּאָה,

בתשובה. אמנם, מעט מאד תקוות ניתן לתלות במי שהתמיד בחטאו, הגיע לזיקנה - ועדיין לא שב. איש אשר כזה, קלושה התקוה שימתחו קו על שנותיו הארוכות שבחטא עברו. לא קל לשנות כיוון בימי הזיקנה. לכאורה, יש מקום לייאוש. ואף-על-פי-כן אסור להתייאש. למרות הכל אנו מבקשים מהקב"ה: "אל תשליכנו לעת זקנה". אפילו אז! (זכרון שמואל - שיחות).

ביאורים

122. ויבין לאחרייתו. יתן דעתו ויתבונן מה צפוי לו אחר המות, וכמו שאמרו (אבות ג, א): "ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (הרוצה בתשובה).
 123. וירחמהו. אם כי כל תשובה באה מרחמי השי"ת כמו שביאר במס"י (פ"ד), מכל מקום בתשובה זו יש רחמים בתוך רחמים, כי בנעוריו הלך אחרי יצרו ותאותו, ועתה בזקנותו כשאין לאל ידי הוסיף ולחטוא הוא שב והקב"ה מקבלו (שם).
 124. יוכפל ענישו. כי עתה אין יצרו כבר בתקפו ומה מונע בעדו, וכגודל מדת הרחמים למי ששב בזקנותו, כן גודל העונש למי שלא שב. 125. ורבה משטמה עליו. תרבה עליו נטירת האיבה מאת הקב"ה. 126. הקב"ה שונאם. במסכת פסחים (ק"ג): הגירסא: "אין הדעת סובלתן". ופירש רשב"ם: שאין דעת הבריות יכולה לסבול אותן. ורש"י מוסיף, שאפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן, ונבזים הם בעיני עצמן. 127. שונאם. מאחר וחטאיהם מנוגדים לטבע האנושי, ונובעים רק מחמת רוע לבם ואי התבוננותם. 128. דל גאה. עני המתגאה, על אף שהוא

שערי

השער השני

תשובה

129 וְעִשִׂיר מִכְּחָשׁ, 130 וְזָקֵן מִנְאָף. וְנֹאמַר (הושע ז, ט)
 131 "אֲכָלוּ זָרִים כְּהוֹ וְהוּא לֹא יָדַע, גַּם- 132 שִׁיבָה זָרָקָה בּוֹ
 וְהוּא לֹא יָדַע". 133 וּמִן הַתְּמִיּהָה וְהַפְּלִיאָה כִּי יַעֲמַד הָאָדָם
 134 בְּחֻצֵי יָמָיו, וְרוֹאֶה כִּי תִימָיִם הוֹלְכִים 135 וְדָלִים, 136 וְיִחַל
 הַרְיוֹסוֹת הַבְּנִיָּן, 137 וְיִחַסֵּר הַמְּזוּג בְּטַבְעוֹ, וְתִרְאֶה בּוֹ
 138 תִּיבֹשֶׁת, כְּעַנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קב, יב) "יָמֵי כֶּצֶל נִטְוִי

ביאורים

חסר כל ואין לו במה להתגאות. 129. ועשיר מכחש. עשיר שיש לו ממון רב, ואף-על-פי-כן הוא כופר בממון חבירו הנמצא תחת ידו. 130. וזקן מנאף. זקן שכוחותיו בל עמו ונתמעטה תאותו ואף-על-פי-כן הוא מנאף, אין זאת רק רוע הלב לבקש תאוה [מכאן מוכיח רבינו שמי שאינו שב לעת זקנתו שכבר תש כחו - יוכפל ענשו ורבה רעתו]. 131. אכלו זרים וגו'. בזו עמים נכרים את אונו והונו ואינו שם לב לכך וכאילו לא ידע מזה, אפילו חולשה קפצה עליו בטרם עת (נזרקה בו תשות כח מול האויב כאיש שיבה) וכאילו אינו יודע. 132. שיבה זרקה בו. נתגלו בו סימני שיבה אף שעדיין לא הגיע ממש ימי הזקנה והשיבה (זה השער). 133. ומן התמיהה והפליאה. מן הדברים המתמיהים והמפליאים, כלומר, פלא ותמוה הוא הדבר. 134. בחצי ימיו. באמצע שנותיו, דהיינו בגיל שלשים וחמש, כי (תהלים צ, י) "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" (משיבת נפש). ובפירושו 'זה השער' כתב דהיינו בגיל שלושים שנה, שהם חצי ימי הזקנה - 'בן ששים לזקנה'. [וציין לדברי האורחות חיים] הובא בשער הציון (או"ח סי' תקפ"א ס"ק כ"ב) בענין מי ראוי להיות ש"ץ לימים הנוראים, וז"ל: "והמצוה מן המובחר מן ל' שנה שאז הוא בחצי ימי הזקנה ולכן נכנע ונשבר יותר". עכ"ל]. 135. ודלים. ופוחתים. 136. ויחל הריסות הבנין. מתחיל הרס הגוף. 137. ויחסר המזוג בטבעו. יפחת האיזון בגופו. 138. היבושת. חוסר הרענונות. 139. ימי כצל וגו'. "ימי דומים כצל נטוי בסוף היום שהצל נוטה ומתפשט וזה סימן שקרוב להיות לילה, כן כבר עברו רוב ימי, ומצד כח גופי ג"כ אני כעשב איבש" (מלבי"ם).

שערי

השער השני

תשובה

וְאָנִי כְּעֵשֶׂב אֵיבֶשׁ", 140 אֵיךְ טַח מִרְאוֹת עֵינָיו וּמַהֲשִׁכִּיל לְבָבוֹ, וְלֹא יִרְאֶה כִּי נֹסֵעַ הוּא אֶל הַמְּקוֹם, מְקוֹם- 141 בֵּית-עוֹלָמוֹ, הַלּוֹךְ וְנֹסֵעַ 142 יוֹמָם וְלַיְלָה.

ח. וַיֵּשׁ אֲנָשִׁים רַבִּים יִמְנַע מֵהֶם 143 אֹרֵךְ הַתְּשׁוּבָה כִּי הֵם זָפָאִים וְמַהוֹרִים כְּעֵינֵיהֶם, וְלֹא 144 יִתְעַשְׂתוּ עַל תַּקְוַן מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי יִדְמוּ בְּנַפְשָׁם שֶׁהֵם 145 מְתַקְנִים, 146 וְהֵם חֲטָאִים לְשֵׁם מְאֹד. 147 הֲלֹא כְּתוּב (קהלת ז, כ) "כִּי אָדָם 148 אֵין צַדִּיק כְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה-טוֹב וְלֹא יִחַטָּא". וְהָאֲנָשִׁים הָהֵם 149 מְאֲשֶׁר הֵם בּוֹזִים לְדַבַּר עֲוֹנוֹת לֹא

ביאורים

140. איך טח מראות עיניו ומהשכיל לבבו. איך התכסו עיניו מלראות כל זאת, ואיך נסתם לבו מלהבין כל זה. 141. בית עולמו. מלשון הכתוב (קהלת יב, ה): "כי הולך האדם אל בית עולמו". ודרשו חז"ל: "מלמד שכל צדיק וצדיק נותנין לו מדור לפי כבודו" (שבת קנב). כלומר, מקום מיוחד המתאים לו על פי עבודתו והמדרגה הרוחנית שהגיע אליה בעולם הזה. 142. יומם וליילה. כלומר, ללא הרף, כי כל רגע שעובר מתקרב הוא אל יום מותו. 143. אור התשובה. ענין התשובה היא אור המאיר בנפשו ושכלו להבין ולהכיר את דרך האמת (זה השער). 144. יתעשתו. יחשבו, יתְרַצוּ (עפ"י יונה א, ו, ראה רש"י ורד"ק). 145. מתוקנים. מושלמים. 146. והם חטאים. אבל באמת הם חוטאים. ויש לפרש עוד, שבזה גופא הם חוטאים כשמדמים בנפשם שהם מתוקנים. 147. הלא כתוב. כלומר, והרי הכתוב מכחישם. 148. אין צדיק, ואם-כן על-כרחן שהם נכשלים בעוונות, רק שאינם מחשיבים עוונות אלו לעבירות, ולכן הם נקראים בפי רבינו "בוזים לדבר עוונות" (הרוצה בתשובה). 149. מאשר הם בוזים לדבר עוונות. מחמת שהם אינם מחשיבים את עוונותיהם די בכדי

שערי

השער השני

תשובה

וּרְגִישׁוֹ וְלֹא יִבְיִנוּ לָמוֹ, ¹⁵⁰ או הודע אליהם חטאתם וּנְשַׁבְחָהּ מִלֶּפֶס אַחֲרֵי כֵן, וְהֵנָּה כְּמוֹ הַחֹלֶה שְׁאִינוֹ מְרַגֵּשׁ בְּחַלְוֵו, וְלֹא יִחְשַׁב עַל הַרְפוּאָה, וְיִקְבֹּד חַלְוֵו ¹⁵¹ תְּמִיד עַד אֲשֶׁר לֹא יִכַּל לְהַרְפֹּא. וּפְעָמִים תִּהְיֶה ¹⁵² נִסְכָּה לְזֹאת ¹⁵³ מִקְצֵר בִּינְתָם, ¹⁵⁴ כִּי לֹא יָבֹאוּ לְדְרוֹשׁ אֱלֹהִים, ¹⁵⁵ וְדַעַת הָרַכִּיז לֹא יִתְפַּצֵּן, עַל כֵּן לֹא יִשְׁקֹדוּ עַל דְּלֹתוֹת חֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם, כְּעֵנִין שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טו, יב) ¹⁵⁶ "לֹא-יֵאָהֵב לִיץ הוֹכֵחַ לוֹ, אֶל-חֲכָמִים לֹא יִלֶּךְ".

ט. וְהֵנָּה אֲנָשִׁים צְדִיקִים וַיִּשְׁרִים בְּלִבּוֹתָם, ¹⁵⁷ שְׂאֵנָה לָהֶם כְּלִבְיָא תְּמִיד בְּמַחְשְׁבוֹתָם, ¹⁵⁸ וַיִּנְהָמוּ עַל

ביאורים

להכיר בנחיצות התשובה עליהם. ¹⁵⁰. או הודע אליהם. גם אם נודע להם. ¹⁵¹. תמיד. מיום ליום. ¹⁵². נסיבה לזאת. הסיבה להתעלמותם מן החטאים ומן התשובה עליהם. ¹⁵³. מקוצר בינתם. מבורות ומחוסר ידע. ¹⁵⁴. כי לא יבואו לדרוש אלקים. לבקש ללמוד תורה (עפ"י רש"י שמות יח, טו), מפחדם שמה יוכיחו אותם. [כי יש חטאים אשר בכדי להרגישם, להבינם ולהכיר בהם צריך העמקה גדולה והבנה יתירה בדרכי התורה והמצוה ועבודת השם, וצריך לשקוד על דלתות המוסר וחכמיו כדי לעמוד על סודם של דברים (זה השער)]. ¹⁵⁵. ודעת דרכיו. ולדעת דרכי ה'. ¹⁵⁶. לא יאהב וגו'. פירוש, כיון שלא יאהב לץ שמוכיחין אותו, לזה לא ילך אל חכמים מפחדו פן יוכיחונו. ¹⁵⁷. שאנה להם כלביא תמיד במחשבותם. כאילו שואגים כאריה תמיד במחשבתם על עצמם בתביעה שאינם עושים דים. ¹⁵⁸. וינהמו על חטאיהם כנהמת ים. רועשים ורוגשים כים בלבם על חטאיהם.

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

ח. ועל אשר קצור חטאתיהם כְּנִהְמַת יָם ^(ח) וְעַל אֲשֶׁר ¹⁵⁹ קָצוֹר קָצְרָה יָדָם מִעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, המעשה עם אחד מהגאונים, יש אומרים שמדובר ברבנו סעדיה גאון, שהיה מסגף עצמו בגלגולי שלג וכל מיני סיגופים, וכאשר שאלוהו מדוע הוא מסגף את עצמו, הלא הוא לא חטא,

ענה, שלמד את זה מבעל הבית אחד, שפעם אחת היה אורח באכסניה אחת, ובעל האכסניה לא היה יודע שהוא רבי סעדיה גאון, ולכן לא הקדיש שימת לב מיוחדת לכבודו אלא קבלו בכבוד ככל יהודי, ואח"כ כשנודע לו שזה היה רבי סעדיה גאון, בא אליו ובקש ממנו מחילה מאד, ואמר שלא היה יודע שהוא רבי סעדיה גאון. שאל אותו רבנו למה הוא מבקש ממנו מחילה, הרי לא הרע לו בשום דבר ולא ביזה אותו? השיב בעל האכסניה: נכון, באמת לא עשיתי למו שום רע, אבל אם הייתי יודע שהוא רבי סעדיה גאון הייתי מוכדו אחרת לגמרי, לכן אני צריך לבקש סליחה על שלא כיבדתי כפי מה שאני יודע כעת. ולמד מזה רבנו סעדיה גאון דבר מחודש, שאפילו שלא עשה לו שום רע, מ"מ כיון שאם היה יודע היה נוהג בו יותר בכבוד צריך מחילה ממנו, א"כ בכל פעם שאני מכיר את הקב"ה במידה גדולה יותר, נמצא שקודם לכן לא כיבדו מספיק, ועל זה הוא צריך כפרה ומסגף עצמו בגלגולי שלג וסיגופים קשים, שלא השיג עד עכשיו את הקב"ה. וכפי הלשון שזכר בספרים משמע שבכל יום היה מתעלה

ביאורים

¹⁵⁹. קצור קצרה ידם מעבודת השם. שלא השתדלו מספיק בעבודת ה' ובקיום המצוות, ולא דקדקו בהן כל צרכן. ¹⁶⁰. כי על זה יפשע גבר וכו'. פירוש, כי יחשב לאדם פשע ואשמה רבה מה שאינו מתאמץ בעשיית הטוב כאילו עבר עבירות חמורות.

וְעַל שְׂפִיכוֹת-דָּמִים¹⁶¹ (ב) וְלֹא וְתָר
לְעֵינַי פְּטוּל תּוֹרָה. ¹⁶² אֵפֶן כִּי מְלֹאוֹ

במדרגות גבוהות יותר בהשגת הקב"ה, דבר עצום ונורא כשלעצמו. והנה במעשה עם בעל

האכסנייה מובן הדבר, שאע"פ שכבדו כשבא אליו, מ"מ אם היה יודע מי הוא היה מכבדו הרבה יותר, שהרי אינו דומה כאשר נכנס אליו סתם יהודי, לכאשר נכנס אליו רבי סעדיה גאון. אבל במה שלמד מזה רבי סעדיה גאון לעבודת השם שלו צריך להבין, במה הוסיף רבי סעדיה היום יותר מאתמול, הרי אתמול למד והיום למד, שאי אפשר לומר שאתמול למד פחות והיום למד יותר, דאינו משמע כן, שהרי ודאי גם שנה ועשר שנים קודם כבר היה הוא רבי סעדיה גאון והיה עוסק גם אז יומם ולילה בתורה, והתפלל גם אז בכל הדביקות, ועבד את ה' בכל כוחותיו, וא"כ מה היה חסר?

וביאר מרן הגרא"ל שטיינמן שליט"א, שרואים ממעשה זה שאם היה חסר בידיעת ה', והשיג היום בידיעת ה' מה שאתמול לא היה לו, ממילא זה עצמו נחשב שלא כיבד את ה' כראוי, גם בלי שעשה איזה דבר, שכאשר אין לו את ההכרה שיש לו היום, ממילא התפילה לא היתה אותה תפילה כמו שמרגיש היום, והלימוד הוא לימוד אחר, ומעשה המצוות הם אחרת, עולם אחר לגמרי. ועל זה אמר רבנו סעדיה גאון שהוא צריך כפרה וסליחה.

ט. ולא יותר לעון ביטול תורה. והטעם, ביאר הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל

ביאורים

161. ולא יותר לעון ביטול תורה. הרי לך שמניעת לימוד תורה שהיא החשובה שבכל המצוות, ענשה חמור יותר מן העבירות החמורות. והטעם, כי הכשולן בחטאים שיש בהם מעשה - אף החמורים ביותר - אפשר שהם מחמת תוקף התאוה והיצר, אבל ביטול תורה וקוצר יד בעבודת ה' הם מחמת שלא נתאמת אצלו מה חובתו בעולמו, ודומה לפריקת עול ומעילה בתפקידו בעיקר יצירתו ותכלית בריאתו, וכלשון רבינו לקמן (שער ג' אות יז) "ומה תקות הנברא אם לא ישים עמל נפשו ועיקר עסקו בדברים שנברא בעבורם" (זה השער).
162. אף כי מלאו רע וכו'. פי', כל שכן שמלאים רע הם אותם האנשים אשר אף שאינם עוברים עבירות בפועל ממש מ"מ עיקר עסקם הוא רק לעניני העוה"ז.

(קובץ מאמרים), כי במלחמה בין שני צדדים, אפילו אם לרגע מנצח האחד את משנהו, עדיין טרם

רַע הַאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָקַר מַעֲשֵׂיהֶם
וּמִחֲשׁוֹבוֹתֵיהֶם עַל¹⁶³ הַפְּצֵי גּוֹפֵם
וְהַבְּלֵי זְמַנָּם,¹⁶⁴ וּבְסוֹד הִירָאָה אֵל

הסתיימה המלחמה, כי אפשר שלמחרת יתהפך הגלגל והמנצח ינוצח. לא כן אם תקף האחד את אויבו וחטף ממנו את נשקו, אשר בו ברגע פסקה המלחמה, כי הלא צד אחד חסר כלי זיין להאבק.

כיוצא בזה במלחמת היצר. כבר הודיע הקב"ה כי כלי הנשק נגדו הוא "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל:). אשר על כן, אם חטאו ישראל בשאר עוונות עדיין אפשר ש"המאור שבה (שבתורה) מחזירן למוטב" (ירושלמי חגיגה א, ז) ויתעוררו לתשובה. לא כן אם בטלין הם מתורה, שאז אבדו כלי נשקם ולא נותר להם במה ללחום עם היצר.

על פי זה הוסיף הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל לבאר, דהנה בתורה הקדושה מסופר שהמלאך [הוא 'סמאל' שרו של עשו, אמרו חז"ל, והוא כעמלק שבכל דור ודור מייצג את כח הטומאה במאבקה עם הקדושה] נאבק עם יעקב אבינו שהוא היה אחרון שבאבות, כנאמר "ויאבק איש עמו..." (בראשית לב, כה). קשה אפוא, מדוע התמהמה מלאך הטומאה עד ליעקב ולא בא להלחם עם אברהם ויצחק אבותיו?

אמנם להנ"ל יש ליישב, כי ידוע שאברהם אבינו היה עמוד ה"חסד", יצחק עמוד ה"עבודה" [שפשט צוארו לשחיטה בהר המוריה], ואילו יעקב הצטיין כעמוד ה"תורה" [יתן אמת ליעקב, ויעקב איש תם יושב אהלים - באהלה של תורה]. שרו של עשו, יכול היה לסבול את ה"חסד" של אברהם אבינו ואת ה"עבודה" של יצחק אבינו. אבל כאשר הגיע הדבר לתורתו של יעקב אבינו - כאן החליט לצאת למאבק ולמלחמה ואזר כח להתנפל על יעקב. ועל כן, יותר מכל האבות התאמץ היצר ללחום כנגד יעקב אבינו, כדי ליטול מכלל ישראל את כלי זיינם - היינו התורה - ולהותירם חסרי הגנה מן היצר.

ביאורים

163. הפצעי גופם והבלי זמנם. תאוות ורצונות גופם והבלי עולם הזה. 164. ובסוד היראה אל תבוא נפשם. ובעומק היראה, כלומר ביראת שמים אמיתית, לא

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

תבוא נפשם, ¹⁶⁵ ולהשתונן פליותם עליה ¹⁶⁶ אל תחד כבודם ¹⁶⁷ במשפיות לבכם ¹⁶⁸ וחדרם ומשפיותם ¹⁶⁹ לעתים מזמנים, ולא יתנו ¹⁷⁰ חלק לתורה בעסקיהם, ¹⁷¹ ומקרב לבם אבד השבון על נפשם, פי-גוי ¹⁷² אובד עצות המה, וכמה הם ¹⁷³ במדרגה התחתונה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פ"ה מכ"א) ¹⁷⁴ בן-ששים לזקנה, בן-שבעים

ביאורים

יתעסקו כלל. ¹⁶⁵. ולהשתונן כליותם עליה. לחדד מחשבותיהם ועצתם (עפ"י תהלים עג, כא) אך להשיג היראה. או הכוונה, לשנן בדעתם (מלשון שינון וחזרה, עי"מ ב"ב ס"ו ס"ב סק"ג). כליות - ביטוי למחשבה, כמ"ש כליות יועצות (ברכות סא). ¹⁶⁶. אל תחד כבודם. לא תתיחד נשמתם. (למען זמור כבוד" - היא הנשמה שהיא כבוד הגוף. מצודת ציון תהלים ל, ג). ¹⁶⁷. במשפיות לבכם. בראיית לבם (עפ"י תהלים עג, ז). ¹⁶⁸. וחדרם ומשפיותם. ובתוכם ובפנימיותם. ¹⁶⁹. לעתים מזמנים. בזמנים קבועים. ¹⁷⁰. חלק, מזמנם וממחשבותם. ¹⁷¹. ומקרב לבם אבד השבון על נפשם. מתוך לבם נאבד ענין חשבון הנפש על עצמם. ¹⁷². אובד עצות. חסר מחשבה. ¹⁷³. במדרגה התחתונה. שהם חסרי יראה, תורה, וחשבון הנפש. ¹⁷⁴. בן ששים לזקנה. בהגיע האדם לגיל ששים מכונה הוא בתואר 'זקן', כמ"ש (שמואל-א' ב, לב) ולא יהיה זקן בביתך כל הימים, והיינו פחות מששים כמ"ש בסוף מסכת מועד-קטן (כח). תבא בכלל וגו' [בכלל בגימ' ששים] כעלות גדיש בעתו, אלמא בן ס' הוא בעתו (חדושי הגר"א). ויש מפרשים ע"ד הרמז, "ימי שנותנו", ימי בגימ' ששים, שזוהו מספר השנים הטבעי בכל אדם, 'בהם - שבעים שנה', יש מהם שחיים שבעים שנה, 'ואם בגבורות - שמונים שנה'.

העולם, וישים כל השתדלותו בעבודת השי"ת. בן שמונים לגבורה - כלומר שמצד גבורת טבעו הגיע לכך,

¹⁷⁵ לשיבה, ^(א) בן-שמונים ¹⁷⁶ לזבונה, בן-תשעים ¹⁷⁷ לשות, בן-מאה ¹⁷⁸ כאלו מת ועבר ובטל מן העולם.

ויסוף אומץ לעבוד יוצרו ביראה, ובא במאמר (תהלים צ, י) "ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה". בן תשעים לשוח - כלומר שהולך בשחיית הקומה ומואס לבני [נראה דצ"ל: הבל] העולם, ואין ראוי לשוב הנה והנה, אלא שיתכבד בביתו ויתפלל לה' כל רגעיו. והוא שיש שקורין זאת המילה בסיבולת (כלומר בשי"ן שמאלית, כמו סמ"ך) מלשון 'לשוח בשדה' (בראשית כד, סג). בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם - וכל שכן שאם ישאר לו דעת, שלא יוציאהו רק לתפלות ולתחינה ולבקשה".

יא. בן שמונים לגבורה. פירש רש"י (אבות ה, כא): "כלומר דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה, דכתיב (תהלים צ, ז) "ואם בגבורות שמונים שנה", שאם הוא חי יותר - בגבורתו של מקום הוא חי, ולא מרוב כח שבו, שהרי מכאן ואילך אין לו כח לאכול ולשתות" עכ"ד. עפ"ז ביאר בספר "מעם לוועז" בשם ספר "זכות אבות" את הפסוק "אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל

ביאורים

¹⁷⁵. לשיבה. כבר זקן גמור הוא ונתלבנו רוב שערותיו. ולמדים זאת מדוד המלך שנפטר בגיל שבעים, ונאמר בו (דה"א-א' כט, כח) 'וימת בשיבה טובה'. ¹⁷⁶. לזבונה. דכתיב "ואם בגבורות שמונים שנה" (תהלים צ, ז). ופירש רש"י, ואם הרבה גברו ימיו - שמונים שנה הם. והמאירי והמהר"ל פירשו, שהמגיע לידי כך - גיבור הוא בטבעו, כי בדרך כלל אין כח באדם להזקין כל כך. וכן פירש ב"מצודת דוד": ואם בהתגברות כח הטבע יהיו שמונים שנה. וראה עוד בעיונים. ¹⁷⁷. לשות. גופו שחוח וכפוף (רע"ב). אמנם רבנו מבאר להלן מלשון שיחה (בשי"ן שמאלית). ¹⁷⁸. כאלו מת ועבר ובטל מן העולם. חשוב הוא כמות, מאחר שכבר כהו עיניו, נס ליחו, ונתנו פניו, מעיין החכמה פסק ממנו, והוא משתטה והולך (רש"י). ובספר מדרש שמואל כתב, שבהגיע האדם לגיל מאה כבר אין בכוחו לחטוא אפילו בדיבור, ולפיכך אם שב אז בתשובה הרי הוא כשב לאחר מיתתו.

וְהִיְתָה כְּפִנְתָּם זְכוּרָנִים לְבָרְכָה
בְּדַבְרִים הָאֵלֶּה ¹⁷⁹לְהִזְהִיר עַל
הַתְּשׁוּבָה, וְשִׁיחֶשֶׁב הָאָדָם עַל קִצּוֹ
בְּהִגְיָעוֹ לִימֵי הַזְּקֵנָה אִם לֹא זָכָה
לְעֲשׂוֹת כֵּן בִּימֵי בְּחֻרוֹתָיו. וְאַחֲרֵי כֵּי
קָרֹב לְבוֹא ¹⁸⁰עֵתוֹ, יַעֲזֹב חֶפְצֵי הַגּוֹף
וְתִאָּזוּתוֹ וְיִתְקַן נַפְשׁוֹ, וְבְהִגְיָעוֹ לִימֵי
הַשִּׁבְיָה יִזְסֶה לְגֵרֶשׁ מְלֹכוֹ ¹⁸¹עַנְיָן
הָעוֹלָם. ¹⁸²וְלִפִּי מַעֲטֵי הַשָּׁנִים הַבָּאוֹת
יִמְעִיט ¹⁸³בְּעֶסֶק הָעוֹלָם, וְיִתְיַחֵד
תְּמִיד לְהִתְבּוֹנֵן בִּירְאֵת-הַשָּׁמַיִם,
וְלִחְשֵׁב עִם נַפְשׁוֹ ^(ט)וְלִתְקַן מַדּוּתוֹ,
וְלִבְקֶשׁ תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וְזֶה שְׁאֲמָרוֹ

תעזבני (תהלים עא, ט). אבוא בגבורות ה' אלהים אזכיר צדקתך לבדך" (שם שם, טז): "אל תשליכני לעת זקנה" היינו בהיותי בן ששים לזקנה, "ככלות כחי אל תעזבני" כשאבוא לשבעים שאז כלה כח האדם, וסיים בה "אבוא בגבורות ה' אלקים" - שאזכה לחיות עד שמונים שנה ואז "אזכיר צדקתך לבדך" שאז אחיה מצדקתך ומגבורתך.

יב. ולתקן מדותיו. על גודל נחיצות תיקון המידות אף לעת זקנותו של האדם,

יש ללמוד מדברי הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שהוכיח מדברי הגמרא בגיטין (נו:): שמידות רעות נשארות בנפש האדם גם לאחר המיתה (אם לא יתקנם בחייו), שמסופר שם כי אונקלוס ביקש להתגייר, ורצה לדעת אם כדאי לו להתגייר, שהרי הוא יכול להיות מחסידי אומות העולם ולקיים שבע מצוות בני נח

ביאורים

179. להזהיר. לעורר את האדם. 180. עתו. זמנו להיפטר מן העולם. 181. ענין העולם. עניני עולם הזה. 182. ולפי מעוט השנים הבאות. כפי מה שיחסרו ויתמעטו השנים הנותרות לו לחיות בעולם הזה. 183. בעסק העולם. בעסקי העולם הזה.

ויהיה צדיק, ומה ירויה אם יתגייר? והעלה בכספים את בלעם וטיטוס ואת יש"ו הנוצרי, ושאל אותם מי חשוב בעולם הבא, אמרו לו ישראל, ושאל אותם האם להתגייר, ובלעם וטיטוס אמרו לו שלא יתגייר אלא יעשה צרות לישראל, ואמר הגרא"א דסלר כי רואים מכאן שהגיהנום לא משנה את הטבע, ובלעם וטיטוס שהיו בעלי מידות רעות בטבעם, לא השתנו בגיהנום,

"בֶּן-תְּשׁוּעִים לְשׁוּחַ", הוּא מְלִשׁוֹן
(תהלים קכ, א) "יִשְׁפֹּךְ שִׁיחוֹ", (בראשית כד, סג) "לְשׁוּחַ בְּשָׂדֶה", כְּמוֹ שְׁפָרְשׁוֹ
רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנִים לְבָרְכָה (ברכות כו, ב)
יִצְחָק תִּקַּן תְּפִלַּת הַמִּנְחָה, שְׁנֵאמַר
"¹⁸⁴וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשָׂדֶה". כִּי
אַחֲרֵי שֶׁהִגִּיעַ לְתְּשׁוּעִים, רָאוּי לוֹ
לְהִיזֹת ¹⁸⁵כָּל עֶסְקוֹ ¹⁸⁶בְּתְּפִלּוֹת
וּבְתַהֲלוֹת הַשָּׁמַיִם וְלִשְׁיחַ בְּנַפְלֵאוֹתָיו.
וְדַבֵּר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּעַנְיָן יָמֵי
הַזְּקֵנָה שֶׁלֹּא יִתְעַצֵּל הָאָדָם ¹⁸⁷בָּהֶם

ונשארה בהם שנאת ישראל גם לאחר מותם, אבל כששאל את יש"ו הנוצרי האם להתגייר, אמר לו להתגייר ולעשות טובות לישראל, מפני שהיה יהודי, ולא היה לו מידות רעות ושנאת הבריות.

ביאורים

184. ויצא יצחק לשוח בשדה. והמשך הכתוב "לפנות ערב", שאז תיקן תפילת מנחה. 185. כל עסקו בתפלות ובתהלות ה' וכו'. היינו אם אין בו כח ללמוד תורה (הקדמה לספר "עניניו של יום" בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א). או הכוונה, כל עסק שהאדם מתעסק בו - חוץ מלימוד התורה. והיינו, במקום עסק הפרנסה וצרכי הגוף, אצלו ראוי שכולו יתייחד לתפילה ולספר נפלאות ה' ('מאור השער'). 186. בתפלות ובתהלות השם ולשיח בנפלאותיו. כי מה שאמרו "בן תשעים לשוח" תרתי משמע: דיבור ותפילה. 187. בהם. בימי הזקנה. כי ימי הזקנה סיבה לעצלות, כי נחלש כבר כח המרץ. ועיין מה

שערי

השער השני

תשובה

מַעֲבֹדֵת הַשֵּׁם יִתְפָּרֵךְ וְאָמַר (קהלת יא, ז) "בְּבִקֵּר זָרַע אֶת-
 זָרַעְךָ וְלַעֲרֹב אֶל-תַּנַּח יִרְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשַׁר הַזֶּה
 אוֹ-זֶה וְאֵם-שְׁנִיָּהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים". הַמְשִׁיל יָמֵי הַיְלֻדוֹת
 וְהַשְׁחָרוֹת לְבִקֵּר וְיָמֵי הַזְקֵנָה לַעֲרֹב, וְהִזְרַע דְרָךְ מִשָּׁל
 לְבָנִים וְתַלְמִידִים, כְּמוֹ שְׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה
 (יבמות סב, ב) נִשָּׂא אִשָּׁה¹⁸⁸ בְּיְלֻדוֹתָו¹⁸⁹ יִשָּׂא אִשָּׁה¹⁹⁰
 בְּזִקְנוֹתָו וְכו', הַעֲמִיד תַּלְמִידִים בְּיְלֻדוֹתָו יַעֲמִיד
 תַּלְמִידִים בְּזִקְנוֹתָו, כִּי אוֹלֵי יַצְלִיחוּ בְּנֵי הַזְקוּנִים בַּתּוֹרָה
 וּבַמִּצְוֹת¹⁹¹ מִפְּנֵי הַנְּעוּרִים, וְכֵן הַתַּלְמִידִים אֲשֶׁר יַעֲמִיד
 בְּזִקְנוֹתָו אוֹלֵי יַצְלִיחוּ מִן הָרֵאשׁוֹנִים¹⁹² אוֹ יִהְיוּ כְּאֶחָד
 טוֹבִים. אַחֲרֵי-כֵן אָמַר (קהלת יא, ז) "וּמִתּוֹךְ הָאוֹר, יָטוֹב
 לַעֲיִנִים לְרֵאוֹת אֶת-הַשֶּׁמֶשׁ". פְּרוּשׁ, חֲזַר לְדַבֵּר עַל יָמֵי
 הַזְקֵנָה שֶׁהַמְשִׁיל אוֹתָם לַעֲרֹב, וּמִפְּנֵי כִּי הַזְקֵן¹⁹³ לֹא
 יִטַּעַם אֶת אֲשֶׁר יֹאכַל וְאֶת אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה¹⁹⁴ בְּדַבְּרֵי בְּרוּזְלֵי

ביאורים

שכתב רבינו להלן באות ל"ד (זה השער). 188. בילדותו. בצעירותו. 189. ישא אשה. שוב. 190. בזקנותו וכו'. ואחר כך נאמר שם: היו לו בנים בילדותו היו לו בנים בזקנותו. 191. מכני הנעורים. יותר ממה שהצליחו הבנים שנולדו לו בנעורו. 192. אי יהיו כאחד טובים. כלומר, שיהיו שווים בהצלחתם ובמעלתם לראשונים, וגם זה כדאי. 193. לא יטעם את אשר יאכל. אינו חש כל-כך בטעם מזונותיו. 194. כדברי ברזילי הגלעדי. שאמר לדוד המלך: "בן שמונים שנה

שערי

השער השני

תשובה

הַגְּלַעְדִּי (שמואל-ב יט, לו) ¹⁹⁵אָמַר, כִּי יֵשׁ לוֹ לִזְקֵן ¹⁹⁶לְהַנּוֹת
 בְּמֵאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ ¹⁹⁷וְאֵל תִּקְצַר נַפְשׁוֹ עָלָיו, כִּי קִצַּר הַנֶּפֶשׁ
 מוֹנֵעַ אֶת הָאָדָם מִמְּלֹאכֶת שָׁמַיִם, ¹⁹⁸וְיַעֲרֹב לוֹ הָאוֹר
 כְּאֲשֶׁר ¹⁹⁹יַעֲרֹכְנוּ לְעַמֹּת ²⁰⁰יָמֵי הַחוּשֶׁךְ הַבָּאִים, כְּאֲשֶׁר
 יִזְכִּיר בְּמִקְרָא ²⁰¹אֲשֶׁר לְמוֹטָה מִזֶּה (קהלת יא, ח) "כִּי אִם-
 שְׁנַיִם הִרְפָּה יִהְיֶה הָאָדָם ²⁰²בְּכֹלֶם יִשְׁמַח וְיִזְכֹּר אֶת-יָמֵי
 הַחוּשֶׁךְ ²⁰³כִּי-הִרְפָּה יִהְיוּ ²⁰⁴כָּל-שָׂבָא הֶבֶל". פְּרוּשׁ, גַּם כִּי
 יִזְקֵן הָאָדָם מֵאֹד ²⁰⁵אֵל יִהְיֶה עַל עַצְמוֹ לְמוֹשָׂא, אֵךְ בְּכָל

ביאורים

אנכי היום, האדע בין טוב לרע [בין מאכל טוב למאכל רע. רש"י], אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה וגו' (שמואל-ב' יט, לו). 195. אמר כי יש לו לזקן וכו'. אכן, שלמה המלך בחכמתו מציע לו לזקן להתבונן על הצדדים החיוביים בחייו. 196. ליהנות במאור השמש. שממנו עדיין הוא יכול ליהנות. 197. ואל תקצר נפשו עליו. שלא יהיה חסר סבלנות, עצוב ומדוכא מזה שאינו יכול כבר ליהנות מתענוגי העולם הזה. [כל דבר הקשה על אדם - נופל בו לשון קיצור-נפש, כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה בכדי לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער וכו' (רש"י במדבר כא, ד)]. 198. ויערב לו האור. כלומר, אור השמש יתן לו עריבות ומתיקות בחיים, וכדאים לו כבר החיים בשביל זה לבד (פתח השער). 199. יערכנו. ישווה אותו. 200. ימי החושך הבאים. כשהגוף מוטל בקבר, שאז יחסר לו גם זה. 201. אשר למוטה מזה. שלאחריו. 202. בכלום ישמח ויזכור את ימי החושך. יהיה שמח בחלקו, ובלבד שיזכור ימי החושך ויטיב מעשיו שינצל מהם, והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים (רש"י). 203. כי הרבה יהיו. באותן הימים יותר מימי החיים (שם). 204. כל שבא. עליו יהיה הבל וחושך, יש הבל שהוא לשון פורענות וצרות כמו 'כי בהבל בא ובחושך ילך' (שם). 205. אל יהי על עצמו למושא.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

שְׁנוֹתָיו יִשְׁמַח, לְמַעַן לֹא יֵאָבֵד
 206 אַחַת מִשְׁנוֹתָיו וְלֹא יִשְׁבֹּת
 מִעֲבוֹדַת הַבּוֹרָא, וְיִזְכֹּר אֶת יְמֵי
 הַחֻשָּׁף כִּי תִרְבֶּה יְהוָה, וְאָז לֹא יוּכַל
 לְעַבֹּד עֲבוֹדָה, כְּעַנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים
 ו, ז) "כִּשְׂאוֹל מִי יוֹדֶה-לָךְ". וְהַצְדִּיקִים
 מִתְנַבְּרִים בְּזִקְנָתָם ²⁰⁷ וַיֹּאזְרוּ חֵיל
 וַיְחַלְּפוּ כַח לְעֲבוֹדַת הַשֵּׁם, כְּמוֹ
 שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבִרְכָה
 (שבת קנב, א) ⁽²⁾ תִּלְמִידֵי חֻכְמִים כָּל
 זְמַן שֶׁמְזַקְנִים חֻכְמָה מִתּוֹסַפֶּת בָּהֶם,
 וְנֶאֱמַר (תהלים צב, טו) ²⁰⁸ עוֹד יִנּוּבוּן
 כְּשִׁיבָה דְשָׁנִים וְרַעֲנָנִים יְהוּ". ²⁰⁹ וְהַזְכִּיר לְמַעֲלָה (שם שם,
 ג-יד) "צְדִיק כְּתוּר יִפְרַח וְגו', שְׁתוּלִים בְּבֵית יי", כִּי
 הַצְדִּיקִים שְׁתוּלִים בְּבֵית הַשֵּׁם מְנַעֲרִיהֶם וְגַדְלִים בְּבֵית-

ביאורים

לא ירגיש את עצמו שאין לו יותר מקום בעולם והוא למשא ולעול כבד על עצמו ועל הזולת, ולא יתאוה למות. 206. אחת. אפילו אחת. 207. ויאזרו חיל ויהלילו כח. יתחזקו ויתגברו, יתאוששו ויתרענו. 208. עוד ינובון בשיבה. גם ירבו תנובה בזקנתם. 209. והזכיר למעלה צדיק כתמר וגו'. כלומר, זה תנאי למה שאמר אחרי כן - 'עוד ינובון' וגו', שהכל הולך אחר ההתחלה, שרק אם שתולים בבית השם מנעוריהם, אז עוד ינובון בשיבה.

עיונים

בסוף מסכת קינים (פ"ג מ"ו) הגירסא: "אבל זקני התורה כל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהם". וכתב הר"ן בדרשותיו (דרוש עשירי) וז"ל: "ואין הכוונה בכאן לומר שזקני התורה כל זמן שיוזקינו תרבה חכמתם [וכמו שפירש הרמב"ם שם], כי אפשר שאין כן, כי מאשר השכל צריך לכלים גשמיים, אפשר שכאשר יפליג בזיקנה ויפליגו הכלים ההחלישי ייחלש גם הוא, ולזה לא אמר זה התנא: "חכמה מתוספת בהם", אע"פ שהוא כן בברייתא בפרק 'שואל אדם' (שבת קנב). אבל אמר "שדעתן מתיישבת עליהם", ופירושה, שזקני תורה אשר בבחורותם הניחו תאוות העולם ובחרו הדרך הטובה, כל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהם, כלומר, שהם מתפייסים יותר ודעתם נוחה במה שהסכימו עליו [פירוש, כעת הם שלמים לגמרי עם החלטתם לעזוב תאוות העולם], והוא, כי בבחורתם אע"פ שהסכימו לעזוב תאוות העולם ומותריו, אי אפשר שלא יניעם בחרותם לפעמים אליהם [פירוש, לא ייתכן שאף פעם לא תמשוך אותם נערתם אל תאוות העולם], ואף על פי ששכלם מנגד לזה ומונעם שלא יהיו נפתים אחריהם, אי אפשר שלא יתאוו אליהם בצד מה [במידה מסוימת] ושתתישב דעתם עליהם לגמרי, בהיותם [מפני היותם] בין שני הכוחות המנגדים. אבל כל זמן שמזקינין והתאוות נחלשות, וה"דמיון" רואה שכל מה שדימהו מענייני העולם כבר בטל ואבד וכלה בין ידיו, אז אין לשכל מנגד וחולק, ולפיכך דעתם מתיישבת, לפי שהם רואים בבירור שבחרו הטוב ושהסכימו עליו, ושכל מה שהניחוהו מענייני העולם הוא דבר בטל, ושאין לדאוג כלל במה שעזבוהו. אבל לזקני עם הארץ יקרה ההיפך, והוא, שבבחורות נפתים אחר תאוות העולם, ודעתם נוחה בהם [נ"א: בעת ההיא] ומתפייסת, ואינם חוששים למה שחולק השכל על זה. אבל כל זמן שמזקינין, שהעולם נשמת מהם והם ממנו, הם רואים שכל מה שהתאוו ובחרו בבחורותם אפס ותוהו ואך שקר נחלו (עפ"י ירמיה טז, יט), ומפני זה אין דעתם מתיישבת במה שהסכימו עליו, ועם כל זה [אף שהם יודעים שטעו], מאשר לא למדו צדק (ע"פ ישעיה כו, ז) והורגלו ונשקעו במנהגים רעים, אין לאל יד שכלם [אין בכח שכלם] להטותם לגמרי מהדרך ההיא אשר דרכו עד הנה, ולזה, כל זמן שמזקינין הם בין שני הדרכים, לא ידעו דרך עמהם (עפ"י איוב כג, י). וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל "דעתם מטורפת עליהם", והוא מלשון "ספינה מיטרפת בים" (תענית יט), והיא הספינה אשר היא בלב הים ולה גלים מנגדים יניעוה לצדדים הפכיים

שערי השער השני תשובה

עיונים

מִדְרָשׁוֹת ²¹⁰ מִבְּחֻרֵיהֶם, כְּתָמָר
שִׁפְרָה וּבְכָרֵז וּשְׁדָל פְּלִכְנָן. וְכֵן
אֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה (מדרש
תהלים צב, יד) שְׁתוּלִים בְּבֵית יי, אֵלוֹ
הַתִּינִיקוֹת, עַל דְּרָךְ מַה שְּׁפִתּוֹב
(תהלים קמז, יב) "אֲשֶׁר פָּנִינוּ פְּנִטְעִים
מִגְדָּלִים בְּנִעְוֵרֵיהֶם". וְאָמַר אַחֲרֵי-
כֵן, בְּדָרְךְ הַזֶּה אֵינָם נִמְשָׁלִים
לְאֵילָנוֹת, כִּי הָאֵילָנוֹת פְּהִזְקִינָם לֹא
יִתְּנוּ ²¹¹ חֵילָם, וְהַצְדִּיקִים יִנוּבּוֹן
כְּשִׂיכָה. עוֹד אָמַר עָלָיו הַשְּׁלוֹם (שם
עא, יח) "וְגַם עַד-זִקְנָה וְשִׂיכָה אֱלֹהִים
אֶל-תַּעֲזֹבֵנִי ²¹² עַד-אֲגִיד זְרוּעֶךָ לְדוֹר
²¹³ לְקַל-יָבוֹא גְבוּרְתֶךָ".

י. הַדְּרָךְ הַשְּׁלִישִׁי, כְּפֹאֶשֶׁר יִשְׁמַע ²¹⁴ מוֹכֵר הַחֲכָמִים

ביאורים

210. מבחוריהם. מימי בחורותם. 211. חילם. כוחם, כלומר פירותיהם. 212. עד
אגיד זרועך לדור. למען אוכל לספר כוחך לדורות הבאים. 213. לכל יבוא גבורתך.
לכל אשר יבוא אצלי אגיד גבורתך (רש"י). 214. מוכר החכמים. אין מדובר כאן
שישמע מוסר על חטא מסויים, אלא על מוסר כללי. והיינו במי שהיה 'חוטא',

שערי עיונים

השער השני

תשובה

אגדות, קידושין כב.)
כתב דברים נוקבים
בגודל מעלת שמיעת
האוזן: "כי האדם הוא
אדם על ידי האוזן

וְהַמּוֹכִיחִים, יִקְשִׁיב ²¹⁵ וְיִשְׁמַע וְיִבְנֶע
וְיִחְזֹר פְּתוּשׁוֹכָה, וְיִקְבֵּל פְּלָפוֹ כֹּל דְּבָרֵי
הַתּוֹכְחוֹת וְשִׁלָּא יִגְרַע דְּבָר מִדְּבָרֵיהֶם.

בפרט! ומוסיף ומבהיר דבריו: "כמו כלי כאשר הוא גולם אין לו שם כלי, וכאשר
יש לו בית קיבול הרי נחשב כלי, ואין האדם בעל הקבלה רק ע"י האוזן, ולכן כל
שמיעה מתורגם 'קבלה'". עכ"ד. מבואר שהאוזן היא כלי קיבול לדעת האדם
וחכמתו, ועל ידה מקבל האדם שם 'אדם'!

בהמשך כתב רבינו, כי האוזן נכבדה ועדיפה יותר מן העין. והטעם, כי אמנם
כח הראיה מקשר את האדם לדברים שרואה, אך זו ראייה שטחית יחסית -
לעומת 'שמיעה' שעניינה התבוננות והתעמקות, ומשום כך השפעת השמיעה
על הנפש עזה ותקיפה מהשפעת הראיה. וביאור הדבר, כי "שמיעה" היא לשון
הבנה [שמיעת הלב - שהלב מבין], ועניינה התבוננות והתעמקות. "שמע
ישראל" (דברים ו, ד) - הבן ישראל, דהיינו התבוננות לעומקן של דברים. וכך
מובא באבודרהם (דיני קריאת שמע): "כתב ה"ר אליעזר מגרמיישא, מפני מה
נתן לישראל לייחד שמו של הקב"ה בלשון 'שמיעה', שאומרים 'שמע ישראל',
ולא נתן בלשון 'הסכת' או בלשון 'האזנה', שכן פירושו של 'שמע': 'הבינו' או
'השכילו' שה' אלוקינו ה' אחד". התבוננות והתעמקות נושאות פרי מבורך -
שעל ידן בא האדם לידי קבלת הדברים, וכמו שדרשו חכמים על הפסוק: 'ועתה
אם שמוע תשמעו בקולי' (שמות ט, ה) - 'אם עתה תקבלו עליכם' (מכילתא
יתרו). נמצא שיש כאן שרשרת של חוליות, חוליה בתוך חוליה, האחת גוררת
את חברתה: שמיעה מביאה לידי התבוננות, התבוננות מביאה לידי קבלה,
וקבלה מביאה לידי מעשה.

ביאורים

ושמע תוכחת מוסר וקיבל על עצמו להיות 'צדיק' מכאן ואילך. ובזה שוה
דרך זו לשאר הדרכים המביאות את האדם לכדי תשובה שלמה על כל מעשיו
ולא רק על פרט מסויים (בשערי תשובה). 215. וישמע. "שמיעה" פירושו:
'קבלה', וכמו שתרגם אונקלוס על הפסוק (שמות כג, ז): "נעשה ונשמע" -
"נעבד ונקבל". וכן "שמע ישראל" (דברים ו, ד) מתרגמין 'קיבלו ישראל'.

וְהִנֵּה הָאִישׁ הַזֶּה ²¹⁶ בְּרַגְעַ קִטְוֹ יֵצֵא
²¹⁷ מֵאַפְלָה לְאוֹר גְּדוֹל, כִּי עַתָּה אֲשֶׁר
 יֵאָזֵין ²¹⁸ וַיִּסְפֹּת ²¹⁹ וְלָבְבוּ יִבִּין וְשָׁב,
 וַיִּקְבַּל בְּיוֹם שָׁמְעוּ דְבָרֵי הַמוֹכִיחַ,
²²⁰ וַיִּקְיַם עָלָיו לְהִיּוֹת עוֹשֵׂה כָּכָל
 אֲשֶׁר יִזְרְהוּ ²²¹ תּוֹפְשֵׁי הַתּוֹרָה מִן
 הַיּוֹם הַזֶּה וּמַעְלָה, וְלַהֲזַהֵר בְּאֲשֶׁר
 יִזְהִירוּהוּ ²²² יוֹדְעֵי בִינָה לְעֵתִים,
²²³ עֲלֵתָה בְּיָדוֹ הַתְּשׁוּבָה (טו) וְנִהְפֶּךְ
 לְאִישׁ אַחֵר. ²²⁴ וּמַעַתָּה אֲשֶׁר קָבַל

טו. ונהפך לאיש אחר. לכאורה יש לבאר, כי זה אשר חטא ונתנה שב ומבקש לתקן מעשיו - הרי אין כאן עקירת הראשונות, אלא רק תיקון מכאן ולהבא, ולשם כך נדרשים כל עיקרי התשובה. אכן, זה אשר שמע לדברי המוכיחים וקיבל על עצמו לקיים כל דבריהם מכאן ואילך - בכך הוכיח וגילה דעתו כי כל אשר חטא עד הנה לא היה אלא מחמת חוסר ידיעה, שלא ידע אותם עניינים עליהם העמידוהו המוכיחים

ביאורים

וזהו שכתב "וישמע ויכנע ויחזור בתשובה", צריך שמיעה כזאת שיש בכוחה להכניע את לבו לחזור בתשובה. ²¹⁶ ברגע קטן. בבת אחת - בזמן מועט זה שקבל על עצמו כל דברי התוכחות. ²¹⁷ מאפלה לאור גדול. מחשיכת החטא ועוונשי הגיהנום לאור התשובה, שמעלתה מגעת עד כסא הכבוד. ²¹⁸ ויספית. ויקשיב. ²¹⁹ ולבבו יבין ושב. ויבין בלבבו שלא עשה את הטוב ויתקן מעשיו. [רבינו משתמש בלשון הכתוב (ישעיהו, י): "ולבבו יבין ושב ורפא לו". בכדי להגיע ל"ושב" חייב להיות "ולבבו יבין" דהיינו התבוננות (שערי חיים)]. ²²⁰ ויקיים עליו. יקבל על עצמו. ²²¹ תופשי התורה. אחוזי התורה שהם החכמים (ראה ירמיה ב, ח). ²²² יודעי בינה לעתים. שיודעים לתת עצה לפי הענין של מעשה (רש"י דה"א יב, לג). כלומר, עצה מתאימה לכל זמן. ²²³ עלתה בידו התשובה. הצליח בתשובתו. ²²⁴ ומעתה אשר קבל וכו'. רבינו חידש כאן ענין הקבלה, כי זה הערובה לקיום הדבר, לכן מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מיד (זה השער).

בתוכחתם, ואם כן, עתה אחר שנודע לו ושמע ושב וקיבל על עצמו - הרי שבכך נעקר כל אשר חטא מלכתחילה. ונמצא כי זה האדם היודע עתה את ריבונו - אינו אותו החוטא אשר חטא כנגדו מבלי דעת, והרי הוא כאיש אחר! (בשערי התשובה). עוד יש לבאר, כיון

כִּזְאת כְּמַחְשְׁבֹתוֹ ²²⁵ וְנֹמַר עָלָיו כָּכָה
 בְּלָבְבוּ, ²²⁶ קָנָה לְנַפְשׁוֹ זְכוּת ²²⁷ וְשָׁכַר
 עַל כָּל הַמַּצוֹת ²²⁸ וְהַמוֹסְרִים, וְאֲשָׁרְיוֹ
 כִּי צִדַּק נַפְשׁוֹ ²²⁹ בְּשַׁעַה קְלָה. וְכֵן
 אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבִרְכָה
 (מכילתא בא, יב) ²³⁰ וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל" (שמות יב, כח), וְכִי מִיָּד עָשׂוּ,
 וְהֵלֵא לֹא עָשׂוּ ²³¹ עַד אֲרַבְּעָה עָשָׂר

שמחליט החלטה יציבה וחזקה לשמוע לקול המוכיחים, ע"ז בהכרח ישתנה וייהפך לאדם אחר ששאיפותיו יהיו שאיפות של עולם הבא, כי ההחלטה לעשות מצוה מקדשת את האדם, וכמו שכתב ב'רוח חיים' בתחילת מסכת אבות, שאם יש לאדם איזו שאיפה ומחשבה לקיים מצוה, מיד קדושת המצוה מקיפה אותו, והקדושה הזאת נותנת לו את הכוח להוציא לפועל אל המצוה (דרכי החיזוק).

ביאורים

²²⁵ וגמר עליו ככה בלבבו. קיבל בלבו כן בגמירות דעת ובהסכמה מוחלטת. ²²⁶ קנה לנפשו זכות. מלבד מה שחטאיו נמחלים לו. ²²⁷ ושכר על כל המצוות. שהוא עתיד לעשות כאילו עשה. ויש לו מעכשיו את הקדושה ואת הסייעתא דשמיא כאילו שכבר קיים את אותם המעשים הטובים, כיון שהוא נמצא כבר עכשיו בדרך שתביא אותו לקיום כל המצוות והמעשים הטובים (דרכי החיזוק). ²²⁸ והמוסרים. התוכחות שקיבל, מפני שעל ידיהן נתעורר לשוב. ²²⁹ בשעה קלה. כוונתו שקבל על עצמו לעשות ככל אשר יורוהו. ²³⁰ וילכו ויעשו בני ישראל. את קרבן הפסח. משמע שתיכף בראש חודש ניסן כשנאמרה להם המצוה הלכו ועשו כן. ²³¹ עד ארבעה עשר לחודש. שאז הוא זמן הקרבתו.

שערי

השער השני

תשובה

לחַדָּשׁ, אֲלֵא בִּיּוֹן שִׁקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת, מַעֲלָה עֲלֵיהֶם
 הַפְּתוּב ²³² בְּאֵלוּ עֲשׂוּ מִדָּ. וְאָמְרוּ (אדר"נ פכ"ב) כֹּל
 שִׁמְעֵשׂוּ מִרְבִּים מַחֲכָמָתוֹ, הַכְּמָתוֹ מִתְקִימָת, שִׁנְאָמֹר
 (שמות כר, ז) "נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". ²³³ בְּאִזֵּר הַדְּבָר, בִּי הָאִישׁ
 אֲשֶׁר קִבֵּל עַל נַפְשׁוֹ בְּלֵב נְאֻמָּן ²³⁴ לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת עַל פִּי
 הַתּוֹרָה אֲשֶׁר ²³⁵ יִזְרְהוּ ²³⁶ וְעַל הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר יֵאמְרוּ לוֹ
 חִיּוֹשָׁבִים עַל הַמִּשְׁפָּט, יֵשׁ בִּידוֹ מִן חַיּוֹם הַזֶּה שֶׁכָּר עַל כָּל
 הַמִּצְוֹת, עַל אֲשֶׁר שִׁמְעָה אֹזְנוֹ מִדְּבַרֵי הַתּוֹרָה ²³⁷ וַתִּתֵּן
 לָהֶם, ²³⁸ וְעַל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא גָלוּ אֹזְנוֹ עֲלֵיהֶם עֲדָנָה,
²³⁹ וְצָרָק לִבָּשׁ, ²⁴⁰ וְקָנָה זְכוּת עַל הַנְּגִלוֹת אֵלָיו וְעַל כָּל

ביאורים

232. כאילו עשו מיד. המושג "כאילו", ביאר הגאון רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל שזהו אותו הגדר והתוכן של הדבר רק בצורה אחרת. לפיכך המקבל עליו לעשות מצווה - זכה באותו התוכן, באותה הזכות של עשיית המצווה ('שפתי חיים', מועדים א', עמ' נד). 233. ביאור הרב. כי לכאורה קשה, איך יתכן שאדם מקיים מצוות יותר ממה שהוא למד, הרי מה שלא למד אינו יודע לקיים? (רבינו בביאורו למסכת אבות ג, ט). 234. לשמור ולעשות. לשמור לא לעבור על ה"לאוין" ולעשות את ה"עשין". 235. יזרעהו. ילמדוהו חכמי התורה. 236. ועל המשפט. מה שיפסקו לו בעניני ממונות. 237. ותבן להם. ואזנו הבינה אותם והתבוננה עליהם. 238. ועל הדברים וכו'. וגם על הדברים אשר עדיין לא התגלו לאזנו. כלומר, שעדיין לא שמעם. 239. וצדק לבש. רדף, הרבה, וכאילו הוא מעוטף בו (עפ"י רש"י ומצ"ד איוב כט, יד). 240. וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל נעלם מעיניו. וזיכה את עצמו כבר עתה הן על המצוות הידועות לו כבר והן על מה שעדיין לא ידועות לו כיון שקיבל על עצמו לעשותן.

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

טו. והקשה את לבו. כי אילולא שהיה מקשה ומאמץ את לבו כדי לא לקבל את הדברים - על כרחו היה מושפע, כי כח השמיעה הוא גדול ופועל על האדם כמ"ש רבנו לקמן באות י"ב, נַעֲלֵם מֵעֵינָיו, וְאַחֲרֵי זֹאת, ²⁴¹ יוֹם יִדְרֹשׁ וַיִּשְׁקֹד עַל דְּלֹתוֹת מוֹכִיחָיו, ²⁴² וַיִּשְׁכִּיל מִכָּל מַלְמֻדָּיו, וְנִמְצָא הָאִישׁ הַזֶּה ²⁴³ מַעֲשֵׂיו מְרֻבִּים מַחֲכָמָתוֹ, כִּי ²⁴⁴ לֹא יָדַע ²⁴⁵ אֵת הַדְּבָר, ²⁴⁶ וְהִנֵּה שִׁכְרוֹ אֹתוֹ, וּבְעֵינָיו מָה שִׁאָּמְרוּ יִשְׂרָאֵל בְּסִינֵי נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע, שֶׁחֲקָדִימוֹ קִבְּלָת הַמַּעֲשֶׂה עַל נַפְשׁוֹ לְפָנֵי הַשְּׁמִיעָה. וּבְעֵינָיו אַחֵר לֹא יִתֵּן שִׁיחֵיו מַעֲשֵׂי הָאָדָם מְרֻבִּים מִמָּה שֶׁהוּא יוֹדַע.

יא. ואשר לא יתעורר לקול המוכיחים, ²⁴⁷ יכפל עונו, כי הזְהִירוּהוּ (טו) וְהִקְשָׁה אֵת לְבוֹ וְלֹא נִזְהַר, כָּמוֹ

ביאורים

241. יום יום ידרוש וישקוד על דלתות מוכיחיו. יבקש ויתמיד לשמוע מהם דברי מוסר כדי שלא תפוג ההשפעה של המוסר ששמע והקבלה שקיבל על עצמו. 242. וישכיל מכל מלמדיו. וילמד ויחכם לדעת מה שעדיין אינו יודע כדי שיוכל לקיים הכל. 243. מעשיו מרובים מחכמתו. רבינו מפרש את הנאמר: "כל שמעשיו מרובים מחכמתו", היינו, שכר המעשים שעדיין לא עשה אלא רק קיבל על עצמו לעשות. "כי אף מי שאינו יודע ואינו עושה נקראים 'מעשה' על שם כי יש לו שכר עליהן כאילו עשאו" (לשון רבינו בביאורו למסכת אבות ג, ט). 244. לא ידע. עדיין. 245. את הרב. שעליו לעשותו. 246. והנה שכרו אתו. כבר מקבל עליו שכר. 247. יכפל עונו. הגדיל עונו עד למאד וכן גם ייענש בהתאם.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

שְׁנֵאמֹר (משלי יז, י-יא) ²⁴⁸ תַּחַת גַּעֲרָה
בְּמִבְּיִן ²⁴⁹ מַהֲבוֹת כְּסִיל מֵאֵה. ²⁵⁰ אֶךְ-
מְרִי יִבְקֶשׁ-רַע וּמְלֹאֲךָ אֲכַזְרִי יִשְׁלַח-
בו'. פְּרוּשׁ, הָאִישׁ הָרַע לֹא יִכְנַע
לְקוֹל הַמוֹכִיחִים, אֶךְ יִבְקֶשׁ
²⁵¹ לְהַמְרוֹת, ²⁵² וְתַחַת כִּי לֹא נַחַת
מִדְּבָרֵי ²⁵³ הַמְּלֹאֲךָ הַמוֹכִיחַ, ²⁵⁴ מְלֹאֲךָ

ואם לא הושפע ולא שב - אות הוא כי הקשה לבו והתנגד לדברים ועל זה עונשו רב (הרוצה בתשובה). הסיבה שאין בני-אדם רוצים לשמוע 'מוסר' - כי פוחדים פן ישתנו, כמו שאמר הנביא ישעיהו (ו, י) "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השעו פן

יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו". ופירש הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א ע' 173) בשם הגר"ח מוואלוז'ין (נפש החיים שער ב בהגה): "היינו שהרשע מתיירא מלראות ומלשמוע ומלהבין, כי אם כה יעשה הלא ישוב ויתרפא, ובוזו אינו רוצה בשום אופן".

ביאורים

248. תחת גערה במבין. הגערה חודרת ללבו של הנבון. "תוד גערה ותשכון בלב המבין. ענין "מבין" - האיש החפץ להבין הדברים אשר ישמע, וגם לו לבב להבינם..." (רבינו בביאורו למשלי שם). **249. מהבות כסיל מאה.** ומשפיעה עליו יותר ממאה מכות לטיפש. "הכסיל אינו אוהב לשמוע דברי הבינה, רק למלאות תאוות... על כן אין תקנתו בגערה, אך המכות הראויות אליו. ואמרו חכמי המוסר, אין תקנה לנבלים כי אם בהכנעה ובזיון" (שם). **250. אך מרי וגו'.** אך ורק למרוד בה' היא שאיפתו של האדם הרע, ומלאך חסר רחמים יעניש אותו. וז"ל רבינו בביאורו למשלי: "האיש הרע, והוא מי שגבר הזדון בלבבו, כאשר יוכיחוהו יקשה עורף ויתחזק ללכת בדרכי הרעה למרות פי המוכיח ולנצחו, על כן אין תקוה שתועיל בו תוכחת המוכיחים, אך מלאך אכזרי ישולח בו מן השמים להוכיחו". **251. להמרות.** את פיהם. **252. ותחת כי לא נחת.** ובעבור שלא נכנע. **253. המלאך המוכיח.** תלמידי חכמים המוכיחים. **254. מלאך אכזרי.** יתכן כי זהו מלאך הנברא מהעבירות שלו עצמו (הרוצה

אֲכַזְרִי יִשְׁלַח-בו', מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, ²⁵⁵ כִּי הַמוֹכִיחִים נִקְרְאוּ
מְלֹאֲכִים, שְׁנֵאמֹר (דה"ב לו, טז) וַיְהִי ²⁵⁶ מְלֵעֵבִים בְּמִלְאָכֵי
הָאֱלֹהִים וּבְזִיזִים דְּבָרָיו ²⁵⁷ וּמִתַּעֲתֵיעִים בְּנִבְאָיו". וְעוֹד
אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (משלי טו, י) ²⁵⁸ מוֹסֵר רַע לְעוֹזֵב
אוֹרַח ²⁵⁹ שׁוֹנֵא תוֹכַחַת יְמוֹת". פְּרוּשׁ, אָמַת כִּי ²⁶⁰ רָאוּ
מוֹסֵר רַע לְעוֹזֵב אוֹרַח וְעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי-תוֹרָה, אָכֵן יִשׁ
תִּקְנֶה כִּי ²⁶¹ יוֹסֵר וַיִּשׁוּב מִדְּרָכָו הָרַעָה. אֶךְ רַע מִמֶּנּוּ שׁוֹנֵא

ביאורים

בתשובה). **255. כי המוכיחים נקראו מלאכים.** 'מלאכים' מלשון 'שלוחים', שכן שלוחים הם מאת הקב"ה להשיבו למוטב, על כן ישלחו אליו 'שלוחים' אחרים, מלאכים אכזרים אשר יענישוהו וייסרוהו כחטאתו (בשערי התשובה). **256. מלעבים במלאכי האלהים.** לועגים בתלמידי חכמים [הנקראים מלאכים כיון שהם מצויינים ונבדלים משאר בני אדם כמלאכי השרת, כמובא במסכת נדרים כ:]. **257. ומתעתעים.** משטים. **258. מוסר רע לעוזב אורח.** עונש קשה יגיע למי שעוזב דרך ישרה. [ובביאור רבינו שם: "מי שהוא עוזב אורח מאשר יתקפנו יצרו, אך דעת הלב לא ישנא את התוכחות, ייסרנו השי"ת למען ישוב מדרכו הרעה"]. **259. שונא תוכחת ימות.** השונא לשמוע תוכחה יאבד ברשעו. [ובביאור רבינו שם: "אך 'שונא תוכחת ימות' - כי אין לו תקוה ותקנה, והוא קשה מן העוזב אורח. ושם (משלי א, ח) כתב רבינו בביאור פסוק זה, וז"ל: "מוסר רע לעוזב אורח שונא תוכחת ימות', ביאור, כי קשה מאד השונא תוכחת מן העוזב אורח, כי מי שעוזב אורח והוא הפורק עול מצוה אחת מעליו - יענש במוסר רע והם היסורים אבל לא יענש בעונש המיתה, ומי ששונא את התוכחת אינו נמחל לו במוסר רע בלבד אלא יענש בעונש מיתה. וזהו שאמר 'מות', כי לא יספיק להיות נשפט במוסר רע, ועל כן הזהיר שלמה בפסוק הזה על האדם שיהיה מקבל התוכחת"]. **260. ראוי מוסר רע.** ראוי לבוא יסורים קשים מן השמים. **261. יוסר.** יקבל יסורים.

שערי

השער השני

תשובה

התוכחת, ²⁶²כי אין לו תקנה ותקנה במוסר רע, אבל ²⁶³אחת דתו למות. כי העובר עברה בתקפהו התאוה, והיצר ²⁶⁴השיאו, ויתכן כי נפשו מרה לו על אשר ²⁶⁵לא עזר בח מפני יצרו, ואולי ²⁶⁶יבכה לתוכחת ויקנה למוסר. אבל שזנא התוכחת ²⁶⁷בכר נואש מנפשו, ושנאת התוכחת ²⁶⁸תהיה-לו לעדה ²⁶⁹כי הוא שזנא דברי השם-ותמרד.

יב. עוד אמר שלמה עליו השלום (משלי טו, ל-לא) ²⁷⁰מאור-עינים ישמח-לב ²⁷¹שמועה טובה

ביאורים

262. כי אין לו תקנה ותקנה במוסר רע. מאחר שהוא שזנא תוכח אדם, שזנא גם תוכח הקב"ה, וגם היסורים לא יועילו כלום (פתח השער).
263. אחת דתו למות. אין לו דין אחר אלא למות. 264. השיאו. גרם לו לטעות [השיאוני - 'הטעני' (רש"י בראשית ג, יג)]. 265. לא עזר בה. לא החזיק מעמד, לא התאפק. 266. יבכה. ישתוקק. 267. כבר נואש מנפשו. כלומר, אינו משתדל לתקן את נפשו, שהיא זכה בעיניו, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ד ה"ב מהל' תשובה) וז"ל: "זה שזנא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים", לכן כשיבואו עליו יסורים לא יתעורר לשוב מדרכו הרעה, וא"כ מה יועילוהו יסורים (זה השער).
268. תהיה לו לעדה. מעידה עליו. 269. כי הוא שזנא דברי השי"ת. כי אם אוהב הוא את דברי הקב"ה, היה לו לאהוב תוכחה. 270. מאור עינים ישמח לב. מחזה הנעים לעינים מעביר עצבות הלב, ומשמחת אותו. 271. שמועה טובה תרשן עצם. בשורה טובה משמינה ומבריאה את כל הגוף.

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

יז. ונכבד ממנו האוזן. אחד מארבעים ושמונה קנינים שהתורה נקנית בהם הוא "שמיעת האוזן", "כי חוש השמיעה מה שהוא שומע מאדם, תפעל יותר ממה שהוא רואה בספרים, וגם שיאזין דבר חברו, ויקבל האמת ממי שאמר" (רוח חיים' אבות ו, ה). ואמרו במדרש רבה ²⁷²תדשן-עצם. ²⁷³אזן שומעת תוכחת חיים ²⁷⁴בקרב חכמים תלין. ויש לכל חכם-לב לדעת, כי לא יתכן שחבר שלמה עליו השלום ²⁷⁴דברים בטלים כאלה חנם בתוך דברי המוסר ויראת-השם, כשכבד העיד עליו הכתוב (מלכים-א ה, יא) "ויחכם מכל-האדם". ²⁷⁵אכן זה פשר הדבר: "מאור-עינים ישמח-לב", העין אבר נכבד מאד, כי יראו בו את ²⁷⁶המאורות המשמחים את הלב, ²⁷⁷ונכבד ²⁷⁷ממנו ²⁷⁸האזן, כי ישמעו בו שמועה טובה המדשנת את העצם ²⁷⁹שאין בו הרגשה ²⁸⁰ולא ידשן במאור-עינים בלתי

ביאורים

272. אזן שומעת תוכחת חיים. אוזן אשר תשמע התוכחה המביאה חיים.
273. בקרב חכמים תלין. בחברתם של החכמים תמצא תמיד. 274. דברים בטלים כאלה חנם. דברי חולין ומילי דעלמא אשר אין בהם מוסר כלשהוא (וכוונתו על הפסוק הראשון "מאור עינים" וגו'). 275. זה פשר הדבר. שהפסוק הראשון הוא הקדמה לפסוק שאחריו. 276. המאורות. המראות הטובים והנעימים. 277. ממנו. מן העין. 278. האזן. יתרון יש לשמועה טובה כי מלבד שתשמח הלב כמאור העין, גם תדשן את הגוף. והזכיר עצם לפי שהעצמות יסודות הגוף (כד הקמח' ערך זנות הלב והעין). 279. שאין בו הרגשה. העצם עשוי מחומר קשה ואין בו תחושה ורגישות כמו שיש בלב שהוא רך. 280. ולא

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

פְּתַעֲנוּג יִתֵּר. וְכֵן אָמְרוּ זְכֹרְנֵם לְבָרְכָהּ (ב"ק פה, ב) כִּי הָאֵזֶן נִכְבְּד מִשָּׂאָר הָאֲכָרִים, שָׁאֵם סָמָא אֶת עֵינֵי נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי עֵינֵי, (ח) חֲרָשׁוּ נוֹתֵן לוֹ דְּמֵי בְלוֹ. 281 וְהֵן הָאָדָם חֵיב לְעֵבֹד אֶת הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ פְּאֲכָרֵיו 283 וְיִצְוֶינֵיו בְּלֵם, כִּי לְעֵבֹדְתוֹ יִצְרָם, כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב (משלי טז, ה) "כָּל פֶּעַל יֵי לְמַעֲנֵהוּ",

(דברים י, א), רבי לוי אמר, האוזן לגוף - כקינקל לכלים [הוא כלי מלא נקבים ששמים עליו בגדים, ותחתיו מוגמר, והבגדים מתבשמים (עץ יוסף)], שכן הקינקל כמה כלים [בגדים] ניתנין עליו ואתה נותן מוגמר תחתיו וכולם מתעשנים, כך מאתים

וארבעים ושמונה אברים שבאדם הזה, על ידי האוזן כולם חיים, מנין, שנאמר (ישעיה נה, ג) 'שמעו ותחי נפשכם.'

יה. חרשו נותן לו דמי כולו. במסכת נדרים (סד:): אמרו "ארבעה חשובים כמות", ואחד מהם - "סומא". ויש לעיין, ממה שאמרו במסכת ב"ק (פה:): "חרשו - נותן לו דמי כולו", ולא אמרו על החרש שהוא חשוב כמות, ואילו "סימא את עינו - נותן לו דמי עינו" ולא דמי כולו, אע"פ שהסומא חשוב כמות?

ויש מבארים, דדין מזיק קשור בהפסדו של הניזק, וכשחרשו אינו ראוי לשום מלאכה, ומכיון שאיבד הנחבל כל שוויו להימכר כעבד, משלם לו החובל כל שוויו שלפני חבלתו, וכיון שעיקר החשיבות אצל האדם היא ה"אוזן", לכן "חרשו

ביאורים

ידושן כמאור עיניים בלתי בתענוג יתר. כיון שאין בו הרגשה ותחושה כמו בלב, לא יועיל מראה עינים לדשן אותו ולהבריאו אלא תענוג גדול יותר והוא השמיעה שמעלתה גדולה מן הראיה. ולכן הקדים פסוק זה להראות מעלתה של האוזן על העין. 281. דמי כולו. כי בזה גרם נזק וקלקול לכל גופו, כי שוב אינו ראוי לשום מלאכה. 282. והן האדים. עתה מתחיל לבאר מוסר-השכל היוצא מזה. 283. ויצוריו. השכל והמחשבה אשר נוצרו בגופו כדי לעבוד בהם את ה'. 284. כל פעל ה' למענהו. את הכל ברא ה' לכבודו ולעבודתו.

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

אֵף כִּי פְּאֲכָרִים 286 הַנִּכְבְּדִים אֲשֶׁר יִצַּר בּוֹ, נִתְחַיֵּב לְעַבֵּד בָּהֶם אֶת יוֹצְרָם. וְהַעֲנֵשׁ הַגָּדוֹל 287 יִתֵּר מֵאֵד 288 אִם יִפְרִיעַם מִמַּעֲשֵׂה מִצְוֹתָיו וְעֵבֹדָהּ לֹא יַעֲבֹד בָּהֶם 289 וְלֹא כִּנְמוּל עֲלֵיהֶם הַשֵּׁיב, כִּי הַשֵּׁם הֵיטִיב עִמּוֹ בְּחַוִּישׁוֹ הַנִּכְבְּדִים טוֹבָה עֲצוּמָה וְכָבוֹד וְהָדָר 290 עֲטְרוּ בָהֶם, עַל כֵּן הַקְּדִים לְהַזְכִּיר 291 אַחַת מִמַּעֲלֹת הָאֵזֶן, בְּעֵבֹר הָרְאוּתָהּ גְּדֹל 292 הַחֹבֶת

נותן לו דמי כולו". אכן חוש הראיה, אע"פ שאינה חשובה לאדם כשמיעה, מ"מ היא הגורמת לאדם להרגיש את הזולת, וכמו שמצינו במשה רבינו שכתוב בו: "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם" (שמות ב, יא), ופירש רש"י: "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם", כי רק ע"י ראיית העין חש האדם בצרות הזולת ומיצר עמו, ולא די

בראיה בעלמא, אלא כמו שכתב רש"י: "נתן עיניו ולבו", דהיינו שצריך ליתן עיניו וכשנותן עיניו - מגיעים הדברים אל לבו. והוא הטעם שסומא חשוב כמות, כי בלא חוש הראיה אין האדם מסוגל להרגיש את זולתו ולהשתתף עמו במצבו, והרי הוא כמי ששרוי לבדו בעולם, וכמת יחשב (עיי' בספר 'שיחות מוסר' מאמר ס"א).

ביאורים

285. אף כי. כל שכן. 286. הנכבדים. החשובים. 287. יתר. מרובה, גדול. 288. אם יפריעם ממעשה מצוותיו. אם האדם יפריע לאיברים אלה לעשות מצוות הבורא. 289. ולא כנמול עליהם השיב. לא החזיר טובה לבורא יתברך עליהם כגמול המגיע לו עליהם. 290. עטרו בהם. קישט ופיאר את האדם באיברים אלו המוסיפים לו כבוד והדר. 291. אחת ממעלות האוזן. שאינן ידועות לכולם, שבכוחה לדשן אפילו את העצם שעשויה מחומר קשה, מה שאין באפשרותה של העין לעשות כדלעיל. 292. חובת עבודתו. חובתו של האוזן לעבודת ה'. "ואחרי שהתבאר כי האוזן איבר נכבד מאד, גם מן העין שהוא איבר נכבד, מה מאד תגדל החובה לעבוד בו את הבורא יתברך, ורע ומר להשביטו

שערי

השער השני

תשובה

עבודתו.²⁹³ ובאר אחרי כן²⁹⁴ כי תהיה עבודת האוֹן בשמיע אל התוכחת, ואמר, "אוֹן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלוי". פרוש,²⁹⁵ ראוי לשכן בין החכמים²⁹⁶ אחרי אשר²⁹⁷ יקשיב לתוכחתם. ואמרו רבותינו זכונם לברכה (שמ"ר יתרו כו, ט) נפל אדם מן הגג ונשברו אבריו, צריך²⁹⁸ רטיה ותחבשת על כל אבר מאבריו ועצם מעצמו, והחוטא אשר חטא בכל אבריו ונחשב כאלו²⁹⁹ רבתה מכה באבריו בלם מכה רגלו ועד קרקרו, שנאמר (ישעיה א, ו) "מכה-רגל ועד-ראש

ביאורים

ממעשיו, על כן סמך אחריו 'אוֹן שומעת תוכחת מוסר'" (רבינו בביאור למשלי טו, ל).²⁹³ ובאר אחרי כן. בפסוק השני.²⁹⁴ כי תהיה עבודת האוֹן בשמוע אל התוכחת. שעבודת ה' של האדם באיבר האוֹן היא ע"י שישמע בה את התוכחות [אשר היא העבודה הכי נחוצה והכי חשובה עבור האוֹן (פתח השער)].²⁹⁵ ראוי לשכון בין החכמים. ראוי לשבת בתוכם [בקרב חכמים] מי שיש לו אוֹן שומעת תוכחות חיים, כי החכמים חפצים ושמחים בחברתו (רבינו בביאור למשלי). [ועוד, שאם לא קנה לעצמו 'אוֹן שומעת' שעל ידה יוכל להפיק תועלת מהחכמים, מה תועלת יש לו בהמצאותו במקום תורה ובשמיעת דברי תורה ('שפתי חיים')].²⁹⁶ אחרי אשר יקשיב לתוכחתם. "כי גם אם לא ירחב לבו להשיג אל החכמה, נבחר ונכבד בעיניהם אחרי שישכיל בדברי תוכחותיו וחפץ לשמעם, כי גיע בכאן [ע"י שמיעת התוכחות] למעלה נכבדת [לקנין המדות הנכבדות]" (שם).²⁹⁷ יקשיב לתוכחתם. אבל בלתי זאת אינו ראוי לשכון בקרב חכמים, כי עיקר מעלת התחברות לחכמים היא שמיעת התוכחה, כי ע"י שמיעת התוכחה נעשה בעל תשובה גמור ונתרפא כל נפשו (זה השער).²⁹⁸ רטיה. בד משוח בסממני ריפוי.²⁹⁹ רבתה. התרבתה.

שערי

השער השני

תשובה

³⁰⁰ אין-בו מתם", והנה תקדוש-קרן-הוא מרפא כל אבריו ברטיה אחת,³⁰¹ והיא שמיעת האוֹן, שנאמר (ישעיה נה, ג) "הטו אזנכם ולכו אלי שטעו"³⁰³ ותחי נפשכם".

יג. **הקרן** הרביעי, בעת אשר יהגה האדם³⁰⁴ בתורת השם³⁰⁵ ויקרא בדברי הנביאים והכתובים, ויבין³⁰⁶ בנעם המוסרים ויראה³⁰⁷ האזהרות³⁰⁸ והענישים, יחדר לדברים³⁰⁹ ויבין לבו להטיב דרכיו³¹⁰ ומעלליו,³¹¹ ויתרצה אל השם, בענין שנאמר (שם סו, ב) "ואל-זה

ביאורים

300. אין בו מתם. אין בו איבר אחד שלם, מבחינה רוחנית.³⁰¹ והיא שמיעת האוֹן. בשמועו דברי תורה ומוסר. כי על ידי זה ישמור עצמו מהחטא ויקיים המצוות, ויקנה חיי הנפש ואושר גם לגוף, וכן על ידי שמיעת התוכחה נעשה בעל תשובה גמור ומתרפאים כל פצעי נפשו.³⁰² הטו אזנכם. לשמוע אמרי (מצו"ד).³⁰³ ותחי נפשכם. העטופה ברעב ובצמא לשמוע דברי אלהים חיים (מלבי"ם).³⁰⁴ בתורת השם. חמשת חומשי תורה.³⁰⁵ ויקרא בדברי הנביאים והכתובים. לא כתב רבינו "ויהגה" בדברי הנביאים, לפי שאמרו חז"ל (ברכות כח:) "מנעו בניכם מן ההגיון" ופירש רש"י: "לא תרגילום במקרא יותר מדאי" (זה השער).³⁰⁶ בנעם המוסרים. המוסרים הנעימים. כלומר, יבין כמה מתוק הוא מוסר התורה, כי כל דברי השי"ת המה דרישת אמת וטובה, וכן כל דברי הנביאים תוכחת אמת, והאמת נעימה היא (פתח השער).³⁰⁷ האזהרות. האיסורים, מצוות לא תעשה.³⁰⁸ והענישים. הן שבידי שמים והן של בית-דין.³⁰⁹ ויבין לבו. יכשיר לבו.³¹⁰ ומעלליו. ומעשיו.³¹¹ ויתרצה אל השם.

שערי

השער השני

תשובה

אביט אל עני ונכה רוח³¹² וחרד על דברי, וכן כתוב בענין יאשיהו (מלכים ב כב, יא)³¹³ ויהי בשמע המלך את דברי ספר התורה³¹⁴ ויקרע את בגדיו, ובענין עזרא נאמר (נחמיה ה, ט)³¹⁶ כי בוכים כל העם בשמעם את דברי התורה. ואשר³¹⁷ לא שת לבו אל דברי השם, יכבד פשעו עליו, פגעני שנאמר (ירמיה לו, כד) "ולא פחדו³¹⁹ ולא קרעו את בגדיהם". ואמרו

ביאורים

ואז יהיה רצוי לפני ה'. 312. וחרד על דברי. ירא ודואג לקיים מצותי. 313. ויהי כשמוע המלך. ואמרו חז"ל שמצאו את ספר התורה שהטמינו הכהנים מפני אחז [פן ישלח ידו גם בספר תורה זה שנכתב ע"י משה רבינו מפי ה' והיה מונח מצד הארון], כשהיתה מגוללת בפרשת התוכחה "יולך ה' אותך ואת מלכך" וגו', והבין מכך שהם עתידים לגלות מהארץ. 314. ויקרע את בגדיו. בעבור החרדה, כי גם הוא חשבה לאות וסימן (מצו"ד). 315. ובענין עזרא נאמר. כאשר עזרא הסופר קרא את התורה לפני השבים מן הגולה. 316. כי בוכים כל העם. מפני שלא קיימו התורה כראוי (רש"י). 317. לא שת לבו. לא נתן דעתו. 318. בענין שנאמר. מסופר באותה פרשה שקרא ירמיהו אל תלמידו ברוך בן נריה נבואת פורענות על הצרות שתבואנה לעם עם חורבן בית המקדש הממשמש ובא, והוא כתב את הדברים במגילה. המגילה נקראה באזני העם והשרים בתקוה שהיא תשפיע עליהם לחזור בתשובה, על מנת למנוע את החורבן, ואכן השפעת המגילה על שומעיה היתה גדולה והם פחדו מאד מפני נבואת הפורענות ובקשו שהמגילה תיקרא גם לפני המלך יהויקים ועבדיו. אולם כאשר קראה אותה לפני המלך, קרע אותה והשליכה אל תוך האש שבערה באח ולא חששו הוא ועבדיו ולא פחדו מפני הפורענות שעתידי לבוא. 319. ולא קרעו את בגדיהם. כי היה להם לפחד ולקרוע בשמעם הדברים ולשוב בתשובה לפני האל" (רד"ק). ובהמשך שם נאמר: "לכן כה אמר ה' על יהויקים מלך יהודה, לא יהיה לו יושב

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

יט. ולא יצא לאויר העולם. והטעם, כי כל עוֹבֵר בעודו במעי אמו לומד את כל התורה מפי מלאך, ובשעת לידתו שוכח את מה שלמד (ראה נדה ל:). לפיכך, אם מטרת ביאתו לעולם היתה כדי לרכוש ידיעת התורה בלבד - לא היה צורך בלידתו כלל,

ועדיף היה לו להשאר עוֹבֵר היודע את כל התורה כולה. אולם באמת המטרה בביאה לעולם היא כדי לקיים למעשה את ידיעת התורה שרכש - דבר האפשרי רק על ידי חיבור הנשמה עם הגוף. לכן אמר רבי יוחנן, שהלומד שלא על מנת לעשות - נוח היה לו אילו נשאר עוֹבֵר בשלייתו ולא יצא לעולם כלל (קרבן אהרן בהקדמה לספרא, מובא ב'עף יוסף' ויקרא רבה לה, ז. וב'משך חכמה' דברים כח, טא).

ביאורים

על כסא דוד, ונבלתו תהיה מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה" (ירמיה לו, ל). ומכאן הוכיח רבינו שמי שלא שם לבו אל התוכחה יכבד פשעו ויגדל ענשו. 320. ואינו מקיים. שהוגה בתורה וקורא בנביאים ובכתובים ורואה האזהרות והענשים ואינו מתבונן בנועם המוסרים, ואינו מכין לבו להיטיב דרכיו ומעלליו. 321. נוח לו. ראוי לו. 322. שלייתו. הקרום שהעובר מונח בתוכו. 323. ולא יצא לאויר העולם. כלומר, ראוי היה לו שלא יוולד כלל. 324. ונאמר. בענין התוכחה ליהודה. 325. אכתב לו וגו'. כתבתי ונתתי להם תורה גדולה, חשובה ורוממה. [וברש"י: "אכתוב לו - אני תמיד מוכיחו על ידי נביאי וכותב לו רובי תורת, והם כמו זר נחשבו"]. 326. כמו זר נחשבו. שאינם מקיימים אותה. 327. ונאמר. בתוכחה לישראל הנמנעים מחזרה בתשובה.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

תֹּאמְרוּ חֻקִּים אֲנַחְנוּ ³²⁸ וְתוֹרַת יְיָ
אֲתַנּוּ ³²⁹ אֲכַן הִנֵּה לְשִׁקָּר עָשָׂה עִט
שִׁקָּר סִפְרִים.

יֵד. תִּדְרֹךְ הַחֲמִישִׁי, ^(ב) בַּעֲשֶׂר־ת-
יָמֵי-תְשׁוּבָה, ³³⁰ הִירָא אֵת
דְּבַר הַשָּׁם, לְבֹ ³³¹ יִחִיל בְּקַרְבּוֹ,
³³² בְּדַעְתּוֹ כִּי ³³³ כָּל מַעֲשָׂיו ³³⁴ בְּסִפְרֵ

כ. בעשרת ימי תשובה. ברמ"א או"ח (סי' תר"ג) הביא מדברי רבינו יונה ריש ברכות, ז"ל: "ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בעשרת ימי תשובה. וספק עבירה צריך יותר תשובה מעבירה ודאית, כי יותר מתחרט כשיודע שעשה משאינו יודע". עכ"ד. כתב ה'משנה

ברורה' (סימן תר"ג סק"ב) בשם ה"ערוות דבש' (ח"א דרוש א'), כי שבעה ימים שבין ר"ה ליוה"כ"פ הם כנגד שבעת ימי שבוע, ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום; דרך משל, ביום ראשון יעשה תשובה על מה שחטא כל ימיו ביום ראשון, וכן ביום שני וכן כל שבעה ימים. עכ"ד. עוד כתב בשם הרא"ש, שיקרא באלו הימים באגרת התשובה של רבינו יונה.

ביאורים

328. וְתוֹרַת ה' אֲתַנּוּ. שאנו יודעים את התורה, ומה תועיל אם לא תקיימו אותה. 329. אֲכַן הִנֵּה לְשִׁקָּר וּנְיָ. אכן באמת הנה לחנם עשה העושה את הקולמוס לכתוב ספר התורה ולחנם היו הסופרים שכתבו את התורה הואיל ואינכם מקיימים אותה (מצו"ד). כי אחרי שאין אתם מקיימים אותה הרי היא כאילו אינה כתובה (רד"ק). 330. הִירָא אֵת דְּבַר ה'. מי שיש לו יראת שמים, יודע וזוכר שיש דין ומשפט בראש-השנה, וזה גורם לו בדרך הטבע [בלי שום פעולה או התאמצות מיוחדת] שיש בלבו פחד וחרדה גדולה מיום הדין. 331. יִחִיל. יחרד. [בספר היראה בסופו כתב רבינו: "משנכנס אלול עד מוצאי יום הכפורים יאה חרד וירא מאימת הדין"]. 332. בְּדַעְתּוֹ. ביודעו. 333. כָּל מַעֲשָׂיו. שעשה במשך כל השנה. 334. בְּסִפְרֵ נִכְתָּבִים. במסכת אבות (ב, א): "וכל מעשיך בספר

נִכְתָּבִים, וּבָעֵת הַהִיא הָאֱלֹהִים יָבִיא כְּמוֹשֶׁפֶט אֵת כָּל
מַעֲשֵׂה ³³⁵ עַל כָּל נַעֲלָם ³³⁶ אִם טוֹב וְאִם רָע, כִּי ³³⁷ הָאָדָם
נִדוֹן בְּרֹאשׁ-הַשָּׁנָה וְגִזְר־דִּין שְׁלוֹ נִחְתָּם כְּיוֹם הַכְּפוּרִים,
וּבָעֵת אֲשֶׁר יִדַּע הָאָדָם כִּי יָבִיאוּ אֵת דֵּינּוּ ³³⁸ לְפָנָי מִלֶּךְ
בְּשַׁר-וָדָם, הֲלֹא יִחְרַד חֲרָדָה גְּדוּלָּה ³³⁹ וַיִּשְׁתִּי ³⁴⁰ עֲצוֹת
בְּנַפְשׁוֹ, וּבְכָל דְּרָכַי חֲרִיצוֹת ³⁴¹ יִחִישׁ מִפְּלֹט לוֹ, וְלֹא

ביאורים

נכתבין". ובמסכת ר"ה (ז:): "שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורים, ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינונים...". רש"י (שם) מבאר ששלשה ספרים אלו כתובים בהם זכרון מעשי בני-אדם. 335. עַל כָּל נַעֲלָם. אפילו על השגגות, שאיסורן נעלם ונסתר מהעושה אותו, מביא האלהים במשפט (רש"י חגיגה ה.). או הכוונה, לא לפי הנראה לבני האדם, רק כפי כוונת הלב הנעלם מן הבריות (מצו"ד, סוף קהלת). 336. אִם טוֹב. אף על מעשה טוב וְשִׁפֵּט האדם באופן שנכשל במצוה, כגון הנותן צדקה לעני בפרהסיא (בגלוי לעיני כל) שמביישו ברבים, או הנותן צדקה לאשה בסתר, שבכך מביא אותה לידי חשד אע"פ שלא נתכוון לכך, או השולח לאשתו בשר שאינו מנוקד מן החֵלֶב והגידים האסורים שבו בערבי שבתות, שאמנם כוונתו למצוה לצורך סעודת שבת, אך אינה כתיקונה, שמתוך שממהרת להכין צרכי שבת אינה נותנת לב להבחין אם הבשר מנוקד כראוי (חגיגה ה.). 337. הָאָדָם נִדוֹן בְּרֹאשׁ-הַשָּׁנָה וְגִזְר־דִּין שְׁלוֹ נִחְתָּם כְּיוֹם-הַכְּפוּרִים. היינו שבר"ה רואים את דינו אם זכאי הוא או חייב, אבל אין גוזרין עליו להענישו עד יום הכיפורים (ריטב"א, יומא זז). פירוש אחר: בר"ה נידונים וגם נפסק עונשם אלא שאפשר עוד לשנות עד יום הכיפורים (שפ"א). 338. לְפָנָי מִלֶּךְ בְּשַׁר וָדָם. רבנו נתן ציור מוחשי ממשפטו של מלך בשר ודם, ומתוך כך אנו רואים כמה רחוקים אנחנו מהאמונה החושית כי ימים אלו ימי דין ומשפט המה (זה השער). 339. וַיִּשְׁתִּי עֲצוֹת. וישים. 340. עֲצוֹת בְּנַפְשׁוֹ. כיצד לזכות בדין. 341. יִחִישׁ מִפְּלֹט לוֹ. יימחר למצוא דרכי הצלה לנפשו.

שערי

השער השני

תשובה

תעלה על רוחו לפנות על ימין או על שמאל ולהתעסק
ביתר חפציו, ולא ישגיח³⁴² לפתח ולשדר אדמתו,³⁴³ ולא
יפנה דרך פרמים,³⁴⁴ ולא יתרפה ביום צרה מהכין
לב להנצל כצבי מיד. לכן³⁴⁵ מה נואלו³⁴⁶ היוצאים
לפעלים ולעבודתם עדי-ערב בימים הנוראים, ימי הדין
והמשפט, ואינם יודעים מה יהיה משפטם, הלא
³⁴⁷לענות יהגה לבם ביום שידבר גם, בענין שנאמר
(שיר השירים ה, ח) "מה-נעשה לאחתנו ביום³⁴⁹ שידבר-
בה". וראוי לכל ירא-אלהים³⁵⁰ למעט בעסקיו ולהיות

ביאורים

342. לפתח ולשדר אדמתו. לפתח את האדמה בכלי המחרישה ולעבוד עבודת
שדה. 343. ולא יפנה דרך כרמים. ולא יסור לשבילי כרמיו לבצרו. 344. ולא
יתרפה. אינו מרגיש אז שום רפיון. 345. מה נואלו. כמה אוילים (מלשון שטות
וטפשות) האנשים. 346. היוצאים לפעלים ולעבודתם עדי ערב. היוצאים
לעסקיהם ולעבודתם] 'עבודה' היא מלאכה כבידה כמו עבודת השדות, ו'פעלו'
כולל כל עסקיו (מלב"ם)] כנהגלם בכל השנה, כלומר, העוסקים כל היום
בעניינים אחרים חוץ מענין התשובה. 347. לענות יהגה לבם ביום שידובר
בם. מר כלענה יהיה בלבם ביום שידונו אותם. או הכוונה, יחשבו בלבם מה
לענות בבי"ד של מעלה כשידונו אותם על מעשיהם. או הכוונה, לבם יהיה
נכנע ושפל בעת שידונו אותם (ראה משלי טו, כח ובמפרשים שם, וכן בספר
השורשים להרד"ק). 348. מה נעשה לאחותנו. במה נוכל לעזור לנשמתנו.
349. שידובר בה. שתעמוד במשפט לפני יוצר כל. 350. למעט בעסקיו. אפילו
בעסקי פרנסה שאי אפשר בלתם, בעשרת ימי תשובה צריך למעט בהם ולחפש
דרכים כיצד לזכות בדין. [בסידור הארז"ל לרבי שבתי משרקוב ז"ל הביא בשם
בעל ראשית חכמה שהביא בשם הרמ"ק ז"ל, כי הימים שבין ר"ה ויוה"כ

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

כא. ולהתעסק
בדרכי התשובה. כתב
הרמב"ם ם ם ה'ל' תשובה
פ"ג ה"ג): "כשם
ששוקלין עוונות
אדם וזכותיו בשעת
מיתתו, כך בכל שנה
ושנה שוקלין עוונות

351 רעיוניו נחתים, ולקבע ביום
ובלילה³⁵² עתים, להתבודד בחדרו
353 ולחפש דרכיו ולחקר, ולקדם
אשמורות, (כא) ולהתעסק³⁵⁵ בדרכי
התשובה³⁵⁶ וכשרון המעשה,

כל אחד ואחד מבאי העולם עם זכותיו ביום טוב של ראש השנה. מי שנמצא
צדיק נחתם לחיים, ומי שנמצא רשע נחתם למיתה, והבינוני תולין לו עד יום
הכיפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לאו נחתם למיתה".

וב'לחם משנה' שם הקשה: "ואם תאמר, וכי לא עשה תשובה אמאי נחתם
למיתה, הא הוי מחצה על מחצה, 'ורב חסד' - מטה כלפי חסד (ר"ה ז), כבר
תירצו בזה דהיכא דלא עשה תשובה הוי עוון אחד נוסף על העוונות משום
דבאלו עשרה ימים של תשובה הוא חייב לעשות תשובה, ואם לא עשה הרי
עוון אחד נוסף על העוונות". ודברי הרמ"ח פ"צ ע, דאי נימא דנחתם למיתה משום

ביאורים

הם כעין חול המועד, ואין לעשות בהם מלאכה אלא רק לעסוק בעסק התורה
והתשובה וההתבודדות]. 351. רעיוניו נחתים. מחשבותיו נכנעים ונפחדים.
352. עתים. זמנים קבועים. 353. ולחפש דרכיו ולחקר. "חיפוש" - למען ידע
עצם העבירות שעשה ומספרם, "חיקור" - שיחקור על עצמת חומרת כל עוון
ועונשו (ראה לעיל שער א' אות ל"ו, ולקמן תחילת שער ג'). 354. ולקדם
אשמורות. להשכים קום לפנות בוקר (ראה תהלים קיט, קמח). זו"ל ה'משנה
ברורה' (סי' תקפ"א סק"א): ונוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים
וכו', דסוף הלילה הקב"ה שט בעוה"ז והוא עת רצון. 355. בדרכי התשובה. כתב
הרמב"ם פ"ב מהל' תשובה ה"ד: מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה'
בבכי ותחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה
שמו כלומר אני אחר ואינו אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו
כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו. עיי"ש. 356. וכשרון המעשה. להכשיר
מעשיו שיהיו ישרים ורצויים. או הכוונה, בחריצות להגיע להשיגם.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

וְלִשְׁפֹּף שִׁיחַ³⁵⁷ וְלִשְׂאֵת תְּפִלָּה וְרִנָּה,
וְלִהְפִּיל תְּהֵנָה, וְהָעֵת³⁵⁸ עֵת רְצוֹן
וְהַתְּפִלָּה נִשְׁמָעֵת בָּהּ, כְּעֵנִין שְׁנֵאמָר

שביטל מצות עשה
דתשובה, א"כ יעשה
כנגד זה מצוה אחת,
והרי הוא שוב בינוני
ומחצה על מחצה,

והדרא קושיא לדוכתה אמאי נחתם למיתה? ובאמת דברי הרמב"ם עצמם קשים, מדוע דוקא אם עשה תשובה הוא נחתם לחיים, הרי כל מצוה אחרת שיעשה יכולה להכריע את הכף לזכות ויהא נחתם לחיים?

ותירץ ה'הכובי אור' (סי' ה) ע"פ דרשת חז"ל על הפסוק (ישעיה נה, ו) "דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב", אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים (ר"ה יח), שבימים הללו הקב"ה מתקרב וממציא עצמו אל האדם על מנת שישוב בתשובה, ואם אינו עושה תשובה בשעת התקרבות זו - עונו גדול מאד, ואפילו כמה מצוות שיעשה אין בכוחן להיות שקולות כנגדו, ולכן עוון זה מכריעו לכף חובה, אלא א"כ עשה תשובה, ואז הכריע את עצמו לכף זכות ונחתם לחיים.

ולמד כן מעובדא דרב (יומא פז), שטבח אחד פגע בכבודו, ובערב יום הכפורים הלך רב אליו להתפייס עמו, ורב הונא כששמע שרב הולך אליו אמר הרי הוא הולך להורגו [שהבין שהטבח יעמוד על דעתו ולא ירצה להתפייס ויענש על כך בעונש משמים], וכך היה, שרב בא אליו וסירב הטבח להתפייס עמו, ונתזה עצם מן הבהמה שטסק בה ונתקעה בגרגרתו ומת. הרי שדוקא ההתקרבות של רב להמציא את עצמו לטבח היא שגרמה לו את העונש המר, מכיון שהקשה ערפו ועמד במרדו וסירב להתפייס על אף ההתקרבות, גדל עונו מנשוא ופגעה בו מדת הדין. עכ"ד.

ביאורים

357. ולשאת תפילה. על שלשה דברים (ראה לעיל שער א' אות מ"א). והם: א. שיתכפרו עוונותיו. ב. שיתרצה וימצא חן בעיני ה'. ג. שיהיה לו סייעתא דשמיא בעבודת התשובה. **358. עת רצון.** בספר 'שם משמאל' (בעניני שבת-תשובה תרע"ד) הביא בשם אביו בעל 'אבני נזר' זצ"ל עה"פ 'דרשו ה' בהמצאו', שעשייתם הם בבחינת "מציאה", כלומר, שיכולים להרויח בהם רווחים גדולים במעט מאמץ.

כב. לחזור בתשובה.
כיום הכיפורים.
בשו"ת בית הלוי (ח"ג
דרוש ט"ו) ביאר גודל
מעלת יום הכיפורים,
כי הנה בחטא יש
שני חלקים: א. א.

החטא עצמו, שעליו
יש עונשים ודיני
שמים, וכשאדם חוזר
בתשובה ומתכפר לו,
כבר אין מגיע לו עונש.

ב. החטא גם עושה
רושם בנפש, ומחזק
את כוח היצר הרע
ואת השאיפות לחטא,
ואף שכבר התחרט
ועשה תשובה, עדיין
הוא אדם שכבר יותר

(ישעיה מט, ח) "359 בַּעַת רְצוֹן עֲנִיתִיךָ

360 וּבִיּוֹם יְשׁוּעָה עֲזַרְתִּיךָ". וְאָמְרוּ

רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנָם לְבָרָכָה (ישעיה נה, ו)

"וְדַרְשׁוּ יְיָ 361 בְּהַמְצָאוֹ", אֵלֹהֵי עֲשָׂרָה

יָמִים 362 שְׁבִין רֵאש־הַשָּׁנָה לְיוֹם-

הַכְּפוּרִים (ר"ה יח, א). וּמִצְוֹת-עֲשֵׂה מִן

הַתּוֹרָה 363 לְהַעִיר אֶדָם אֵת רוּחוֹ

(ב) לְחֹזֵר בְּתִשְׁבָּה בְּיוֹם-הַכְּפוּרִים,

שְׁנֵאמָר (ויקרא טז, ל) "מִכֹּל חַטָּאתֵיכֶם

364 לְפָנַי יִי תִטְהָרוּ", וְאָמְרוּ רְבוּתֵינוּ

זְכוּרָנָם לְבָרָכָה כִּי יוֹם הַכְּפוּרִים

מְכַפֵּר עִם הַתְּשׁוּבָה (יומא פז, א). עַל

קל לו לשוב ולחטוא, והיצר הרע והשאיפה לחטא קיימים אצלו, וכל פעם

ביאורים

359. בעת רצון עניתך. מוכח שבעת רצון התפלה נשמעת. **360. וביום ישועה עזרתך.** וביום שתהא צריך לישועה אעזור לך. **361. בהמצאו.** בזמן שהוא מצוי לך, ומשמע שיש זמנים בהם ה' מצוי וקרוב יותר לאדם. **362. שבין ראש-השנה ליום-הכיפורים.** אע"פ שר"ה ויה"כ כלולים במנין עשרת הימים, מכל מקום כן הדרך להשתמש במלת "בין" בהקשרים כאלו (ראה 'חכמת שלמה' או"ח שמה, א). **363. להעיר אדם את רוחו.** לעורר את עצמו על ידי לימוד המוסר והתבוננות כדי שחזרתו בתשובה תהיה אמיתית (הרוצה בתשובה). **364. לפני ה'.** יום הכיפורים הוא יום שבו האדם נמצא לפני ה', כי

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

כִּן הִזְהִירְנוּ הַכְּתוּב שְׁנַטְהַר לְפָנַי
הַשֵּׁם בְּתִשׁוּבָתְנוּ, וְהוּא יִכְפֹּר עֲלֵינוּ
בְּיוֹם הַזֶּה³⁶⁵ לְטַהַר אֹתָנוּ.

טו. הַדָּרֵךְ הַשְּׂשִׁי,³⁶⁶ כָּל עַת יִכּוֹן
לְקִרְאָת אֱלֹהֵינוּ, כִּי לֹא יִדַּע

יצטרך להתגבר על היצר הרע, כי בגוף קיימת השאיפה לזה. והסיבה לכך היא כמו שאמרו חז"ל (קידושין מ.) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתה, והיינו מפני שעל ידי שאדם חוטא שורה

עליו רוח הטומאה, וזה מוסיף בו טומאה ונעשה פגם בנפש שהחטא מושך אותו, ואפילו שכבר התכפר לו על עצם המעשה וכמו שלא חטא, השאיפה לחטא עדיין קיימת בנפש.

וכתב הבי'ת הלוי' כי זוהי מעלת יום הכיפורים: "ביום הכיפורים יש בו ביום מעלה גדולה, דמיד שנתחרט אדם ומקבל עליו לשוב ממעשיו הרעים והתוודה עליהם - הקב"ה בחסדו מעביר ממנו התשוקה והנטייה שהגביר בעצמו להרע ומעבירו ממנו, דביום הכיפורים נעשים כקטן שנולד וכמו שלא חטא כלל ומבטל מהם הכוח והנטייה לחטא שגרמו לעצמם במעשיהם", עכ"ד.

ויש מוסיפים עפ"י, דבאמת זהו הלשון שכתוב (ויקרא טז, ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני השם טהרה", ונאמרו כאן שני לשונות: "לכפר" ו"לטהר", ולכאורה כפרה על חטא זהו דבר מובן, אבל מה היא הטהרה? ולפי המבואר מובן היטב, כי יש כפרה על מעשה החטא עצמו, שעל ידי התשובה הוא כמו שלא עשה את המעשה, וזה על ידי תשובה לבד, ויש עוד טהרה מיוחדת של יום כיפור, שמתהרת את השאיפות של הנפש, וזהו "לטהר אתכם".

ביאורים

ע"י חמשת העיונים מתנתק מכל מה שקושר אותו לעולם העכור והשפל (שם).
365. לטהר אותנו. מחטאותינו. 366. כל עת יכון לקראת אלהיו. תמיד יהיה במצב שבו הוא יהיה ראוי לראות פני אלוקים אם יקרא אליו (הרוצה בתשובה).

כג. ישוב היום שמא ימות למחר. במסכת ברכות (ה.) אמרו: "לעולם ירגיז אדם

הָאָדָם אֶת³⁶⁷ עֵתוֹ, עַל כֵּן³⁶⁸ כְּלִיּוֹתָיו
יִשְׁתַּנְּנוּ, וּבִצְדָקָה יִכּוֹנְנוּ, לְהָשִׁיב
רוּחוֹ בְּטַהַרָה אֶל הָאֱלֹהִים³⁷⁰ אֲשֶׁר
נִתְּנָה, וַיַּחֲפֹשׂ דְּרָכָיו וּמַעַלְלָיו בְּכָל יוֹם, יִפְקְדֵם
לְבַקְרֵים³⁷³ וְלִרְגָעִים יִכְהַנֵּם. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרָנִם
לְבִרְכָה (שבת קנ"ג, א) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, ³⁷⁴שׁוֹב יוֹם אֶחָד
לְפָנַי מִיַּתְדָּךְ. אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו, רַבֵּנוּ, וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ
³⁷⁵בְּאַיִזָּה יוֹם יָמוּת? אָמַר לָהֶם, ³⁷⁶כָּל-שָׂבָן, (ב)שׁוֹב הַיּוֹם

ביאורים

367. עתו. זמן מיתתו [כי יום המות הוא מן הדברים המכוסים מבני האדם וכמ"ש "הודיעני ה' קצי וגו'"] אמר לו גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם (שבת ל.). וכתב מהרש"א הטעם "שיהיה כל ימיו בתשובה... ואילו היה יודע זמן מיתתו ממש לא היה שם עד קרוב לאותו זמן". 368. כליותיו ישתנו. יחדד עצתו ומחשבתו (ראה תהלים עג, כא). או הכוונה, ישנן בדעתו (מלשון שינון וחזרה, עיי' מ"ב ס"י ס"ב סק"ג). כליות - ביטוי למחשבה, כמ"ש כליות יעוצות (ברכות סא). 369. ובצדקה יכונו. ובעשיית הישר והטוב יכון את עצמו. או הכוונה, על ידי הצדקה יהא נכון ומתוקן (ראה ישעיה נד, יד). 370. אשר נתנה. במסכת שבת (קנ"ג, א) אמרו על הפסוק (קהלת יב, ז) "הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה" - "תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה אף אתה בטהרה". כלומר, החזר לו את נשמתך ללא חטא כשם שנתנה לך בשעת יצירתך ללא חטא. 371. ויחפש דרכיו ומעלליו. יבדוק הנהגותיו ומעשיו אם הם מתוקנים. 372. יפקדם לבקרים. יפקח עליהם בכל בוקר, כלומר בכל יום. 373. ולרגעים יכהנם. בכל רגע יבתן את מעשיו. 374. שוב. בתשובה. 375. באיזה יום ימות. כדי שידע מהו היום שלפני יום מיתתו, שאתה אומר לו ישעשה תשובה ביום ההוא! 376. כל שבן. שדברי קיימים ביתר שאת מחמת טענתכם, שכיון שאינו יודע באיזה יום ימות, ישוב בתשובה בכל יום.

שערי השער השני תשובה עיונים שערי השער השני תשובה עיונים

³⁷⁷ שְׁמָא יְמוֹת לְמַחַר, וְנִמְצְאוּ כָּל יְמֵי בְּתִשְׁבָּה. וְאוֹמֵר (קהלת ט, ח) ³⁷⁹ כָּל-עַת יְהִי בְּגֵרֶךָ לְבָנִים וְשָׁמֶן עַל-רֹאשְׁךָ אֶל-יַחְסָר, לְכֵן הַבְּגָדִים מְשָׁל עַל ³⁸¹ נְקִיוֹת הַנֶּפֶשׁ

[יעורר לכעס, את] יצר טוב [שב] על יצר הרע [שב], לעשות עמו מלחמה (רש"י)... אם נצחו [ליצרו הרע במלחמה זו] מוטב... ואם לאו, יזכור לו יום המיתה [ובזה יתגבר עליו].

הזוהר הקדוש (מקץ ח"א רב). הקשה, הרי יצר הרע הוא מלאך המות, ואם כן מדוע יירא היצר מיום המיתה של האדם, הרי הוא ההורג את בני האדם ודבר זה הוא שמחה בשבילו? ותירץ, ש'זכיר לו יום המיתה' הכוונה שיזכיר זאת לעצמו, שעל ידי זה ישבר לבו, וכשיש לאדם רוח נשברה מסתלק ממנו היצר הרע ואינו שורה עליו.

ב'עיון יעקב' ביאר, שלשון "יום המיתה" מרמז שיזכיר לעצמו שאינו יודע מתי יום מותו, ואפשר שימות מחר, וכמו שאמרו "שוב יום אחד לפני מיתתך וכו', ישוב היום שמא ימות למחר" (שבת קנג), ועל ידי כך יזכור לפני מי הוא עתיד ליתן דין וחשבון, ונמצאו כל ימיו בתשובה. וכע"ז ביאר ה"חפץ חיים" (בהשמטות לקונטרס 'נפוצות ישראל' הובא בסוף ספרו 'שם עולם').

אמנם מצינו באחרונים ('פנים יפות' סוף פרשת כי תצא, 'מדרש האתמרי' לבעל ה'שבת מוסר' דף לה) ש'זכיר לו יום המיתה' הכוונה שיזכיר ליצר הרע את יום המוות שלו לעתיד לבוא כשיבולע לנצח, ובכך יסתלק מן האדם.

ביאורים

377. שמא ימות למחר. וכך יעשה כל יום מחמת אותו ספק. **378. כל ימיו בתשובה.** שזוהו בודאי השלימות העליונה ביותר. ועוד, שאיכות תשובתו ועוצמתה בכל יום תהיה כאותה תשובה שאדם עושה לפני מותו. **379. בכל עת יהיו בגדיך לבנים.** ה"בגד" הוא משל לנשמה. הפסוק מזהיר: ראה שבכל עת תשאר נשמתך נקיה וטהורה (מחטא) על ידי תשובה יומית תמידית (רש"י). **380. ושמן על ראשך אל יחסר.** והשתדל לקיים מצוות ומעשים טובים בלי החמיץ. **381. נקיות הנפש.** מהמדות והתאוות שבנפש השפלה שהיא כמו

כד. איך ידאג לבנו ויראה ורעד יבוא בו ביום המות. יש בנותן טעם להביא כאן דברים השייכים לענינו,

בתשובה, והשמן משל למעשים טובים ושם טוב, כענין שנאמר (קהלת ז, א) ³⁸² טוב שם משמן טוב.

עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה כענין הזה (קהלת רבה ט, ח) משל לאשתו של ³⁸³ מלך שהיתה מתקשטת ³⁸⁴ ותשם בפוך עיניה, ובעלה ³⁸⁵ עובר ארחות ימים, ותאמרנה לה השכנות, הלא בעלך הלך בגדיך למרחוק, ועל מה זה ³⁸⁶ לשוא תתיפי? אמרה להם, בעלי מלך הוא, אזלי ³⁸⁷ יהפך רוח ים וקל מהרה יבוא וימצאני והנני מקשטת. ³⁸⁸ ויש על האדם לשער בנפשו בהיותו ³⁸⁹ שאנן ושלוי, ^(כד) איך ידאג לכבו ויראה ורעד

ביאורים

לבוש לנפש השכלית (זה השער). **382. טוב שם משמן טוב.** יפה לאדם שם טוב משמן טוב (רש"י). כלומר, טוב לו לאדם שמו הטוב במעשיו הטובים, לתת חינו בעולם, יותר משמן טוב שאדם סך בו כדי להעלות חינו בעיני בני אדם, שכן מעלות רבות יש בשם טוב שאינו בשמן טוב, כמובא במדרש רבה על פסוק זה. **383. מלך.** נוהג בספינה בים. **384. ותשם בפוך עיניה.** כמו ותשם פוך בעיניה, והוא הכחול (רד"ק מלכים ב' ט, ל), כלומר, היתה צובעת עיניה להתיפות. **385. עובר ארחות ימים.** נוסע בדרכי ימים. **386. לשוא תתיפי.** כי אין ראוי לאשה להתקשט אלא עבור בעלה. **387. יהפך רוח ים.** תנשב רוח חזקה. **388. ויש על האדם לשער בנפשו וכו'.** הוסיף בזה רבינו נקודה נפלאה, כי לא די בזה שיחשוב בסתמא על כל רגע מימי חייו שמא הוא הרגע האחרון, אלא צריך להרגיש בחושי תמיד בכל רגע ורגע אותו ההרגש שמשער שירגיש ברגע האחרון ממש (זה השער). **389. שאנן ושלוי.** במצבו הרוחני, ואינו נותן לבו

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

יבוא בו ביום המות בהיותו נכון לעלות ליתן את³⁹⁰ החשבון, ואיך יתודה בעת מותו בלב נשבר, וככה יעשה כל הימים, יתודה בלב³⁹¹ נרכה, ויהי מורא שמים עליו.

טז. ויש על האדם³⁹³ להחדש לו מצות בכל יום, אולי הגיע

דברים נוראים בשם הגר"א זצ"ל שנדפסו בראש ספר "דברי אמת" הדעות והמדות מהרב אלכסנדר לפידות זצ"ל, וז"ל: בעת שמוליכין את האדם מביתו לקברו אז תפקחנה כל חושי ורואה מה שלא היה יכול לראות בעת חיותו ומראין לו עונשי הגיהנם ותענוגי הגן עדן, ורואה אין בלה ימי בהבל וכל כספו וזהבו אשר עמל עליהם הם לצנינים ולחוחים בעיניו, כי בעבורם קנה לנפשו עונשי הגיהנם גם הפסיד תענוגי הגן עדן, ויתבונן אז בשכלו הזך כמה תענוגי גן עדן הפסיד בעולם הזה, כי יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, וכמה שעות היה בכל ימי חייו אשר הלכו בבטלה אשר בכל שעה ושעה היה יכול להרויח גן עדן בתענוגים נפלאים אשר עין לא ראתה, ומחמת גודל התשוקה אשר הוא רוצה להתעדן שם והוא אינו יכול ליכנס שם מחמת שהוא מלוכלך בצואת עונותיו הוא מרוצה להעש בגיהנם בעונשים קשים ומרים רק לבא אח"כ לתענוגי הגן עדן. עיי"ש.

ביאורים

ליום המות (הרוצה בתשובה). 390. החשבון. על מעשיו שעשה כאן בעוה"ז. 391. נרכה. נכנע. 392. ויהי מורא שמים עליו. שזכירת יום המיתה מביאה לידי יראת שמים, כמבואר במסכת ברכות (ה): "לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע וכו', אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה". 393. להחדש לו מצוות. כלומר, אם יש מצוות שעדיין לא קיימן ישתדל לעשותן כדי שיתקן נפשו בתרי"ג מצוות.

³⁹⁴ תור מותו ולא יחסר המצות הן. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (קהלת רבה ג, כב) ³⁹⁵ כל העושה מצוה אחת סמוך למיתתו, ³⁹⁶ דומה שקיים ³⁹⁷ את כל התורה ולא היה חסר אלא אותה מצוה. וכל העושה ³⁹⁸ עברה אחת סמוך למיתתו, דומה ³⁹⁹ כאילו בטל כל התורה.

יז. ויש אנשים אשר לא ירגישו בענין המות לעשות צרה לדרך ולתקן מעשיהם, ⁴⁰⁰ ולא יעלו על לבם יום מותם עד בואו, ⁴⁰¹ והם נמשלים פפהמות אשר לא

ביאורים

394. תור. זמן (רש"י אסתר ב, יב). 395. כל העושה מצוה אחת סמוך למיתתו. והיות ואין הוא יודע זמן מותו, לכן עליו להיות עוסק בתורה ובמצוות תמיד, כדי שיהא מובטח בקיום מצוה סמוך למיתה. רבינו הוסיף שראוי לו גם להשתדל במצוות שעדיין לא קיימן כדי שלא יחסרו לו (הרוצה בתשובה). 396. דומה שקיים. נחשב הוא כמי שקיים. 397. את כל התורה וכו'. כלומר, מכיון שמת מתוך מצוה, דומה הוא כמי שלא היתה מדת צדקתו חסירה כי אם אותה מצוה והשלימה במיתתו, וזוכה לחיי העולם הבא (עפ"י מד"ר שם). לכן ישתדל אדם תמיד לקיים מצוות כדי שיהא מובטח בקיום מצוה סמוך למיתה. 398. עבירה אחת סמוך למיתתו. ולא הספיק לעשות תשובה, ומת מתוך אותו עוון. 399. כאילו בטל כל התורה. כי מת מתוך עבירה. במד"ר הוסיף: דומה שלא היתה מדת רשעתו חסירה אלא אותה עבירה, והשלימה במיתתו, ואבד מן העולם. 400. ולא יעלו על לבם. ואפילו הרהורי דברים לא עולים על לבם. או הכוונה, אין לבם מרגיש את יום המיתה אף שמדברים עליו בפיהם (עיי"רש"י שבת לא: ד"ה זה דרכם). 401. והם נמשלים כפהמות. אשר אין להם החכמה לראות את הנולד (הרוצה בתשובה).

וְרָגִישׁוּ בְעֵינֵי הַמּוֹת עַד עַת הַטְּבִיחָהּ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים מז, מז) "כִּצְאֵן לְשֹׂאֵל שְׂתוּ מוֹת יָרַעַם וַיְרִדוּ כִּם יִשְׂרָאֵל לְבָקָר וְצוֹרֵם לְכַלּוֹת שֹׂאֵל מִזְבֵּל לוֹ". פְּרוּשׁ, ⁴⁰²כִּצְאֵן שְׂתוּ נִפְשָׁם לְשֹׂאֵל, כִּי לֹא יְרַגִּישׁוּ בְעֵינֵי מוֹתָם ⁴⁰³עַד בּוֹאוֹ פְּתָאוּם. "מוֹת יָרַעַם", אֵין מוֹת הַרְשָׁעִים כְּמוֹת הַפְּהֻמוֹת, כִּי ^(כח)מוֹת הַפְּהֻמָּה פְּעַם אַחַת, וְהַרְשָׁעִים מוֹת אַחַת, מוֹת הַפְּהֻמָּה פְּעַם אַחַת, וְהַרְשָׁעִים מוֹת אַחַת, מוֹת הַפְּהֻמָּה פְּעַם אַחַת, וְהַרְשָׁעִים מוֹת ⁴⁰⁴יָרַעַה כְּהֵם כְּכֹל יוֹם, מְלִישׁוֹן (מיכה ז, יד) ⁴⁰⁵יָרְעוּ כִּשְׁן וַגְּלַעַד", וּמַעֲנִין (איוב יח, יג) ⁴⁰⁶"יֹאכֵל בְּדִיּוֹ כְּבוֹר מוֹת". כִּי נִפְשׁ

במיתה בעולם הזה (מכתב מאליהו ד' עמ' 153).

ביאורים

402. כִּצְאֵן שְׂתוּ נִפְשָׁם לְשֹׂאֵל. שְׂמִים אֵת נִפְשָׁם לְאִבְדוֹן כִּצְאֵן אֲשֶׁר אִינוּ מִרְגִּישׁ בְּמוֹתוֹ הַקָּרֵב וְכֵן. **403.** עַד בּוֹאוֹ פְּתָאוּם. וְאֵין כֵּן אֵין לָהֶם פְּנְאֵי לְשׁוֹב. **404.** יָרַעַה כְּהֵם. יֹאכֵל כְּהֵם. אוֹ הַכּוֹוֹנָה, יִשְׁלוֹט בָּהֶם [מִשְׁמַעוֹת הַדָּבָר, כִּי גַם לֵאחַר מוֹת הַרְשָׁעִים נִאֲלָצַת נִפְשָׁם לְשֹׂאֵת אֵת עוֹנוֹם, וְהַמוֹת שׁוֹלֵט בָּהֶם כְּשֶׁם שֶׁהָרוּעָה שׁוֹלֵט בְּצִאֲנוֹן]. **405.** יָרְעוּ כִּשְׁן וַגְּלַעַד. יֹאכֵלוּ תְּבוּאֹת הַבֶּשֶׂן וְהַגְּלַעַד. אוֹ הַכּוֹוֹנָה, יִשְׁלוֹט עַל מַחְזוֹת הַבֶּשֶׂן וְהַגְּלַעַד. **406.** יֹאכֵל בְּדִיּוֹ כְּבוֹר מוֹת. יִכְלֶה אֵת צִאֲצִיּוֹ מִלֵּאן הַמוֹת [בְּדִיּוֹ - 'עֲנִיפּוֹ', דְּהֵינּוּ בְּנִיּוֹ וּבְנוֹתָיו. 'כְּבוֹר' - 'שֶׁר

כח. מוֹת הַכּוֹוֹנָה פְּעַם אַחַת וְהַרְשָׁעִים מוֹת יָרַעַה כְּהֵם כְּכֹל יוֹם. פִּירוּשׁ, בְּהֵמָּה מֵתָה רַק פְּעַם אַחַת, כִּי מִיִּתְתָּה אֵינָה אֵלָּא הַסְּתַלְקוֹת הַחַיּוֹת מְגוּפָה הַגְּשְׁמִי. אֲבָל הָאָדָם הַדְּבוּק בְּתַאוּת הָעוֹה"ז הוּא מֵת תְּדִיר, גַּם אַחַר פְּשִׁיטַת הַלְבוּשׁ הַגְּשְׁמִי, כִּי הַתַּאוּת הַדְּבוּקוֹת בְּנִפְשׁ הֵן בְּחִינַת "גּוֹף" שְׁלוֹ, וְהַפְּרִדַת אוֹתָן הַתַּאוּת - מִנִּפְשׁוֹ אַחַת לְאַחַת - כֹּל אַחַת מוֹרְגֶשֶׁת לוֹ כְּמִיתָה חֲדָשָׁה, הֵרִי לוֹ מִיִּתוֹת הַרְבֵּה זֶה אַחַר זֶה, וּבְכֹל פְּעַם יֵשׁ לוֹ אֵימַת מוֹת נוֹרָאָה כְּמוֹ

הַרְשָׁעִים, הַהִשְׁתַּחֲוֶה וְהַהִפְסֵד וְדַבְּקוֹ בָּהּ כְּכֹל עַת עַד אֲשֶׁר תִּשְׁחַת וְתִכְלֶה וְתֵאֵבֵד. "וַיְרִדוּ כִּם יִשְׂרָאֵל לְבָקָר", הַמְשִׁיל זְמַן תְּחִילַת-הַמּוֹתִים לְבָקָר אֲשֶׁר יַעֲזוֹר בּוֹ הָאָדָם מִשְׁנֵתוֹ, וְכַעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר (דניאל יב, כ) "וְרַבִּים מִיִּשְׁנֵי אֲדָמַת-עֶפְרַיִם יִקְיָצוּ", ⁴⁰⁷כִּי אֵין יְרִדוּ הַיִּשְׂרָאֵלִים כְּרְשָׁעִים, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (מלאכי ג, כא) ⁴⁰⁸"וְעַסְפוֹתֵם רְשָׁעִים כִּי-יְהִי אִפְרַיִם תַּחַת כְּפֹת רְגְלֵיכֶם". וְאֵמַרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכְרוֹנָם לְכַרְכָּה בְּעֵינֵי יוֹם-הַדִּין ⁴⁰⁹לְתַחֲלִית-הַמּוֹתִים (ראש השנה יז, א) ⁴¹⁰לְאַחַר שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ ⁴¹¹גּוֹפֵן כְּלָה וְנִשְׁמַתָּן נִשְׂרַפְתָּ וְנִעְשִׂים אִפְרַיִם ⁴¹³תַּחַת כְּפֹת רְגְלֵי הַצְּדִיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְעַסְפוֹתֵם רְשָׁעִים וְגו'. "וְצוֹרֵם לְכַלּוֹת שֹׂאֵל", ⁴¹⁴צוֹרֵם - כְּמוֹ

ביאורים

הַמוֹת, כְּמוֹ 'אֵף אֲנִי כְּבוֹר אֲתַנְהוּ' (תהלים פט, כח). רש"י. **407.** כִּי אֵין יְרִדוּ הַיִּשְׂרָאֵלִים כְּרְשָׁעִים. כְּלוֹמַר, וְאֵין "לְבֹקָר" - בְּתַחֲלִית הַמּוֹתִים, הַצְּדִיקִים יִשְׁלוֹט עַל הַרְשָׁעִים. **408.** וְעַסְפוֹתֵם. וּכְבִשְׁתֶּם, לְשׁוֹן מִיעוֹן (רש"י). **409.** לְתַחֲלִית הַמּוֹתִים. קוּדֵם זְמַן הַתְּחִיָּה. **410.** לְאַחַר שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ. לְאַחַר שְׁנֵי דְבָרֵינוּ בְּגִיהַם שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ [אֵין הַכּוֹוֹנָה לְגִיהַם שְׁנֵי דְבָרֵינוּ בּוֹ אַחַר הַמִּיתָה, אֵלָּא קוּדֵם זְמַן הַתְּחִיָּה יוֹרְדִים שׁוֹב לְגִיהַם וְנִידוּנִים בּוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ (עֵיין 'חֲסִדֵי דוד' עַל הַתּוֹסֵפֶת, סְנַהֲרֵין פ"ג ה"א)]. **411.** גּוֹפֵן כְּלָה. כְּלוֹמַר אֵינִים קָמִים בְּתַחֲלִית הַמּוֹתִים. **412.** וְנִשְׁמַתָּן נִשְׂרַפְתָּ. תִּבְטֵל יְצִירַתָּה מִמָּה שֶׁהִיָּתָה, כְּדָבָר הַנִּשְׂרָף שֶׁהוּפֵן לְאַפֵּר (רמב"ן, תוֹרַת הָאָדָם, שְׁעַר הַגְּמוּל ד"ה אַבֵּל). **413.** תַּחַת כְּפֹת רְגְלֵי הַצְּדִיקִים. וְהוּא מַצֵּב שֶׁאֵין בָּהּ עוֹנֵשׁ כְּמוֹ בְּתַחֲלִילָה, אֲבָל גַּם לֹא נִעְשֶׂים וְעוֹנֵג שֶׁל הַצְּדִיקִים (רמב"ן שם). **414.** צוֹרֵם כְּמוֹ צוֹרֵתָם. כְּלוֹמַר חֲסָרָה אוֹת תִּי"ו וְהַכּוֹוֹנָה שֶׁאֵת צוֹרֵתָם - נִפְשָׁם - יִבְלֶה הַשֹּׂאֵל.

שערי השער השני תשובה

עיונים

צורתם, וכן (הושע יג, ב) "בתבונם עצבים" - בתבונתם. ויקרא הנפש צורת האדם, ויש מן המדרגים על הנפש שאמרו בדרך הנפש⁴¹⁵ שהיא צורה עקרית. ובאור הענין, כי נפש הרשע⁴¹⁶ בלה שאול אותה, והיא לו מזבול, כי הנפש מן העליונים, מלשון (ישעיה סג, טו) "מזבל קדשך", והרשע סבב בחטאתיו ועולל לנפשו נפש היקרה והעליונה שהיא מזבול לו, לבלות אותה שאול מטה. ^(ב) וכמה קשה המות למי שלא הפריד

ביאורים

כו. וכמה קשה המות למי שלא הפריד תאות העולם מנפשו. במסכת ברכות (ח.) אמרו תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם, קשה שבכולן היא 'אסכרא' [-חולי המתחיל בגוף וגומר בגרון]; הנוחה שבכולם היא מיתת 'נשיקה'. קושי מיתת אסכרא דומה לענפי קוצים הנסבכים בגיות הצמר, וכשהאדם מושך את הקוצים בחזקה כדי לנתקם מהצמר ומשליכם לאחור - בהכרח שאף

415. שהיא צורה עקרית. ראה מה שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות יסודי התורה ה"ח-ט): "נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל, והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם בדעתו, ועל צורה זו נאמר בתורה 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו', כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות שאין להם גולם...". וראה עוד במורה נבוכים (ח"א פרק מא). ובספר הישר (שער ד, עו) כתב: "צורת האדם היא העליונה, כי היא צורת הדעת והחכמה. ועל כן כל נפש אשר צורתה צורת אדם, יש בה כח ימשכנה אל מעלת המלאכים אם לא יזדמן מונע ממעשים רעים". 416. יבלה שאול אותה. שנפשו של הרשע תתבלה ותאבד בגיהנום. 417. והיא לו מזבול. כלומר, והרי מקורה ממעון קדשו של

שערי עיונים

השער השני

תשובה

מגופו בדרך קשה ומכאיבה. ויש אומרים שקושי מיתת אסכרא דומה לחבלים גסים שתוקעים אותם בדוחק לתוך נקבים עגולים וצרים שקשה מאוד להוציאם, וכן באדם המת מחמת אסכרא, נשמתו מתנתקת מגופו בדוחק ובכאב. ואילו מיתת נשיקה דומה למשיכת חוט של שער מתוך החלב, שכשם שהיא נמשית בקלות, כך גם מיתתו זו קלה היא.

בספר מכתב מאליהו (ד', עמוד 169) מבאר שזהו ההבדל בין מיתת הרשע לצדיק: הצדיק מרגיש מיתתו בלי צער וקושי, כמי שמושך שער מחלב, כי הקושי שבמיתתו הוא רק לרשע שהוא דבוק ללוש הגשמי, הואיל ובחיייו היה דבוק ושקוע בשאיפות גשמיות לשם גשמיות, מתקשה להיפרד מהם בשעת מיתתו. אבל הצדיק, מיד כשמכיר שרצונו יתברך לשים קץ לחיייו בעולם הזה, הוא מקבל באהבה את הגזירה לפשוט את הלוש הגשמי (וע"ע במכתב

מאליהו ח"ג עמ' 28-29).

במדרש (שהש"ר א, ה) דרשו מהפסוק (שם א, ב) 'ישקי מנשיקות פיהו' שעתידים נפשותיהם של הצדיקים להנטל בנשיקה. וביאר רבינו בחיי (ויקרא כא, א), שהנשיקה שהיא דביקות גופנית באה כמשל על דביקות השכל, ומעלת הדביקות היא מיתת נשיקה שהוא הדביקות בשם הנכבד, והיא מעלת ה'חשק' שהזכיר דוד המלך (תהילים צא, יד) 'כי בי חשק ואפלטתה'. וביאר עוד, שצדיק הזוכה למעלה זו אין מיתתו על ידי כח המשחית כשאר בני העולם.

וכעין זה כתב ב'אור החיים' (ויקרא כו, יא) שבעת פטירת הצדיק יקרב אורו יתברך לפני האדם והוא סוד מיתת נשיקה, כי הנפש כשמרגשת בקריבת אור הנערב אצלה תכסוף ותנתק ממקומה להדבק בשכינה, ולגודל התאוה להדבק בשכינה לא תרגיש בצער הפרידה. ובזה יתבאר הכתוב (קהלת ה, יא) 'מתוקה שנת העובד', שהשינה היא יציאת הנשמה מן הגוף, והעובד את ה' ועוסק בתורה ובמצוות - מתוקה לו יציאת הנשמה באופן זה של התדבקות בשכינה.

ביאורים

הקב"ה ומשם הגיעה אליו.

רבותינו זכרונם לברכה ⁴¹⁸ כמסכת דרך ארץ, "רצונך שלא תמות - מות עד שלא תמות". באור הענין, הרוצה שיהיה לו יום המות ⁴²⁰ להי עד, ידבר אל לבו, ⁴²¹ אחרי אשר סופו לעזב את האדמה ולהניח ⁴²² חפצי הגוף ⁴²³ ובאחריתו ⁴²⁴ ישמטם ויטשם, יעזבם כחיייו ולא ישמטם ⁴²⁵ באדמה רק לעבודת הבורא יתעלה, ואז יהיה לו יום המות לחיים שאין להם הפסק.

יח. ודע, כי ^(ז) נפש הרשע אשר כל תאוה לחפצי

ביאורים

418. כמסכת דרך ארץ. לפנינו לא נמצא דבר זה, אך כע"ז מופיע במסכת תמיד (לב): "אמר להן מה יעביד איניש ויחיה, אמרו לו ימית את עצמו". ופי' מהרשא, ימית את עצמו בעוה"ז להרחיק מתענוגי עוה"ז כדי שיחיה לעוה"ב כמ"ש אדם כי ימות באהל. ⁴¹⁹ מות עד שלא תמות. לא תחפוץ הפקת רצונך כאשר לא יחפוץ המת, ואז תחיה (חכמה ומוסר ח"ב עמ' סב). וב'מכתב מאלהיו' (ב, עמ' 15) פירש, שימית את תאוותו לכל הענינים הגשמיים כשהם לעצמם, ולא יראה בהם שום חשיבות ושום תועלת אלא במדה שהם משמשים לתכלית היחידה - העולם הבא. ⁴²⁰ לחיי עד. לחיים שאין להם הפסק, שלא תמות נפשו בעולם העליון. ⁴²¹ אחרי אשר סופו. מכיון שהוא עתיד בסוף ימיו. ⁴²² חפצי הגוף. רצונותיו ותאוותיו. ⁴²³ ובאחריתו. בסוף ימיו. ⁴²⁴ ישמטם ויטשם. יניחם ויעזבם (מלשון "תשמטנה ונטשתה", שמות כג, יא). ⁴²⁵ באדמה. בזמן היותו עדיין על פני האדמה (הרוצה בתשובה). או הכוונה, בגשמיות ובעניני העוה"ז.

מי שהוא בעל עבירות. אבל ברבינו יונה לא נזכר דבר זה כלל, אלא נפש הרשע היא אשר

הגוף כחיייו, ⁴²⁶ ונפרדת תאוה מעבודת הבורא ⁴²⁷ ונבדלת משרשה,

כל תאוותה לחפצי הגוף. כלומר, אפילו באדם השומר מצוות ומדקדק בקלה כבמורה, כי מאמין הוא בתורה מן השמים ומקבל על עצמו עול המצוות, אבל תאוותיו הם לדברים גשמיים, דהיינו שכאשר פונה אל עסקיו וחפצי גופו מתמלא בתאוה והנאה ומרגיש חדות חיים בהם, משא"כ עבודת ה' שלו היא בלי תאוה, אמנם אינו משתמש ובורת, והריהו מקיים כל אשר נצטוה אבל בלא תענוג והנאה אלא רק מילוי חוב לצאת ידי חובתו כאילו כפאו שד.

וזוהו מה שכתב רבינו כאן: "ונפרדת תאוותה מעבודת הבורא ונבדלת משרשה" כלומר: האדם נברא משני חלקים שהם שתי קצוות, ככתוב (בראשית ב, ז): "וייצר... את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים". הגוף הוא חלק העפר מן האדמה, והוא לבוש לעיקר האדם - היא הנפש נשמת חיים אשר שרשה למעלה מתחת כסא כבודו יתברך! נמצא אם האדם ק"ם כל תאוותו לחפצי הגוף ונפרדת תאוותו מעבודת הבורא, הרי עושה את העפר מן האדמה לעיקר, והנשמת חיים טפל אצלו, ממילא נבדלת נפשו משרשה למעלה (לב) אליהו' ח"א עמוד יג, לג, קכח-כט).

בספר 'עלי שור' (ח"ב עמ' תקעא) הוסיף בזה, כי הדברים אמורים רק במי שכל תאוותו לחפצי הגוף בלי שום תאוה לחפצי שמים [כלשון רבינו "נפש הרשע אשר כל תאוה לחפצי הגוף"]; הא אם יש לו רק טעם במצוה אחת או חשק לדבר טוב אחד, עדיין אין תאוותו ונפשו מנותקות לגמרי מהשורש, והוא כדברי הרמב"ם בסוף מסכת מכות שלא יתכן שמתוך כל תרי"ג המצוות לא יעשה אדם לכל הפחות מצוה אחת לשמה כראוי וכהוגן.

ביאורים

426. ונפרדת תאוה וכו'. פירוש, ולפיכך אין לה שום תאוה ורצון לעבודת הבורא. ⁴²⁷ ונבדלת משרשה. מנותקת מיסודה וממטרת בריאתה לעבודת ה'. או הכוונה, הנפש עצמה מתנתקת משרשה למעלה, שהרי היא מן העליונים וכולה רוחנית, וכשאתאוה לחפצי הגוף אין לה כל שייכות לרוחניות ('עלי שור' ח"ב עמ' תקעא).

שערי השער השני תשובה

עיונים

תָּרַד כְּמוֹתוֹ ⁴²⁸ לְמֹטֶה לְאֶרֶץ אֵל
מְקוֹם תְּאוֹתָהּ, ⁴²⁹ וְתָהִי תוֹלְדָתָהּ
כְּטֹבֵעַ הַעֶפֶר לְרֹדֶת וְלֹא לְעֵלוֹת,
⁴³⁰ אֶכֶל (כח) יַעֲלוֹהָ לְמָרוֹם לְדִין
וְלְמִשְׁפָּט וְלִרְאוֹת אֵיךְ הִחְלִיפָה
⁴³² מָרוֹם בְּשִׂאוֹל, (כט) כַּאֲשֶׁר יַעֲלוּ אֶת
⁴³³ הָאֶבֶן עַל יְדֵי ⁴³⁴ כַּף הַקָּלֵעַ, וְאַחֲרֵי

חיצונית שנותנים לו, כדברי רבינו יונה "לראות איך החליפה מרום בשאול", כאבן זו שמחמת טבעה נופלת ארצה ורק כח מבחוץ מגביהה למרום לרגעים. אולם ההשגה הזו - הרשע אינו יכול להפכה לפנימית, "כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה" (קהלת ט, י). פנימיותו היא מושחתת ורחוקה מהכרות אמיתיות [ועיין מסכת גיטין (נו), שבלעם וטיטוס הודו בגיהנום על גדולתם של ישראל, ובכל זאת בהשחתתם יעצו לאונקלוס להצר לישראל] ('מכתב מאליהו' ח"א עמ' 302 וח"ג עמ' 233).

כט. כאשר יעלו את האבן על ידי כף הקלע. בגדר העונש של "כף הקלע" כתב הגרא"א אדלר זצ"ל (מכתב מאליהו ב, עמ' 62): "זאת לדעת כי אין מיתת הגוף משנה בעצם סדר מצבו הפנימי של האדם. הרשע, שבזמן חייו הבלו דבק היה בדמיון, גם כשיפרד מגופו נשאר הוא דבק לדמיונו. אך מכיון שאינו מוצא את סיפוקו, ישתוקק הוא אליו עוד יותר וימלא רעבון עצום, עי' במסכת ברכות בפרק "מי שמתו",

ביאורים

428. למטה לארץ. יחד עם הגוף. **429. ותהי תולדתה.** יהיה טבעה ותכונתה.
430. אבל. בכל זאת. **431. יעלוה.** על כרחה ונגד טבעה. **432. מרום בשאול.** עולם רוחני מרוםם בעולם התאוה המוביל לאבדון. **433. האבן.** אשר בטבעה נופלת למטה ואין בכחה לעלות כי אם ע"י כח חיצוני. **434. כף הקלע.** כלי המשמש לקליעת אבנים למרחוק, רצועה רחבה ובה שקע כעין כף שהיא מושב האבן המיועדת לקליעה (עפ"י רש"י שבת קנב:).

שערי עיונים

השער השני

תשובה

שהרוחות התעניינו לדעת מאחורי הפרגוד מה נגדו על העולם בעניני הגשמיות, ויותר מזה, שאותה הרוח שהיתה קבורה במחצלת של קנים נתביישה מזה, הרי

עֲלוֹתָהּ לְמָרוֹם ^(ב) תָּרַד כְּטֹבֵעַה לְמֹטֶה
לְאֶרֶץ, כַּאֲשֶׁר הָאֶבֶן הַחוֹזֶרֶת וְנוֹפֶלֶת
לְאֶרֶץ אַחֲרֵי הַזְרִיקָה, שְׂנֵאָמַר
(שמואל-א כה, כט) ⁴³⁵ וְהִיָּתָה נִפְשׁ
אֲדָנִי צְרוּרָה ⁴³⁶ בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת יְיָ

שהרגשות הכבוד נשארו ממש כבעולם הזה. והר"ר יהונתן ז"ל כתב ב"ערות דבש", שבמחלוקת (בגמרא שם) אם המתים יודעים מהעולם הזה או לא - אלו ואלו דברי אלוקים חיים, כי אלה שנשארים אחרי מותם במדרגת העולם הזה יודעים ומתענינים בו, משא"כ אלה שהם בעלי מדרגה רוחנית, אינם יודעים מאומה מהעולם הזה, כי שוב אינם מתענינים בנעשה בו. ורעבון זה של הרשעים לתאוות אפילו לאחר מותם ידחפם לחפש אחריהן מקצה העולם ועד קצהו, וזהו גדר עונש 'כף הקלע' המוזכר בספרים הקדושים". ובהמשך דבריו כתב: "וכבר נאמרו בספרים שמלאכי החבלה (שנבראו מאותם עבירות), שהם התאוות עצמן וכח הטומאה שבהן, לא יתנו מנוח לנפש הרשע אלא יריצוהו הלאה והלאה" וכו'.

ל. תרד כטבעה למטה לארץ. על האדם להתעורר מזה, כי מן השמים לא יענישוהו לילך לגיהנם, אלא הוא מעצמו ובטבעו ירד שם, כי לא תוכל נשמתו להשאר שם מכובד חומריותו, ותרד כטבעה למטה לארץ. זוהי הסיבה שלא תהיה תקוה לנפש הרשע, כמש"ב רבינו הלך, כי אילו היה זה עונש מאת ה' היה מקום לרחמים בדין, אך כיון שהסיבה היא מעצמו ובטבעו לירד למטה - אין תקוה לרחמנות. ולכן עליו לתקן מידותיו ולהכניע תאוותיו בעודו בעולם הזה כדי שיוכל לעלות למעלה להצטרך בצרור החיים ולא לירד למטה ח"ו (משיבת נפש).

ביאורים

435. והיתה נפש אדוני. אביגיל אשת נבל, שהיא אחת משבע הנביאות (ראה מגילה יד, א-ב), התנבאה על דוד. **436. בצרור החיים את ה'.** עם הקב"ה כבסאו (רש"י). הרמב"ם (הלכ' תשובה ח, א-ג) מבאר שהביטוי "צרור החיים" מרמז לחיים הנצחיים בעולם הבא, שבהם מגיעה הנשמה להשגות גבוהות באמיתת הקב"ה, ובזאת מתענגת על ה', וזהו השכר הגדול ביותר.

אֶלְהִיךָ וְאֵת נַפְשׁ⁴³⁷ אֵיבִיךָ יִקְלַעְנָה בְּתוֹךְ כַּף הַקְּלָעִי".
 וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבִרְכָה (קהלת רבה ג, כה) אַחַת
 נִשְׁמָתָם שֶׁל צַדִּיקִים וְאַחַת נִשְׁמָתָם שֶׁל רָשָׁעִים עוֹלוֹת
 לַמַּעְלָה וְנִדְוֹנוֹת שָׁם, וְנִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל רָשָׁעִים חוֹזְרוֹת
 וְיוֹרְדוֹת⁴³⁸ וּמְטַרְפוֹת לְאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר "וְאֵת נַפְשׁ אֵיבִיךָ
 יִקְלַעְנָה" וְגו', וְנֶאֱמַר (משלי יא, ז) "בְּמוֹת אָדָם רָשָׁע תֵּאֱמַד
 תִּקְנֶה", כִּי לֹא תִהְיֶה תִקְנֶה לְנַפְשׁ הַרָשָׁע לְצֵאת מִחַשְׁדּוֹ
 לְאוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר עַל נַפְשׁ הַרָשָׁע (תהלים מט, כ) "תָּבוֹא
 עַד-דֹּר אֲבוֹתָיו עַד-נֶצַח לֹא יִרְאוּ-אוֹר".

יט. הִנֵּה נִתְבָּאֵר כִּי נִשְׁמַת הַרָשָׁעִים יוֹרֶדֶת לְשֵׁאוֹל,
 מִשְׁנֵי מִקְרָאוֹת שְׁזָכְרָנוּ וּמִדְבָרֵי חֻקֵּינוּ זְכוֹרֵנוּם
 לְבִרְכָה. וְעוֹד נֶאֱמַר (משלי טו, כד) "אֶרֶץ חַיִּים לַמַּעְלָה
 לְמִשְׁכִּיל⁴⁴² לְמַעַן סוֹר מִשְׁאוֹל מָטָה". וְעוֹד נֶאֱמַר

ביאורים

437. אֵיבִיךָ. אויבי דוד, כגון נבל בעלה. 438. וּמְטַרְפוֹת. וּמוֹשְׁלוֹת.
 439. תָּבוֹא עַד דֹּר אֲבוֹתָיו וְגו'. זו אמירה לצדיק, שכשתשלים ימך ותמות,
 תבוא ותראה את דור הרשעים אבותיו של רשע נידונין בגיהנם אשר עד נצח לא
 יראו אור (רש"י). 440. אֶרֶץ חַיִּים לַמַּעְלָה לְמִשְׁכִּיל. מִזְרַח אֹרֶחַ [דָּרָךְ] חַיִּים
 לנפש המשכיל ללכת למעלה לשוב אל מקורה אשר חוצבה משם (זה השער).
 441. לְמִשְׁכִּיל. שגבר שכלו על תאוותו. 442. לְמַעַן סוֹר מִשְׁאוֹל מָטָה. שהרי זו
 היא הדרך היחידה בה יכול הוא לסור מן הדרך המביאתו לרדת שאולה. ולמדנו,

(קהלת ג, כא) "מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי-הָאָדָם הַעֲלֶה הִיא לַמַּעְלָה
 וְרוּחַ-הַבְּהֵמָה הֵיִרְדֶּת הִיא לְמַטָּה לְאָרֶץ". פְּרוּשׁ, מִי יִכִּיר
 הַצַּדִּיקִים וְהַרָשָׁעִים פְּעוּלָם הַזֶּה? כִּי יֵשׁ רָשָׁעִים אֲשֶׁר
 מַעֲשִׂיהֶם בְּמַחְשָׁד וְלֹא יִכִּירוּ בָהֶם בְּנֵי-אָדָם, וְיֵשׁ יִרְאֵי-
 שָׁמַיִם⁴⁴³ בְּסִתְרָה, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ח) "וְהִצַּנֵּעַ
 לְבַת". וְיִקְרָא לְנַפְשׁ הַרָשָׁע "נַפְשׁ הַבְּהֵמָה", מִפְּנֵי
 שֶׁנִּמְשַׁכֶּת אַחֲרֵי הַתְּאֻוָּה הַנִּשְׁמִית בְּהֵמָה, וְכַעֲנִן שֶׁתּוֹב
 (יונה ד, יא) "אֲשֶׁר לֹא-יָדַע בֵּין-יָמִינוּ לְשִׂמְאֹל"⁴⁴⁶ וְבִהְמָה
 רְבָה", וְלְנַפְשׁ הַצַּדִּיקִים⁴⁴⁷ יִקְרָא "רוּחַ בְּנֵי-הָאָדָם",
 וְכַעֲנִן שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל לד, לא) "אָדָם אַתָּם". וְכַאֲשֶׁר לְשׁוֹן
 הַמִּקְרָא כֵּן הוּא:⁴⁴⁸ מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם וְהֵם הַצַּדִּיקִים
⁴⁴⁹ הַעֲזוּלָה הִיא לַמַּעְלָה, כִּי יֵשׁ תְּרַבָּה צַדִּיקִים שְׂאִין אָדָם
 יָכוֹל⁴⁵⁰ לְגֹזֵר עֲלֵיהֶם פְּעוּלָם הַזֶּה שֶׁהֵם צַדִּיקִים בְּאֵמֶת וְכִי
 תַעֲלֶה נַפְשָׁם לְמָרוֹם, כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א טז, ז) "כִּי

ביאורים

כי נפש הרשע יורדת לשאול. 443. בְּסִתְרָה. שאין בני אדם יודעים על צדקותם.
 444. וְהִצַּנֵּעַ לְבַת. להצניע מעשיו וצדקותיו. 445. נַפְשׁ הַבְּהֵמָה. "רוח הבהמה"
 שנאמר בפסוק זה. 446. וְבִהְמָה רְבָה. בני אדם גדולים ודעתן כבהמה שאינם
 מכירים מי בראם (רש"י). ולדברי רבינו הטעם שהם כבהמה מפני שהם נמשכים
 אחרי התאוה הגשמית כבהמה. 447. יִקְרָא רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם. בלשון חשיבות.
 448. מִי יוֹדֵעַ רוּחַ בְּנֵי הָאָדָם. מי יכיר בעולם הזה את הצדיקים. 449. הַעֲזוּלָה
 היא למעלה. אשר רוחם עולה למעלה. 450. לְגֹזֵר. להחליט בודאות.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

הָאָדָם יִרְאֶה לְעֵינָיו וַיֵּי יִרְאֶה לְלֵבָב, וְגַם פִּי רִבִּים מִן הַצְּדִיקִים הֵם יִרְאִי-שָׁמַיִם בַּסֶּתֶר וַאֲיִן צְדָקָתָם מוֹדַעַת, וְכַעֲנֵן שֶׁנֶּאֱמַר (מיכה ו, ח) "וְהִצַּנַּע לְכַת עַם-אֱלֹהֵיךָ".⁴⁵¹ וְרוּחַ הַבְּהֵמָה⁴⁵² הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לְאָרֶץ, גַּם יֵשׁ רָשָׁעִים רַבִּים לְפָנֶיךָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל. אֵת אֵת: "תנו רבנן, מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו, שאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שיינק חלב רותח משחרית לשחרית. הביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית. לימים נכנסו חבריו לבקרו, כיון שראו אותה העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם ואמרו "לסטים מהוין בביתו של זה ואנו נכנסין בצלו"? ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עוון של אותה העז". והקשה ב'קובץ מאמרים' (מאמר 'המבקר חולה צריך לעוררו לשוב בתשובה'), איך יתכן לברר דבר זה, אולי היה עובר עבירות בסתר וכתוב "האדם יראה לעיניו וה' יראה ללבב" ותירץ, דשמה נתברר להם ברוח הקודש. עיי"ש.

ביאורים

451. רוח הבהמה. כלומר, ומי יכיר בעולם הזה את הרשעים אשר רוחם היא רוח הבהמה. 452. היוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לְאָרֶץ. אשר נפשם יורדת למטה לארץ. [עייקו כונת שלמה המלך ע"ה להורות לנו כי העוה"ז הוא עולם השקר, וקשה מאד להכיר בו מי הוא הצדיק ומי הוא הרשע].

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

לכ. כי רוח בני האדם אלו הצדיקים, ורוח הבהמה אלו הרשעים. בבאיור הדבר מדוע נקראו הרשעים 'בהמה', יש לפרש על פי המובא בילקוט תהלים (פ"ב סוף רמז תתל"א) על הפסוק "אני אמרתי אלוקים אתם", היה רבי סימאי

אומר, כל בריות שנבראו מן השמים - נפשם וגופם מן השמים, וכל בריות שנבראו מן הארץ - נפשם וגופם מן הארץ, חוץ מן האדם שגופו מן הארץ ונפשו מן השמים. לפיכך, [אם] למד אדם תורה ועשה רצון אביו שבשמים - הרי הוא כבריות שלמעלה, שנאמר "אני אמרתי אלוקים אתם", לא למד תורה ולא עשה רצון אביו שבשמים - הרי הוא כבריות של מטה שנאמר "אכן כאדם תמותו". ומבואר בזה שתפקיד האדם בזה העולם להפוך את החלק של גופו מן הארץ לחלק הנפש שהיא מן השמים, והיינו להשליט הרוח על החומר. משא"כ הבהמה שכל כולה מן הארץ, כבר נשלמה בעצם יצירתה, כמו שאמרו (ב"ק סה:): "שור בן יומו קרוי שור", ואינה צריכה עוד שלימות לנפשה [וכן המלאכים אינם צריכים עליה ושלימותם נגמרה כבר ביצירתם].

ועל פי זה ביאר בספר 'אבן ישראל' (פר' ויצא) שלכן בכל הבריאה נאמר "למינהו" ורק בבריאת האדם לא נאמר למינהו, משום דתכלית בריאת הבהמות והצומח אינם לצורך השלימות, אלא לצורך הוולדות - "למינהו", אבל בריאת האדם - כל תכליתו לעבודת השלימות. וכמו שביאר מרן הגרי"ז עה"פ "ויאמר אלקים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עוז כנגדו", שמשמע שאם היה טוב לבדו לא היה עושה לו

ביאורים

453. במהשך וגו'. כל מעשיהם הרעים יעשו בחושך להסתתר מבני אדם ויאמרו מי רואה אותנו ומי יודע ממעשנו הואיל ונעשה בחושך אבל לא יראו מה' (מצו"ד).

איש לומר⁴⁵⁴ כי היה מסתפק על נשמת האדם אם תעלה למעלה, כי הנה פתוב (קהלת יב, ז) וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל-הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נָתַנָּה, ועוד, ⁴⁵⁵איך יסתפק על רוח הבהמה אם יורדת למטה, הלא רוח הבהמה מן הארץ ואיך תעלה? ונתבאר בתורה, כי נשמת האדם עליונית, כי פתוב על נפש הבהמה כי היא מן הארץ, שְׁנֵאמֹר (בראשית א, כד) "תוצא הארץ נפש חיה למינה", ועל נשמת האדם פתוב (שם ב, ז) ⁴⁵⁶"ויפח באפיו נשמת חיים", על כן תעלה נשמת האדם כמות הגוף למעלה, כי כל הדברים שבים אל שרשם, כענין שְׁנֵאמֹר (קהלת יב, ז) ⁴⁵⁷"וישב העפר על-הארץ כשהיה והרוח

עזר כנגדו, ולכאורה מנין היה קיום המין בעולם? ואמר מרן הגרי"ז, שבאמת עיקר בריאת האדם היא לשלימות [וכמו שכתב התרגום "לא טוב - לא תקין"], ואם היתה נגמרת השלימות כבר ב"לבו" היה מספיק בזה ולא היו צריכים את העזר כנגדו. ולפי זה מובן מה שנקראו הצדיקים "בני-אדם", כי תפקיד האדם בעוה"ז להשלים את עצמו ולהשליט את החלק העליון על התחתון, והרשעים נקראים "בהמה" משום שאינם דואגים להשלים את עצמם (שערי מאור).

ביאורים

454. כי היה מסתפק. שלמה המלך באמרו "מי יודע רוח בני האדם".
455. איך יסתפק על רוח הבהמה. באמרו "ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ".
456. ויפח באפיו נשמת חיים. מכאן שנפש האדם היא עליונה באשר נופחה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, ומאן דנפח - מדיליה נפח.
457. וישוב

תשוב אל-האלהים אשר נתנה". ונאמר על נשמת הצדיקים (זכריה ג, ז) ⁴⁵⁸"ונתתי לך מהלכים בין העמידים האלה". פרוש, בין המלאכים ⁴⁵⁹שהם עומדים וקיימים, כמו שְׁנֵאמֹר (תהלים קמח, ז) ⁴⁶⁰"ויעמידם לעד לעולם", ונאמר (דניאל ז, טז) ⁴⁶¹"קרבת על-חד מן-קאמיא". ונאמר זכרונם לברכה (שבת קנב, ב) נפשותיהם של צדיקים גנוזות תחת כפא הכבוד, שְׁנֵאמֹר (שמואל א כה, כט) "וְהָיְתָה נֶפֶשׁ אֲדָנִי צְרוּרָה בְּצִרּוֹר חַיִּים". ⁴⁶²וכל ⁴⁶³אנשי-לבב ⁴⁶⁴יהשבו. העולם הזה כמו דירת עראי, ולא ישתמשו בו רק לעבודת הבורא יתברך, ויבינו בו ⁴⁶⁶צדה לנפשם, ⁴⁶⁷כי אם שנים רבות יהיה האדם ואלו היה אלה שנים

ביאורים

העפר וגו'. ועתיד לחזור הגוף שנברא מן העפר אל האדמה, והנשמה תחזור אל בוראה שהוא נפחה באדם. 458. ונתתי לך מהלכים בין העומדים אלה. אתן לך שכר שתהלך בין העומדים שהם המלאכים. 459. שהם עומדים וקיימים. המלאכים - נקראו 'עומדים', באשר עומדים הם וקיימים לעד לעולם, וביניהם - עתידה נפש הצדיק להיות. 460. ויעמידם לעד לעולם. הרי שלשון "עמידה" פירושו - עומד וקיים לעולם. או הכוונה שפסוק זה נאמר גם על המלאכים המזכרים שם - "הללוהו כל מלאכיו הללוהו כל צבאיו... ויעמידם לעד לעולם". 461. קרבת על חד מן קאמיא. נגשתי אל אחד מן העומדים, שהם המלאכים. 462. וכל אנשי לבב. אשר לבם ברשותם. 464. יהשבו. כלומר, יחשיבו. 465. העולם הזה כמו דירת עראי. וכמו שאמרו באבות (ד, כא) "רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא". 466. צידה לנפשם. מזון רוחני לצורך נשמתם, תורה ומעשים טובים. 467.

פְּעָמַי, ⁴⁶⁸אֲחֵרֵי שֵׁשׁ מִסְפָּר לְשָׁנָיו, וְיִבְלֶה הַמִּסְפָּר ⁴⁶⁹וְסוֹפוֹ כְּלֹא-יִהְיֶה יְהִיָּה. ⁴⁷⁰(לֵב) וְעוֹלָם הַגְּמוּלָה ⁴⁷¹אֵין לוֹ תִּכְלִית, פְּעֻנֵי שְׁנָאֲמַר (אִיב טז, כב) ⁴⁷²כִּי-שָׁנֹת מִסְפָּר יֵאָתֶיּוּ וְאַרְחָ לֹא-אָשׁוּב אֶהְיֶה. ⁴⁷³אָף כִּי יָמִי

לג. ועולם הגמול אין לו תכלית. כתב בספר "חיי עולם" (ח"ב פ"ה): "הן ידוע כי העולם הבא הוא עולם הנצחי, וכנוסח הברכה "אשר נתן לנו תורת אמת, וחיי עולם נטע בתוכנו". וכדי לקבל מושג מה בענין חיי

עולם ועד, [עד כמה ששכל אנושי מסוגל לתפוס], אמרו חכמי המוסר משל נמרץ, לצייר בשכלו אילו היה כל העולם כולו מן הארץ עד שמי השמים מלא גרגירי חול הדקים, [אשר שק אחד מהם מכיל הרבה מיליונים גרגרים], ובכל מיליון שנה היה נחסר גרגיר אחד, אשר הזמן הנורא, עד שיכלו כל הגרגרים מכל העולם - אי אפשר כלל וכלל בשכל אנושי לתפוס אפילו אפס קצהו. והנה כל הזמן הארוך הזה, איננו אפילו כטפה מן הים מול נצח סלה ועד, אשר הוא עוד כהנה וכהנה לאין שיעור וגבול.

ומעתה יתבונן האדם, איזה ערך יש לחיי עולם הזה, ימי שנותינו בהם שבעים שנה [אשר חלק גדול מהם או רובם כבר חלפו ועברו], מול חיי עולם לעד ולעולמי עד בעולם הבא, הוא אשר קראו חז"ל (קידושין לט): לעולם הבא "עולם שכולו אור". וזהו הסיס הפייטן, אוי לי שהחלפתי עולם עומד בעולם חולף".

ביאורים

כי אם. כי אף אם. **468.** אחר שיש מספר לשני. מאחר ויש מספר קצוב למשך שנות חיו. **469.** וסופו כלא היה יהיה. סופו יהיה כאילו לא היה כאן בעולם הזה. **470.** ועולם הגמול. עולם הבא שבו מקבל אדם גמולו על מעשיו בעוה"ז. **471.** אין לו תכלית. אין לו סוף, כי הוא עולם נצחי. **472.** כי שנות וגו'. השנים הקצובים לי לחיות בעוה"ז שהם שנים שיש להם מספר, הלא יאתו (יגיעו) בהכרח, וזא אלך מן העוה"ז ולא אשוב עוד אל חיים האלה (מלבי"ם). **473.** אף כי. כל-שכן אשר.

הָאָדָם ⁴⁷⁴כְּצֵל עוֹבֵר, פְּעֻנֵי שְׁנָאֲמַר (תהלים צ, י) "יָמִי-שְׁנוּתֵינוּ בָּהֶם שְׁבָעִים שָׁנָה" וגו', וְנֶאֱמַר (שם קמד, ד) "יָמִיו כְּצֵל עוֹבֵר", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה (קהלת רבה א, ג) ⁴⁷⁵לֹא כְּצֵלוֹ שֶׁל אֵילָן וְלֹא כְּצֵלוֹ שֶׁל כֶּתֵל, אֶלָּא כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרְחַת וְעוֹבֵר. רְצוֹנָם לֹאמֹר, כִּי חַיֵּב הָאָדָם לְהִמָּשִׁיל עֵינָיו הָעוֹלָם-הַזֶּה כְּלִכְבוֹ כְּצֵל עוֹף הַפּוֹרְחַת וְכַרְנֵעַ קָמָן, ⁴⁷⁶גַּם כִּי אֵין הָאָדָם יוֹדֵעַ אִם הַיּוֹם כָּאֵן וְלִמְחָר כְּקָבֵר, וְנִמְצָא בְּהִשְׁתַּלְּלוֹ וְנִרְחַזוּ עַל יוֹם מָחָר כִּי הוּא מְצַטְעֵר ⁴⁷⁷עַל עוֹלָם שְׂאִינוֹ שְׁלוֹ. וְאָמְרוּ זְכוֹרָנָם לְבִרְכָה (סנהדרין ק, ב) ⁴⁷⁸אֶל-הַצֵּר צֵרַת מָחָר כִּי לֹא תִדַע ⁴⁷⁹מָה-יֵלֵךְ יוֹם.

ביאורים

474. כצל עובר. חולפים במהרה כצל הנעלם. **475.** לא כצילו של אילן ולא כצילו של כותל. שעל כל פנים צילם עומד ומתעכב במקום אחד זמן מה ואינו עובר במהירות רבה. [במדרש הגירסא: "באיזה צל, אם כצילו של כותל יש בו ממש, אם כצלו של דקל יש בו ממש". ביאור דבריו: לצילו של כותל ישנה מידה מסויימת של קביעות: הכותל עומד ניצב על מקומו, והצל אינו מושפע אלא מתנועת החמה בשמים. לצילו של אילן, ישנה מידה פחותה של קביעות: האילן אמנם נטוע בארץ, אולם ככלות הכל ענפיו נעים ונדים ברוח, ובעקבותיהם אף הצל אינו יציב במקומו. אך ישנו צל חסר כל קורטוב של קביעות: צל של ציפור החולפת בשחקים]. **476.** גם כי אין האדם יודע אם היום כאן ולמחר בקבר. כלומר, מעבר לכך שכל חיי האדם בעולם הזה חולפים כצל עוף הפורח, גם בפועל בכל רגע אינו יודע מה יהיה ברגע הבא. **477.** על עולם שאינו שלו. על יום שאינו עתיד לראותו. **478.** אל הצר צרת מחר. אל תדאג היום את צרת יום מחר. **479.** מה ילך יום. מה אירע היום, שמא למחר איננו שמת הוא

כ. וְעָקַר סֵפֶר קְהֵלֶת חֲבָרוּ [שְׁלֹמֹה] עָלָיו הַשְּׁלוֹם, לְמַעַן יִשִּׁים הָאָדָם עַל לְבֹו כִּי הָעוֹלָם הֵבֵל הַבָּלִים, ⁴⁸⁰וְלֹא יִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ ⁴⁸¹וְזֹלְתִי לְעִבּוּדַת הַבּוֹרָא וְתַבְרָךְ. ⁴⁸²וְהוֹדִיעַ בְּנִגְתַּת הַסֵּפֶר בְּפִתְיַחְתּוֹ וְחִתְיַמְתּוֹ, כִּי פָתַח וְאָמַר (קְהֵלֶת א, ב) ⁴⁸³”הֵבֵל הַבָּלִים אָמַר קְהֵלֶת הֵבֵל הַבָּלִים ⁴⁸⁴הֵבֵל הַבָּלִים”. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרְזָנָם לְבָרְכָה (קה"ר ג, יד) אֵלּוּ אָדָם אַחֵר הָיָה אוֹמֵר בֶּן, הֵינְנו אוֹמְרִים אוֹלֵי ⁴⁸⁵לֹא אִסַּף שְׁתֵּי פְרוּטוֹת מִיָּמָיו ⁴⁸⁶עַל בֶּן נֶחֱשֵׁב הָעוֹלָם הֵבֵל בְּעֵינָיו, אֲבָן שְׁלֹמֹה שֶׁנִּכְתַּב עָלָיו (מלכים א, י, כז) ”וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת-הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַיִם ⁴⁸⁷בְּאֲבָנִים”, ⁴⁸⁸לֹו נֶאֱחָ לֹמַר כִּי הָעוֹלָם הֵבֵל הַבָּלִים. וְהָתָם סֵפֶרוֹ וְאָמַר (קְהֵלֶת יב, יג) ⁴⁸⁹”סוֹף דְּבַר

ביאורים

היום (רש"י). ⁴⁸⁰. ולא ישתמש בו. בעניני העולם להנאת עצמו. ⁴⁸¹. זולתי. אלא רק. ⁴⁸². והודיע כוונת הספר. גילה והראה מטרת ספר קהלת בתחילתו ובסופו. ⁴⁸³. הבל הבלים. שטות מוחלטת הרדיפה אחר עסקי העולם. [שבעה הבלים אמר, כנגד שבעת ימי הבריאה (מדרש)]. ⁴⁸⁴. הבל הבל. שאין בהם ממש ותועלת. ⁴⁸⁵. לא אסף שתי פרוטות. ולא היה לו במה לקנות מאומה מהנאות העולם הזה. ⁴⁸⁶. על בן נחשב העולם הבל בעיניו. לכן הוא לועג ומגנה ממונו של עולם, כי אינו יכול להעריך נכוחה את 'מעלתו'. ⁴⁸⁷. כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים (מצו"ד). והדבר מראה על רוב עשרו. ושאלו במדרש שם: "ולא היו נגנבות!?! [אלא] שהיו אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות" (ראה מ"א ז, י), כלומר שמרוב גדלן לא יכלו לגנוב אותן. ⁴⁸⁸. לו נאה לומר. ויתקבלו דבריו על שומעיהם. ⁴⁸⁹. סוף דבר וגו'. סופם של הדברים הנעשים בעולם, אפילו אלו שבצנעא, להיות כולם נשמעים לפני הקב"ה. ולכן

הכל נשמע את-האלהים ירא ואת מצותיו שמור ⁴⁹⁰כי-זה כל-האדם".

כא. וּמִי שֶׁחֲנַנּוּ הַשֵּׁם וְתַבְרָךְ דַּעְהָ, ⁴⁹¹יָשִׁיב אֵל לְבֹו כִּי הַשֵּׁם וְתַבְרָךְ שֶׁלַּחוּ בְּעוֹלָם הַזֶּה לְשִׁמּוֹר ⁴⁹²מִשְׁמֶרְתּוֹ וְתוֹרוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו וּמִצְוֹתָיו, ⁴⁹³(ד') וְלֹא יִפְקַח עֵינָיו ⁴⁹⁴וְזֹלְתִי עַל אוֹדוֹת שְׁלִיחֹתָיו.

היום ישנו בעולם ולמחר איננו (עפ"י רש"י).

ביאורים

יש לאדם לירא ממנו ולכוון לבו לשמים ולקיים את אשר צוה, כי זוהי תכלית כל האדם ולצורך זה נברא (עפ"י רש"י). עוד יל"פ, 'סוף דבר הכל נשמע' - מסקנת הדברים והנשמע מכללם, 'את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם' - שהרי זה כל תכלית האדם (מפרשים). ⁴⁹⁰. כי זה כל האדם. וזולת זה הכל הבל הבלים, ונמצא הפתיחה והסיום באותו ענין. ⁴⁹¹. ישיב אל לבו. יתבונן היטב תמיד. ⁴⁹². משמרתו ותורותיו וחוקותיו ומצוותיו. 'משמרתו' - גזרות שגזרו חכמים להרחקה ושמירה על האזהרות שבתורה, כגון שבות לשבת. 'תורותיו' - אף תורה שבעל פה, כגון מצוות שהם הלכה למשה מסיני. 'וחוקותיו' - דברים שאין טעמם ידוע, כגון איסורי אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שגזרת המלך הם וחוקותיו על עבדיו. 'ומצוותיו' - דברים שאף אילו לא נכתבו בתורה ראוין הם להצטוות, כלומר, הנהגות ישרות שהשכל מחייבו, כגון איסורי גזל ושפיכות דמים (עפ"י רש"י בראשית כו, ה). ⁴⁹³. ולא יפקח עיניו. לא ישיגח על שום דבר. ⁴⁹⁴. זולתי. אלא רק.

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

495 וְלָקַחְנָה הַיָּמִים, אִם עָשָׂה שְׁלִיחוֹתוֹ
פְּאִמוּנָהּ, 496 יָשׁוּב וּכְאֵן בְּרָנָה,
497 וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשׁוֹ, פְּעָבֵד
אֲשֶׁר שָׁלְחוּ הַמֶּלֶךְ אֶל עֶבֶר-הַיָּם,
שָׂאִין עֵינָיו וְלָבוּ זוֹלָתִי עַל-דָּבָר
שְׁלִיחוֹתוֹ עַד שׁוּבוֹ אֶל אֲדוֹנָיו. וְכֵן
אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (מְשִׁלֵּי ה, יא)
"בְּדַרְךְ חֲכָמָה הֲרִיתִיךָ" וְגו', (שם כב,
יט-כא) "498 לְהִיּוֹת בֵּינִי מִבְּטַחְךָ וְגו',

בספר "שיחות החפץ חיים" (מ' פד) הביא, שהחפץ חיים היה מפרש את כוונת המשל 'כהילולא', שזמן החתונה הם ימים של שפע, שכל הרוצה לסעוד יכול להכנס ויקבל כאוות נפשו בשפע רב, מאחר שבימים אלו בעל השמחה לבו טוב עליו ומכבד לכל הנכנס הן לקרוב והן לרחוק בכל מיני משקה ומגדנות.

אולם אם יאחר את ימי החתונה, שכבר פינו את השולחנות וחזר הבית לימי החול - שוב לא יוכל לקבל כאוות נפשו. כמו כן חיי האדם בעולם הזה דומים להילולא, שהאדם הורשה לעבוד את ה' כרצונו, ויכול להגיע למדרגות גבוהות, לא כן בעולם הבא שאינו זמן עבודה ואינו יכול לצבור זכויות חדשות אלא הכל לפי מה שהביא עמו. וזה שאמר שמואל לרב יהודה בדרך משל, חטוף ואכול מצוות ומעשים טובים שעתה הוא זמן החתונה, אולם לאחר שיעברו ימי החתונה שוב אי אפשר לקיים מצוות.

ביאורים

495. ולקחנה הימים. ובסוף ימי חיו. 496. ישוב. אל אלוהיו. 497. ושמחת עולם. שמחה נצחית. 498. להיות בה' מבטחך. כוונת רבינו במה שמביא מענין הבטחון, לפי שאמר קודם שלא יפקח עינוי זולתי לעשות שליחותו, היינו שלא ישגיח ולא ידאג על הענינים הפרטיים שלו וישלך על ה' כל דאגותיו (זה השער). [וז"ל רש"י שם: "להיות בה' מבטחך הודעתך" - אני מודיעך שתבטח בה' ותעסוק בתורה ולא תאמר איך אבטל ממלאכתי ואיך אתפרנס].

499 לְהוֹדִיעַךָ קִשְׁטֵי אִמְרֵי אֲמַתִּי 500 לְהָשִׁיב אִמְרֵים אֲמַתִּי לְשִׁלְחִיךָ."

כב. 501 וּמִן הַדְּבָרִים שֶׁאֲדָם חֵיב לְזַכֵּר בְּעִבְרוֹם יוֹם הַמּוֹת, כְּדִי 502 שְׁלֵא יִתְבַטַּל וְאֵל 503 תִּרְפִּינָה יְדִיו מֵעֲבוֹדַת הַשֵּׁם וְתִדְרַךְ שְׁנָתוֹ מֵעֵינָיו לְעִמּוֹל בְּתוֹרָה וְלְהַתְּכַנֵּן 504 בְּיִרְאַת הַשֵּׁם 505 וְלִתְקַן מִדּוֹת נַפְשׁוֹ, וְלִהְשִׁיג מַעֲלֹת תִּירְאָה וְהִתְאַהֲבָה, וְלִחְשֵׁב מִחֻשְׁבוֹת אֵיךְ 506 יִגְדִיל וְיִאֲדִיר מְצוֹת 507 לְהִיּוֹת לְנַפְשׁוֹ כְּגִלְהָ וְאוֹצֵר, פְּעִנֵן שְׁנָאֲמַר (מְשִׁלֵּי י, ח) "חֲכָם-לֵב 508 יִקַּח מְצוֹת", כִּי יִדַע וְיִזְכֵּר

ביאורים

499. להודיעך קישטי אמרי אמת. כתבתי לך דברים חשובים כדי שתבין מתוכם אמיתות דברי האמת. 500. להשיב אמרי אמת לשולחך. שתוכל לעמוד לפני הבורא ולומר לפניו עשיתי שליחותך כאשר ציויתני [כי גדר השליחות הוא, שיכול לחזור לשולחו לומר עשיתי שליחותך (ראה תוספות גיטין כד. ד"ה והא)]. 501. ומן הדברים שאדם חייב וכו'. כלומר אם כי עיקר זכירת יום המות היא בכדי להתגבר על יצר הרע, מ"מ מוסיף רבינו שגם לקיום המצוות ולעמל התורה ג"כ נחוצה זכירת יום המות (הרוצה בתשובה). 502. שלא יתבטל. אף לרגע. 503. תרפינה ידיו. מלשון רפיון ועצלות, כלומר לא יתעצל כלל. 504. ביראת השם. פירוש, לאפוקי שלא יעשה המצוות "מצות אנשים מלומדה" בהרגל ומנהג אבות (פירוש מרי"ד). 505. ולתקן מדות נפשו. דעיקר עבודת ה' תלוי בתיקון המדות כמ"ש בתחילת ספר אבן שלמה. 506. יגדיל ויאדיר מצוות. יפרסם, יחזק וירומם חשיבותם של המצוות. [יגדיל' בכמות 'ויאדיר' באיכות (מלבי"ם)]. 507. להיות לנפשו כגולה ואוצר. שהמצוות יהיו חביבות בעיניו כאוצר יקר וסגולת מלכים. 508. יקח מצוות. "מחזר ומחפש

שַׁעֲרֵי

הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי

תְּשׁוּבָה

עֵינֵינוּ

שְׁהֵימִים קִצְרִים, כְּמוֹ שְׁאֲמָרוּ
רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנוּם לְבָרְכָה (אבות פ"ב
מ"טו')⁵⁰⁹ הַיּוֹם קִצֵּר ⁵¹⁰וְהַמְלָאכָה
מְרַבָּה, ⁵¹¹וְהַפְּעֻלִים עֲצֵלִים
⁵¹²וּבְעַל-הַבֵּית דּוֹחֵק.

לה. יפה שעה אחת
וכו'. מצינו בחז"ל
"יפה שעה אחת של
קורת רוח בעולם
הבא מכל חיי העולם
הזה", ומאידך גיסא
אמרו "יפה שעה אחת
בתשובה ובמעשים

כג. וּמִי שְׂאִינוּ זֹכֵר יוֹם הַמָּוֶת תָּמִיד, דּוֹמָה כְּעֵינֵינוּ שֵׁשׁ
לוֹ ⁵¹³פְּנָאֵי וּמִתּוֹן לְהַשִּׁיג ⁵¹⁴תְּפִצּוּ. ⁵¹⁵וְאֲמָרוּ
רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנוּם לְבָרְכָה (אבות פ"ד מ"ז) ⁵¹⁶וְיָפָה שְׁעָה

בִּיאורִים

אחרי המצוות, וגם אם לא הגיע חובה לידו [כלומר, מצב שמחייבהו לקיים מצוות] מתבונן במחשבותיו איזה הדרך תמצא לו מצוה לעשות" (לשון רבינו בביאורו למשלי). **509. היום קצר.** ימי חייו של האדם בעולם הזה קצרים הם מכדי שיגיע לתכלית השלימות. **510. והמלאכה מרובה.** מלאכת האדם בעסק התורה מרובה היא עד מאד. **511. והפעלים עצלים.** חומרות האדם גורמת לו שיתעצל מלתור ולבקש חכמה ולעסוק בתורה. **512. ובעל הבית דוחק.** הקב"ה דוחק ומצוה את האדם ללמוד בכל עת ולא ליבטל מן התורה. [וביאר רבינו בפירושו למסכת אבות, שהתנא בא לומר, שאין האדם כפועל העובד בקבלנות שיכול לומר אעסוק בתורה מעט ואהיה מסתפק בשכר מועט, לזה אמר שהקב"ה דוחק ומחייב כל אחד ללמוד בכל עת שיוכל, ואם יעבור על מצותו - לא רק שימנע ממנו שכר אלא גם יעניש אותו]. **513. פנאי ומתון.** זמן ומתינות. **514. תפצו.** בתורה ובמצוות. **515. ואמרו רז"ל יפה וכו'.** כלומר, אפילו לפי דעתו שיש לו פנאי ומתון, היאך זה יכול להתנהג בעצלתיים ואיך יתן מנוחה לנפשו, שהרי כמה צריכים להחשיב לייקר שעה אחת של תשובה ומעשים טובים, כמבואר במשנה (זה השער). **516. יפה שעה אחת.** גדול ערכה

עֵינֵינוּ

שַׁעֲרֵי

הַשַּׁעַר הַשֵּׁנִי

תְּשׁוּבָה

טובים בעולם הזה
מכל חיי העולם הבא".
ונשאלת השאלה אי"כ
מה יפה יותר? אלא
התשובה היא שתלוי
מאיזו בחינה אנו דנים,
כי מבחינת הקידוש ה'
שנעשה ע"י עבודתנו

אֶחָת בְּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים
כְּעוֹלָם הַזֶּה ⁵¹⁷מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא,
וְיָפָה שְׁעָה אֶחָת שָׁל ⁵¹⁸קוֹרַת-רוּחַ
כְּעוֹלָם הַבָּא ⁵¹⁹(ל^ה) מִכָּל חַיֵּי הָעוֹלָם
הַזֶּה.

ובחירתנו לעשות רצון ה' - בודאי העולם הזה יפה יותר מכל חיי העולם הבא, שבו אי אפשר להוסיף אפילו מצוה אחת בבחירה ועבודה. אבל מבחינת השכר והעונג - יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה, אי"כ שתי הדעות המדברות מצדדים שונים באותו נושא צודקות ואמיתיות, ואלו ואלו דברי אלוקים חיים ('שפתי חיים' אמונה ובחירה ב' עמ' רצ"א).

לו. **מכל חיי העולם הזה.** ביאר אדמו"ר מוהרצ"ה ברוידא זצ"ל, כי ענין "כל חיי עוה"ז" הוא, אם נקבץ אל תוך רגע אחת את כל שעות וגם רגעים של אושר ונחת שיש לאדם במשך כל ימי חייו, ונצרף לזה את כל האושר והנחת שיש לכל חביריו ומיודעיו בכל ימי חייהם, וגם את זה נכניס אל אותו הרגע וניתן הכל לאדם אחד, האם אפשר לשער את מדריגת האושר אשר ירגיש האדם ההוא ברגע ההוא?! אכן זאת ועוד ונחת שיש לאנשי כל העיר במשך כל ימי חייהם, ועוד יותר מזה כי נצרף עוד את כל האושר של כל דרי העיירות שבכל המדינה ובכל מדינה ומדינה, היינו כל הטוב שבעולם במשך דור שלם, והכל נצרף אל תוך רגע

בִּיאורִים

אפילו של שעה אחת. **517. מכל חיי העולם הבא.** שהוא לאחר מיתת האדם, שאז אין אפשרות עוד לתקן ולהתעלות או לרכוש אפילו זכות או מצוה אחת, אלא רק לקבל גמול על מעשיו בעולם הזה. **518. קורת רוח בעולם הבא.** הנאה ורוחנית שיש לאדם בעוה"ב. **519. מכל חיי העולם הזה.** מכל חיי העונג שיש בעוה"ז. [הטעם, כי ההנאות שבעוה"ז הם לגוף לזמן קצר, שיש להם תכלית וסוף, אבל בעוה"ב הנשמה נהנית מזיו השכינה ואין לאותה הנאה תכלית וסוף (פירוש מרי"ד)].

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

כד. וכן אמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט, ד) **"כי-מי אשר יחבר אל פל-החיים יש פטחון** ⁵²¹**כי-לכלב חי הוא טוב מן-האריה המת". פרוש, שבח תני העולם הזה לענין התשובה ופעלת המצוות והשגת מעלות הנפש, והוא** ⁵²²**הפטחון הנמצא** ⁵²³**לאשר יחבר**

אחת וניתן לאדם אחד, מ"מ עדיין אין לזה "כל חיי העוה"ז". אבל "כל חיי העוה"ז" הוא, אם נצרף את כל האושר שבכל הדורות מראשית הבריאה עד סוף כל הדורות, והכל ממש, כל טוב העוה"ז בלי שום יוצא מן הכלל, הכל ניתן לאדם אחד וברגע אחת ממש, א"כ הלא אין לך

אושר גדול יותר על זה כלל, ואף על פי כן, קורת רוח בעה"ב גדול הימנו. וביאור מדרגת "קורת רוח", פירש אדמו"ר מורי חמי זצוק"ל שהוא כצדור סעודת שמחה גדולה בבית מלכים אשר יעבור עני ויריח את ריח הסעודה מידי עברו ברחוב מחוץ לבית, ויהנה מן הריח הטוב - זהו בבחינת קורת רוח. וכן גם בעוה"ב, אם אדם איננו זוכה לעוה"ב גופא, אלא שמרשים לו לעבור מבחוץ וליהנות רק מריח הטוב של העוה"ב המוכן לצדיקים, זהו פירוש מי שיש לו קורת רוח בעוה"ב, הוא השכר היותר קטן אשר אפשר להמצא, ועל כרחנו הוא עבור המצוה היותר קטנה אשר אין קטנה הימנה, ועל זה אמרו כי כל חיי עוה"ז וכל תענוגיו ואשריו הכלולים יחד מראשית הבריאה ועד סוף סופה עוד לא יגיעו אל קורת רוח כזה בעוה"ב (מכתב מאליהו"ח"א עמ"4).

ביאורים

520. כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש כטחון. כי כל עוד האדם חי [אפילו הוא רשע ונתחבר לרשעים כמ"ש 'אל כל החיים' אפילו לרשעים (רש"י)], יש לו תקוה להשתפר ולשוב. **521. כי לכלב חי וגו'.** שהרי גם הנחות ביותר כל עוד הוא חי יש לו מעלה ועדיפות ביחס למלך כשהוא מת. **522. הבטחון הנמצא.** התקוה לאדם להשיג אושר נצחי על ידי חיי העולם הזה. **523. לאשר יחבר אל החיים.** כל זמן היותו בין החיים.

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

אל החיים. ופרוש "כי לכלב חי", ^(ל"ב)**כי האדם** ⁵²⁴**הנחות, בחייו, יכול להוסיף מעלות בנפשו מה שלא יוכל לעשות בן החכם והצדיק המת.** ⁵²⁵**ובמקום אחר בזה וגנה העולם הזה לענין השגת תענוגיו וכבודו, ואמר (שם א, ג) "מה-יתרון לאדם ככל-עמלו שיעמל"** ⁵²⁷**תחת השמש". עוד אמר (שם ד, ה) "ושבח אני את-המתים שכבר מתו מן-החיים אשר המה חיים עדנה".**

לו. כי האדם הפחות בחייו יכול להוסיף מעלות בנפשו מה שלא יוכל לעשות בן החכם והצדיק המת. כתב בספר מרגליות הים (סנהדרין קט, הים ומפי הגה"צ רבי ישכר דב מבעלז צ"ל שמעתי בש"ק פ' קרח תרע"ג שפתח ואמר, כתיב בפרשת השבוע "ויאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי, אם כמות כל האדם ימותון אלה

ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה' שלחני, ואם בריאה יבא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם וירדו חיים שאולה וידיעתם

ביאורים

524. הנחות, בחייו. אף הפחות והשפל ביותר כל זמן שהוא חי. **525. ובמקום אחר וכו'.** כלומר, מה ששיבח את העולם הזה הוא רק מפני שאפשר לעשות בו מצוות ולחזור בתשובה ולהשיג מעלות הנפש, ולא לשום מטרה אחרת, שהרי במקום אחר בזה וגנה את העולם הזה אם משתמשים בו רק לענין השגת תענוג וכבוד. **526. מה יתרון.** איזה רווח. **527. תחת השמש.** הם עניני העולם הזה. [ברש"י: "תחת השמש - תמורת התורה שהיא קרויה אור, שנאמר (משלי ו, כג) 'יתורה אור', כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה, מה שכו בו"]. **528. ושבח.** ומעדיף, ומחשיב. **529. עדנה.** עדיין כאן בעולם הזה השפל והגשמי.

כה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָהּ (אבות פ"ג מ"א)
530 הַסֵּתֶמֶל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים (ל"ח) וְאֵין אֵתָהּ בָּא לִידֵי עֵבְרָה. 531 מֵאֵין בָּאתְ - מִטְּפָה כְרוּחָה, 532 וְלֹאֵן אֵתָהּ הוֹלְךָ - לְמִקּוֹם עֶפֶר רָמָה וְתוֹלְעָה, וְלִפְנֵי
 ליתן מקום לספק עוד, אבל מדוע זה ביקש שירדו חיים שאולה, וכי חפץ משה רבינו ע"ה ח"ו לנקום בהם שיסבלו עוד יסורים טרם שתצא נפשם?! ואמר אבא זצ"ל (ה"ה הגה"ק רבי יהושע מבעלז) כי זהו לאשר הרעיא מהימנא ע"ה חס על כל נפש מישראל ולכן בראותו שהוא מוכרח לענוש אותם ביקש עליהם רחמים שיהיו עוד בחיים, כי אדם מישראל כל עוד נשמתו בו אפילו ברגע האחרונה עוד יוכל לשוב בתשובה. וסיים, שזהו אשר מסרו לנו חז"ל בב"ב ע"ד. דהווי חלפי אבלועי קרח ושמע דהווי אמרין "משה אמת ותורתו אמת", זהו מאלו שנתבצר להם מקום אחרי שהועילה להם תפלת משה רבינו ע"ה וטרם שירדו שאולה חזרו באמת בתשובה. עת"ד. וזהו כעין דברי המאירי בטעם שמפקחין את הגל בשבת אפילו לצורך חיי שעה, כי באותה שעה מועטת יוכל עוד לחזור בתשובה.

לח. וְאֵין אֵתָהּ בָּא לִידֵי עֵבְרָה. לא אמר "ואין אתה חוטא" אלא "ואין אתה בא לידי עבירה" משמע שהחטא נמנע ממנו בהכרח (וכן כתב בספר "שערי קדושה" למהרח"ו). והטעם, כיון שההתבוננות בדברים אלו גורמת לאדם להכניע את היצר הרע המסיתו ולהתרחק אף מגורמי החטא, שהם הגאווה, הטרדה העולמית והרדיפה אחר המותרות, ושחוק וקלות ראש, וכמו

ביאורים

530. הסתכל. התבונן. 531. מאין באת. ממה נוצרת. 532. ולאן אתה הולך. 'הולך' לשון הווה, ולא 'תלך' בלשון עתיד, להודיענו שבכל שעה ובכל רגע האדם הולך לבית עולמו ומתקרב אל המיתה (תוספות יו"ט).

שממשיך רבינו לבאר, עד שנמצא ממילא שהחטא נמנע ממנו בהכרח (זה השער).
מִי אֵתָהּ עֵתִיד לִיתֵן דִּין וְחֶשְׁבוֹן - לְפָנַי מְלֹךְ מַלְכֵי-הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ-כְּרוּף-הַיּוֹא. כְּאוֹר הַדְּבָר, כְּאֲשֶׁר תַּחֲשֹׁב מֵאֵין בָּאתְ - תִּכְנִיעַ נַפְשְׁךָ 533 וְתִשְׁנֵא הַגְּאוּהָ. וְכֹאֲשֶׁר תִּזְכֹּר לֹאֵן אֵתָהּ הוֹלְךָ - תִּבְזֶה הָעוֹלָם הַזֶּה וְתִכְבֵּר כִּי 534 מוֹתְרוֹ אֵין, וְלֹא 535 תִּתְעַסֵּק בּוֹ 536 וּזְלַתִּי לְעִבּוֹדַת הַבוֹרָא וְתִמְרָד. וְכֹאֲשֶׁר תִּשְׁיָב אֶל לִבְךָ לְפָנַי מִי אֵתָהּ עֵתִיד לִיתֵן אֵת הַחֶשְׁבוֹן - יְהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֶיךָ. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָהּ (כ"ר ט, ה) "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד" (בראשית א, לא) 537 כִּי גַם הַמּוֹת טוֹב לְהַכְנִיעַ הַנַּפְשׁוֹת וְלַהֲיִוֹת 538 הַתַּת אֱלֹהִים עַל הַלְּבָבוֹת, וְלִבְלַתִּי עֲשׂוֹת הָעוֹלָם הַזֶּה עֶקֶר. וַיֵּשׁ אַנְשִׁים שְׂאִינָם נוֹתְנִים פְּנָאֵי לְנַפְשָׁם 539 לְקַבֵּעַ עֵתִים לְהִבְיֵן לְאַחֲרִיתָם מִטְּרַדְתֶּם כְּקִנְיַי הָעוֹלָם, כְּעִנְיָן שְׂכָנוֹב (איוב ד, כא) 540 הֲלֹא-נִסַּע יִתְרָם בָּם יְמוֹתוֹ וְלֹא כְּחֻמְהָ."

ביאורים

533. ותשנא הגאווה. אשר היא שורש וסיבה לחטאים רבים. 534. מותרו אין. אין לו ולהנאותיו שום יתרון ומעלה. 535. תתעסק בו. תשתמש בעניני וצרכי עוה"ז. 536. וזלתי. אלא רק. 537. כי גם המות טוב. שדרשו על המילים "והנה טוב מאד" - "והנה טוב מות". כלומר, וזכרון יום המות הוא טוב להכניע הנפשיות וכו', 538. התת. פחד. 539. לקבוע עתים להבין לאחריהם. כלומר, לא מספיק להאמין ביום המיתה אלא צריך לקבוע עתים להתבונן בזה. 540. הלא נסע

פְּרוּשׁ, הֲלֹא נִסְעַ יִתְרֵם מְמוּנֵם מִהֶם ⁵⁴¹ בְּנִסְיַעְתֶּם, הֲנֵה כִּי אֵין לָהֶם כּוֹ תוֹעֵלֶת, אֲבָל אֲבָד מִהֶם טוֹבָה הַרְבֵּה, כִּי גֵרִם לָהֶם אֲשֶׁר "יְמוּתוּ וְלֹא בַחֲכֻמָּה", כִּי לֹא חֲכָמוּ לְהִבִּין לְאַחֲרֵיתָם וּלְתַקֵּן נַפְשָׁם וּלְהִכִּין צְדָה לְדַרְכָּם, פִּעֲנִין שְׂכָתוֹב (דברים לב, כט) ⁵⁴² לֹו חֲכָמוּ יִשְׁכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרֵיתָם".

כו. וְהֵנָּה נִחַתָּם הֶעֱנִין הַזֶּה כְּמֵאֲמַר נִכְבֵּד אֲשֶׁר לְחֲכָמֵי יִשְׂרָאֵל זְכוּרָנָם לְבִרְכָה. הִיָּה הִלֵּל עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם אוֹמֵר, (אבות פ"א מ"ד) "אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי, וְכִשְׂאֲנִי לְעַצְמִי מָה אֲנִי, וְאִם לֹא עֲכָשׁוּ אֵימָתִי". ⁵⁴³ בְּאוֹר הַדְּבָר, אִם הָאָדָם לֹא יַעֲוֹרֵר נַפְשׁוֹ - ⁵⁴⁴ מָה יוֹעִילוּהוּ הַמוֹסְרִים?

ביאורים

יתרם כּוּ וְגו'. - "יתרם" - ענין ריבוי ותוספת, והכוונה על הממון שהרבו להם. ופירוש הכתוב לדברי רבינו הוא: ממונם ורכושם שהרבו להם בעוה"ו אשר הוא "יתרם כּוּ" - שלא היה לצורך להם אלא בבחינת מותרות, "הלא נסע" - נוסע (מתרחק) הוא מהם ביום מותם ועוזב אותם ואין להם תועלת ממנו כלל, אלא אדרבה, העסק בו גרם להם הפסד גדול אשר "ימותו ולא בחכמה" - כלומר בלי תורה ומצוות כ"ש "חכם לב יקח מצוות", ובלוי התבוננות בחכמה זו להבין לאחריתם, וגם הם מתיים כשוטים כי יצאו קרחים מכאן ומכאן (מפרשים). ⁵⁴¹ בְּנִסְיַעְתֶּם. מן העולם הזה, כלומר בשעת מיתתם. ⁵⁴² לֹו חֲכָמוּ יִשְׁכִּילוּ זֹאת יָבִינוּ לְאַחֲרֵיתָם. אילו היתה להם חכמה היו מתבוננים להכין צידה לאחריתם. ⁵⁴³ בְּאוֹר הַדְּבָר. מבאר והולך אמרה זו, ומתחיל לבאר "אם אין אני לי מי לי". ⁵⁴⁴ מָה יוֹעִילוּהוּ הַמוֹסְרִים. אל יחשוב האדם שהשינוי בנפשו יבוא מבחוץ, כי באמת דברי המוסר שמקבל מאחרים הם רק ההתעוררות

כִּי אֶף-עַל-פִּי ⁵⁴⁵ שְׁנַכְנְסִים בְּלִבּוֹ כְּיוֹם שְׁמַעוּ, יִשְׁכַּחַם הַיָּצָר ⁵⁴⁶ וַיַּעֲבִירֵם מִלְּבָבוֹ, פִּעֲנִין שְׁנֵאמַר (הושע ו, ה) ⁵⁴⁷ "וַחֲסֹדְכֶם פִּעֲנֵן-בְּקֶר". וְנֵאמַר (משלי י, ט) ⁵⁴⁸ "כִּסְפָּה נִבְחָר ⁵⁴⁹ לְשׁוֹן צַדִּיק ⁵⁵⁰ לֵב רָשָׁעִים כְּמַעֲט". פְּרוּשׁ, מוֹסֵר הַצַּדִּיק ⁵⁵¹ זָךְ בְּלִי סִיג, ⁵⁵² וְלִשׁוֹנוֹ נִבְחָר, ⁵⁵³ אֲבָל לֵב הַרָשָׁעִים הַשׁוֹמְעִים מוֹסְרוֹ - ⁵⁵⁴ רָגַע אֶחָד הוּא, מִלְּשׁוֹן (תהלים פא, טו) ⁵⁵⁵ "כְּמַעֲט אוֹיְבֵיהֶם אֲכַנִּיעַ",

ביאורים

הראשונה, ולאחר מכן צריך להעיר בעצמו את נפשו ולשנות דרכיו, שאם לא כן לא יועילוהו המוסרים ('שפתי חיים' מועדים א' עמ' ט). ⁵⁴⁵ שְׁנַכְנְסִים בְּלִבּוֹ כְּיוֹם שְׁמַעוּ. שהם דברי מוסר נפלאים. ⁵⁴⁶ וַיַּעֲבִירֵם מִלְּבָבוֹ. כלא היו. וכתב רבינו בפירושו לאבות (א, יד) וז"ל: "אם לא אוכיח עצמי במצוות, מי לי להוכיח ולזרזני, כי זרוז האחרים טוב הוא לפי שעה, אבל כשיעוור האדם את עצמו בכל יום ויום יוסיף לחשוב מחשבות לעשות מלאכת ה' ואין שכחה לפניו כאשר לבו חפץ והוא דרך ישר לפני איש". ע"כ. ⁵⁴⁷ וַחֲסֹדְכֶם כְּעֵנֵן בּוֹקֵר. כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום (רש"י). כענן בוקר - שאין מביא הגשם (מצו"ד). כי בחום השמש יפסק (רד"ק). וכמו כן, מבלי שמעוור האדם ומחוק את עצמו שוב ושוב - לא יועיל לו מאומה כל המוסר ששמע. ⁵⁴⁸ כִּסְפָּה נִבְחָר. ככסף הנקי מפסולת. ⁵⁴⁹ לְשׁוֹן צַדִּיק. שידוע להוכיח (רש"י). ⁵⁵⁰ לֵב רָשָׁעִים כְּמַעֲט. כלומר, בזמן ששומע המוסר אזי יש לו לב אבל כל זה נמשך רגע קט. ⁵⁵¹ זָךְ בְּלִי סִיג. נקי ללא פסולת. ⁵⁵² וְלִשׁוֹנוֹ נִבְחָר. היינו שיש לו לשון נבחר אין למסור הדברים בלשון ובסגנון שיתקבלו על לב שומעיהם (משיבת נפש). ⁵⁵³ אֲבָל לֵב הַרָשָׁעִים וכו'. כלומר, הבעיה אינה נעוצה בדברי המוסר, אלא דוקא בליבם של הרשעים. ⁵⁵⁴ רָגַע אֶחָד הוּא. זהו פירושו של "כמעט". כלומר, הרשעים שומעים המוסר רק רגע קטן ותיכף נשכח המוסר מלבם. ⁵⁵⁵ כְּמַעֲט אוֹיְבֵיהֶם אֲכַנִּיעַ. בשעה מועטת הייתי מכניע אויביהם (רש"י).

⁵⁵⁶עֵינֵינוּ, ⁵⁵⁷כִּרְנַע אוֹיְבֵיהֶם אֲכַנִּיעַ.

⁵⁵⁸וַיִּקְרָא "לֵב" - הַלֵּב הַנִּבְנוּ וְהַמְתַּקֵּן,

כְּמוֹ שְׁנֵאָמַר (משלי טו, לב) "וְשׂוֹמֵעַ

תּוֹכַחַת ⁵⁵⁹קוֹנֶה לֵּב", (שם יז, טז)

"⁵⁶⁰לְקַנְיַת חֶכְמָה וְלֵב-⁵⁶¹אֵין". אֲכַן

צָרִיךְ אָדָם בְּשִׁמְעוֹ הַמוֹסֵר ^(לֵב)לְעוֹדֵר

נִפְשׁוֹ וְלִשְׁוִם הַדְּבָרִים עַל לֵבוּ,

לֵט. לעורר נפשו...

עד אשר תקבל נפשו
המוסר.

ברכות (ז), אמרו:

"טובה מרדות אחת

[לשון רדוי והכנעה

ש'אדם שם על לבו

מאלי" (רש"י) [בלבו

של אדם יותר ממאה

מלקיות". כוונתם

לומר, שהתעוררות

המגיעה לאדם על ידי

שהוא עורר את עצמו

אליה פנימית היא ושורשית,

הושפעתה גדולה יותר

מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל

מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה

השכל) בצורת לימוד

המוסר, שצריך ללמוד "בלב

הומה ובשפתיים דולקות"

באופן כזה שהלומד יגיע

להתפעלות. לימוד בדרך זו -

גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה,

לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש

אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה

(פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח

טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

ההשפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה, לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

ההשפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה, לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

ההשפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה, לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

ההשפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה, לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

ההשפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה, לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

ההשפעתה גדולה יותר מהתעוררות חיצונית.

ידוע מה שחידש רבי ישראל מסלנט זצ"ל (מכתב ל' ד"ה השכל) בצורת לימוד המוסר, שצריך ללמוד "בלב הומה ובשפתיים דולקות" באופן כזה שהלומד יגיע להתפעלות. לימוד בדרך זו - גדול כוחו לחדור אל תת-הכרה, לחולל מהפכה בעומק האדם ולעשותו לאיש אחר. וז": "ההתפעלות - יסודתה (פי' הבסיס שלה העיקרי) לפתוח טמטום הלב, לשפוך בה מֵי תבונתו - את אשר נודע

עיונים

להאדם, אכן בקרבו לא באה (פי' הידיעות יבשות בלי שום חיות) וכו'. הידיעה ואדם היודע - שני דברים המה, והידיעות המה רק צפונות בקרב האדם וכו'.

זה משפט לקיחתם - על ידי תורת ההתפעלות, אשר זה דרכה וחילה (פי' דרכה של ההתפעלות וכוחה להפוך את הידיעות לקנין באדם) להניח ברכה בקרב

האדם, וגם אחר הסתלקותה (אחרי שההתפעלות פוסקת) לא תעלה בתוהו ותאבד, כי אם תשאיר אחריה איזה עוללות נספחים (פי' גרגרים דבוקים, דהיינו,

שמוכרז להשאר רושם כל שהוא) אל האדם. והיה ברבות עסק ההתפעלות, כן גם העוללות יתרבו ויתחזקו להפיק מזג האדם לטוב (פי' להוציא ממצבו

הקודם ולשנותו לטוב) וכו'. זאת יעשה, ילמוד מאמרי חכמינו ז"ל המדברים מכשרון המידות וחיי הנצח, ויחזור עליהם כמה פעמים להתפעל בשעתם".

כמו כן מצאנו בספר 'מסילת ישרים' (פ"ה), שהרושם הנשאר באדם הוא מחמת ההתפעלות: "מי שמתפעל מן ההתבוננות ומן הלימודים, אינו צריך

שיתייסר בגופו, כי כבר ישוב מחטאותיו בלי זה מכוח הרהורי תשובה שיוולדו בלבבו, על ידי מה שיקרא או שישמע מן המוסרים והתוכחות".

ה"משך חכמה" (שמות יב, כא) מאיר בדרך זו מאמר תמוה ונפלא בפרק ערבי פסחים (קיב, ב): "אמר רב: ניוזה דתורא (גערה להבריח השור מעליו או כדי

שיעשה מלאכה. רשב"ם) 'הן הן', ניוזה דאריה 'זה זה', ניוזה דגמלא 'דא דא', ניוזה דארבא (כדי למושכה בחבל ולהוליכה לנהר. שם) 'הילני הייא הילא

והילוק הוליא" (כלומר, בקולות אלו מזרזים את האנשים העובדים בספינה להשיטה בנהר). מבואר, שבעלי-חיים מתעוררים על ידי קול אחד פשוט

הנשנה כמה פעמים, ואילו האדם מתעורר על ידי קולות משונים. על פי יסוד זה הוא ממשיך, שכדי לשבר את כח התאוה (שהוא כח בהמי), יפה להתעורר

במאמר אחד או ברעיון מוסרי אחד שחוזר עליו בהתלהבות כמה פעמים [כאשר מתאוה אדם לדבר איסור, יאמר בהתלהבות הרבה פעמים מאמר

מחריד כמו 'הקנאה התאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם!"; ואילו ליישר את הידיעות ולהשיב לעצמו על ספיקות וקושיות באמונה המתעוררים

בלבו וכדומה (שהוא ענין השייך רק לבני אדם ולא לבעלי חיים), יחשוב ויתחכם בטענות ורעיונות שונים. רק כך תתעורר האמת החקוקה בשכל הישראלי ויזכה

להוציאה לאור.

אחד הדברים הגורמים במיוחד להתפעלות, הוא החזרה המרובה על המשפטים

שערי

השער השני

תשובה

עיונים

שערי

השער השני

תשובה

וְלֹחֶשֶׁב בָּהֶם תָּמִיד, ⁵⁶²וְעָלִיָּהֶם יוֹסִיף לָקֶחַ, ⁵⁶³וּמְלָבוּ יוֹצִיא מִלֵּין, וְיִתְבַּוֵּד ⁵⁶⁴בְּחַדְרֵי-רוּחוֹ, וְיֵשׁוּב יִהְפֹּךְ יָד תּוֹכַחְתּוֹ עַל נַפְשׁוֹ, וְלֹא יִסְמֹךְ עַל תּוֹכַחַת הַמּוֹכִיחַ לְבָדָה, ⁵⁶⁶וְתוֹכַחְתּוֹ לְפָקָרִים וְלָרָגָעִים תִּהְיֶה, עַד אֲשֶׁר תִּקְבַּל נַפְשׁוֹ הַמוֹסֵר וְעַד אֲשֶׁר ⁵⁶⁷תִּטָּהֵר.

הגלמודים, נדברי הגר"ס זצ"ל (אור ישראל סימן ל' ד"ה היוצא): "הפתח וההתחלה הוא ההרגש, שיהיה האדם לומד מאמרי חז"ל ומוסרי החכמים, לחזור עליהם כמה וכמה פעמים, עד אשר יתפעל וירגיש בנפשו חסרונו, ומזה יבוא למדריגה הב' היא כבישת היצר."

"וְכִשְׂאֲנִי **לְעַצְמִי מָה אֲנִי,** **גַּם כְּשֵׂאֲנִי** ⁵⁶⁸**לִי** **לְהַשְׁתַּדֵּל לְתַקֵּן נַפְשִׁי בְּכָל פַּחַי, וְאֲנִי הוֹגֵה בְּחֻכְמָה בְּכָל עֵת -** ⁵⁶⁹**מָה אֲנִי, כִּי הַשְּׁנֵת הָאָדָם**

ביאורים

562. ועליהם יוסיף לקח. יוסיף לימוד מעצמו על הדברים ששמע. 563. ומלבו יוציא מלין. ומעצמו יוציא דברים (מלשון הכתוב איוב ח, ז). פירושו, שיחדש ויוסיף על דברי המוסר ששמע ע"י שיתבונן בהם. 564. בחדריו רוחו. בפנימיות מחשבתו. 565. וישוב יתפוך יד תוכחתו על נפשו. (מלשון הכתוב באיכה ג, ג) כלומר, יוכיח את עצמו. או הכוונה, שאת התוכחת והביקורת שיש לו על אנשים שונים ועל מעשים לא טובים - יראה להסב אותה על עצמו ועל מעשיו (הרוצה בתשובה). 566. ותוכחתו לפקרים ולרגעים תהיה. התוכחה שמוכיח את עצמו והתבוננותו בדברי המוסר תהיה בכל יום ובכל רגע. כלומר, תמיד ללא הפסק. 567. תטהר. נפשו. 568. לי להשתדל לעצמי. "אף כשיוכיחוני אחרים ואוכיח אני את עצמי" (ביאור רבינו באבות שם). 569. מה אני. מלשון "ונחננו מה". "וז' רבינו בביאורו לאבות שם: "מה אני" - עדיין לא אוכל להשיג אלא

⁵⁷⁰קִצְרָה וְדָלָה, ⁵⁷¹וְעַם הַפֶּרֶחַ וְהַתְּקוּן ⁵⁷²יֵשִׁיג מַעַט מִן הַמַּעְלֹת, ⁵⁷³רָאָה גַּם רָאָה מִי אֲנִכִּי וּמִי חַיִּי כְּשֵׂאֲנִי אֲנִי לְעַצְמִי לְהַשְׁתַּדֵּל וּלְטַרַח לְתַקֵּן נַפְשִׁי. וְהַמְשִׁל בְּזֶה מִן הַשְּׂדֵה שֶׁחַיָּא ⁵⁷⁴זְבוּרִית, כִּי עַם רַב הַפֶּרֶחַ בְּתַקְוָנָה וְעַם רַב עֲבוּדָה תּוֹצִיא זְרַע מַעַט, וְאִם לֹא יִטְרַחוּ בְּתַקְוָנָה - לֹא תִצְמִיחַ וְלֹא יַעֲלֶה בָּהּ כָּל עֵשֶׂב, ⁵⁷⁵אֲבָל קוֹיָן וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ, רַק הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר חַיָּא ⁵⁷⁶עֵדִית, גַּם כִּי לֹא יִטְרַחוּ בְּעֲבוּדָתָהּ יִמְצָא בְּזִרְעֶתָהּ תּוֹעֵלָתָּ. ⁵⁷⁷וְאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבִרְכָה (אדר"נ טז) כְּעֵינֵין מַה שֶּׁפְּתוּב (תהלים קג, יד) ⁵⁷⁸"כִּי-הוּא יֵדַע יִצְרָנוּ", מְשִׁל לְמַלְךְ שֶׁנִּתֵּן שְׂדֵה לְעַבְדָּיו

ביאורים

אחת מני אלף ממה שאני חייב לעשות". א"כ אם לא אשתדל כלל הלא לא אשיג מאומה. 570. קצרה ודלה. קצרה בכמות ודלה באיכות (הרוצה בתשובה). 571. ועם הטורה. וגם עם כל הטורה. 572. ישיג מעט. ישיג רק מעט. 573. ראה גם ראה וכו'. כלומר ממה תוכח שאם לא אשתדל ואטרח בעצמי לתקן נפשי - לא אשיג מאומה. 574. זבוורית. קרקע גרועה. 575. אבל קויין ודרדר תצמיח. אלא עוד יצמחו בה קוצים וצמחים דוקרניים. כמו כן אדם שלא ישתדל כלל לתקן עצמו בכל כחו, אזי לא די שלא ישיג שום מעלה אלא עוד יקנה בנפשו הנהגות ומידות רעות. 576. עידית. קרקע משובחת. 577. ואמרו רבותינו. בא זזה לחזק את העובד שאל יאמר א"כ לריק יעתי. 578. כי הוא ידע יצרנו. כי ה' יודע ומכיר את יצרנו הרע ואת כוחו הגדול וכמה מתאמץ להכשילנו בחטא. ויש מפרשים על המשך הכתוב "זכור כי עפר אנחנו", כלומר, כי הוא ידע שנוצרנו מעפר וא"א להפרד מכל וכל מתאוות הגוף (מצוד"ד) "יצרנו" - מלשון יצירה ובריאה, והכוונה שה' יודע שיסודנו הוא יסוד העפר שממנה נוצרה גם

וְהִזְהִירָם לְעֲבָדָה וּלְשִׁמְרָה וּלְהִבְיָא לֹא מִמְּנָה שְׁלִישִׁים⁵⁸⁰ פֹּר כָּכֵל שְׁנָה, וְהֵם טָרְחוּ בָּהּ וְעָבְדוּ אוֹתָהּ הֵיטֵב וְהִבְיָאוּ מִמְּנָה לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ הַמְּשֵׁה פֹרִים. אָמַר לָהֶם, מַה זֹאת עֲשִׂיתֶם? אָמְרוּ לוֹ, אֲדוֹנֵינוּ הַמֶּלֶךְ! שָׂרָה שְׁנַתָּת לָנוּ⁵⁸¹ זְבוּרִית הִיא, וְאִנְחָנוּ בְּכָל כַּחֲנוּ עָבְדָנוּ אוֹתָהּ,⁵⁸² וְעַם כָּל הַפְּרָח לֹא עָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה⁵⁸³ יוֹתֵר מִזֶּה הַשְּׁעוֹר.

ביאורים

הבהמה, והוא מקור התאוות שבהם ידמה האדם לבהמה, ולכן מבקשים אנו שיחוס עלינו (ע"פ רד"ק). 'כי הוא ידע יצרנו' שגורם לנו לחטוא, ועוד, 'זכור כי עפר אנחנו', שאפילו המצוות שאנו עושין אין אנו עושין בשלימות, משום שאנחנו עפר ואין בכח החמרי לעשות המצוה כראוי" (חידושי הגר"א ברכות יז:). כלומר, ואנו בגדר אנוסים כיון שעשינו כל אשר ביכולתנו, ועל דרך המשל שהביא רבינו. **579. ממנה.** מגידוליה. **580. כור.** מדת נפח ליבש (תבואה וכדומה) השוה לשלושים סאה [סאה' היא אחת ממדות היבש והלח שהיו נהוגות בימי קדם. כיום - 14.4 ליטר]. **581. זיבורית היא.** משל לגוף החומרי שהיצר הרע שרוי בתוכו (בנין יהושע). **582. ועם כל הטורה.** שטרחנו בשדה ועיבדנו אותה היטב. **583. יותר מזה השיעור.** "כך אומרים לפני הקב"ה, יצר שנתת לנו מנעורינו רע הוא, שנאמר (בראשית ח, כא) 'כי יצר לב האדם רע מנעוריו', ואפילו כשאדם טורח הרבה לעשות הישר בעיני ה', אין אדם יכול להשיג אלא דבר מועט ממה שחייב לעשות, וזה שנאמר (תהלים קג, יד) 'כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו', שאם לא מפני יצר הרע ששולט הרבה באדם, אפילו בלא שיטרח ויחזר אחר המצוות היה עושה הרבה מהם, כמו שדה עידיית אפילו אם לא יטרח הרבה לא ישיג אך מעוט מהרבה, מפני יצר הרע שמקלקל את גופו, כל שכן אם לא יטרח תשאר נפשו ריקה מן המצוות, כמו שדה זיבורית אם לא יטריחו בו ויזבלו ויחרשו לא יצא ממנו שום דבר" (לשון רבינו בפרושו לאבות שם).

מ. שמה לא הפנה. כתב בספר 'אור יהל' (ח"ג לפסח): ביציאת מצרים למדנו יסוד ועיקר לדעת כמה יקר הוא רגע בחיי אדם. שהרי כל עיקר מצוות אכילת המצה לחם עוני הוא - 'כי בחפזון יצאת ממצרים', ולא הספיק בצקם להחמיץ. וכל כך למה? ידוע שבני ישראל היו אז במ"ט ⁵⁸⁴וַאֲמַר לֹא עֲכָשׂוּ אִימָתִי, אֵינן רְאוּי לִי לְאַחַר⁵⁸⁵ יוֹם אוֹ יוֹמִים הַשְּׁתַּדְּלוּתִי בְּתַקוּן נַפְשִׁי⁵⁸⁶ וּבְקִבְעוֹת עֵתִים לַתּוֹרָה,⁵⁸⁷ כִּי אִם אָמַר⁵⁸⁸ אֶקְוֶה לַעֲת הַפְּנָאִי וְעַד הַיּוֹת בְּיָדִי⁵⁸⁹ פֶּסֶף דֵּי סְפוּקִי, הִנֵּה מְרֻדוֹת הָעוֹלָם⁵⁹⁰ אֵינֶן פּוֹסְקוֹת, כְּמוֹ שְׂאֵמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּה (אבות פ"ב מ"ד) אֵל תֵּאמַר⁵⁹² לְכַשְׂאֵפְנָה אֲשֵׁנָה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה.

ביאורים

584. ואם לא עכשו אימתי. מכאן עד סוף השער חוזר לענין הקודם [זהו השייך לעניננו] - זכרון היום האחרון. **585. יום או יומיים.** אפילו יום אחד נקרא איחור. **586. ובקביעות עתים לתורה.** "קבעת" הוא מלשון הכתוב (משלי כב, ג): "וקבע את קובעייהם נפש", כי שואלים אותו אם גול עת מעותותיו אף שלא היה לו פנאי ביותר ללמוד תורה (דברי אליהו' להגר"א זצ"ל על מס' שבת לא). **587. כי אם אימר וכי.** רבינו מונה כאן תשע סיבות מדוע לא ידחה האדם תיקון נפשו. **588. אקוה לעת הפנאי.** היצר בא על האדם בשתי טענות: הראשונה - אחרי שצריך לקבוע זמנים להתבוננות בכדי לתקן הנפש, א"כ יותר טוב להמתין לעת הפנאי שאז יהיה יותר במנוחת הנפש (זה השער). **589. ככף די סיפוקי.** ולא תטריד אותי טרדת הפרנסה. וזו טענה שניה. **590. אינן פוסקות.** ויתכן שלא אתפנה לעולם, וממילא מוכרח אני להבליג על כל הטרדות. זוהי תשובה לטענה הראשונה. **591. לכשאפנה אשנה.** כשאתפנה מעסקי וטרדותי אשב ואלמד תורה. **592. שמה לא תפנה.** לעולם, ונמצאת בטל מדברי תורה כל ימי חייך. "ואפילו אם יפנה, היום ההוא חלף עבר ובטל אותו ממלאכת ה', ולא

כו. וְהַשְּׁנִית, אַחֲרֵי אֲשֶׁר יֵאָסֶף
וַיִּכְנַס - 594 עוֹד יִכְסֹף לְאֶסְפָּה,
כְּמוֹ שְׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנּוּ לְבָרְכָה
(ק"ר א, יג) (מ"א) אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן
הָעוֹלָם וְחָצִי תְּאוֹתָיו בְּיָדוֹ, יֵשׁ בְּיָדוֹ
מְנָה - מִתְּאוֹהָ לְעִשׂוֹתוֹ מְאֹתִים,
הַשְּׁנִיָּה יָדוֹ מְאֹתִים - מִתְּאוֹהָ לְעִשׂוֹתֵם
אַרְבַּע מְאֹת. וְכֵן כְּתוּב (קהלת ה, ט)
"אִדְבַּ כְּסָף לֹא-יִשְׁפַע כְּסָף."

שערי טומאה, ואילו
היו נשארים במצרים
עוד כמה רגעים בכדי
שיחמיץ בצקם - היו
נשקעים ח"ו בשער
החמישים, ושוב לא
היו יכולים לצאת
לעולם. א"כ כל הצלחת
יציאתנו ממצרים
וכל קיומנו בעולם
היו אותם הרגעים
המעטים שהקדים
הקב"ה והוציאנו משם
בחפזון, והרי יצאנו
מאפילה של מ"ט

שערי טומאה לאור גדול של מ"ט שערי קדושה עד לקבלת התורה. והרי עד
כמה יכול אדם להחיות את נפשו ולהיטיב לעצמו נצח, אם יקדים אף ברגע אחת
לשוב אל קונו, כי מי יודע מה יולד ברגע א"כ, ואולי ח"ו יהיה נשקע שלא יוכל
לצאת עוד ח"ו. ועפ"ז למדנו עוד כמה שאמרו חז"ל 'אל תאמר לכשאפנה אשנה
שמה אל תפנה', אינו לכשאפנה למחר ושמה לא תפנה למחר, אלא אל תאמר
לכשאפנה בעוד רגע אשנה, אלא ברגע זה שאתה מוצא ומצוי כל חטוף ושנה
פרק, שמה לא תפנה אם תאחר הרגע, וזהו 'כי בחפזון יצאת ממצרים'. עכ"ד.
מא. אֵין אָדָם יוֹצֵא מִן הָעוֹלָם וְחָצִי תְּאוֹתָיו בְּיָדוֹ, יֵשׁ בְּיָדוֹ מְנָה מִתְּאוֹהָ לְעִשׂוֹתוֹ
מְאֹתִים. ידוע מה שהקשו המפרשים הרי חצי תאוותיו יש בידו אם יש לו מנה

ביאורים

יכול לשלמו כל ימיו. כי כל הימים אשר הוא חי על האדמה חייב הוא לתקן
עצמו ולעסוק במצוות, ואין לו רשות ליבטל ממלאכתו, ואפילו שעה אחת"
(רבינו בביאור לאבות שם). 593. והשנית. סיבה שניה שלא ידחה תיקון נפשו.
זוהי תשובה לטענה השניה שדוחה תיקון נפשו עד שיהיה לו כסף די סיפוקו.
594. עוד יכסוף לאסוף. יותר תתרבה תאוותו וישתוקק לאסוף עוד.

עיונים

ומתאוה למאיתיים? ועוד קשה, שהרי גם ברוחניות מצינו כן, כמו שאמרו במסכת
אבות (ד, ב) "מצוה גוררת מצוה" ופירש רבינו עובדיה מברטנורא "כך מנהגו
של עולם, העושה מצוה אחת נוח לו לעשות אחרות", וכן בתלמוד תורה איתא
במדרש רבה (פר' ויחי צג, ז) על הפסוק "וידגו לרוב בקרב הארץ" - "מה דגים
הללו גדלים במים, כיון שיורדת טיפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון
כמי שלא טעמו טעם מים מימיהן, כך הן ישראל גדלין במים בתורה, כיון שהם
שומעין דבר חדש מן התורה הן מקבלין אותו בצמאון כמי שלא שמעו דבר תורה
מימיהן". ואעפ"כ לא מצינו בחז"ל לשון שאין אדם יוצא וחצי תורתו ומצוותיו
בידו, והרי השוו תאוות התורה לתאוות הממון כמ"ש (משלי ב, ד) "אם תבקשנה
ככסף וכמטמונים תחפשנה" וכו'.

וביאור הענין על פי מה שאמרו בגמרא (חולין קלט, ב) "המן מן התורה מנין
שנאמר המן העץ". וביאר הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל שכוונת חז"ל ליישב היאך
יתכן שמצד אחד "ויספר להם המן את כבוד עושרו ורוב בניו ואת כל אשר גדלו
המלך ואת אשר נשאו על השרים ועבדי המלך" (אסתר ה, יא) ומצד שני "וכל
זה איננו שווה לי בכל עת אשר אני וואה את מרדכי היהודי יושב בשער המלך"
(שם שם, יג), איך אדם אשר נמצא בשיא גדולתו מוכן לאבד את הכל ואין שווה
לו כלום בגלל שחסר לו משהו אחד? ע"ז אמרו חז"ל "המן מן התורה מנין", דהיינו
מעשה המן (כפירוש רש"י), שנאמר "המן העץ אשר צויתוך לבלתי אכל ממנו
אכלת". הקב"ה אמר לאדם הראשון "מכל עץ הגן אכול תאכל", כל העולם כולו
היה לרשותו של אדם הראשון ואפילו מלאכי השרת היו צולין לו בשר ומוזגין לו יין
כדאייתא בסנהדרין (נט); ואעפ"כ כלום לא היה שווה לו ואיבד את עולמו בשל עץ
אחד שמונעו ממנו. כמו כן המן, הגם שגידלו המלך מעל כל השרים, ועל אף כבוד
עשרו ורוב בניו, מ"מ כיון שיהודי אחד היושב בשער המלך לא משתחוה לו - הכל
אינו שווה בעיניו. ובוהו נבין את החילוק מדוע בגשמיות אפילו חצי תאוותו אין לו,
משא"כ ברוחניות אדרבה ואדרבה מתמלא בסיפוקו. כי בגשמיות אין סיפוק מעצם
הדבר עצמו, וכל התאוה היא לכפול עוד ועוד, וכל זמן שלא השיג עוד ועוד אין שווה
לו אפילו מה שיש בידו כבר. אולם ברוחניות - ההנאה האמיתית היא מכל טיפה
וטיפה כדגים שבים, וההנאה היא ממה שיש לו עתה, אלא שזה גורם לו להתאוות
לעוד, אבל תאוה זו אינה ממעטת את ההנאה הקיימת, וא"כ כשיש לו סיפוק ממה
שיש לו עתה נשאר לו החצי שבידו (עפ"י שערי מאור).

כח. השלישית, הזמן מתמעט והמלאכה מרבה,⁵⁹⁵ **מלאכת התורה**⁵⁹⁶ **ותקון הנפש והשגת המעלות, כמו**⁵⁹⁷ **האהבה והיראה והדבקות, כמו שאמרו זכרונם לברכה (אבות פ"ב מט"ו)**⁵⁹⁸ **היום קצר והמלאכה מרבה.**

מב. היום קצר והמלאכה מרובה. כתב רבינו בבאורו לאבות שם: היום קצר - אלו ימותיו של אדם שהם קצרים כנגד מלאכת התורה שהיא מרובה, שנאמר (איוב יא, ט), "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", ואין יורד לסוף. וזה שאמרו (שמו"ר פמ"ז,

ז) שכל ארבעים יום שעמד משה בהר סיני לא ישן, ומשלו זה למלך שאמר לעבדו לך מדוד זהובים מכאן ועד למחר וכל מה שתמדוד יהיה שלך, איך יישן? והלא באותה שעה יפסיד כמה! כך אמר משה, איך אישן? כמה מרגליות מדברי תורה אפסיד! על אחת כמה וכמה אנו בל ניתן שינה לעינינו לעפעפיעינו תנומה. וכתב ה'חפץ חיים' (שם עולם ח"א פי"ב): "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", והיינו אם באנו לכתוב כל הענינים הצפונים בה, לא יספיק אורך הארץ על זה. והיה לו לכתוב "ארוכה מארץ ורחבה מני ים", ואיתא בספרים הדכוונה לפי מה שידוע שטבע כל דבר למדוד במדה הראויה לוה. דהיינו, סחורה (בד) נמדדת באמה, ויש שטבעו בדבר שמוודים בדבר שמחזיק שלש אמות, ותחומין נמדד בחבל של חמישים אמה כדאיתא בעירובין. והכלל, כל דבר שהוא גדול יותר, כך המדה שימדדו בה היא גדולה. ולזה בא הכתוב ואמר, אודות התורה בעצמה אין לנו לדבר שהיא בודאי גדולה עד אין חקר, ואפילו המדה שימדדו בה גם כן ארוכה מארץ.

ביאורים

595. מלאכת התורה. לימוד התורה וקיום המצוות. **596. ותקון הנפש.** תיקון המדות (משיבת נפש). או הכוונה, העמידה בנסינות (הרוצה בתשובה). **597. האהבה והיראה והדבקות.** שכולן מצוות עשה, כמו שכתב רבינו להלן שער ג' אות י"ז. **598. היום קצר והמלאכה מרובה.** ראה לעיל אות כ"ב בדברי

כט. הרביעית, כאשר יאחר תקון נפשו⁵⁹⁹ **יקרהו עון ויכשל בעברות תמיד.**⁶⁰⁰

ל. החמישית, באחור תקון הנפש היצר הולך ומתגבר, ויקשיח הלב, ויקשה עליו לתקן נפשו אחרי כן, כמו שכתוב (משלי כד, לא)⁶⁰¹ **והנה עלה בלז קמשנים" וגו'.**⁶⁰² **ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ע"ז יז, א)**⁶⁰³ **כאשר היצר קשור בעברה**⁶⁰⁴ **ידמה בענין המינות**⁶⁰⁵ **ולא תשיג ידו לטהרתו.**⁶⁰⁶ **ואמרו במוסרים,**

ביאורים

רבינו ובביאורים שם. **599. יקרהו עון.** כי עבירה גוררת עבירה. **600. ויכשל בעבירות תמיד.** כיון שלא תיקן נפשו, והמידות הם יסוד כל התורה כולה כמו שכתב באבן שלמה (פ"א סעי' א'). **601. והנה עלה וגו'.** על כל השדה עלו קוצים וקשה לזורעה, בגלל עצלותו שלא חרש כראוי. וכן כאן בגלל עצלותו נתגבר היצר עליו, ויקשה עליו לשוב אחרי כן. **602. ואמרו רבותינו.** "כוונת רבינו להא דאמרו ע"ז י"ז ע"א: כיון דאביק בה טובא כמינות דמיא ע"ש והבן. מאחי הגאון אי"ש שליט"א" (לשון "אור חדש" על שע"ת מהגה"צ רבי משה קרליץ זצ"ל אחיו של מרן ה"חזון איש" זצ"ל). **603. כאשר היצר קשור בעבירה.** כאשר יצרו של אדם דבוק ומחובר ביותר בעבירה. (דברי הגמרא שם מתייחסים לענין זנות - גילוי ערוות, אמנם לדעת רבינו הדבר נכון גם לגבי שאר עבירות). **604. ידמה בענין המינות.** דומה הוא בזה לאדם שדבוק בעבירה של מינות שקשה לו מאד להפרד ממנה, כמו שאמרו (ע"ז יז) "כל הפורש ממינות מיית", וכן לענין זנות ושאר עבירות. **605. ולא תשיג ידו לטהרתו.** לא יוכל להטהר ממנה, ואף אם יחזור בתשובה עליה, קרוב הדבר שימשך אחריה שוב ויחזור לסורו, שכן כח משיכתה גדול ביותר. **606. ואמרו במוסרים.** בספר

⁶⁰⁷ההרגל על כל דבר ⁶⁰⁸שלטון.

לא. **הששית,** אולי לא ⁶⁰⁹ימשכו ימיו וימות טרם ישלים ⁶¹⁰חק התשובה, על פן הזהיר שלמה עליו השלום (קהלת ט, ח) ⁶¹¹"בכל-עת יהיו בנדיך לבנים".

לב. **השביעית,** ⁶¹²בהתאחרו מן התשובה יהיו עונותיו ישנים, ⁶¹³וישבה יגונם, ⁶¹⁴ולא ידאג

ביאורים

"מוסרי הפילוסופים" ואינו מדברי חז"ל (אור חדש). או כוונתו, כפי שלימדו בעלי המוסר. [במשלי כב, ו, כתב רבינו בביאורו עה"פ "גם כי יזקין לא יסור ממנה" - "כאשר אמרו ז"ל ההרגל על כל דבר שלטון"]. ⁶⁰⁷ההרגל על כל דבר שלטון. דבר שהורגל בו האדם, בין לטוב ובין לרע, הרי דבר זה שולט עליו. ומכיון שהורגל בעבירות, וההרגל שליט עליו, איך יוכל לשוב מחטאיו. ⁶⁰⁸שלטון, וז"ל 'מסילת ישרים' (פ"ט): "ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה, אינו אדון בעצמו לעשות היפך זה כשירצה, כי כבר נאסר רצונו במאסר ההרגל הנעשה טבע שני". 'שלטון' - היינו יותר מטבע, שמשתלט עליו באופן שמתגבר (מאור השער). ⁶⁰⁹ימשכו. יארכו. ⁶¹⁰חק התשובה. חובת תשובתו, "כי צרכה למדרגות רבות" (לשון רבינו לעיל שער א' אות כ'). ור"ל, שלא יזכה לעשות תשובה שלמה. ⁶¹¹בכל עת יהיו בנדיך לבנים. ראה לעיל אות ט"ו בדברי רבינו ובביאורים שם. ⁶¹²בהתאחרו מן התשובה. עיין לעיל שער א' אות ד' שהאריך רבינו ברעת המתאחר מן התשובה, וכאן הוסיף עוד שני טעמים שלא כתב שם. ⁶¹³וישבה יגונם. ישכר הצער שהיה לו עליהם סמוך לעשייתו. או הכוונה, מכיון שהיגון הוא מעיקרי התשובה (ראה לעיל שער א' אות י"ב), אם נתאחר מלשוב - לא יוכל להצטער עליהם כדבעי, שהזמן מקהה את רגש הצער על העבירה. ⁶¹⁴ולא ידאג להם כאשר

להם כאשר בתחלה.

לג. **השמינית,** ⁶¹⁵בבואי בימים ויחליש ⁶¹⁶בח הניצר, לא יקבל ⁶¹⁷שכר על התשובה ⁶¹⁸כאשר בתקוין לכבו בימי בחורותיו. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ע"ז יט, א) **"אשרי-איש ירא את-י"י"** (תהלים קיב, א) - ⁶¹⁹בעודו איש. ⁶²⁰ואמרו (סנהדרין כב, א) **כאשר לא תמצא יד הגנב לגנב, יחזיק נפשו כאיש שלום.**

ביאורים

בתחילה. לא ידאג על ענשם כמו שהיה דואג אם היה עושה תשובה מיד בתחילה [וכן לא ידאג פן לא השלים חק התשובה ופן יתגבר יצרו עליו, כמ"ש רבינו לעיל שער א' אות ט"ז וי"ח]. או הכוונה, לא ידאג עליהם כמו שדאג בתחילה סמוך לעשייתו. ומכיון שחסר לו היגון והדאגה שהם מעיקרי התשובה - אין תשובתו שלמה. ⁶¹⁵בבואי בימים. בהגיעו לימי הזקנה. ⁶¹⁶כח היצר. הבא מחמת חומו הטבעי (זה השער). ⁶¹⁷שכר על התשובה. טהרת הנפש וקרבתה לאלוקים (הרוצה בתשובה). השכר הוא הוכחה על שלימות התשובה (מאור השער). ⁶¹⁸כאשר בתקוין לכבו בימי בחורותיו. כמו אם היה מתקן לבבו כשהוא בכח גופו ויצרו עודנו בתוקפו, וכמו שאמרו (אבות ה, כג) 'לפום צערא אגרא'. ⁶¹⁹בעודו איש. כשהוא בחור בכוח... קודם ימי הזקנה (רש"י). "רוצה לומר, כי תשובת האדם המעולה, בימי בחורותיו, כשעוד כוחו עליו ויתגבר על יצרו" (לשון רבינו לעיל שער א' אות ט'). ⁶²⁰ואמרו כאשר וכו', ז"ל הגמרא במסכת סנהדרין (כב): "חסריה לגנבא - נפשיה לשלמא נקטי". ופירש רש"י: "כשהגנב חסר שאינו מוצא מקום (ממי) לגנוב, מחזיק (את) עצמו בענוה כאיש שלום". וכוונת רבינו בזה להוסיף, שהזקן השב בתשובה - יתכן שאין תשובתו אמיתית ורק שאין בכוחו כבר לחטוא.

ארחות יושר

שער יראת שמים

למרו הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

שערי

השער השני

תשובה

לד. **הַתְּשִׁיעִית**, בַּיָּמִי הַזֹּקֵנָה, ⁶²¹בְּהַעֲדָר כַּח הַהֲרַגְשׁוֹת, ⁶²²אֵינְנו עוֹצֵר כַּח לְחַדֵּשׁ מְסִלוֹת בְּלִבְנוּ ⁶²⁴וְלַעֲרֹךְ מַחֲשָׁבוֹת לְהִלָּחֵם ⁶²⁵בְּהֵן בִּיצְרוּ, וְלַהֲשִׁיגַת הַמַּעֲלֹת, וְלַטְרַח וְלַעֲמֹל בַּתּוֹרָה ⁶²⁷וּבַפְּעֻלֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (קהלת יב, א) "וְזָכַר אֶת-בוֹרְאֵיךָ בַּיָּמִי בַחֲוֹרְתֶיךָ ⁶²⁸עַד אֲשֶׁר לֹא-יִבְאוּ ⁶²⁹יָמֵי הָרַעָה וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר ⁶³⁰אֵינֶן-לִי בְּהֵם חַפְזִין". עַל כֵּן רְאוּי לְאָדָם ⁶³¹לְהַחִישׁ מִפְּלֵט לְנַפְשׁוֹ, כְּעִנְיֵן שֶׁאֵמַר דּוֹד עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תהלים קיט, ס) ⁶³²חֲשֵׁתִי ⁶³³וְלֹא הִתְמַהֲמַהֲתִי לְשִׁמּוֹר מַצּוֹתֶיךָ.

ביאורים

621. כהעדר כח ההרגשות. באשר הולך וחסר כח ההרגשים וההתלהבות (בהתאם להחלשות כחות הגוף). 622. איננו עוצר כח. אין בכוחו. 623. לחדש מסילות בלבנו. לסלול דרכים חדשות בלבנו. 624. ולערך מחשבות וכו'. לסדר את מחשבותיו - להתבונן ביראת השם ולחפש בכל יום עצות ותחבולות חדשות איך להלחם ביצרו. 625. בהן. בעזרת מחשבותיו. 626. ביצרו. ואף שתאוות הגוף נחלשו בימי הזקנה, מ"מ תאוות אחרות כגון חמדת הממון והכבוד מתחזקות, וצריך מסילות חדשות להתחזק נגדם גם בימי הזקנה (משיבת נפש). ועוד, שגם הכח לעמוד נגד היצר פוחת והולך. 627. ובפעולות. בקיום המצוות ומעשים טובים. 628. עד אשר לא יבואו. קודם שיבואו. 629. ימי הרעה. אלו ימי הזקנה (שבת קנא): 630. אין לי בהם חפזין. אין לי בהם תאנות שום תענוג בחיי העולם הזה, כי אז לא תחשב לך לצדקה כל כך אם תחדל בהם מחטוא (לשון הספורנו). 631. להחיש מפלט לנפשו. למהר למצוא הצלה לנפשו. 632. חשתי. מיהרתי בכל כוחי בימי בחורותי. 633. ולא התמהמהתי. אפילו לרגע קט. כלומר, לא חכיתי על ימי זקנותי.

יראת שמים

תנ"א בריש מסכת אצילות (או"מ ע' ס"ז) אלהיו בן יוסף¹ פתח² כתיב "סוד ה' ליראיו וקבריתו להודיעם"³ מהא אוליפנא שאין הקדוש ברוך הוא מגלה סודיו כי אם ליראיו שאפלו אדם מישראל למד מקרא משנה תלמוד ואגדה ותוספתות ואין בו⁴ יראה - להנם צלל במים אדירים וכל מה⁵ ששטרה להנם טרה. ובשבת (ל"א א') אמר ריש לקיש: ⁶מאי דכתיב "והיה אמונת עתיך חסן ישועת חכמת ודעת" וגו' ⁷אמונת זה סדר זרעים, ⁸עתיך זה סדר מועד, ⁹חסן זה סדר נשים,

ביאורים

1. פתח. התחיל לדרוש. 2. כתיב. סוד ה' ליראיו וגו'. פסוק הוא בתהלים (כה, ד), ופירושו: את סודו יגלה ה' ליראיו, ואת תורתו הנתונה בברית יודיע להם.
3. מהא אוליפנא. מכאן למדנו. 4. יראה. יראת השם. 5. שטרה. ויגע בתורה.
6. מאי דכתיב. מהי כוונת הפסוק (ישעיה לג, ו) והיה אמונת וגו', מדובר בנבואת ישעיהו על הצלת ישראל מידי סנחריב מלך אשור. בפסוק זה אומר ישעיהו שאם רוצים בני ישראל שתשמר שלוותם, עליהם ללמוד חכמה ודעת ויראת ה', וזה יהיה ה"אוצר" שלהם לקיים השלום בארץ. הגמרא דורשת כל חלק מהפסוק. 7. אמונת זה סדר זרעים. המלה "אמונת" מרמז לזרעים, שהתורה סומכת על אמונת האדם להפריש מעשרותיו כראוי (רש"י). או - שמאמין בחי העולמים זורע (תוס' בשם ירושלמי). 8. עתיך זה סדר מועד. "עתיך" מלשון עת, זמן, מרמז לסדר מועד הכולל את הלכות מועדי השנה ומה שנתחייב בהם.
9. חוסן. פירושו כח, שרשה בארמית פירושו לנחול, לרשת. ועל ידי אשה

¹⁰ יְשׁוּעוֹת זֶה סֶדֶר נְזִיקִין, חֲכָמַת זֶה
¹¹ סֶדֶר קְדָשִׁים, ¹² וְדַעַת זֶה סֶדֶר
 טְהוֹרוֹת, ¹³ וְאִפְלוּ הֵכִי ^(א) יִרְאֵת ה'
 הִיא אוֹצְרוֹ [פִּירְשׁוּ הוּא עֵקֶר
 הַחֲשׁוֹב בְּעֵינָיו ¹⁴ לְאֹצֵר וְלַעֲשׂוֹת
 סִגְלָה לְזַכְרוֹן]. אָמַר רַבָּא ¹⁵ בְּשַׁעֲהַ
 שְׂמַכְנִיסִין אָדָם לְדִין ¹⁶ אוֹמְרִים לוֹ:
 נִשְׂאֵת וְנִתְתָּ ¹⁷ בְּאִמּוֹנָה? ¹⁸ קִבְעַתַּ

הואוצר היחיד שיש לו ערובה ובטחון להמשכיות ולקיום תמיד, כי רק החיבור אל הקב"ה יכול לקשור את החולף אל הנצח.

ביאורים

יש יושר, לכן "חוסן" מרמז לסדר נשים שכולל שם הענינים הנובעים מחמת נישואין. **10. ישועות זה סדר נזיקין.** הכולל דינים שבין אדם לחבירו בעניני ממון. כיון שסדר נזיקין מושיע את ישראל ע"י שמוהירם מלהזיק ומלגרום לעצמם חיוב ממון - הבינה הגמרא ש"ישועות" מרמז לסדר נזיקין (רש"י).
11. סדר קדשים. הכולל דיני בית המקדש והקרבת. **12. ודעת זה סדר טהרות.** הכולל דיני טומאה וטהרה. דעת עדיף מחכמה, ומשום כך לימוד טהרות נחשב יותר עמוק מלימוד קדשים (רש"י). **13. ואפילו הכי.** למרות שלמד כל ששת סדרי המשנה, בכל זאת... **14. לאוצר ולעשות סגולה לזכרון.** אם תהיה באדם יראת ה', רק אז תיאצר בו התורה שלמד ויזכרנה, אבל אם אין בו יראת ה' - ישכחנה (רש"י). **15. בשעה שמכניסין את האדם.** לאחר מותו לדין בבית דין של מעלה, והוא נצב מול גזר דינו שיקבע את מעמדו הנצחי. **16. אומרים לו.** שואלים אותו שש שאלות על פי סדר הפסוק הנ"ל: "והיה אמנות עתיך וגו'. **17. כאמונה.** האם היית ישר והגון בעסקיך, שניהלת אותם ביושר. **18. קבעת עתים לתורה.** לפי שהאדם צריך להתעסק בדרך ארץ (במלאכה לפרנסתו),

ב. עסקת כפריה רביה. מהרש"א מעיר שאין שואלים אותו אם קיים פריה ורביה, אלא שואלים אותו אם עסק בכפריה ורביה. כלומר, האם עזר ליתומים וליתומות [וכדומה] להנשא? [ועיין בן יהודה שפירש אחרת].
 ג. מוטב אם לא העלית. בספר "צדקת הצדיק" (רכ"ה) הסביר את עומק המשל והנמשל, שהלומד

עתים לתורה? ^(ב) עסקת כפריה ורביה? צפית לישועה? ²⁰ פלפלת כחכמה? הכנת דבר מתוך דבר? ²¹ ואפלו הכי, ²² אי יראת ה' היא אוצרו" - אין, אי לא - לא.

משל

לְאָדָם שְׂאֵמַר לְשִׁלּוּחוֹ
²³ הַעֲלָה לִי כּוֹר הַטִּיִן
 לְעִלְיָה, ²⁴ הֲלֹךְ וְהַעֲלָה לוֹ, ²⁵ אָמַר לוֹ:
 עֲרַבְתָּ לִי כֶהֱן קֶב ²⁶ הוּמְטוֹן?
 [שְׂמִשְׁמֵר אֶת הַפְּרוֹת מִלְּהַתְּלִיעַ]
 אָמַר לוֹ: לָאוּ. אָמַר לוֹ: ^(ג) מוֹטֵב אִם לֹא הַעֲלִיתָ. [כֶּף אִם

ביאורים

הוצרך לקבוע עתים לתורה - דבר קצוב - שלא ימשך כל היום לדרך ארץ (רש"י). **19. צפית לישועה.** לגאולה ולביאת המשיח. **20. פלפלת כחכמה.** "לפול החברים" הוא אחד מארבעים ושמונה הקנינים שהתורה נקנית בהם (אבות ו, ו). **21. ואפילו הכי.** למרות שהאדם עבר את ששת השלבים הללו עדיין אין בידו את המפתח העיקרי, כי כל אותן מעלות מועילות רק אם יהיה בו גם יראת שמים. **22. אי יראת ה' היא אוצרו - אין.** כלומר, אם עשה אותה לעיקר ולאוצר שלו אז זוכה בדין, ואם לא עשאה לעיקר - אינו זוכה. **23. העלה לי (מדת) כור הטיים.** למחסן הנמצא בעליה. **24. הלך. השליח.** **25. אמר לו.** בעל הבית. **26. הומטון.** מעט חומר (אדמה מלוחה) המשמר את החיטה שלא תתלע ושלל תרקיב. **27. מוטב אם לא העלית.** שהרי עכשיו עלינו לטרוח

אין בו יראת שמים מוטב שלא היה לומד]. אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים ^(ה) דומה לגזפר ²⁸ שמקרו לו מפתחות הפנימיות ²⁹ ומפתחות החיצונות לא מקרו לו ³⁰ בהי עייל.

תורה ללא יראת שמים, בנוסף לכך שתורתו היא חסרת תועלת, הרי זה גם יצור באדם חסרונות. ביאור הענין: דכשם שאיחסון חטה ללא חומר משמר, לא רק שכל החטה תתקלקל ותהיה חסרת ערך, וכל

יגיעת האדם היא לריק ולבטלה, אלא המחסן עצמו יתקלקל, יתליע, יעלה ריח רע, הקירות יספגו עובש, רקבון יגוס בהם, מכרסמים ימשכו אל ריח הצחנה, ואחר זמן מה, לא יהיה המחסן ההוא ראוי לאחסון תבואה בעתיד, ורק זכרון רע ישאר ממחסן התבואה ומהשליח חסר התבונה. כך היא הכנסת תורה בלב שאין בו יראת שמים, התורה עוד תעשה את ההיפך מהתכלית הנרצה, כי חכמת התורה תכניס ערמה בלבו, שהוא ינצל אותה לרעה. נמצא שהלומד תורה ומפלפל בה, אם עושה זאת ללא יראת שמים, לא רק שתורתו חסרת תועלת, אלא על כרחך שמעשיו יהיו מקולקלים. [בדרך זו מבאר הגר"א גם את הפסוק: "ערוף כמטר לקחי". דברים לב, ב].

ד. דומה לגזפר שמקרו לו מפתחות הפנימיות (תורה) ומפתחות החיצוניות (יראת שמים) לא מקרו לו. יש לעיין, מה משנה לנו בהבנת המשל והנמשל

ביאורים

ולהורידם! כמו כן אדם הלומד תורה ורוצה לזכור מה שלמד (שרוצה לשמרם באוצר) צריך שיהיה לו יראת ה' (החומטון) כדי לשמור על תורתו שלא ישכחנה. **28. שמקרו לו מפתחות.** לדלתות הפנימיות, שדרך נכנסים לחדרים הפנימיים. **29. ומפתחות.** לדלתות החיצונות, שדרך נכנסים לחדרים החיצונים. **30. בהי עייל.** באיזה פתח יכנס כדי לפתוח את החדרים הפנימיים? ונמצא שהמפתחות הפנימיות בידו ללא תועלת. כך אדם שיש בו יראת שמים [המפתחות החיצונות] על ידי זה ישמור ויקיים את התורה שלומד [המפתחות הפנימיות]. אבל אם אין בו יראת שמים, לא יחוש לשמור ולקיים את תורתו (רש"י).

מכריז רבי ינאי ³¹ חבל על דלית ליה דרתא [תצר] ³² ותרעא לדרתא עבדי [ועושה שער לחצר, כך התורה הוא שער ליראת שמים ואם אין בו יראת שמים מה צריך לתורתו]. אמר רב יהודה: לא ברא הקדוש ברוך הוא

לדעת לאיזו מפתחות נמשלו התורה ולאיזו מפתחות נמשלה היראת שמים, (התורה לפנימיות, ויראת שמים לחיצוניות), הרי גם אם היה להיפך, שהתורה היתה נמשלת למפתחות החיצוניות ויראת

שמים למפתחות הפנימיות, גם אז לכאורה לא היה תועלת במי שיש בו תורה ללא יראת שמים, כיון שסוף סוף לא יוכל ליכנס לחדר פנימה, מאחר וחסרו לו מפתחות הפנימיות?

וביאר המפרשים, שאם התורה היתה נמשלת למפתחות החיצוניות ויראת שמים למפתחות הפנימיות, עדיין היה איזה תועלת בתורה אף ללא יראת שמים, מאחר ואם היו מוסרים לו רק את המפתחות החיצוניות (תורה), יכול היה להכנס לכל הפחות לחצר, אמנם לא לחדור לחדרים לפני-ולפנים, אבל יוכל ללקט מעט אורות מהאווירה הסובבת בחצר. אך כאשר אין לו מפתחות החיצוניות, אם כן הוא מנוע מלהתקרב אף לפתח החצר, ואין המפתחות הפנימיות שוים מאומה. תורה היא המפתחות הפנימיים ויראת שמים הם המפתחות החיצוניים, ללא יראת שמים, לא תהיה לו כלל גישה אף לפתח החצר, והיינו שאפילו ידעו שטחיות הוא לא יוכל ללקט מהתורה, לא יוכל לחוש את עומקה, לא יהיה מחובר אליה, ולא יוכל לשמוח בה, לא לחדש בה, ולא להרהר בדברי תורה, אלא רק בשעה שספר פתוח לפניו, ורק במה שרואה, ורק כל זמן שמאלץ את עצמו להביט. (על פי "חתם סופר").

ביאורים

31. חבל על דלית ליה דרתא. חבל על מי שאין לו חצר. **32. ותרעא לדרתא עבדי.** אבל שער לחצר הוא עושה, הרי אדם זה עמל, ולא השיג את התכלית! מה צורך לתורתו? העמל בתורה ואין בו יראת שמים, לא יגיע לתכלית האמיתית של לימוד התורה - יראת הרוממות מפני הבורא יתברך.

את עולמו³³ אלא כפי שיראו מלפניו, שנאמר "והאלקים עשה שיראו מלפניו". רבי סימון רבי אלעזר³⁴ הווי יתבי³⁵ חליף ואזיל רבי יעקב בר אבא³⁶ אמר ליה חד לתבריה: ניקו מקמיה, דגבר דחיל חטאין הוא.³⁷ אמר ליה איך: ניקום מקמיה, דגבר בר אורין הוא.³⁸ אמר ליה: אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא, ואמרת לי את: בר אורין הוא? [פירש"י כלומר אתה מעטת בשבחו]³⁹ תסתים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא, דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר אין לו להקדוש ברוך הוא פעולמו⁴⁰ אלא

ביאורים

33. אלא כפי שיראו מלפניו. כלומר, הקדוש ברוך הוא ברא את העולם בגלל האדם, שהוא הנברא שמסוגל להרגיש יראת הבורא. מתוך הרגשה זו של יראה, מבטל האדם את עצמיותו מפני השם, ועל ידי זה הוא מגיע לשיא הקרבה לה, שאין למעלה הימנה. והרי השיג בזה את תכלית הבריאה (מהר"ל). 34. הווי יתבי. היו יושבים ביחד. 35. חליף ואזיל. ועבר לפניו. 36. אמר ליה. אמר אחד לחבירו כשראה את רבי יעקב, הבה נעמוד מפניו, כי הוא אדם ירא חטא. 37. אמר ליה איך. אמר לו השני הבה נעמוד מפניו, כי הוא תלמיד חכם. 38. אמר ליה אמינא וכו'. אמר לו הראשון לשני בתמיהה: אני אמרתי שיש לקום מפניו מפני שהוא ירא חטא, ואתה אומר לי שיש לעמוד מפניו מפני שהוא תלמיד חכם? אדרבה, יותר יש לכבדו מחמת יראת החטא שבו (רש"י). 39. תסתים דרבי אלעזר וכו'. הגמרא מוכיחה שרבי אלעזר הוא זה ששיבח את רבי יעקב "שהוא אדם ירא חטא", מפני שרבי אלעזר מחשיב יראת חטא יותר מידיעת התורה, והראיה לכך היא משום שרבי יוחנן אמר בשם רבי אלעזר אין לו... 40. אלא יראת שמים בלבד. כלומר, אין שום דבר מלבד יראת ה' שבחכו להביא את האדם למצב שיימצא "בעולמו של ה'". כי מתוך יראת ה',

ה. כי אם ליראה וגו'. הרי שהקב"ה מבקש מהאדם בעיקר שיהיה ירא ה'. ומכאן שאין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד. יש לעיין, הרי הפסוק שם (דברים י' יב) מונה עוד מדות שה' מבקש מהאדם ("ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו וכו'), א"כ כיצד מוכח מהפסוק שהקב"ה מבקש מהאדם בעיקר שיהיה ירא ה'? וי"ל, שמכל מקום מלשון הכתוב "כי אם ליראה" משמע שה' מבקש בעיקר את היראה, וכל שאר המדות הן תולדות של יראת שמים, כי מי שהוא ירא ה' באמת ממילא ילך בדרכיו ויגיע גם לאהבת ה' (רא"ם).

ו. שכן בלשון יוני קורין לאחת הן. יש להקשות, מה איכפת לנו שבלשון יוני "הן" פירושו "אחת", אם בלשון הקודש "הן" אין פירושה "אחת", וכי התורה נכתבה בלשון יוני?

יש מתרצים, שודאי בלשון הקודש מילת "הן" פירושו "אחת". ואף שהיום לא מדברים כך בלשון הקודש, מכל מקום מזה שבלשון יוני מדברים כך, צריך לומר שזה שנתרבה מלשון הקודש ללשון יוני (ומצינו בשפות העמים מילים

ביאורים

מבטל האדם את רצונו מפני רצון השם, ומתעלה בזה מעל עצמיותו, ומגיע לקירבה גדולה אל ה'. אדם הנמצא במצב כזה של קירבה להשם יתברך, הוא האדם שנמצא "בעולמו של הקב"ה" - "באוצרו של הקב"ה" (מהר"ל, ועי' מהרש"א). 41. שנאמר. (דברים י' יב). 42. שואל מעמך כי אם ליראה. כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב). 43. וכתבי. (איוב כח, כח). 44. יהודה היא. כלומר, יראת ה' היא יחידה בעולם, שאין להקב"ה בעולמו דבר החשוב כמוהו. 45. תסתים. אכן התברר הדבר.

וַיִּשֶׁם (ל' ב') ⁴⁶סוֹף דְבַר הַכֹּל נִשְׁמָע

⁽¹⁾אֵת הָאֱלֹקִים יִרָא וְאֵת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם,

שהעתיקום מלשון הקודש (לשונם). נמצא לפי"ז שאין אנו למדים משפת היונים, כמו כן אין התורה נכתבה בלשון יוני, אלא שלשון יוני משמש כראיה שגם בלשון הקודש "הן" פירושו "אחת" אלא שהיוונים העתיקו מילה זו ללשונם, ומה שהיום בלשון הקודש אין מדברים כך, הוא מפני שברבות השנים מילה זו נשתכחה בעם ישראל.

[ועפ"ז יישב החזו"א סתירה הנמצאת בדברי רש"י, דהנה לגבי קרבן פסח אומרת התורה: "אל תאכלו ממנו נא" (שמות יב, ט), ופירש רש"י (עה"ת שם) "נא, שאינו צלוי כל צרכו קוראו 'נא' בלשון ערבי". ואילו במסכת פסחים (מא, א) מובא בגמרא: "היכי דמי נא? אמר רב כדאמר פרסאי אברנים", כתב רש"י (שם, ד"ה כדאמר) "אותה צליה שבלשון פרסי קרויה אברנים, בלשון הקודש קרי נא". נמצא שבפסוק על התורה כתב רש"י: 'נא' הוא לשון ערבי, ובמסכת פסחים כתב בפירושו שם: 'נא' הוא מלשון הקודש. אמנם להנ"ל מיושב, שלעולם המלה 'נא' היא לשון הקודש, אלא שערבים העתיקו ללשונם מילה זאת מלשון הקודש, ולכן גם אצלם ישנה מילה כזאת].

ז. את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. בשערי תשובה לרבינו יונה (ש"ג ס"ז) כתב: "סוד כל המצוות הוא יראת שמים". עכ"ל. ובזהר (ח"א דף י"א ב') כתב: "יראה איהו עיקרא". בספר אור יחזקאל (עניני אלו עמ' קכ"א) כתב דאין זה סתירה לדברי הרמב"ן (עה"ת, סוף פרשת בא) שכתב: "וכונת כל המצוות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו". שמשמעות דבריו שהעיקר הוא האמונה. כי יש לומר, שיראה ואמונה חד הוא, וכפי חוזה האמונה כך הוא חוזה היראה בלבו של אדם. וכן בספר אש דת (פרשת בשלח) כתב שאמונה ויראה תלויים זה בזה, אך שם כתב להוכיח שהיראה מביא לידי

ביאורים

46. סוף דבר הכל נשמע וגו'. פסוק הוא בקהלת (יב, יג), ופירושו: כשאדם יגיע ליום הדין, הכל ישמע ויתגלה ואי אפשר יהיה להסתיר מאומה. לכן, את האלוקים ירא ואת מצותיו שמור, כי זה (ירא שמים הוא) כל האדם.

אמונה, וכמו שכתוב "וייראו העם את ה' ויאמינו בה" וגו', קודם יראה ואח"כ אמונה, והביא על זה לשון הזהר הק' (בראשית דף נ"ט א') ז"ל: "כל בר נש דדחיל ליה לקוב"ה שריא עמיה מהימנותא כדקא יאות", עכ"ל. וכעין זה מבואר בדברי הרמח"ל ז"ל (בסוף קונטרס דרך

⁴⁷מאי כ"י זה כל האדם? אמר רבי אלעזר: כל העולם בלוי לא נברא ⁴⁸אלא פשביל זה [ירא שמים]. רבי אבא בר כהנא אמר: ⁴⁹שקול זה כנגד כל העולם בלוי. שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן זנבא אומר ^(ח)לא נברא כל העולם בלוי ⁵⁰לצוות לזה [להיות צותא

עץ החיים) ז"ל: לא ימיש מלב האדם בטחון בה' יתברך ותוחלת אליו, וכמ"ש (תהלים ס"ב) בטחו בו בכל עת וגו', ולפי רוב היראה יחזיק הבטחון, שנאמר (תהלים קט"ו) יראי ה' בטחו בה' וגו', עכ"ל.

ח. לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה. כל העולם כולו לא נברא אלא לסייע לאדם הירא את השם. לא רק בני אדם, אלא אפילו חוקי הטבע ומלאכי השמים מסייעים בידו (תיקוני הזהר קה, ב). כנאמר: "עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו". ה"שלוש במרומיו" הוא התארגנות חקי הטבע לטובת הוכא, לכך ממילא כל מערכות העולם כפופות אליו (שערי הלשם ב, יא). כפי שכתב הרמח"ל: אם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו, ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסייע לעבודת בוראו, הוא מתעלה, והעולם עצמו מתעלה עמו, כי עליו גדול הוא לבריות כולם, בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו (יתברך (מסילת ישרים א').

ביאורים

47. מאי כ"י זה. מה פירושו של "כי זה כל האדם". 48. אלא בשביל זה. תכלית מטרת בריאת העולם הוא כדי שהאדם יגיע לשלימות יראת שמים. 49. שקול זה. שקול אדם זה שיש בו יראת שמים, כנגד כל אנשי העולם. 50. לצוות לזה. להתחבר לסייע לאדם זה.

לְהִירָא שְׁמַיִם], וּבִיּוֹמָא (ע"ב ב')
51 מַאי דְכִתְיִב "לְמַה זֶה מְחִיר בְּיַד
 כְּסִיל לְקִנּוּת חֻכְמָה וְלֵב אֵין", (א"ז)
 לְהֵם **53** לְשׁוֹנְאֵיהֶן שֶׁל תְּלַמִּידֵי
 חֻכְמַיִם שְׁעוֹסְקִין בַּתּוֹרָה וְאֵין בְּהֶן
 יִרְאֵת שְׁמַיִם וְכו'. אָמַר לְהוּ רַבָּא
54 לְרַבְּנִין: **55** בְּמִטּוֹתָא מְנַיִכוּ, לֹא
 תִירְתוּן תְּרַתִּי גֵיהֶנָם. [פֶּרֶשׁ רִש"י
56 לְהִיּוֹת יִגְעִים וְעַמְלִים בַּתּוֹרָה
 בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא תִקְיֻמוּן וְתִירְתוּ
 גֵיהֶנָם כְּמוֹתְכֶם, וּבְחֵיכֶם לֹא
 נִהְיִיתֶם בְּעוֹלָמְכֶם] אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ
 בֶּן לֵוִי: **57** מַאי דְכִתְיִב "זֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׂם מוֹשֶׁה",

ביאורים

51. מאי דכתיב למה וכו'. מה כוונת הפסוק במשלי (זו, טז). **52.** למה זה וגו'. לקנות חכמה ולב אין. מה התועלת בכך שבא ללמוד תורה, אם אין בלבו לקיים את דבריה? (רש"י). **53.** לשונאיהן של תלמידי חכמים. הכוונה, לתלמידי חכמים עצמם, ומפני כבודם נאמר בלשון סגי נהור. **54.** לרבנן. לתלמידיו. **55.** במטותא מנייכו וכו'. בבקשה מכם, הזהרו שלא תגיעו למצב שבו תירשו שני גיהנם, אחד - בעולם הזה, והשני - בעולם הבא. **56.** להיות יגעים וכו'. אל תהיו עמלים בתורה בלי לקיים אותה, שאם כן תעשו, הרי אתם יורשים גיהנם בעולם הזה, שמתוך עמל התורה לא תהנו בחייכם, וגם לעולם הבא תירשו גיהנם על מה שלא קיימתם את התורה. **57.** מאי דכתיב. מה פירוש הכתוב (דברים

י. לא זכה נעשית לו סם מיתה. וכתבו הראשונים ש"לא זכה" המוזכר כאן היינו שלומד תורה שלא

58 זָכָה [לְלַמֵּד בִּירְאֵת שְׁמַיִם וּלְקַיֵּם]
59 נַעֲשִׂית לוֹ סָם חַיִּים, **60** לֹא זָכָה
 נַעֲשִׂית לוֹ **61** סָם מִיתָה.

לשמה שנעשה לו סם מיתה.

ויש לעיין, מהמבואר במסכת נזיר (כג, ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכן המובא במסכת פסחים (ג, ב) שיש סתירה בין הפסוקים, ממה שכתוב (תהלים נו, יא) 'כי גדול עד שמים חסדך' למה שכתוב (שם קח, ה) 'כי גדול מעל שמים חסדך', ומתרת הגמרא לא קשיא כאן לשמה כאן שלא לשמה, הרי שללמוד שלא לשמה אינו חמור כל כך שיעשה סם מיתה?

תירצו הראשונים, שכוונת שלא לשמה שם היינו שאינו לומד כל כך מאהבת השם אלא מיראת העונש, או כדי לקבל שכר, אבל כאן מדובר שלומד תורה לתכלית רעה, כגון לשם גאווה ולקנטר חבריו במה שיודע, וכן שאינו מקיים את מה שלומד.

ביאורים

ד (מד) "וזאת התורה אשר שם" משה לפני בני ישראל". למה נקט הכתוב לשון "שם", והרי לשון "שם" "לשם" מתאים להאמר על דבר ממשי ולא על רעיון מופשט (הריא"ף, בעין יעקב). אם כן על לימוד תורה מתאים היה להאמר: "אשר לימד משה". אלא רימזה התורה בזה שנקטה "שם" מלשון "סם" - תרופה (אותיות ש"ן וסמ"ך מתחלפות זו בזו). **58.** זכה. אם זכה האדם ולמד תורה ביראת שמים ועל מנת לקיימה. **59.** נעשית לו (התורה) סם חיים. שמועילה לו. **60.** לא זכה. פי' שלומד על מנת להתגדל ולהתגאות. **61.** סם מיתה. ביאר המהרש"א (תענית ז, א): השפעת התורה על הנפש דומה להשפעת תרופה על הגוף. אם חולה משתמש בתרופה כראוי - מועילה לו לרפואתו, ואם משתמש בה שלא כראוי - עלולה היא אף להזיק לו. כמו כן התורה, התועלת הבאה ממנה היא רק כשלומדים אותה בדרך הראויה, דהיינו לשמה. אבל כשלומד אותה שלא לשמה - הרי אדרבה, התורה נעשית לו סם המות להורגו. הגר"א בביאורו למשלי (יט, ט) ביאר, דלכך הלומד תורה ואין בו יראת שמים נעשית

וְאָמְרוּ

(קה"ר פ"ג סי' י"ג) ⁶²גְדוּלָהּ הִיא הִירָאָה ⁶³שְׁשָׁמִים וְאָרִיז לֹא נִבְרָאוּ אֶלָּא בְזִכּוֹת הִירָאָה וְכוּ'. וְאָמְרוּ (אגדת בראשית פל"ג) אֵינן לָךְ דְּבַר חֲכִיב מִמִּי שֶׁהוּא מוֹתֵירָא מִן הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא וְכוּ', מִי שֶׁהוּא עֲשִׂיר וְחֲכָם וְכֵן דַּעַת וְאֵינן בְּיָדוֹ יְרֵאת חֲטָא - אֵינן בְּיָדוֹ בְּלוּם. וְאָמְרוּ (ברכות ו' ב') ⁶⁴כָּל אָדָם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ יְרֵאת שָׁמַיִם ⁶⁵דְּבָרָיו נִשְׁמָעִין וְאָמְרוּ (שם י"ז א') לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם ⁶⁶עָרוּם בְּיָרְאָה. וְאָמְרוּ (שם ל"ג ב') ⁶⁷הַכֹּל בְּיַדֵּי שָׁמַיִם ⁶⁸חוּץ

ביאורים

לו התורה כסם מיתה, כי בשמה של התורה יגיד שקרים, ופשעו יגדל, ורשעתו תרקיע. ⁶² גדולה היא היראה. מפני כבוד ה' יתברך. ⁶³ ששמים וארץ וכו'. לא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שייראו ברואיו מלפניו. ⁶⁴ כל אדם שיש בו יראת שמים. ואפילו אם הוא עני שנאמר עליו (קהלת ט, טז): "וחכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים" אף על פי כן אם הוא ירא שמים... (בן יהוידע). ⁶⁵ דבריו נשמעין. יכול הוא להוכיח אחרים ודבריו יהיו נשמעין, כי אם אין לו יראת שמים האין יכול להוכיח, הרי יאמרו לו קשט עצמך תחלה או טול קורה מבין עיניך, אבל אם הוא ירא שמים יתקבלו דבריו (עיון יעקב). ⁶⁶ ערום ביראה. להערים ולהתחכם בכל מיני ערמה וחכמה להשיג יראת בוראו (רש"י). וכמו שאמר דוד המלך "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך" בבוקר כשאני יוצא אני אומר שאני הולך לגינה וכאשר אצא מביתי אשיבה רגלי לבית המדרש, שכן ראוי לאדם לעשות תחבולה וערמה נגד היצר הרע (בן יהוידע). ⁶⁷ הכל בידי שמים. כל הבא על האדם הוא ביד הקב"ה כגון אדם שהוא ארוך או קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא (רש"י). ואנחנו בידו כחומר ביד היוצר. ⁶⁸ חוץ מיראת שמים. הבחירה להיות צדיק או רשע אינו בא על ידי שמים, אלא מסרן בידו של האדם, והאדם יבחר לו את דרך החיים - יראת שמים (רש"י). הרמב"ם (הלכות תשובה ה, א-ד) כולל ב"יראת

יא. שיראת הטאו קודמת לחכמתו. עיון ביאורים. ברש"י הובא ביאור שונה, שמי שבכל מעשיו ובכל עניניו יראת חטא עומדת לנגד עיניו, מעשיו מתקיימים בידו והוא מצליח בכל אשר יפנה, משום שיראת שמים תמיד לנגד עיניו, ואינו נכשל במעשיו, אבל מי שיראת שמים אינה תמיד לנגדו - אינו מצליח במעשיו, וגרס "אין חכמתו עולה לו", כלומר שהחכמה

שלמד לא תועיל לו אם אין בו יראת שמים.

ביאורים

שמים" את תכונות נפש האדם ומדותיו, שכולם בידי האדם להטותן לטוב. ⁶⁹ כל שיראת הטאו קודמת לחכמתו. פירוש, שמקדים במחשבתו - קודם לימודו - שלומד את התורה על מנת להיות ירא שמים ולהשמר מן החטא (ר"י, רמב"ם, רע"ב). והביא הרע"ב שזה מה שכתב הרמב"ן (האמונה והבטחון פ"ח) "תחילת המחשבה היא סוף המעשה". ⁷⁰ חכמתו מתקיימת. נשמרת לימים רבים, ואהבתו לתורה תגדל ביותר, משום שהחכמה מביאה אותו למה שלבו חפץ והוא נהנה בה, וסופו שיתאווה להוסיף בה עוד. ⁷¹ אין חכמה. אין חכמתו מתקיימת. ⁷² אין בכל. המדות הטובות דבר גדול מיראה וענוה. ⁷³ ועושה דברי תורה. מקיים את התורה. ⁷⁴ בלב. שעל ידי קיום המצוות מיראת השם, יזכה להשכיל ולהשיג את התורה. ⁷⁵ הרי זה אומן. שיודע להוכיח. ⁷⁶ וכלי

פ"ז) אָמַר לוֹ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְדוֹד תִּימָם אֵת בְּעֵינָי!
 77 צַפָּה לְיִרְאָהָ. וְאָמְרוּ (זוה"ק במדבר דף קמ"ה) מִי שְׂאִינוּ
 יִרְאֵה שְׁמַיִם אֵין בּוֹ 78 לֹא עֲנוּה וְלֹא חֲסִידוֹת.

וְהִנֵּה אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ זְכַרְנָם לְבָרְכָה (במדב"ר פכ"ב)
 79 שְׁנֵי חֲכָמִים עָמְדוּ בְּעוֹלָם, אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל
 וְאֶחָד מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם: 80 אֶחֱתִיפֶל מִיִּשְׂרָאֵל 81 וּבְלַעֵם
 מֵאוֹמוֹת הָעוֹלָם 82 וּשְׁנֵיהֶם נֶאֱבְדוּ מִן הָעוֹלָם וְכוּ' 83 לְמָה?

ביאורים

אוּמוֹנוֹתֵי בִידוֹ. מפרש ה"בנין יהושע", שאינו מתבייש מאחרים שיכולו לומר לו טול קורה מבין עיניך, ודברים היוצאים מן הלב נכנסין ללב, על כן דבריו נשמעין מה שהוא מורה חטאים בדרך אשר ילכו בה, כמו שאמרו (ברכות ו, ב) כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין. 77 צפה. קוה ליראת ה', שנאמר (משלי י, כז) יראת ה' תוסיף ימים. 78. לא ענוה ולא חסידות. ענין יראת שמים הוא שמתירא מרוממות רוכב שמים, ואומר אין לא אכנע לעבודת הבורא שפעל ועשה הכל, ומתוך שהוא מכיר גדולתו הוא ירא ממנו, ומי שאין לו אפילו יראה זו בודאי אין בו לא ענוה ולא חסידות, מפני שענין ענוה הוא שמתבייש מקונו מלהרהר בעבירה, ובכלל ענוה חסידות, וענינו שעושה לפניו משורת הדין. 79 שני חכמים. גדולים. 80 אחיתופל. הגילוני, יועצו של דוד המלך בכל דברי מלכות ומלחמות (ש"ב טו-טז). 81. ובלעם. הרשע, שהיה חכם ונביא מאומות העולם. 82. ושניהם נאבדו מן העולם. בגלל חכמתם, שלא עשו בה כהוגן והיתה לרעתם. אחיתופל התגא בתחמתו ונעשה שונאו של דוד וקיבל עליו לשון הרע ומת בחצי ימיו ואבד חלקו לעולם הבא. ובלעם בחכמתו בקש לקלל את ישראל ויעץ רעה על ישראל ונהרג בחצי ימיו, ואיבד את נפשו מן העולם הבא. 83. למה. היה להם כן.

יב. הלומד ואין בו יראת שמים... חכמה כזו לא תצלה. מבואר דהעוסק בתורה מוכרח שתקדם אצלו יראת שמים. וכתב בספר "נפש החיים" (שער ד' פרק ו'): "לזאת האמת שזו היא הדרך האמיתית, אשר בזה בחר הוא יתברך שמו, שבכל עת שיכין האדם עצמו ללמוד, ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל, על כל פנים זמן מועט, ביראת ה' טהורה בטהרת הלב, להתודות על חטאתו מעומקא דלבא, כדי שתהא תורתו קדושה וטהורה" וכו'. ובפ"ז כתב: "ולזאת, ראוי לאדם להכין עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד, להתחשב מעט עם קונו יתברך שמו בטהרת הלב ביראת ה', ולהטהר מעונותיו בהרהורי תשובה,

ביאורים

84. שלא היה מתנתן. זו להם מהקב"ה ממאור פני ה' ובכוח התורה אלא הם אשר היו... 85. חוטפין אותם להם. בכוח רצונם והשתדלותם להנאתם וגאונם, ולכן היתה זאת לרעתם. 86. הא כתיב כי ה' יתן חכמה. פסוק הוא במשלי (ב, ו). 87. יהב חכמתא. לחכימין פסוק הוא בדניאל (ב, כא), ופירושו, הקב"ה נותן חכמה לחכמים. 88. יגעתי ולא מצאתי. פי' יגעתי בתורה ולא מצאתי הצלחה. 89. אל תאמין. כי היגע בתורה מובטח לו שיצליח. 90. אבל הלומד זכו'. למרות שמובטח לו שידע ויחכם משום שהוא יגע בתורה, מכל מקום כיון שאין בו יראת שמים נקרא...

ארהות

יראת שמים

יושר

עיונים

עיונים

ארהות

יראת שמים

יושר

⁹¹נִקְרָא שְׁחָטְפוּ הַחֲכָמָה לְעֶצְמָן וְלֹא מִהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא, וְחֲכָמָה בְּזוּ לֹא תִצְלַח, וְאֶדְרָבָה ⁹²נִהְפַכְתָּ לֹו לְסֵם הַמּוֹת וּבְעֵינַי שְׁהִיָּה ⁹³בְּרוּאֵג ⁹⁴וְאֶחִיתוּפֵל, רַחֲמָנָא לְעֵלָן. (א) וְעֵינַי מַה שְׁפַתְבָּ בְּזָה בְּ"טַעֲמָא דְקָרָא" תחילת הלימוד, להתבונן מחדש עוד מעט ביראת ה". י. וְעֵינַי מַה שְׁכַתְּבֵנו בְּזָה כְּטַעֲמָא דְקָרָא (פֶּרֶשֶׁת בִּלְקִי). וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שֵׁם: "וְכֵן אִם אֵין לֹמֵד בְּדֶרֶךְ שֶׁהַקָּב"ה רֹוצֵה, כְּגוֹן, הַלּוֹמֵד בִּט' בֶּאֱב וּבִימֵי אֲבֻלוֹת אוֹ בְּלִיל שֶׁבֶת לֹאֹר הֵנוֹ אוֹ לֹאֹר שְׁנַעֲשֵׂה בְּאִיסוּר עַל יַדֵי יִשְׂרָאֵל אוֹ שְׁלוֹמֵדִין וּמְהַרְהִיִּים דְּבָרֵי תוֹרָה בְּמִקּוֹמוֹת הָאֶסְרוּרִין בְּהַרְהוּר אוֹ בְּאֲמֻצַּע הַתְּפִלָּה וְחֹזֵרֵת הַש"ץ וְקִדִּישׁ שֶׁכֵּל זֶה אֶסוּר עַל פִּי דִין וְכֵ"ג, כֵּל זֶה נִקְרָא שְׁחָטְפוּ הַחֲכָמָה לְעֶצְמָן וְלֹא מִהַקָּב"ה וְלֹכֵן חֲכָמָה כּוֹז לֹא תִצְלַח (וְכַעֲיֵן שְׁאִמְרוּ בְּגִמְרָא שֶׁלֹא בִּירוֹנוֹ בְּתוֹרָה מִהַקָּב"ה). עכ"ד.

ביאורים

91. נקרא שחטפו. כביכול שהם חטפו את החכמה בכח השתדלותם, ולא מהקב"ה. 92. נהפכת לו. - החכמה עצמה - שלא עשה בה כהוגן, והיא היא העומדת לרעתו ונהפכת לו לסם המות. 93. ברואג. האדומי, יועצו של שאול המלך, הוא הלשין לשאול המלך שכהני העיר נוב סייעו לדוד בשעה שברח ממנו. ואף שטענו הכהנים שלא ידעו שדוד אכן נמלט מהמלך, לא האמין שאול לטענתם, וציוה להרוג את כל הכהנים בעון מרידה במלכות. דואג מילא אחר פקודתו של שאול והרג את הכהנים, על אף שידע בעצמו שאין בהם אשמה. ונמצא אם כן שהיה דואג גם בעל לשון הרע וגם רוצח (עיין שמואל-א כא, ב-י. כב, ט-י). דואג לא הגיע למחצית ימיו, שנפטר לפני שמלאו לו שלושים וחמש שנה (סנהדרין ק, ב). 94. ואחיתופל. יועצו של דוד המלך, שהתגאה בחכמתו, והשתתף במרד שמרד בו אבשלום בנו של דוד, ומת בחצי ימיו ואבד חלקו

יד. ראשית חכמה יראת ה'. אמרו חז"ל: "אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש לו חכמה שנאמר (דניאל ב, כא) יהב חכמתא לחכימין" וגו' (ברכות נה, א). וצריך להבין, אם אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שהוא כבר חכם, כיצד זוכה האדם לראשית

(פרשת בלק), וְאָמְרוּ (ברכות י"ז א') ⁹⁵תְּכַלִּית חֲכָמָה תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, שֶׁלֹא יְהֵא אָדָם ⁹⁶קוֹרָא וְשׁוֹנָה וּבֹעֵט בְּאֵבִיו וּבְאִמּוֹ וּבְרֵבּוֹ וּבְמֵי שְׁהוּא גְדוֹל מְמַנּוּ בְּחֲכָמָה וּבְמַנְיָן, ⁹⁷שְׁנַאֲמַר: "יְדֵי-רֵאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת ה'".

החכמה, הרי מצד עצמו סכל הוא?

הגר"ח מוולאז'ין זצ"ל בחיבורו "רוח חיים" (אבות ד, א) כתב ליישב, עפ"י דברי הגמרא במסכת שבת (לא, ב): "אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד שנאמר "ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה", וכתב "ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה" שכן בלשון יונוי קורין לאחת - הן". מגמרא זו למדים אנו שהיראה לבדה היא חכמה ומבלעדיה אין חכמה. וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו: "תחילת חכמה יראת ה'" (משלי ט), ובתהלים (קיא) נאמר: "ראשית חכמה יראת ה'". הוי אומר שהיראה היא ראשית מעלת החכמה וקצה אחד ממנה. חכמה זו יכול אדם להשיג מעצמו וכמו שאמרו: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה". לאחר שהשיג האדם היראה, עוזר לו ה' ונותן לו חכמה נוספת, והיא חכמת

ביאורים

לעולם הבא. 95. תכלית חכמה. עיקר התכלית של לימוד התורה הוא שיהא עמה גם תשובה ומעשים טובים ולא רק ללמוד בלי מעשה (רש"י). 96. קורא ושוונה. ועושה חטאים ומעשים רעים ונמצא בועט... 97. שנאמר ראשית חכמה וגו'. בראשית ותחלת לימוד החכמה יהיה כוונתו ליראת ה', שידע על ידי החכמה איך יהיה ירא ה' ואיך לקיים מצותיו כמו שאמרו (אבות ב, ה) 'אין בור ירא חטאי' (מהרש"א).

עיונים

התורה, [התורה ג"כ נקראת חכמה, כמש"כ (משלי ז, ד) "אמור לחכמה אחותי את". עיי' קידושין ל, ב. עירובין נד, ב]. מובן, אם כן, שמי שיש בו חכמה ראשונה, דהיינו יראת שמים, אשר השיגה בעמלו, יש לו הכלי המלא שאל תוכו יתן ה' חכמה נוספת והיא חכמת התורה. זהו ביאור דברי חז"ל: אין הקב"ה נותן חכמה-חכמת התורה, אלא למי שיש לו חכמה-חכמת היראה. וסיים הגר"ח בזה"ל: "כי היראה הוא בית קבול לחכמה, וכל מה שמוסיף ביראה מוסיפין לו בחכמה"!!

אגרות מוסר ותשובה

יסוד התשובה

להחסיד רבינו יונה גירונדי זצ"ל

יסוד התשובה

שָׁלַח לָנוּ תְּקַדּוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּיַד עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים וּבְיַד יְחֻזְקָאֵל הַנְּבִיא (יחזקאל יח, ל-לא): "נָאִם אֲדֹנָי אֱלֹהִים שׁוּבוּ וְהָשִׁיבוּ מִכָּל פְּשָׁעֵיכֶם וְלֹא יִהְיֶה לָכֶם לְמַכְשׁוֹל עוֹן. הַשְׁלִיכוּ מֵעֲלֵיכֶם אֶת כָּל פְּשָׁעֵיכֶם אֲשֶׁר פָּשַׁעְתֶּם בָּם וַעֲשׂוּ לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה וְלִמָּחָה תִּמְתּוּ". אָדָם אֲשֶׁר פָּשַׁע וְחָטָא וּבָא לְחַסוֹת תַּחַת כַּנְּפֵי הַשְּׂכִינָה וְלִהְבֵּנָם בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה, "אֲשַׁכִּילֶךָ וְאוֹרֶךְ בְּדַרְכֶךָ זֶה תִּלְךָ" (תהלים לב, ה).

ביום ההוא ישליך כל פשעיו אשר עשה, ויעשה עצמו כאלו בו ביום נולד ואין בידו לא זכות ולא חובה, וזה היום תחלת מעשיו, היום יפלם ארחותיו שלא יטו מעגלותיו מדרך הטוב. ודרך זו תביאנו לשוב בתשובה שלמה, כי הוא יעשה עצמו כמשליך מעליו כבד העוונות ועצם החטאים אשר עשה, ולא יבהילוהו רעיוניו ולא יניחווהו לשוב כי יבוש מחטאיו, כי יחשב: איך אוכל להעזי פני ולשוב ואני חטאתי, עויתי, פשעתי, בזאת וכזאת עשיתי, עברתי ושניתי ושלשתי עד אין ספורות, ואיך אבוא עוד לפניו כבשת גנב כי ימצא, כי בשתי לעמוד לפניו, ואף

איך ארמס הצריו ואיך אשמר חקיו? אל יחשב בן, כי המסית יושב בזכוב כמפתחי הלב, מתחדש עליו בכל יום, צופה ומביט להכשילו ומשים לבו לעצה הרעה הזאת. רק יחשב כי בן מדת הפורא ותבדד, ירו פשוטה לקבל שנים, לכן טוב לו להשליך פשעיו ולעשות לו לב חדש.

וכה יעשה ביום טהרתו בהתנדבו רוחו אותו להיות עבד לבוראו, ופיל תחנתו לפני בוראו ויאמר: אנא השם, הטאתי, עויתי, פשעתי, כזאת וכזאת עשיתי, מיום היותי על האדמה עד היום הזה. ועתה נשאתי לפי ונדבחה אותי רוחי לשוב אליך באמת ובלב טוב ושלם בכל לבי ונפשי ומאדי, ולהיות מודה ועוזב להשליך מעלי כל פשעי ולעשות לי לב חדש ורוח חדשה, ולהיות זרוי וזהיר ביראתך. ואתה השם אלהי הפותח יד בתשובה ומסיע לפאים לטהר, פתח ידך וקבלני בתשובה שלמה לפניך, וסיעני להתחזק ביראתך, ועזרני נגד השטן הנלקח בי בתחבולות ומבקש נפשי להמיתני לבלתי ימשל בי, ותרחיקהו מרמ"ח איברים שבי, ותשליכהו במצולות ים, ותגער בו לבלתי יעמד על ימיני לשטני. ועשית את אשר אלך בתקף והסירות לב האבן מקרבי,

ונתת לי לב בשר. אנא השם אלהי, שמע אל תפלת עבדך ואל תחנניו וקבל תשובתי, ואל יענב שום חטא ועון את תפלתי ותשובתי, ויהיו לפני פסא כבודך מליצי ישר להמליץ בעדי להפגם תפלתי לפניך. ואם בחטאי הרב ועצום אין לי מליץ ישר, חתר לי אתה מתחת פסא כבודך וקבל תשובתי ולא אשוב ריקם מלפניך, כי אתה שומע תפלה. ותמיד ירגיל בתפלה זו.

וזו הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, להרגיל עצמו להשמר מפל חטא: בבקר בעת הקיצו משנתו יחשב בדעתו כי ישוב ויפשפש במעשיו, ולא יעזת לפי בחו אפלו פסיעה אחת. לעת האכל, קדם שיאכל יתודה על כל עונותיו, ואם עשה עונות בשום דבר – יתודה על דבר בהענותו, ויהודי הזה ירחיקהו מפל עון וחטא. כי אם יבוא לידו דבר עברה יזהר ממנה ויאמר בלבו: איך אעשה הרעה הגדולה הזאת, ולהתודות עליה, ואהיה מאותם שנאמר עליהם (תהלים עה, לו-לו) "וּפְתוּחוּ בפייהם ובלשונם יכזבו לו, ולפם לא נכון עמו ולא נאמנו בקריתו", ואהיה כטובל ושרץ בידו, ואף כי אהיה בדעת קלה ומעוטה לפני בוראי, שלא אוכל לעמוד כנגד תאותי

יסוד התשובה

מפני כבודו שעה מועטת כזאת? ובהעלותו דבר זה בלבו ורוחו, אז ישמר מעברה ויהיה קל פצעי וגבור פארי לעשות רצון אביו שבשמים. ואף מעון עקביו יהיה נזהר, כי כל דרכיו יהיו כמשקל, וכן אמר דוד המלך עליו השלום (תהלים מט, ו): "למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני", והם העונות והמאצות שאדם דש בעקביו ולא יחשבם לכלום. הגיע עת האכל ויחפש ולא מצא את התרפים, אז יהא מודה ומשבח לפני בוראו על אשר עזרו משונאיו, וזכה להיות שעה אחת בתשובה בעולם הזה, ובזה יאכל אכילת שחרית. וקדם אכילת הערב ותודה הכל פאשר אמרנו, וכן מזמן אכילה שבערב יעשה עד זמן שכיבה.

הרי לה שלשה פרקים לשלשה ודניים, בכה יעשה כל הימים מיום תחלת תשובתו עד הדיש ימים או שנה תמימה, עד שיתחזק ביראת הבורא ויניח כל מעשיו הרעים. וכשישמר עצמו מן העברות שהיה רגיל בהן וכמה פעמים שבאו לידו נזהר מהן, לא יירא עוד, כי מן השמים יסיעוהו, ואף העברות יחשבו לו לזכות, ועל פשעיו הישנים אשר השליך מעליו יהיה תמיד תודה

יסוד התשובה

ומתקרט ומבקש עליהם מאת המקום למחותם מספר הזכרונות, וגם יענה נפשו עליהם.

ואם אדם חלש הוא שאינו יכול לסבל ענויים קשים ותעניות - ימשך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותיו, לא במאכל ולא במשתה. וכן אמר הרב רבי אברהם בר דוד שהיה אחד מחסידיו עולם, הגדר הגדול המעלה המפלא - מניעת המאכלות. וכן פרש דבריו, אל יעזב לגמרי פשר ולשתות יין, כי היך מה שאברהם תורה, אף בעת מאכלו ועודנו תאב לאכל - יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו ואל יאכל כפי תאוותו, ודרך זו תמנענו מחטא, ותזכרנו אהבת הבורא יותר מתענית אחד בשבוע, כי זה בכל יום תמיד מדי אכלו ומדי שתיתו יניח מתאוותו לכבוד הבורא.

וישים לבו בתורה: אם היה רגיל ללמד דף אחד ולמד שני דפים, כי גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה. ויהיה מוסר עצמו בכפית יצרו לתורה ולמצוות, והן הם יסורין של אהבה.

ואל ילך אדם במצוות הבורא באדם העושה במקרה, פעמים עושה פעמים מניח, אלא בלוי עושה בלב שלם תמיד. ואל יניח משום ענין, לא מפני עצלות ולא מפני בושה, כגון אם רגיל לאכול שלש סעודות שבת למצוה ונתארח אצל בני אדם שאינם מחזיקים באותה מצוה - אל יניח המצוה מפני הבושה, כי אזי לה לאותה בושה, אלא יעזי פניו ויאמר: שימו ואסעד בזית במצות הבורא, וכן כל פיוצא בזה. ואפלו אם יהיו העולם מתלוצצים עליו, מכל מקום יש לו להיות פתוי בעיניהם ולא יעבר מצוה קטנה ממצות הבורא, שעל זה נאמר (משלי ה, יט) "באהבתה תשגה תמיד", כלומר באהבתה של מצוה תהיה שוגה ופתי להניח כל עסקיך ולריון בה. ורגמת זה מצינו רבינו אלעזר בן פורת, שהיה יושב בצד שוק התחתון של צפורי ועוסק בתורה, וסדינו מוטל בצד שוק העליון, והיה נראה פתוי בעיני העולם בשביל אהבת מצות הבורא לעסק בתורה (עירובין נה, ע"ט).

ואם עשה בן ונפטר בחצי ימיו, נותנים לו שכר כאלו חי כל שבועים שנה ימי שנתינו במצוות, וזה שאמר שלמה המלך עליו השלום בהכמתו (קהלת ה, יא) "מתוקה שנת

העבר אם מעט ואם הרבה יאכל": אם ימיו מרבין או מועטין, שכרו של מועט כשכרו של מרבה. משה פרנס את ישראל ארבעים שנה ושמואל הנביא פרנס עשר שנים, ושקלן הכתוב באחד, דכתיב (תהלים צט, ו): "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו". משל למלך ששכר פועלים, והתחילו במלאכה לעשות באמונה. אמר המלך לאחד מהם: בוא ונטיל במדינות, כנגות וכפרדסים. הלך עמו כל היום, והאחרים טרחו במלאכתן. לעת ערב באו למלך ואמרו: תן לנו שכרנו, ובא אותו שטיל עם המלך ושאל שכרו כמו בן. אמרו האחרים: ומה יש לך לקח? הלא לא טרחת כל היום בלוי באמונה במלאכה! השיב להם: על ידי לא נשאר לפעל. וראה המלך שהדין עמו ונתן לו שכרו, כן הוא כתב במדרש תנחומא.

והשב אל ידמה כנפשו לומר למה זה הכל איגע לריק ולתהו בחי אכלה, כי איך תעמד תשובתי לפני עוונותי, וכל מה שאוכל לעשות לא יועיל כנגד העוונות שעברו עלי. אל יאמר בן, כי הכטיח הקדוש ברוך הוא על ידי יחזקאל הנביא כי פשעיהם לא יזכרו עוד, דכתיב (יחזקאל יח, כא-כב): "והרשע כי ישוב מכל חטאתיו אשר עשה

יסוד התשובה

וְשָׁמַר אֶת כָּל חֻקוֹתַי וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה, חַיָּה יְהִיחָה לֹא יָמוּת. כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזְכְּרוּ לוֹ, בְּצַדִּיקְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה יְהִיחָה”.

ועוד מקרא מלא כתיב על הנבָהלים על עוונותיהם לחזק ידיהם לשוב, דְּכָתִיב (יחזקאל לג, י-יא): “וְאָתָּה בֶן אָדָם אָמַר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל בֶּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פָשַׁעֵינוּ וְחַטָּאתֵינוּ עָלֵינוּ וְכֵם אֲנַחֲנוּ נִמְקִים וְאִיךָ נַחֲיָה. אָמַר אֲלֵיהֶם חַי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים אִם אֲחַפֵּץ בְּמוֹת הַרְשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רָשָׁע מִדְרָכּוֹ וְחָיָה, שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדְרָכֵיכֶם הַרְעִים וְלִמָּחָ תִּמּוּתוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל”. וְכִי כָּל עֲבָדָיו הַגְּבִיאִים הַזֹּהִיר אוֹתֵנוּ הַשָּׁבָם וְשָׁלַח עַל עַסְק הַתְּשׁוּבָה.

וגם רבותינו חֲכָמֵי הַדּוֹרוֹת הַזֹּהִירוּ מְאֹד עַל הַתְּשׁוּבָה, וְאָמְרוּ: שׁוּב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתְתְּךָ, וְאָמְרוּ: גְּדוּלָּה מְעַלְתָּם שֶׁל בְּעָלֵי תְשׁוּבָה מְצַדִּיקִים גְּמוּרִים, וְזֶהוּ שְׂאֵמְרוּ: מְקוֹם שֶׁבְעָלֵי תְשׁוּבָה עוֹמְדִין – אֵין צַדִּיקִים גְּמוּרִים עוֹמְדִים. וְגְדוּלָּה תְשׁוּבָה שֶׁמְנַעַת עַד פֶּסַח הַכְּבוֹד, דְּכָתִיב (הושע יד, ב): “שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד יְיָ אֱלֹהֶיךָ”.

וְהִיא מִן הַדְּבָרִים שֶׁנִּבְרָאוּ קִדְּם בְּרִיאַת הָעוֹלָם. וְכֵן אָמְרוּ

יסוד התשובה

בְּמִדְרַש פְּרָשֵׁת בְּרֵאשִׁית (בראשית ד, ג): “וַיֹּאמֶר מִן אֵל יְיָ גְּדוּל עוֹנֵי מִנְשָׂא” – שֶׁעָשָׂה תְשׁוּבָה, וְלִכְפֹּף יֵשׁ בְּפִסּוּק זֶה שָׁבַע תְּבוֹת, לְפִי שֶׁהַתְּשׁוּבָה עוֹלָה עַד פֶּסַח הַכְּבוֹד שֶׁבָּעָה רְקִיעִים, שֶׁבָּעָה אֲוִירִים. וְעַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה – וְכָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל, וְכֵן כְּתוּב (ישעיהו נט, ט): “וְכָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלְשָׁבִי פָשַׁע” וְגוֹמֵר, וְאֵין מִי אֲשֶׁר יְכוּל לְדַע וְלַהוֹדִיעַ עַד הֵיכָן פְּחָה שֶׁל תְּשׁוּבָה.

לְכֵן כָּל אִישׁ הַיָּרָא וְתָרַד יָשִׁיב עַל לְבוֹ וְרֵאת הַבּוֹרָא, וְיָשׁוּב מִכָּל חַטָּאתָיו וְיִכִּין לוֹ לֵב תָּדַשׁ וְטָהוֹר וְנָקִי לְעַבֵּד אֶת בּוֹרְאוֹ, וְיִנְהַג אֶת עַצְמוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר אָמְרָנוּ וְעוֹד יוֹסִיף כְּהִנָּה וְכַהֲנָה, וְיִתְּיָה עָרוּם בְּרֵאָה לְחַשֵּׁב מַחֲשָׁבוֹת אֵיךְ יוּכַל לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַגּוֹרָא וְלַעֲשׂוֹת הַפְּצִי בּוֹרָא בֵּינוּ וּבֵין קוֹנוֹ וְלֹא לְעֵינֵי אָדָם לְהַתְּפַאֵר. וְאֲשָׁרֵי הַזּוּכָה וּמְזוּכָה, וְכָל הָעוֹלָם לֹא נִבְרָא אֶלָּא בְּשִׁבְלֵוֹ, שְׂנַאֲמַר (קהלת יב, ג): “סוּף דְּבָר – כִּי זֶה כָּל הָאָדָם”, וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבָרְכָה (ברכות ו ע”ב): “כָּל הָעוֹלָם בְּלוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא לְצוּוֹת לְזָה”.

ספר ה'יראה

להחסידי רבינו יונה גירונדי זצ"ל

סֵפֶר הַיְרָאָה

”טוֹב לְגִבּוֹר כִּי יִשָּׂא עַל בְּנֵעוּרָיו” (איכה ג, מז) - כִּי טוֹב
לְאָדָם לִישָׂאת וְלִסְבֹּל עַל שֵׁל הַקְּדוּשׁ כְּרוּךְ הוּא וְלִתֵּת
מוֹסְרוֹת וּמוֹטוֹת עַל צְוָארוֹ לְהַכְנִים לְעִבּוֹדַת בּוֹרָא
הָעוֹלָם, וַיִּזְכֹּר אֶת בּוֹרְאוֹ בַיּוֹם בַּחֲרוּתָיו, וּבְכָל יוֹם וַיּוֹם
יֹסִיף אִמּוֹן וַיִּתְחַזַּק בַּמַּצּוֹת בּוֹרָא עוֹלָם, וַיִּכְנִים אֶת־קִבְּלוֹ
בְּלִבּוֹ, וַיַּחֲשֹׁב הַבוֹרָא תָמִיד לְנֶגֶד עֵינָיו, וְעַל יְדֵי כֵן יִתֵּן
יְרֵאת הַצּוֹר עַל פָּנָיו, וַיִּכְנִיעַ לְבוֹ וַיִּשְׁפִּיל קוֹמָתוֹ וְאֶת רוּם
עֵינָיו וַיִּלְךְ שָׁחוֹת, וַיִּתְהַה עַל עוֹנוֹת נַעוּרָיו וַיִּכְבֶּה עֲלֵיהֶם
תָּמִיד, וַיִּשְׁמַר כָּל כַּחוֹ מִחַטָּא עוֹד בַּמִּסְתָּרִים וְלֹא יַעֲשֶׂה
בַּמַּחְשֵׁף מַעֲשָׂיו, וְאִזּוֹ יִהְיֶה אֶהוּב וְנִחְמָד בְּעֵינֵי הַבוֹרָא,
וְכָל רוֹאֵיו יֵאָשְׁרוּהוּ.

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחֵי כָּהֵם חַיֵּי
הָעוֹלָם: כָּל בְּקָר בַּהֲקִינּוֹ מִשְׁנֵתוֹ יִזְדַּעְזַע וַיִּתְהַוֶּה נִרְתַּע
וְנִחְפָּר מֵאִימַת הַבוֹרָא בְּזִכְרוֹ חֲסֵדוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ
וְאִמּוֹנָתוֹ אֲשֶׁר שָׁמַר לוֹ, כִּי הִחְזִיר לוֹ נִשְׁמָתוֹ אֲשֶׁר הִפְקִיד
אֵצְלוֹ, וְאִזּוֹ יִבְרַךְ בְּלִבּוֹ הַבוֹרָא אֲשֶׁר הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת עִמּוֹ
כִּי חֲדָשׁ וְהִחְלִיף כַּחוֹ, וּבִשְׂוֹמוֹ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה עַל לְבוֹ

ספר היראה

תבוער אהבת הבורא בלבו. ואז אל יפכ על מפתו דרך עצל, אך במהירות וזריזות יקום מיד. ואם יפגע בו מנגל ויוליכנו דרך עצלות, ישיב אמריו לו וישים אל לבו כי אם יקרא בעל חוב או אדם אחר אליו יקום מיד, או מפני כבוד אדם או מפני רוח שייביא לו חיי שעה או מיראת הפסד ממון, כמו נפלה דלקה בעיר יקום מיד במהרה ולא יתראש. או אם יצטרך ללכת לעבודת המלך יקום ואל יתראש פן יעלילו עליו, או למצא חן בעיני המלך, על אחת כמה וכמה לעבודת מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שיש לו לתזהר לקום במהירות ובזריזות, ויירא פן יאחר לבוא. וכל מעשיו יחשב לעשות לשם שמים, ולפי כחו ולך בדרך החכמים ויהיה נכבד.

אל יעמד ערם מפתו, אף מישיב, כמו שהיה מתפאר רבי יוסי (שבת קיח ע"ב): "מימי לא ראו קורות ביתי אמרי חלוקי". אך יקח חלוקי ויכניס בו ראשו וזרועיו, ואז בקומו יהיה מכסה. ואל יאמר הנני בחדרי חדרים בבית אפל, מי רואני ומי מעידני, כי מלא כל הארץ כבודו, לפניו כחשכה פאורה.

ספר היראה

וילבש בגדיו, ויהיה לו טלית קטן וילבשנו מתחת למדי, כי עקר מצות ציצית לזכרון ללבשו תמיד, כי לזכרון המצוות נתנה, ולמען לא יסור האדם אחרי שרירות לבו ואחרי מראה עיניו המחטיאות את הגוף. והדרך הזה לא ימצא כי אם בלכתו בדרך אשר דברי ערוה מצויים שם, על פן ילבש אותו מיד בלא ברכה אם לא רחץ ידיו. וטוב להיות זריז למל ידיו קדם, ויברך עובר לעשותו. וצריך להתעטף מעמד. ואותו טלית קטן טוב שיהיה בעין סרבל, כי אין בזה פקפוק.

וינעל מנעליו, של ימין תחלה ואחר כך של שמאל, ויקשר של שמאל ואחר כך של ימין, כמו שאמרו רבותינו (שבת סא ע"א): "ירא שמים יוצא ידי שתיקה", לקיים דברי המשנה ודברי רבי יוחנן: בתפליו כך מנעליו - מה תפליו בשמאל, אף מנעליו בשמאל.

ומצעת קומו להתחלק על הדרך וכפף קומתו וישח ראשו, כי השכינה למעלה מראשו, ולכן נכון לכפות ראשו ואל יהיה בגלוי הראש.

וילך ויבדק עצמו בבית הכסא, ושם יהיה צנוע, אל

יגלה עצמו כי אם לפניו טפח ומאחריו טפחים, והאשה מלאהחריה טפח ומלפניה וְלֹא כְלוּם. וְלֹא יִשְׁתִּין מֵעֲמֹד, פֶּן יְהִי נִיּוּצוֹת נְתוּם עַל רִגְלָיו וְנִרְאָה כְּכוֹתֵשׁ שֶׁפָּכָה, אֲלֵא יַעֲמֹד בְּמִקוֹם גְּבוּהָ אוֹ יִשְׁתִּין בְּעֵפֶר תַּחוּת. וְאִם יִשְׁתִּין מֵעֲמֹד יִזְהַר פֶּן יֵאָחַז בְּאֵמָה, אֲלֵא מֵעֲטָרָה וּלְמִטָּה לְצַד הָאָרֶץ. וְאִם הוּא נָשׁוּי, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר הֶעֱנִשׁ גְּדוּל כָּל כֶּךָ שֶׁהוּא מֵבִיא מִבּוֹל לְעוֹלָם, מֵאֵד יֵשׁ לוֹ לְאָדָם לְהִתְחַזֵּק וּלְקַדֵּשׁ עֲצֻמוֹ אִם בְּמִתֵּר לוֹ. וְכֵן רִבְנֵי הַקְּרוֹשׁ מִיָּמִיו לֹא הִכְנִים יָדָיו לְמִטָּה מֵאֲבִנָּמוֹ (שֵׁכַח קִיָּה ע"ב). וְכִשְׁיָשׁוּב לַפְּנוֹת יֵשׁב וְיִגְלֶה, וְיִכְסֶה וְיִקוּם. וְאֵל יִפְצַר עֲצֻמוֹ לַפְּנוֹת בְּחֻזֵּק, פֶּן יִתְקַוּוּ שְׁנֵי הַכְּרַבְשָׁתַיִם וְיִסְתַּפְּן. וְיִקְנֹחַ בְּשִׂמְלֵי אֶבֶל לֹא בְיָמָיו, מִפְּנֵי שֶׁמִּרְאָה בָּהּ טַעֲמֵי תוֹרָה וְאוֹכֵל בָּהּ. וְיִבְדֹּק עֲצֻמוֹ יָפֶה יָפֶה, כִּי אַחֲרֵי אֲשֶׁר קָרְבָיו וּבָנֵי מַעֲוֵי צְרִיכִים לְכַרֵּךְ אֶת הַבוֹרָא תְּמִיד, שֶׁנֶּאֱמָר (תהלים קג, א): "בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת יְיָ וְכָל קִרְבֵי אֶת שֵׁם קְדוֹשׁוֹ" - אֵין נֶאֱדָה לְהֵבִיא בְּטָן מְלֵאָה צוֹאָה לַפְּנֵי הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם לְכַרְכוֹ. וְיִשְׁמַר פֶּן יִלְכַלֵּךְ בְּגִדָיו לֹא בְּמֵי רִגְלָיו וְלֹא בְּרַעֲיוֹ. אִם יֵשׁ לוֹ וְכֵלֵת, יְהִי לוֹ שְׁנֵי מִכְנָסִים: אֶחָד שְׁלוֹבֵשׁ בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה לְכַד, לְמַעַן יִהְיֶה נָקִי יוֹתֵר בַּתְּפִלָּתוֹ, וְאִם אֵין לוֹ יִזְהַר שְׁלֵא יִטַּפֵּן אֶת שְׁלוֹ, וְיִכְבְּסֵם תְּמִיד לְהַסִּיר כַּתְּמֵי הַצּוֹאָה מֵעֲלֵיהֶן.

וְנִרְמִין בְּנִקְיוֹן כַּפָּיו בְּמִים אִם יֵשׁ לוֹ. וְיִחַצֵּם יָפֶה יָפֶה, וְיִכְרֹךְ עֲלֵיהֶם "עַל נְטִילַת יָדַיִם". וּבְכַרְכַּת "אֲשֶׁר יִצַר" וּמִתִּין עַד הַתְּפִלָּה. וְאִם בְּרוּךְ "אֲשֶׁר יִצַר", יֹאמֵר עֲמָה "אֱלֹהֵי נַשְׁמָה שְׁנַתַּת בִּי", כִּי הוּא סְמוּכָה לָהּ וּלְפִיכָךָ אֵינָה פוֹתַחַת בְּ"כְרוּךְ". וְאִזּוּ בַּעַת הַתְּפִלָּה יִתְחִיל "אֲשֶׁר נָתַן לְשִׁכְוֵי בִינָה", אוֹ יִחֹזר וְיִכְרֹךְ "אֲשֶׁר יִצַר". וְ"עַל נְטִילַת יָדַיִם" יִכְרֹךְ בְּשַׁעַת נְגוּב, וְלֹא בְּנִטְלָתָן. וּמִיָּד יִכְרֹךְ "עַל מִצְוֹת צִיצִית" בְּטִלִּית אֲשֶׁר לְבֹשׁ, אִם לֹא בְּרוּךְ בְּהַתְּעַטְפוֹ. וּבְכָל פַּעַם שֶׁהוּא מֵתְעַטֵּף צְרִיךְ לְכַרֵּךְ.

וְאַחֲרֵי כֵן יִנִּיחַ תְּפִלָּה שֶׁל יָד בְּזוּעַ שְׂמֹאל לְמַעְלָה מִן הַפֶּרֶק שְׁקוֹרֵין קוֹבְדוֹ בְּלַע"ז מִמֶּשׁ כְּנֶגֶד הַלֵּב, וְיִכְרֹךְ "לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין". וְאַחֵר כֶּךָ יֵשִׁים שֶׁל רֹאשׁ כְּנֶגֶד הַמוֹחַ וְיִכְרֹךְ "עַל מִצְוֹת תְּפִלִּין". וְאֵל יִדְבַר בֵּין תְּפִלָּה שֶׁל יָד לְתְּפִלָּה שֶׁל רֹאשׁ. שֶׁחַ בֵּין תְּפִלָּה לְתְּפִלָּה - חוֹזֵר וּמְכַרֵּךְ עַל שֶׁל רֹאשׁ שְׁתֵּים: "לְהַנִּיחַ" וְ"עַל מִצְוֹת". וְתְּמִיד יִמְשִׁמֵּשׁ בַּתְּפִלִּין, בְּשֶׁל יָד וְאַחֵר כֶּךָ בְּשֶׁל רֹאשׁ, לְמַעַן יִזְהַר לְהִיזוֹת בְּנִקְיוֹת, כִּי תְּפִלִּין צְרִיכִין גּוּף נָקִי שְׁלֵא יִפִּיחַ בְּהֵן וְשְׁלֵא יִישָׁן בְּהֵן. וְצְרִיךְ לְכַרֵּךְ בְּשִׁימוֹשְׁמֹשׁ זְמַן גְּדוּל אַחֵר הַנְּתַתָּן, דְּקָנִימָא לָן בְּרַבְּנֵן דְּבִי רַב אֲשֵׁי (סוּכָה מו ע"א)

ספר היראה

דכל אימת דממשמשי בהו מברכי. ומפי מזרי הרב רבי שמואל ברבי שניאור שמעתי דאין צריך לברך משום משמוש, אלא בשתן נעקרות ממקומן והוא מתזרין למקומן. ולענין שנה, יש שלשה חלוקים בדרך: בשתן בראשו - וישן בהן שנת עראי אכל לא קבע, ובששהו אוזון בידו - לא עראי ולא קבע פן יפלו מידו, ואם הניחן אצל מראשותיו - יפרש סודר עליהן וישן אצלן בין עראי ובין קבע. ובשנכנס לבית הכסא חולצין חוץ לארבע אמות, או בדרך ומניחן בכלי תוך כלי בחיקו כנגד לבו.

וגלף לבית הכנסת. ובבואו סמוך לבית הכנסת ימחר פעמיו, כמו שכתוב (תהלים נה, טו): "בבית אלהים נהלך ברגש". ויבדק מנעליו פן יהיו מטנפים, וכן אמר שלמה בכתבתו (קהלת ה, יז): "שמר רגלך באשר תלך אל בית האלהים". ויבוא לבית הכנסת, ואומר בכניסתו (תהלים ה, ח) "ואני רבב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך", וישב במקומו. ואם יש לו עוד טלית, יתכסה בו ויברך "להתעטף בעיצית" וישב. ולא יפתח פיו עד שישקה מעט, וישים אל לבו לפני מי הוא עומד ומי השומע דבריו, ואז ילבוש תרדה ואימה וזיע ורתת.

ספר היראה

ויפתח תפלתו על הסדר, אהד המרבה ואהד הממעט ובלבד שיזכור לבו לשמים (ברכות ה ע"ב; מנחות קי ע"א). ויתקן מלבושיו, שנאמר (עמוס ה, יב): "הכון לקראת אלהיך ישראל".

ובשהו מתפלל אל יגביה קולו בתפלתו, אף ישמיע לאזניו מה שיוציא מפיו. ויחתך בשפתיו כל תכה ותכה ואל יבלען. גם סוף התבות וחתך להפרידן מהתכה הסמוכה להן, פן יכשל ב"ספרו בגוים את כבודו", "שבחי ירושלים את", וכן כל "את", ו"אותו", ו"אותה" הסמוכות למ"ם צריך להפרידן זו מזו, וכן "אלהיכם אמת" וכיוצא פאלה. ולא יהיה מאריך בתפלתו יותר מדי בעבור, פן יחשבוהו ליהיר ולין.

ובקריאת שמע יהיה מאד נזהר שיוציא בשפתיו וישמיע לאזניו מאתים וארבעים ושמונה תבות שבו, ויתן רוח בין הדבקים בדברי רבותינו (ברכות טו ע"ב) "בכל לבבך" ו"על לבבך" וכיוצא בהן.

ובכל אהד ואהד משלשה שמות האמורים בפסוק ראשון

יִאָרִיךְ עַד שִׁיחֶשֶׁב "הֵיחָה, הֵיחָה, הֵיחָה". וְלֹא יִאָרִיךְ בְּאֵלֶיךָ דְאֶחָד, וְלֹא יִמְהַר בְּחַטָּאת לְקַרְוֹתָהּ בְּחַטָּת. וְיִאָרִיךְ בְּדַלִּית, עַד שִׁיחֶשֶׁב בְּלִבְכּוֹ שְׂמוּרָא עוֹלָם הוּא מְלֻךְ לְמַעְלָה וּלְמַטָּה בְּשָׁמַיִם וּבְאָרְצֵי, וּבְאֶרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם מִמְּזוּחָה וּמִמְעַרְב, מִצָּפוֹן וּמִמְרֹמֵם וּתְהוֹם רַבָּה, וּמֵאֲתִים וְאֶרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה אֵיבָרִים שָׁבוּ. וְאִם לֹא יוּכַל לְכוֹן כָּל כֶּף, יִכּוֹן: הַשֵּׁם שֶׁהוּא עֵתָה אֱלֹהֵינוּ עֲתִיד לִהְיוֹת אַחֵר. וּבְכָל פַּעַם בְּהִזְכִּירוֹ שֵׁם הַמִּיחָד יִחֶשֶׁב בּוֹ פְרוּשׁ קְרִיאָתוֹ שֶׁהוּא אֲדוֹן כָּל. "בְּכָל לְבָבְךָ" – בְּשֵׁנֵי יִצְרִיךְ, יִצֵּר טוֹב וְיִצֵּר רָע. "וּבְכָל נַפְשֶׁךָ" – אִפְלוּ נוֹטֵל נְשָׁמָתְךָ. "וּבְכָל מַאֲדֶךָ" – בְּכָל מַדָּה וּמַדָּה שֶׁהוּא מוֹדֵד לְךָ. "אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְדָּק הַיּוֹם" – יִפְסִיק עַד יִחֶשֶׁב: הַיּוֹם נִצַּטּוּ לִי. "עַל לְבָבְךָ" – עַד פֶּאֶן כּוֹנֵת הַלֵּב וְעַקֵּר קִבְּלַת עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם. וְאִפְלוּ מִחֻלְף בְּדַרְךְ, נִכּוֹן לְעַמֵּד עַד שִׁיגִיעַ לְ"עַל לְבָבְךָ", אִךְ מִפְּסוּק רֵאשׁוֹן יִצֵּא יְדֵי חוֹבָה. מִפֶּאֶן וְאֵילָף יִקְרָא בְּדַרְכּוֹ כְּכוֹנֵה לְפִי כְחוֹ.

כְּשִׁיגִיעַ לְ"וַקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יָדְךָ" – יִמְשָׁמֵשׁ בְּתַפְלִין שֶׁל יָד, לְ"וְהָיוּ לְטַטְפַּת בֵּין עֵינֶיךָ" – יִמְשָׁמֵשׁ בְּתַפְלִין שֶׁל רֵאשׁ, וּכְשִׁיגִיעַ לְ"וַרְאִיתֶם אֹתוֹ" – יַעֲיֵן בְּצִיצִיתוֹ. וְיִחַתֵּךְ: "וְיָן ד' תִּזְכְּרוּ".

וְאֵל יִרְמֵז בְּעֵינָיו וְיִקְרִין בְּשִׁפְתָיו וְיִמְלַל בְּרַגְלָיו וְיִזְכֵּר בְּאֶזְבְּעוֹתָיו, כִּי תוֹעֵבֶת הַשֵּׁם כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהִים.

וּבְתַפְלֵתוֹ מֵיֵשֵׁב אֵל יִסְמֹךְ לְאַחֲרָיו, וְלֹא יֵחָא מוֹטָה לְצַדְדֵיךְ דְרַךְ גְּאוּחָה, אֱלֹא יֵשֵׁב וְרֵאשׁוֹ כְּפוּף, שְׁלֹא יִרְאָה פְּנֵי הַיּוֹשֵׁב נִגְדוֹ חוּץ לְאֶרְבַּע אַמּוּתָיו. וּשְׁנֵי אֲצִילָיו עַל עֵצִים הַיָּרֵךְ מְקוּם חֲבוּרוֹ לְגוּף מִפֶּאֶן וּמִפֶּאֶן, וּשְׁתֵּי יָדָיו תַּחַת לְבוּשׁוֹ, הַיְמָנִית עַל הַשְּׂמָאלִית כְּנִגְדֵי טְבוּרוֹ. וְאֵל יִפְשֵׁט רַגְלָיו, אִךְ יִהְיוּ שׁוֹקְיוֹ עַל עַמְדָן, לְמַעַן יִהְיֶה יוֹתֵר בְּרַעְדָה וּבִירְאָה. וְיִנְעֲנַע כָּל גּוּפוֹ, לְקַיֵּם (תְּהִלִּים לַה, י) "כָּל עֲצָמוֹתַי תֹּאמְרֶנָּה".

וּבְקוּמוֹ לְהִתְפַּלֵּל יִכּוֹן רַגְלָיו זוֹ אֶצֶל זוֹ, וְיִשַׁח רֵאשׁוֹ, וְיִדְחַק אֲצִילָיו לְגוּפוֹ נִגְדֵי חֲגוּרָתוֹ, וְיִשִּׁים יָדָיו תַּחַת לְבוּשׁוֹ, הַיְמָנִית עַל הַשְּׂמָאלִית. וְעוֹשֶׂה שְׁבַע פְּרִיעוֹת: יִשְׁחָה בְּבִרְכַת "אֲבוֹת" תַּחֲלָה וְסוּף, וְיִשְׁחָה בְּ"בְרוּךְ אַתָּה" בְּמַהֲירוֹת וְיִזְקַף בְּשֵׁם בְּנַחֲתוֹ, וְיִשְׁחָה בְּ"מוֹדִים" תַּחֲלָה וְסוּף, וְלֹא יוֹתֵר בְּבִרְכּוֹת. אֲבָל כְּשֶׁהוּא פּוֹסֵעַ שְׁלֹשׁ פְּסִיעוֹת נוֹתֵן "שְׁלוֹם" בְּשִׂמְאֵל בְּתַחֲלָה וּבְכוֹרַע, לְיָמִין וּבְכוֹרַע, לְפָנָיו וּבְכוֹרַע. וְתִהְיֶה הַכְּרִיעָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ

ספר היראה

חכמים (ברכות כח ע"ב) עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה ועד כדי שינראה אסר כנגד לבו, וזהו בשר ברחב אסר בין פרק חליות השדרה כנגד הלב, וכשאדם זקוף מבלע ואינו נראה, וכשהוא שוחה אז יתפרדו החליות ונראה אותו בשר.

ואל יחזר מיד למקומו, פן יחשב ככלב שב על קאו. ולא יירק בתפלתו, ואם נזדמן לו רק מכליעו בכסותו. ואף לא יגחק ולא יפחק, ואם פחק מניח ידו על סנטרו או על פיו. ולא יאחז מאומה בידו, כי יירא פן יפל מידו ולא יתבונן. ולא יתפלל לא כנגד רבו ולא לאחורי רבו.

ויסדר תפלתו, אף לא יעשנה קבע באדם האומר חק קבוע הוא עלי בכל יום, כך וכך תפלות מוטלות חובה עלי, אלא יעשנה תחנונים לפני המקום. ואל יעין בתפלתו לאמר כמה התפללתי בכונה, ראויה היא להתקבל, כי הוא משלשה דברים המזכירים עוונותיו של אדם, כי מקטרגים עליו ואומרים: וכי ראוי הוא לבך שתתקבל תפלתו? והלא עשה כך וכך! אף יחשב בלבבו כי מאד היה לו לעמוד בתפלה יותר, אולי יכפר אחד

ספר היראה

מעוונותיו הקטנים, ויזכר כי בשר הוא, רוח הולך ולא ישוב, ומה יתרוץ לו להתנאות במעשיו, הלא לבך נוצר. ואם על כרחו יגאה לבו, ישים אל לבו גאוני עולם שגועו ועברו מן העולם אשר עשו טובה אלף ידות יותר ממנו.

ובעודו בבית הכנסת אל ידבר דבור חל עם אדם, ואף כי בשעת קריאת התורה. ואם ישנו אצלו בני אדם המדברים, יניע שפתיו וידמה עצמו כמתפלל, ואל יתפאר לומר "איני מדבר", כי כל המתפאר כמעט הוא נוטל את שכרו.

ויענה "אמן" על כל ברכה, כי גדול העונה אמן יותר מן המברך ופותחים לו שערי גן עדן, ו"הא שמה רבא מברך" יענה בכל כחו בפיו ובכל כונתו. ולא יצא מבית הכנסת בשעת קריאת התורה אם לא בין גברא לגברא.

לעולם, בין בשעת תפלה ובין בשעת ברפת המזון, כל שעה שאדם עסוק לדבר בשכינה, לא יגע בבשרו, כי אם בידים עד הפרק העליון, ובצנארו עד חלוקו, אבל לא ברגליו ולא בכל שאר בשרו ובמנעליו, ואם נגע - יטל

ספר היראה

יָדִיו אוֹ יִשְׁפָּשֶׁפֶן בַּעֲפָר אוֹ בְּקִיָּסָם. וְאִם יִצְטָרֵף לְחֶכֶד, יִחַדֵּף מֵעַל לְחִלּוֹקוֹ. וְאֵל יִגַע לֹא בִכְנֶה וְלֹא בַשָּׁעַר בֵּית הַשָּׁחַי וּבֵית הָעֲרוּהָ, וְאִם נָגַע - יִטַּל יָדָיו אוֹ יִשְׁפָּשֶׁפֶן בַּעֲפָר אוֹ בַּצָּרוֹר אוֹ בְּקִיָּסָם. וּבַשָּׁעַת תַּחֲלָה, טַפַּח מִגִּלְהָ אֶפְלוֹ בְּאִשְׁתּוֹ - עָרוּהָ, וְאָסוּר לְקִרוֹת שָׁמַע וּלְהַתְפַּלֵּל וּלְהִסְתַּפֵּל בָּהּ.

וְיֵצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת בְּנֶחֱת וּבִדְרֵךְ פְּרִיעָה, וְיֹאמֵר (תהלים ה, ט) "יְיָ נַחֲנִי בְּצַדִּיקְתֶּךָ" וְנוֹמַר, וְיִלְךְ. וּבְלִכְתּוֹ בְּדֶרֶךְ אֵל יִשָּׁח יוֹתֵר מִדִּי וְאֵל יִשְׁפִּיל סוּדְרוֹ עַל עֵינָיו, פֶּן יִחַשֵׁב לְלַעֲגוֹ. וְאֵל יִלְךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה, כִּי הַהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה הוֹמָה כְּמִסְלַק הַמוֹרָא מֵעֵלָיו. אֲלֵא יִלְךְ בְּמִדָּה פִּינוּיָת, לֹא זְקוּף וְלֹא כְּפוּף יוֹתֵר מִדִּי, אֲלֵא שְׁלֵא יִרְאֶה הַבָּא בְּנִגְדוֹ כְּפָנָיו. וְיִשְׁפִּיל עֵינָיו, שְׁלֵא יִרְאֶה אֶת חֲבֵרוֹ בְּנִגְדוֹ כְּמֵלֵא עֵינָיו. וְאִם פָּגַע דְּבַר עָרוּהָ, כְּגוֹן אִשָּׁה, בֵּין יְהוּדִית בֵּין אַרְמִית, בֵּין נְשׂוּאָה בֵּין פְּנוּיָה, בֵּין גְּדוּלָה בֵּין קְטַנָּה - יַעֲצֵם עֵינָיו אוֹ יִסּוּבֵב לְצַד אַחֵר כְּדִי שְׁלֵא יִרְאֶנָּה. וְכֵן אָמַר הַחֲכָם: אִין לֵךְ דְּבַר חוּצִין כְּפָנֵי הַתְּאֵוָה בַּעֲצִימַת הָעֵין. וְכֵן אִם פָּגַע חוּזֵר וְחוּזֵרָה אוֹ כָּל בְּהִמָּה מְזַקְקִים זֶה לְזֶה - אֵל יִסְתַּבֵּל בָּהֶם.

ספר היראה

וְיִהְיֶה מְקַדִּים בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם, אֶפְלוֹ אִינוֹ יִשְׂרָאֵל, כְּדִי שִׁיְהִיָּה אֶהוּב וְנִחְמָד לְכָרִיזוֹת, אִף לֹא בְּשָׁלוֹם אִשָּׁה. וְיִבּוֹא לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם, וְיִסִּיר תַּחֲלֵיף וְיִתְנֵם בְּכִיס, שֶׁל יָד עַל שֶׁל רֹאשׁ, וְיִסִּיר שֶׁל רֹאשׁ תַּחֲלָה וְאַחֵר כֶּף שֶׁל יָד. וְיִסִּיר מִכְּנָסָיו וְיִלְבַּשׁ אַחֲרֵים. וְטוֹב שִׁילְמַד מִיָּד, מִשּׁוּם דְּכַתִּיב (תהלים פו, ח) "יִלְכּוּ מִחִיל אֶל חִיל", וּמִיָּד טָרָם יִלְךְ לַעֲסָקָיו.

וְאִם הוּא אָדָם חֲלוּשׁ וְרָגִיל בְּפֶת שַׁחֲרִית, יֹאכַל מִיָּד. וְיִטַּל יָדָיו תַּחֲלָה בְּהֶרְבֵּה מַיִם, וְלִכְּלֵ הַפְּחוֹת יִטַּל מַיִם רְבִיעִית הַלּוּג. וְיִתֵּן שְׁלֹשׁ פְּעָמִים מַיִם עַל יָדָיו, וְיִשְׁפָּשֶׁפֶן הַיָּטֵב. וְשְׁלֵא יִהְיֶה דְּבַר חוּצִין, כִּי כָּל הַחוּצִין בְּטַבִּילָה חוּצִין בְּטַבִּילַת יָדַיִם. וְיִגְבִּיהֶן בְּטַבִּילָה, שְׁלֵא יִחְזְרוּ מַיִם הַרְאֻשׁוֹנִים וְיִטְמְאוּ אֶת הַיָּדַיִם. וְיִנְגָּבֵן הַיָּטֵב וְיִכְרֵךְ עַל הַלְחָם "הַמוּצִיא". וְיִתֵּן רֹחַ בֵּין תְּכָה לְתַכָּה.

וְכָל מַה שִׁיְהַנֵּה כּוֹ מִן הָעוֹלָם הַזֶּה, בֵּין בְּפִרוֹת, בֵּין בְּרִית, בֵּין בְּאִבְלָה, בֵּין בְּכָל דְּבַר שִׁיְהַנֵּה - אָסוּר לְהַנּוֹת כְּלֵא בְּרָכָה. וְיִכְרֵךְ כְּכָל דְּבַר לְפָנָיו וְלֹא אַחֲרָיו הַבְּרָכָה הַאֲמוּנָה בָּהּ עַל פִּי רְבוּתֵינוּ עֲלֵיהֶם הַשָּׁלוֹם. וְאִם אִינוֹ כְּסִין, יִלְךְ

ספר היראה

אצל בקי ללמד, ואל ישים עצמו בבהמה. ואם לא מצא בקי, ילך ויניח הנאתו, ולא יתנה מן הדבר עד שיודע לברך עליו את בוראו בדת וכמשפט. וכשיברך יבון את לבו לברך את הבורא, ולא בדרך הרגיל פפי אדם לצאת שלא בכונה. וכן בנרבת המצוות וכל מעשה האדם אשר יעשה, יעשה דברים לשם פעלים ולא מצות אנשים מלמדה ומנהג אבות. ומאד יתיר צנוע באכילתו, ואחר גמר סעודתו יברך ברבת המזון, ואחר כך ישתה מים או יין להשלים מאה ברכות ביום. והכל לשם שמים.

וטרם ילך לעסקיו ילמד פסוק או הלכה, כדי לקיים מצות "והנית ב" (יהושע א, ה). ואותה שעה ילמד בהגיון חלב, ולהיות אגזיו ועיניו פקוחות אל אשר מוציא בשפתיו. ואל יפסיק משנתו לדברים בטלים, כי אף לומר מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה, אשר יש בו דבר שבת, שמברכים עליהם "ברוך שפכה לו בעולמו" - חרי זה מתחוב בנפשו (אבות), קל והמר לשיחת חליו, אשר כל דברי עברה תלוים בה, והשח בהם עובר בלאו ועשה (יומא יט ע"ט): עשה - "ודברת בם" (דברים ו, ז) ולא בדברים אחרים, ולא תבא מכלל עשה, עשה; ולא - "כל

ספר היראה

הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר" (קהלת א, ח), וכל שבן להפסיק מדברי תורה שהוא חייב לעסק בהם. ועל המפסיקים נאמר (איוב ל, ה) "הקטפים מלוח עלי שית ושרש רתמים לחמם", ונאמרו רבותינו (הגיגה יב ע"ט): "כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה - מאכילין אותו גחלי רתמים בגיהנם."

אחרי כן ילך לעסקיו, כי יפה דרך ארץ, ולא יוכל אדם לעבד את הבורא אם לא יטרח לבקש מזונותיו. וכן אמר דוד (תהלים קכח א-ב): "אשרי כל ירא יי החלף בדרךיו, וגיע בפיה כי תאכל אשריה וטוב לך". ויהיו עסקיו באמונה, וירחק מדבר שקר ומתכרת אנשים רעים וממושב לצים. ואם יצטרך לשבת עמם פן ילעיגו ויתלווצעו עליו ויראה בעושה עצמו חשוב, אל יבגס לתוך דבריהם ואל ישיב להם כי אם פקצר רוח, ויקום מיד פשיכול. ויזהר בלי להזנות את חברו לא בדברים, וקל והמר במקומו. ואף עסקו עם הנכרי יתיר באמונה, פן יתחלל שם שמים ותורת ישראל תתבזה על ידו. ואם ישמע מוציא דבה על איש אל יאמין להם, כי שקא הם שונאים, אלא יעשה עצמו כמאמין ואל יאמין. ואם יקללהו אדם או יתרפהו

ספר היראה

אל ישיב לו מאומה, ויהיה נעלב ולא עולב, ואל יצא לריב מהר. ואל יבוא אצל בני אדם שהם מתלחשים יחד, ואל יציא דבה על שום אדם ואפלו הוא שונאו. ואל ישנא בלבבו כי אם את אשר המקום שנא. וכל ענינו ועסקו יהא לשם שמים.

ובשובו מעסקיו אל ישב בטל, כי מה לאדם להיות יושב בטל, הלא הפטלה מביאה לידי שעמום ולידי הרהורים רעים, אף כי תלמוד תורה אין לו שעור.

ואם יבואו אורחים לביתו ויניסם לביתו בסבר פנים יפות, ומיד בבואם ישים לפניהם לחם לאכל, כי פעמים בא העני ולא אכל והוא בוש לשאל. ויתן להם לחמו ומימיו ואת אשר יאכל בפנים מאירות. ואף אם יהיה בלבבו עצב ודאגה ושיחפה מלבו בפניהם, וינחמם בדבריו ויהי להם למשיב נפש. ואפלו אם יהיו לו אלה עבדים - יטרח הוא בעצמו ויעמד עליהם, כי מי לנו גדול מאברהם ששמש למלאכים והיו לו כמה עבדים ושפחות, שנאמר (בראשית יז, כג): "ואת כל ילדי ביתו", ואף על פי שנראו בערביים, בדברי רבותינו זכרונם

ספר היראה

לברכה. ובכל מה שעשה על ידי עצמו, שלם לו הקדוש ברוך הוא לישראל בכבודו ובעצמו.

ואל יספר לפניהם כך וכך ארע לי, מקצת תלאותיו, כי דברים אלו שוכרים את רוחם, במדמה להם כי בשבילם אומר כן, וכמעט אין לו שקר בעמלו. ויכבדם באדונים לו, וכן מצינו באברהם (בראשית יח, ג) שקראם "אדונים". וגדול הכנסתם יותר מקבלת פני השכינה. ובשעת האכל ראה את עצמו כמצטער שאינו יכול להיטיב להם יותר, וכן הוא אומר (ישעיהו נח, י): "ותפק לרעב נפשך", ויאמר לו: תצא נפשי שאין לי מה לתן לך. ואם ילינו אצלו - ישביכם במיטב מטותיו, כי גדולה מנוחת העני בהיותו שוכב בטוב, ויותר עושה לו נחת רוח המשכיבו היטב יותר מן המאכילו ומשקהו, ונגלגל הוא החוזר בעולם.

ובצאתם ילום ויתן להם פת צדה לדרך, כי על פת לחם יפשע גבר (משלי כה, כא) - כי על אשר לא נתן יהונתן לדוד פת לחם בהפרדו מאתו נתנגלגל הדבר ונהרגו בהני נב, שמונים וחמשה איש נושאי אפוד בד (סנהדרין קד ע"א). והענק תעניק להם מסת נדבת ירד.

ספר היראה

ואם באה מצוה לידך, תמהר בה ואל תתראש בה, כי זהירות מביאה לידי זריזות, נקיזות, פרישות, טהרה, קדשה, יראת הטא, חסידות וענוה.

ויהא זהיר בכבוד חכמים. בא חכם אצלך - תקבל פניו בכבוד וכבדהו.

יש חתן בעיר - לך ועסק בו ושמחהו, כי המשמחו זוכה לראות בשמחת ירושלים. יש מת בעיר - טרח בו וספדהו, אך במדה בינונית, כי אין כבודו לומר מה שלא היה בו, ושתיקה יפה, אך המדות אשר ידעת אשר היו בו טובות תספר, ותלנהו. אם יש ברית מילה בעיר - טרח ועסק ונהיה כמסיע במצוה, כי גדול שכר מסיע בעושה המצוה.

ואם חבריך בצרה - היה צר בצרתם, ואל תשמח בעת כשלונם והיה שמח בטובתם. שמעת צרת ישראל הרחוקים - האנח והתפלל עליהם, וכל שכן על הקרובים. ברח את הצור על כל הבא, על הטוב ועל הרע. תשמח ביוסורים ותחשב הכל לטובה בכל מדה

ספר היראה

ומדה שהוא מודד לך, וזהו שכתוב (דברים ו, ה) "ובכל מאדך". ואל תבעט ביוסורין, ותשב הכל לטוב ואמר: "כל דעבד רחמנא לטב עבד".

והתרחק מן הנדרים, כי בעיון הנדרים פנים מתים ואשתו של אדם מתה, ומן השבועות ומן הפעם, כי כל הפועם מבלבל דעתו ורוחו ולא יתיצב באהבת הבורא. וכן אמרו רבותינו (ברכות נט ע"ב): לא תרתח ולא תחטא, ובכמה מקומות דבר שלמה בחכמתו (קהלת יא, יז, ט): "והסר פעם מלפך", "כי כעס בחיק פסילים ינוח". הרגון לא עלה בידו אלא רגזנותו (קידושין מ ע"ב), וגם משה רבנו שהיה אב לחכמים ולנביאים, כל מקום שבא לכלל פעם בא לכלל טעות. ואפלו אם עשה לך אדם שלא כהגן, אל תקפיד, ולמד מהלל ענותן זכרוננו לברכה. ואף להטיל אימה בתוך ביתו - מצוה להראות עצמו בעסן ודעתו מישבת ורוחו נחה, ואל יטיל אימה יתרה, אך במדה בינונית. ואל יקרע פליו בחמתו, אף לא ישחית כל מאומה.

ויכף את יצרו מפל אשר יתאנה, אף משיחה בטלה, כי

ספר היראה

מה יתרון בדברים שלא לצורך, אין זה כי אם הרבות פשע.

והיו רצוני לאחיד ולחבריד. ואל תשכב בלילה וקטטה לך עם אדם, אף לך ותרצה אותו עד שיתפוס. ואף אם קטא לך, בקש ממנו פיוס. ואל תאמר הן קטא לי, ועליו לבוא לפיוסי, כף את יצרך ולך אליו, למען לא יגבה לכתך ותהיה מועט לבני הבזא, שפאמר (משלי טז, ה): "תועבת יי כל גבה לב".

ומאד הזהר שלא לשקר, אפלו בדברי הבאי, כי חלול השם יש בדבר. ואף לא להשתכר בשקר, כי יצא שכרו בהפסדו, כי הוא מארבע פתות שאינן מקבלות פני השכינה: בת משקרים, בת חנפים, בת לצים וכת מספרי לשון הרע. וכן עגשו של בראי, שאפלו אומר אמת אין שומעים לו (מנהרין פט ע"ב), וכל המשנה בדבורו פאלו עובר עבודה זרה (מנהרין צב ע"א), ודכתיב הכא (בראשית כו, יב) "והייתי בעיניו כמתעתע", ודכתיב התם (ירמיהו, טו) "הכל המה מעשה תעתעים". והזהר מן הלצנות, כי היא שניה לעברות, והיא מעברת את המזרא ומרגלת האדם

ספר היראה

לעבר, וכל המתלוצצין נופל בגיהנם. ושלא להחניף, "כי לא לפניו חנף יבוא" (איוב יג, טז), ושלא לספר לשון הרע, כי לכל יש רפואה הויז מלשון הרע, ושלא לקבלו, שפאמר (שמות כג, א): "לא תשא שמע שוא".

והתרחק מן הכבוד, וכבוד כל אדם, ותעביר על מדותיה, והיו דן את כל אדם לכף זכות, למען יעבירו מן השמים על פשעיך וידונו אותך לכף זכות. ואם אתה אצל בני אדם שתיב אתה בכבודם, כגון אביך ואמך, כפרם ותירא מהם, ולא תשב במקומם ולא תסתיר את דברייהם. אם אמרו דבר, אפלו ידעת כי איננו כן, אל תאמר לא כן היה. ואם יש להם דבר עם אדם, אל תקריע פיניהם. ואל תכנס לתוך דברייהם, כי אף תוך דברי חברו אם נכנס בהם נקרא גלם. בללו של דבר: כל מה שיוכל לתלות הכבוד בהם ותלה, ולא בו. ומאד יש להזהר בכבודם, כי הקש כבודם לכבוד המקום, והמכפרם פאלו כבוד את המקום, והמצערם פאלו צער עצמו. ותיב להאכילם ולהשקותם ולהלבישם ולהכניסם ולהוציאם, ואם אין לו יסב על הפתחים ויתן להם. ומה שיעשה להם - דרך כבוד יעשה, כי יש מאכיל אביו פסיוני ומזרדו

ספר היראה

מן העולם, ומטחינו ברחמים ומביאו לפני העולם הבא (קדושין לא ע"א).

היה אביו עובר על דברי תורה - אל יאמר לו אבא, עברת על דברי תורה, אלא יאמר לו: מקרא כתוב בתורה כך הוא והוא יבין מעצמו ואל תבישו. ולא ידבר על מעשיהם בשום ענין, אפלו זרק ארנקו לים או לאור כפניו לא יכלימונו. ואם שמע אדם מדבר עליהם שלא בהגון, וקחה שניו ויאמר לו: שקר אתה דובר. אך אין להכות את חברו על כך, ואף שתיקה יפה במקום שאין כבודם, כמו שהוא יודע שאם ימחה אז יוסף האחר לומר עליהם דברי גנאי אחרים. ורצונם הוא כבודם, והם שמתלוו על כבודם - כבודם מחול.

והיו ירא מן החכמים, כמו שדרש רבי עקיבא (פסחים כג ע"א): "את יי אלהיך תירא" (דברים ו, יג) - לרבות תלמידיו חכמים". והרבב בהם ובדרכיהם הטובים, ועמד מפניהם ואף מפני הזקנים שאינם חכמים, ובטל רצונך מפני רצונם. וכבר את אחיך הגדול, ואחי אביך ואחי אמך, ובעל אמך ואשת אביך, כי בכלם דרשו חכמים (כתובות

ספר היראה

קג ע"א) מן המקרא שכתוב (שמות כ, יב) "כבוד את אביך ואת אמך".

אל תרדף אחר ישיבת עמי הארץ ולצים, כי מהם לא תלמד חכמה כי אם דברים ריקים ולצון. אך רדף אחר החכמים, כי מהם תלמד חכמה. ואל תהי כו לדברי אחיך, ואל תלעג לשום אדם.

אל תמנע טוב מפעליו: אם שאלך אדם על טובה שבעולם או דבר מצוה - אל תמנענו מלעשותה, אך אם אין דעתך על הדבר - אמר לו עשה כחכמתך.

והיה רגיל בצדקה כפי כחה, ולכל הפחות שיעבד עצמו לבוורא לתת כפר נפשך חק קבוע בכל שבוע פרוטה או מחצה, כי אפלו עני המתפרנס מן הצדקה יש לו לעשות צדקה. וכשתתן לעני תן לו בסתר, כי "מתן בסתר יכפה אף" (משלי כא, יד). וענייך קודמין. ואל תקפץ ידך מהלוות לעני בשעת דחקו, כי גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, וצדקתו עומדת לעד, כי איננו חסר בדבר, ויחשב כי לכמה נכרים הוא מלוה בלא רבית. ואם

ספר היראה

יִקְשֶׁה בְּעֵינָיו לְחַלּוּתוֹ בְּלֹא מַשְׁכּוֹן, לְלוֹנֵנוּ בְּמַשְׁכּוֹן, וְיִקְבֹּעַ לוֹ זְמַן לְחַלּוּאָתוֹ. וּבַתּוֹךְ יָמֵי הַחַלּוּאָה לֹא יִקְרָאָהוּ לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ אוֹ כֵּל דְּבַר אִם לֹא יִתֵּן לוֹ שְׂכָרוֹ מִשְׁלֵם, שְׁנֵרְאָה פְּרִיָּתוֹ. וּבַמַּעֲשָׂרוֹת אֵל תִּרְפָּה יִדְרֹךְ מִלְּתַנְּהָ פְּרֹאֵי. בִּיצֵד? מִכָּל דְּבַר שְׁמִישְׁתַּכֵּר - הֵן לְלִמּוּד, הֵן לְכַתֵּב, הֵן לַעֲשׂוֹת מְלֹאכָה, אוֹ אִף אִם מִצָּא מִצִּיאָה אוֹ נִתְּנוּ לוֹ בְּמַתְּנָה, אוֹ כֹּל עֲנִין שִׁיתִּיה, הֵן כֶּסֶף הֵן שֹׁהַ זָהָב - מִן הַכֹּל יִפְרִישׁ מַעֲשֵׂר, כִּי דְבַר זֶה אֵין לוֹ עֲרֹךְ, כִּי אֵת אֲשֶׁר אָסֵר הַבּוֹרָא בְּכֹל דְּבַר לְנִפְתּוֹתָו הַתִּיר בְּמַעֲשֵׂר (תַּעֲנִית ט ע"א).

אֵל תִּגְנֹב דַּעַת הַבְּרִיּוֹת וְאַפְלוּ דַּעַתוֹ שֶׁל גּוֹי, וְאֵל תִּסְרְחֵב בְּחִבְרֹךְ יוֹתֵר מִדֵּי. וְאֵל תֵּאמֵר לוֹ דְּבַר זֶה עֲשִׂיתִי בְּשִׁבְלֶךְךָ - וְלֹא עֲשִׂיתִי בְּשִׁבְלִי. אִף אִם יִטְעֶה וְיִדְמֶה כִּי בְּשִׁבְלִי עֲשִׂיתִי, אֵין צְרִיךְ לוֹמַר לוֹ לֹא עֲשִׂיתִי בְּעִבּוֹרְךָ, כִּי הוּא מִטְעֶה אֵת עַצְמוֹ וְאֵין זֶה גְּנֻבַת דַּעַת. כִּלְלוּ שֶׁל דְּבַר: כֹּל צֵד גְּנֻבַת דַּעַת אֲסוּרָה.

אֵל תִּזְכִּיר שֵׁם שְׁמוֹם לְבַטְלָה, כִּי הַמְזַכֵּיר שֵׁם שְׁמוֹם לְבַטְלָה רְאוּי לְנִדּוּתוֹ (נִרְיִים ז ע"ב). אִף שְׁלֵא לְצַרְךָ בְּמִקּוֹם מִמֶּנָּה. וְלֹא תִשְׁבַּע כָּלֵל, וְאִף לֹא בְּכַנּוּיִים וְאִף לֹא בְּמִדּוּתוֹ

ספר היראה

וּבַמַּעֲשָׂיו, כְּגוֹן שְׁמוֹשׁוֹ וּמִשְׁרָתוֹ מְלֹאכֵי מַעֲלָה. וְכֵן לֹא יִשְׁבַּע בַּתּוֹרָה וְלֹא בְּאֵמֶת, כִּי הַשֵּׁם נִקְרָא אֵמֶת (ירמיהו י, א): "וַיִּי אֱלֹהִים אֵמֶת". וְלֹא יִקְלַל חֲבֵרוֹ בְּשֵׁם, אִף לֹא עַצְמוֹ כִּי יַעֲזֹרְנֵי הַשֵּׁם. וְאֵל יִשְׁמַע שֵׁם טְמֵאָה עַל שְׂפָתֶיךָ, כְּמוֹ שְׁמוֹת הַקְּדוּשִׁים יַעֲקְרוּ וַיִּהְרָסוּ, וּכְשִׁתְּזַכְּרוּם לְצַרְךָ בְּכַנּוּיִים אֲמֹר בְּשִׁפְהָ רַפָּה וּבְכַבֵּד רֹאשׁ. וְכֹל דְּבַר נִבּוּל וְצֵד דְּבַר עֲרוּהָ לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיךָ, כְּגוֹן לְהַזְכִּיר זִנְיָה אוֹ כֹּל דְּבַר נִבְלָה, כִּי "שׁוֹחֶה עֲמֻקָּה פִּי זְרוֹת" (משלי כב, יד), מַעֲמִיקִים לוֹ גִּיהֶנֶם וְהוֹפְכִים לוֹ גֹּזֵר דִּין שֶׁל שְׁבָעִים שָׁנָה לְרַעְיָה (שִׁבְתֵּי לַג ע"א), וְאִף הַשּׁוֹמְעִים וְשׁוֹתֵקִים וְנִהְנִים בְּשִׁמְעֵיהֶם וְאֵינָם הוֹלְכִים מִשֵּׁם נִכְשָׁלִים בְּדַבָּר.

וְאֵל תִּחְשַׁד חֲבֵרְךָ, כִּי שָׂמָא כָּשֵׁר הוּא בְּדַבָּר, וְהַחֹשֵׁד בְּכַשְׂרִים לוֹקֵה כְּגוֹפּוֹ. וְאֵל תִּבְיֵא עֲצֻמָּךְ לִידֵי חֲשָׁד, לְהִיּוֹת נָקִי מִהַשֵּׁם וּמִיִּשְׂרָאֵל, פֶּן יִכְשְׁלוּ בְנֵי אָדָם עַל יָדְךָ שִׁיתְּשׁוּדוֹךְ הַבְּרִיּוֹת. מִחַל לְכָל הַחֹשְׂדִים בָּךְ.

וְאֵל תִּחְרַג בְּנֵה וְאֵל תַּעֲשֶׂה שׁוֹם דְּבַר מֵאוֹם בְּפִנֵּי חֲבֵרְךָ. וְאִם עֲשׂוּ אַחֵרִים לְפָנֶיךָ וְנִמְאָסְתָּ, מִחַל לָהֶם וְאֵל יִכְשְׁלוּ עַל יָדְךָ. וְאִם מִצָּאת רַק מוֹטֵל, תֵּרֵם וּסְלַקְהוּ אוֹ כִּסְהוּ וּמִחַל לְאֲשֶׁר

עשה אותו, פן יבוא אחר ויכשילנו שלא ימחל. והזהר שלא ימצא טנוף על בגדיך או שמן או כל דבר מאוס, כי המתלכלך ואינו נזהר בנקיות - משניא אהביו של מקום לפריות ותיב מיתה, שנאמר (משלי ח, לו): "כל משניא אהבו מות" - אל תקרי "משניא" אלא "משניאי". ויראי השם שאינם משמרים עצמם בנקיות, אומרים רואיהם: כמה לומדי תורה מאוסים, ונמצא שם שמים מתחלל על ידיהם. ואל תשמין נפשך בהשחות נקביך, והמשהה נקביו בגדולים ובקטנים עובר בשתיים: "אל תשקצו" (ויקרא יא, מג), "ולא יראה בך ערות דבר" (דברים כג, טו).

אל תאמר שום נחוש, כי לא נחש בייעקב ולא קסם בישראל (במדבר כג, כג), ובכמה מקומות הזהירה תורתנו: "לא ימצא בך - מנחשו" (דברים יח, ט), "לא תנחשו" (ויקרא יט, כו). ואין לנו לשים שום סימן אלא מה שאמרו חכמינו זכרונם לברכה. ואם יש לו לאדם לעשות מצוה, כגון לחזור על מסכתא או להשיב בנו אל הספר, לא יאמר אמתין עד ראש חדש או עד הפסח, כי בכל יום ובכל עת טוב להתחיל ולעשות מצוות. ומי שאינו מקפיד, לעולם לא יקפידו עמו. אך המקפידים, השטן עומד על ימינם ולהחזיקם בטעויהם.

אל תתכבד בקלון חברך, ואל תרים זרועך על שום אדם להכותו, כי הסוטר לועז של ישראל כאלו סוטר לועז של שכניה, שנאמר (משלי כ, כה) "מוקש אדם ילע קדש", ותקציץ ידו, שנאמר (איוב לח, טו) "זרוע רמה תשבר", וראוי הוא להקבר חי, שנאמר (איוב כב, ה) "ואיש זרוע לו הארץ". ואפלו בהרמת יד נקרא רשע, שנאמר (שמות כ, יג): "ויאמר לרשע למה תכה רעך" (בנהדרין נח ע"ב). על פן יש לו לאדם להזהר מאד מלהכות, אם לא בנו הקטן או תלמידו שהוא מוכיחו. אם תוכיח את חברך, אל תוכיחנו ויתבייש (ערכין טז ע"ב), אבל תוכיחנו בסתר. ואפלו מאה פעמים. אל תלבין פני חברך ברבים, כי המלבין פני חברו - דם יחשב לו, דם שפך, תדע דאזיל סומקא ואתי חורא, ואין לו חלק לעולם הבא. ונוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (נרכות מג ע"ב). אך אם הוכח הוכחת אדם בסתר כמה פעמים ולא קבל, מתר לביישו ולהלבין פניו ולשנאתו ולרדפו עד שיקבל. וכל מי שיש בידו להוכיח ואינו מוכיח אדם עובר, העברה בראשו. ואם הוכיח, אין נפשו העיל.

אל תתיחד עם שום אשה, אפלו בתך או אחותך, ואפלו

ספר היראה

פנויה, חויץ מאשתך, ואפלו היא נדה, ואמך. ואיזהו יחוד? סגור במפתח או במנעול, זהו יחוד האמור בתורה (דברים יג, ז): "כי יסיתך אחיך בן אמך" וגומר, ואפלו עם שתי נשים. וטוב לזהר אפלו בפתח פתוח לרשות הרבים משכנת עם אישה אחת.

אל תשמיע לאזנך במתכונן קול אישה משוררת, כי קול באישה - ערוה. שערה וכל האמור בשיר השירים - ערוה, קול, שער, שנים, צואר - כל האמור בפרישה לשבת. ואסור לו להסתכל אפלו באצבע קטנה של אישה לזון עיניו מן הערוה. וכל המרצה מעות לאישה מידו לידה כדי להסתכל בה, אפלו קבל תורה כמשה רבנו מידו של הקדוש ברוך הוא - לא ינקה מדינה של גיהנם.

הרגל תמיד שפתיך דברי יראת שמים, כגון "הוי עו כנמר" (אבות), "סוף דבר הכל נשמע" (קהלת יב, יג), "ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה" וגומר (דברים י, יב), "מאד מאד הוי שפל רוח" (אבות) וכיוצא באלה, הרגל על לשונך ואז לא תכשל.

ספר היראה

אל תהדק ראשך על הספר. ואל תהרג בנה על השלחן, כי הוא נקרא מזבח. ואל תדבר בשעת ברפת המזון. גדל בניך לתלמוד תורה ולמעשים טובים, גם לעת זקנה לא יסורו. ולמד לבנותיך הלכות נדה ונלה, אסור והתר דברים הנוהגים בהם, פן יאכילוהו דבר אסור או לבני ביתן. הוי זהיר בברפת הלבנה בכל חדש בומנה, משואותו לאורה ועד רבו של חדש, כי אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש - ד"ם (סנהדרין מב ע"א).

הוי זהיר בכבוד אשתך, גדברי רבותינו (יבמות סב ע"ב): "האזהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו", כי ד"ף שהיא מגדלת בניך ומצלת עצמך מן החטא. והוי זהיר באונאתה, כי דמענתה מצויה, לפיכך אונאתה מצויה וקרובה, כי שערי דמעה לא ננעלו (בבא קמא נט ע"א).

הסתר סודך, וכל שכן סוד אחרים. "משכנת חיקך שמר פתחי פיך" (מיכה ז, ה).

התנאה במצוות כפי כחך, והדור מצוה עד שליש במצוה,

ספר היראה

כגון מצא אתרוג בשתים עשרה פרוטות ומצא אחר הדור ממונו, יוסיף עד שמונה עשרה פרוטות לקח את ההדור. מצוה שאין לה דורש - תדרשנה. ואל תהי קלה פעיניך לא מצוה ולא עברה. ואל תכרח מעשות מצוה לא בשביל יראת הפסד ולא מפני פחד ענש הגוף, כי כראית היא המצוה לשמרך מכל חזק. ואם חס וחלילה יארע לך חזק, נאמן הוא בעל מלאכתך שימלא חסרונך שחסרת בעבורו.

בצאתך לדרך צא כבי טוב, והזהר בתפלת הדרך. וזוהי: "יהי רצון מלפניך, יי אלהינו ואלהי אבותינו, שתוליכנו לשלום ותציעידנו לשלום ותסמכנו לשלום ותצילנו מבח פל אויב ואורכ בדרך, ותגהנו אל מחוז הפצנו בשלום ותחזירנו לבתינו לשלום, כי אתה שומע תפלה. ברוך אתה יי, שומע תפלה". וצריך לאמרה אפלו אם אינו רוצה ללכת אלא פרסה, ובתוך מחלף פרסה. וכן אם שכח לאמרה ונזכר לאחר שהלך פרסה - אומר בלא חתימת פרסה.

פגעת גזיים - אל תשנה דבורך פאלו אינך יהודי. גם אם יאמרו לך "גוי אתה", אומר "יהודי אני". ולא תעבר על

ספר היראה

המוכסנין ותתפש ותשים יראתך ונפשך על קרן הצבי. אל תעמד במקום סכנה ותסמוך על הנס, אף תירא תמיד פן יגרם החטא, וזכר ליצקב אבינו (בראשית לב, ח): "ויירא - ויצר לו". אל תקניט גוי קטן, כי הגזיים נוטרי איבה הם.

אל תהי צדיק הרבה: ראית אשה טובעת בנהר - אל תאמר אנוס ולא אראנה וכיוצא בזה, שמעת איש אומר להבות את חברו - אל תאמר לא אנלה לו ואהיה רכילו; "לא תעמד על דם רעך" (ויקרא יב, טז), ואמר לו כפי יכלתך שלא בלשון רכילות, ואז את נפשך הצלת.

אל תשבח אשה כפייה בפני חברך פן על ידך יחמדנה, וכתוב (שמות כ, יג) "לא תחמד" - קרי בה "לא תחמיד", וכן קרי בה "לא תחמד" - אל תקשט עצמך ותלך בין הנשים כדי שיתאוו לך. ואל תרבה שיחה עמהן אפלו עם אשתך. וזה רבוי שיחה: פאותו ששאל לברוריה (עירונין נג ע"ב) באיזו דרך נלך ללד? אמרה לו: גלילי שוטה, תהי לך לומר באיזו ללד. ולא יעין בכגרי צבע שלחן, ואפלו שטוחים על הכתל. כללו של דבר: כל מה שיוכל להתרחק מהן וממשאן וממתנן ומדבורן

ספר היראה

- ויתרחק, כי תמיד יצר הרע בוער פאש לתחטיא את האדם, ולכן צריך האדם להיות כל שעה יוצץ תחבולות לעשות מלחמה עמו.

אל תשבח אדם בפני שונאו שמתקנא בו, ומתוך שכחו פא לידי גנותו. ואל תגנהו בפני אהבו. אל תגנה מקח חברו בפניו ואל תשבחהו, אלא שתק, כי למה תשב ותתניף.

אל תפנס לביתך פתאום, וכל שפן לבית חברך.

אל תיעץ אדם לפי דרךך, אלא תן עצה טובה והזגנת לכל מי שיועץ אתך לכבוד הבורא. גללו של דבר: כל דבר המסור ללפך שאין אדם מבחין למה אתה מתבונן, לטובה או לרעה, נאמר בו (ויקרא יט, יד) "וגראת מאליהך", המכיר מחשבךך.

אל תקרא שום אדם בכניו, אפלו שלא בפניו, ואפלו לומר לאדם בדי שיזכר להכירו, אך דחק עצמך בענין אחר פלוני בן פלוני עד שיכירהו. אל תקרא לשום אדם

ספר היראה

בשום דבר נוול, ואפלו לקמן אסור לקרותו מאוס דרך שחוק, כי בלם נקיים וקדושים.

ואל תשבח שום גוי לא בחן ולא ביפי (אלא) [ולא] במעשיו. וכשתראה גוי עושה טובה או נאמנות או אדקה - דאג, כי הסד לאמים חטאת לישראל, ואל תדינם לבן זנות אם לא נפניהם מפני דרכי שלום. ואל תתן דיו לסופרי אמות העולם הפותכים שמות הממאה ופסיליהם, כי אסור לסיע ידי עוברי עברה.

השמר מלצער בעלי חיים, הן בהמה הן עוף, וכל שפן שלא לצער אדם, שהוא עשוי בצלם המקום. אם אתה רוצה לשבר פועלים ומצאת עניים, יהיו עניים בני ביתך, ואך אל תבזה אותם, אך דרך כבוד תצנה להם, ותשלם שכרם משלם, ואל תדחם בלך ושוב, כי הרבה לאוים יש בדבר, ואליו הוא נושא את נפשו.

אל תשב בין העומדים ואל תעמד בין היושבים, ולא תישן בין הערים ואל תהי ער בין הישנים, ולא שמח בין העצבים ולא עצב בין השמחים. גללו של דבר: אל

ספר היראה

ישנה אדם מן המנהג, אף הכל יהיה למוכה ויזראת שמים, שאם רואה לצים - אל יתלוצץ כמותם.

אל תתפאר משום דבר שעשית, ואף אל תעמוד במקום שיש מעלה, פן יגבה לבבך. ואם שמעת ששכחוך בני אדם, דאג והצטער בך.

אל תפרש מן הצבור, כי לא תקבל שכר עמכם. ואם תפרש, שני מלאכים המלוים לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרים: פלוני שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת הצבור. אם מנוף צבור פרנס - אל תתנאה עליהם, ואל תטיל עליהם אימה שלא לשם שמים, וסבל טרחם, כי גדול פרנס הדור.

ואם אתה סופר, אל תחפר אות או תכה או תיתר לחתם שמך בראש. אם אתה שכיר ללמד תורה, הזהר בשעת מלאכתך מלעשות מלאכה אחרת, אף לא שום דבר, כי ברגע יטעו תלמידך ולא תשמע, ומלאכתך מלאכת רמיה, ורמיה ב"ארור". ואף לא לענות ולדבר לשום אדם, ולמד מאבא חלקיה זכרוננו לברכה (תענית כג ע"א).

ספר היראה

אל תשכן באהלך ספר המש, נביאים וכתובים שאינו מנה אם ידעת להגיהו. ואל תניח ביתך בלא מעקה למדרגות, ואל תגדל בלב רע או שום מזיק. כללו של דברי הסר מביתך כל הזק וכל מכשול.

שאלת כלי מתברך או כל דבר לעשות בו מלאכה - אל תעשה בו מלאכה אחרת. ואל תשאל שום דבר שלא ברשות, כי השואל שלא מדעת גולן הוא. ואל תשאל לאחרים בלא רשות מי ששאלת ממנו. ואם נתן לך אדם דבר להשתמש בו, אל תמכרונו שלא ברשותו. או אם נתן לך דמים לקח טלית, אל תקח בהם חלוק, כי המשנה מדעת בעל הבית גולן הוא. כלל גדול בתורה (שבת לא ע"א): דעלך סני, לתברך לא תעביר.

וכל עת וכל שעה חשב איך תעשה מצוות ואיך תשמר מעברה, כדי שתשלים כל היום בטובה. סוף דבר הכל נשמע, הסר מלבך כל מחשבות און, אף הרבה תורה ויראת שמים. ובמקום מסנף בבית הכסא יחשב השבונות, וזה הדבר יסיר מלבבו מחשבות טהורות במקום טנפת, ואחרי טהרתו ישוב למחשבתו הראשונה איך

ספר היראה

יִהְיֶה זָחִיר בַּעֲבוּרֵת הַבּוֹרָא, וְזֶה נִקְרָא "עֲרוּם בְּיִרְאָה".

לַעֲת עָרַב לָךְ וּבִדַק עֲצֻמְךָ יָפֵה יָפֵה טָרַם שְׂתַלַּךְ לְבֵית הַתַּפְּלָה, וּלְכַשׁ מִכְנָסֶיךָ וְעֲשֵׂה כָּל הַסֵּדֵר שְׂאִמְרֵנוּ בַּתַּפְּלָת שְׁחָרִית. וְאִם תּוֹכֵל, לֹא תֹאכַל לֹא בִימוֹת הַחֶמֶה וְלֹא בִימוֹת הַגְּשָׁמִים עַד לְאַחַר תַּפְּלַת הָעָרֵב, כְּמוֹ שְׂדֵרְשׁוּ רַבּוּתֵינוּ (ברכות י"ט) "וְאֵתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵןךָ" (מלכים א יד, ט) - לְאַחַר שְׁתַּנְּאִית תִּקְבַּל עַל מַלְכוּת שָׁמַיִם? אִם לֹא תֹאכַל בְּעוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל שְׁעוֹר שְׁלֹשׁ פְּרָסוֹת.

כֹּא מִבֵּית הַתַּפְּלָה וְהִגִּיעַ זְמַן שְׂכִיבָה, יִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע בְּלֵה, שְׁיִישׁ בָּהּ מֵאֲתִים וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה תְבוֹת לְתַרְחִיק כָּל מִזִּיק מִמֵּאֲתִים וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה אֵיבָרִים שָׁבוּ, "וַיְהִי נֶעֱם", וְ"הַשְּׂכִיבֵנוּ" בְּלֹא חֲתִימָה, וּמִקְרָאוֹת - אַחַד הַמְּרַבֵּה וְאַחַד הַמְּמַעִיט. וַיִּפְקֵד רוּחוֹ בְיַד בּוֹרְאוֹ, וַיִּתְגַּדֵּה, וַיִּמְחַל לְכָל הַמַּצְעֵרִים אוֹתוֹ, כְּדֹאֲמַרֵי רַבּוּתֵנוּ (מגילה כח ע"א): "שָׂרִי לֵח לְכָל מֵאֵן דְּמַצְעֵרְךָ".

וַיִּתֵּן מִטָּתוֹ בֵּין צַפּוֹן לְדָרוֹם, וַיַּחֲלִץ שֵׁל שְׂמַאל וְאַחַר כֵּן שֵׁל יְמִין, וַיִּשְׁכַּב, וַיְסִיר חִלּוּקוֹ מִמִּטָּתוֹ וְלֹא יִרְאוּהוּ קוֹרוֹת

ספר היראה

בֵּיתוֹ מְגֻלָּה. וְאִם יֵשׁ שָׁם כְּתָבֵי קֹדֶשׁ בְּמִקְוִים אֲשֶׁר הוּא שׁוֹכֵב שָׁם, יִכַּסֶּה. וְחָמֵשׁ צָרִיךְ לְהִנִּיחַ בְּתֵבָה וּמְכַסֶּה. וְאֵל וַיִּשֶׁן פְּרֻקְדוֹ, כֵּן יֵשִׁים יָדוֹ עַל הָעֵרֻת.

וְאִם יֵשׁ לוֹ אִשָּׁה, יִהְיֶה צְנוּעַ, וַיִּזְהַר מִדַּבֵּר עִמָּה נְבִלָה, כִּי אִף שִׂיחָה בְּטֵלָה שָׁבִין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ - עַל הַפֶּל כֹּא בְּמִשְׁפָּט. וּבִשְׂעֵת בְּעִילָה אֵל יִהְרַחַר בְּאִשָּׁה אַחֶרֶת, כִּי כְּמַעַט עוֹשֶׂה בְּנֵי מְזוּרִים. וְאֵל יִכַּף אִשְׁתּוֹ לְדַבֵּר מִצְוָה, אֲלֵא וּפִיִּסְנָה. וְאֵל יִשְׁמַשׁ עִמָּה סְמוּךְ לוֹסְתָה עוֹנָה אַחַת, וְלֹא בַיּוֹם. וַיִּזְהַר מְאֹד מְאֹד שְׁלֹא יוֹצִיא שׁוֹם נְבוּל וְדַבֵּר עֲרוּה מִפִּיו אִף דֶּרֶךְ שְׁחֹק. וַיִּתְכַּוֵּן בְּשַׂעֲת מַעֲשֵׂה לְשֵׁם מִצְוָה, וְשִׂיחָיו לוֹ כְּנִים שְׁיִלְכוּ בְּדַרְכֵי הַשָּׁם, וְלֹא יִתְכַוֵּן לְהַנְּאִתוֹ, וַיִּזְהַר כְּפִי יִקְלָתוֹ שְׁלֹא יוֹצִיא זֶרַע לְבִטְלָה. וּקְדָם שְׁיִשְׁכַּב וְלִמַּד, לְקַיֵּם מִצְוֹת וְהִגִּית, וַיִּשְׁכַּב וַיִּישֶׁן וַיְנַחֵם.

הִנֵּה כָּל הַסֵּדֵר הַזֶּה יִנְהַג כָּל יְמֵי הַבַּלּוֹ, וְעוֹד יוֹסִיף כְּהִנֵּה וְכִהֵנָּה לְעֲשׂוֹת טוֹבָה וַיִּרְאֵת שָׁמַיִם.

וַיִּשְׁלִים פְּרִשְׁיוֹתָיו עִם הַצְּבוֹר בְּכָל שְׁבוּעַ, שְׁנַיִם מִקְרָא וְאַחַד תְּרַגּוּם. וְאִם אֵין לוֹ תְּרַגּוּם, יִקְרָא שְׁנַיִם מִקְרָא

ספר היראה

ואחד לע"ז, וטוב יותר מלומר שלש פעמים המקרא, כי התרגום היה להבין המקרא למי שאינו בקי, כל שכן לע"ז פרוש שהיא לשון הלעזות. והמקרא יקרא בנגינותיו, כי מקורא בלא זמרה - התורה חוגרת שק.

ובערב שבת יטרח לסעודת שבת. ואפלו יש לו כמה עבדים, יטרח הוא בעצמו לכבוד שבת הנקראת פלה ומלכה, ושקולה כנגד כל המצוות. וישתדל בתקוני שבת, כי היא דרבה מלח שבוטא (שבת קיט ע"א). ולפי כחו יקנה מעדנים לענג שבת. ולא יאכל בערב שבת מן המנחה ולמעלה, פן יפסיד סעודת שבת. וסמוך לערב יערך שלחן, כסא ומנורה, ויבין הכל, בוסות וקערות. ויהיה זהיר לזון לקדוש היום. ויטל צפרניו בכל ערב שבת. וישחזו סבינו, כמו שדקדקו רבותינו (ספרי): "והיה ביום השישי והבינו" (שמות טו, ה) - זה השחזות סבין, ועוד דרשו: "וידעת כי שלום אהלך" (איוב ה, כד) - זה השחזות סבין, כי אם קחה הברזל ולא יוכל להתקף, אין זה שלום בית. ורחץ פניו, וידיו ורגליו בחמין לערב אחר שעשה כל צרכיו. וכל מה שעשה, יחשב לעשות לכבוד שבת. ויוסיף מהל על הקדש. ועם השכה ימשמש בנגדיו, וידליק בעוד השמש בראש האילנות.

ספר היראה

קדש היום - יתפלל של שבת, ויגיד ויתענג, ויסיר מלבו כל אגחה וכל מחשבה, כאלו כל מלאכתו עשויה. ויכבד את השבת בכסות נקיה ושלחן ערוך כפי מה שיוכל, ויאכל שלש סעודות.

אל ידבר שום דבר בתפציו הצריכים לו, אף בתפציו שמים. השבונות שעברו - מתר. ואל ירבה שיחה אם לא בדברי תורה ויראת שמים, כי אף שאלת שלום התיירו בקשי. ואל יפסיע פסיעה גסה אם לא ללכת לדבר מצוה, ולא שום טרח אל יעשה, ואל ידבר מאזהביו שמתו ומכל עגמות נפש. כללו של דבר: נקרא יום ענג ומנוחה. ויוסיף מן החל על הקדש, ואל יוציא דמעה מעיניו. וישמרהו כהלכותיו על פי רבותינו עליהם השלום.

במוצאי שבת יבדיל בתפלה ועל הכוס. לא הבדיל בתפלה ובא לעשות צרכיו קדם שהבדיל - יברך "ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש להל", ויעשה צרכיו. ויסדר שלחנו במוצאי שבת, אף על פי שאינו צריך אלא לבוזה, וילזה המלכה בשירות ותשבחות. ובערב יום טוב ינהג בעצמו כמו שאמרנו בערב שבת.

ספר היראה

כָּלֵלוּ שֶׁל דְּבַר: לְכַל זְמַן. בַּעַת שְׂמִיחָה - שְׂמִיחָה. בַּפּוֹרִים וְרָבָה בְּשִׂמְחָה וּבְמִשְׁתָּה, אֲךָ שִׂיחָא לְבוּ לְשָׁמַיִם, שְׁלֵא יֵצֵא מִפִּי דְּבַר עֲרוּה וְנִבּוּל פִּה. בַּעַת עֲצָב - עֲצָב. מִשְׁנַכְנֵם אֲב מִמַּעֲטִים בְּשִׂמְחָה, מִשְׁנַכְנֵם אֲלוּל עַד מוֹצָאֵי יוֹם הַפּוֹרִים יְהֵא חֲרַד וְרָא מְאִימַת הַדִּין.

תמיד בכל הדיש, יום אחד או יותר ישב בתענית או לכל הפחות יאכל לחם ומים, ואותו יום יהיה בבכי ובמספר. כפי - זה הבוכה בדמעות, ומספר - באדם הסופר על מתו, מספר מעשיו ואומר: אוי לי שעשיתי חטא פלוני, אוי לי, במה תיבתי נפשי למלכו של עולם. זוהי התשובה המעלה שנאמרה על ידי יואל הנביא (יואל ב, יב-ג): " וְקָרְעוּ לְבַבְכֶם וְאֵל בְּגֵדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֵל יְיָ - וּבְצֹמֹם וּבְבָכִי וּבְמִסְפָּד". ויתנה על עונות נעוריו שעשה, ואל ישוב לעשות עוד. ובכל יום יתודה על עונותיו הגלויים לו בהיותם, ויהיה מודה ועוזב ולא טובל ושרץ בידו.

ויתפלל בכל יום כפי צחות לשונו על כל חולי בני ישראל שיתרפאו, ועל הבריאים שלא יחלו ושינצלו מכל נזק, ושיציל הקדוש ברוך הוא את בני ישראל

ספר היראה

מכל גזיים ומרוחות רעות ומדקדוקי עניות ומכל מיני פּרַעַנְוִיּוֹת המתרגשות ובאות לעולם, ושיתיר כל אסירי עמו, ושיתיר את כל חבלי היולדות, ושישיב ליראתו כל האנוסים ביד גזיים, ועל חשוכי פנים שיתן להם זרע טוב וכשר, ועל אותם שיש להם פנים שיחיו ביראת השם, ועל כלם שישמר הקדוש ברוך הוא שארית תורתו, וינקם את נקמתם במחרה בימינו, ועל עם הקדש שישוּבוּ בתשובה שלמה ויקבלם ויחזירם בתשובה שלמה לפניו.

ויקרא בכל יום בפרשת "ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמד" (דברים י, יב) שבלה יראת שמים, למען זכר תמיד הבורא ולא יחטא.

אגרת התשובה

הגה"ק בעל התניא זצ"ל

אגרת התשובה

פרק א

תִּנָּיָא בְּסוּף יוֹמָא¹: שְׁלוּשָׁה חֲלוּקֵי כְּפָרָה הֵם², וּתְשׁוּבָה³
עִם כָּל אַחֲדָה⁴. עֵבֶר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וְשֵׁב⁵, אֵינּוּ זֶה מִשָּׁם עַד
שְׁמוֹחֲלִין לֵיהּ⁶. עֵבֶר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וְשֵׁב⁷, תְּשׁוּבָה
תּוֹלָה⁸ יְיוּם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר⁹.

פְּרוּשׁ, דָּאֵף עַל גַּב דְּלַעֲנִין קִיּוּם¹⁰ – מִצְוֹת עֲשֵׂה גְדוּלָה¹¹,
שְׁדוּחָה אֵת לֹא תַעֲשֶׂה¹², הֵינּוּ מִשׁוּם שְׁעַל יְדֵי קִיּוּם מִצְוֹת
עֲשֵׂה¹³ מְמַשֵּׁךְ אֹרֶךְ וְשִׁפְעַת בְּעוֹלָמוֹת עֲלִיּוֹנִים מִהֶאֱרַת
אֹרֶךְ אֵין סוּף בְּרוּךְ הוּא (כְּמוֹ שְׁכֶתוּב בְּזַהֲרָה¹⁴ דְּרַמ"ח
פְּקוּדֵין אֵינּוּן רַמ"ח אֲבָרֵין דְּמַלְכָּא), וְגַם¹⁵ עַל נִפְשׁוֹ
הֶאֱלִיקִית, כְּמוֹ שְׁאוּמְרִים¹⁶ "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתֵינוּ"¹⁷.

ביאורים

פרק א 1. פו: 2. שלשה דרכי הכפרה החלוקות זו מזו. כלומר, שלשה סוגי עבירות שחלוקים זה מזה בכפרתם 3. מצטרפת 4. מהדרכים, שכולן זקוקות אל התשובה כדי להתכפר 5. בתשובה 6. מן השמים. כלומר, עבירתו נמחלת לו מיד 7. בתשובה 8. מעכבת את הפורענות מלבוא עליו 9. על עבירתו 10. מצות עשה 11. ממצות לא-תעשה, מדמצינו שמצות עשה דוחה וכו' 12. וא"כ מדוע כפרת ביטול מצות עשה קלה מכפרת העובר על ל"ת 13. שמקיים האדם, הרי בזה ממשיך 14. תיקו"ז עד. 15. ממשיך אור ושפע 16. כשהאדם בא לקיים מצוה אזי מברך 17. משא"כ כשנמנע מעשיית ל"ת אינו ממשיך אור,

אגרת התשובה

אֶכֶל לְעֵנֵן תְּשׁוּבָה, אִף שְׂמוּחֲלִין לוֹ הֶעֱנַשׁ עַל שְׂמֵרד
בְּמַלְכוּתוֹ וַיִּתְבַּרֵךְ וְלֹא עָשָׂה מֵאִמֵּר הַמֶּלֶךְ¹⁸, מִכָּל מְקוֹם
הָאֹר נֶעֱדָר וְכוּ¹⁹. וּכְמֵאִמֵּר רַז״ל²⁰ עַל פְּסוּק²¹ "מַעֲנֹת
לֹא יוֹכֵל לְתַקֵּן"²², "וְהָ שִׁבְטֵל קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל עֲרַבִית
אוּ" וְכוּ. דִּאִף שֶׁנֶּחְדָּר מֵעֲתָה לְקִרְוֹת קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל
עֲרַבִית וְשַׁחֲרִית לְעוֹלָם, אֵין תְּשׁוּבָתוֹ מוֹעֵלֶת לְתַקֵּן מַה
שִׁבְטֵל פִּעַם אַחֵר.

וְהַעוֹבֵר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, עַל יְדֵי שְׂנֵדֶבֶק הָרַע
בְּנַפְשׁוֹ²⁴, עוֹשֶׂה פְּנֵם לְמַעַלָּה בְּשִׂרְשָׁה וּמְקוֹר הַצָּבָה
(בְּלִבוֹשִׁים דְּעִשָׂר סְפִירוֹת דְּעִשְׂיָה, כְּמוֹ שֶׁתּוֹבֵב בְּתַקְוֵי
זֵהר²⁵: "לְבוֹשֵׁין תְּקִינַת לִוְן דְּמִינֵיהּוּ פְּרַחִין נִשְׁמַתִּין לְבְנֵי
נְשִׂא" וְכוּ), לְכַךְ²⁶ אֵין כְּפָרָה²⁷ לְנַפְשׁוֹ וְלֹא לְמַעַלָּה עַד
יּוֹם הַכְּפּוּרִים, כְּמוֹ שֶׁתּוֹבֵב: "וְכַפֵּר עַל הַקֹּדֶשׁ מִמִּמָּאת

ביאורים

שהרי לא עשה שום עשייה 18. בכך שביטל מלקיים את מ"ע שצוהו לעשות
19. האור שנמשך ע"י קיום מ"ע הוא נעדר 20. חגיגה ט. 21. קהלת א, טו
22. מה שהחסיר האדם בחייו יקשה עליו לתקן 23. כוונת הפסוק לזה שביטל
וכו' 24. בנוסף על מרידתו בה' בעשותו דבר אשר צוה לא לעשותו, יש כאן
דבר של רע, והרע נדבק בנפשו 25. זי. 26. ומכיון שענין הכפרה במצוות ל"ת
הוא לתקן ולהסיר את הפגם מנפשו ומשרשה למעלה לכך וכו' 27. אין לזה
כפרה גמורה בתשובה לחוד לא לנפשו וכו'

אגרת התשובה

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִפְשָׁעֵיהֶם" וְכוּ²⁸ "לִפְנֵי ה' תִּמְחָרוּ"²⁹,
"לִפְנֵי ה'" דִּי יִקָּא. וְלִכְן³⁰ אֵין לְלַמּוֹד מִכָּאן שׁוֹם קָלָא חַס
וְשְׁלוֹם בְּמִצְוֹת עִשָׂה, וּבִפְרָט בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. וְאִדְרָבָה,
אָמְרוּ רַז״ל³¹: "וַיִּתֵּר הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל עֲבוּדָה זָרָה"
וְכוּ³², אִף שֶׁהֵן בְּרַתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין³³, "וְלֹא וַיִּתֵּר עַל
כְּטוֹל תַּלְמוּד תּוֹרָה".]

עֵבֶר עַל בְּרַתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין³⁴, תְּשׁוּבָה יוֹם הַכְּפּוּרִים
תּוֹלִין³⁵ וַיִּסְוֵרִין מִמְרַקֵּין (פְּרוּשׁ, גוֹמְרִין הַכְּפָרָה³⁶.
וְהוּא³⁷ מִלְשׁוֹן מְרִיקָה וְשִׂטְפָּה לְצַחְצָח הַנֶּפֶשׁ. כִּי כְּפָרָה
הִיא לְשׁוֹן קְנוּחָה³⁸, שִׁמְקֻנָּה לְכַלּוֹךְ הַחֲטָא³⁹), שְׂנַאֲמֵר⁴⁰:
"וּפְקַדְתִּי בְּשִׁבְטֵ פְשָׁעִים⁴¹ וּבְנִגְעִים עוֹנֵם"⁴². עַד כָּאן
לְשׁוֹן הַכְּרִייתָא:

ביאורים

28. ויקרא טז, טז. גבי קרבנות יוה"כ 29. שם, ל 30. ממה שמוחלין לו מיד
לאחר שעשה תשובה 31. ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז 32. ועל גילוי עריות
ועל שפיכות דמים 33. אותן ג' עבירות הן מחייבי כריתות ומיתות ב"ד שהם
המדרגה השלישית בחילוקי הכפרה 34. ועשה תשובה 35. מעכבים את
מלוא הפורענות מלבוא עליו 36. מנקים את החטא ומתכפר לגמרי 37. לשון
'ממרוקן' הוא 38. והעברה 39. כי התשובה אמנם מכפרת אבל נשאר עדיין
רושם וצריך יסורים למרק שיהיה זך ונקי ולא יהיה שום רושם 40. תהלים פט,
גל 41. ואעניש אותם בשבט מוסר על פשעם 42. ובחליים רעים על עונם. הרי
שיש עבירות שצריכות יסורים כדי להתכפר

אגרת התשובה

והנה מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד⁴³ (כדאיתא בגמרא פירק ג' דסנהדרין⁴⁴ ובחשן משפט סוף סימן ל"ד⁴⁵ לענין עדות⁴⁶), דהינו שיגמור בלבו בלב שלם לבל ישוב עוד לכסלה למרד במלכותו ותברך ולא יעבר עוד מצות המלך חס ושלום, הן במצוות עשה הן במצוות לא תעשה. וזהו עקר פרוש לשון תשובה, לשוב אל ה' בכל לבו ובכל נפשו⁴⁷, לעבדו ולשמור כל מצוותיו, כמו שכתוב⁴⁸: "עזב רשע דרכו ואיש און מהשבתיו וישב אל ה'" וכו'⁴⁹. ובפירשת נצבים בתיב⁵⁰: "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקלו" וכו' "בכל לבבך" וכו', "שובה ישראל עד ה' אלקיך" וכו'⁵¹, "השיבנו ה' אליך" וכו'⁵².⁵³ ולא פדעת ההמון, שהתשובה היא התענית.

ביאורים

43. ולא התענית, כדעת המון העם הסבורים שהתשובה היא התענית 44. כה: 45. סעיף כ"ט-ל"ה 46. - דהנה הדין שרשע פסול לעדות, וע"י תשובה נעשה כשר, ומבואר בגמרא ובחו"מ דהיינו כאשר עושה פעולה שמראה שמאן ואילך לא יחזור עוד לחטוא, ולמשל 'משחקי בקוביא' שפסולים לעדות, חוזרים לכשרותם אחר שישבו בתשובה ומשישברו פסיפסיהם' (שברי עצים שבהם משחקים) 47. והדבר מתבטא בקבלת עול מצות 48. ישעיה נה, ז 49. רבינו מביא ראיות נוספות שענין התשובה אינו התענית אלא לשוב אל על לקבל עול מלכותו 50. דברים ל, ב 51. הושע יד, ב 52. איכה ה, כא 53. גם מפסוקים אלו נמצא שענין התשובה הוא לשוב אל ה', ולא ענינים אחרים כתעניות וכו'

אגרת התשובה

ואפלו מי שעבר על פרתות ומיתות בית דין, שגמר בפירתו היא על ידי יסורים⁵⁴, הינו שהקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורים (וכמו שכתוב "ויפקדתי בשבט" וכו', "ויפקדתי" דייקא⁵⁵). והינו⁵⁶ כשתישובתו⁵⁷ רצויה לפניו ותברך⁵⁸ בשובו אל ה' בכל לבו ונפשו⁵⁹ מאהבה, אזי באתערוותא דלתתא⁶⁰ וכמים הפנים וכו'⁶¹ - אתערוותא דלעילא⁶², לעזרר האהבה וחסד ה'⁶³, למרק⁶⁴ עווננו ביסורים בעולם הזה, וכמו שכתוב⁶⁵: "כי את אשר יאהב ה' יזכית" וכו'. ולכן⁶⁶ לא הזכירו הרמב"ם והסמ"ג שום תענית כלל במצות התשובה, אף בפרתות ומיתות בית דין, רק הודוי ובקשת מחילה⁶⁷, כמו שכתוב בתורה⁶⁸: "והתודו את חטאתם" וכו'. ומה שכתוב ביואל⁶⁹: "שבו

ביאורים

54. למרק עונו בעולם הזה 55. שה' הוא זה שייסר את האדם ולא האדם א"ע 56. אימתי יזכה האדם מאת ה' ליסורים של אהבה 57. תהיה 58. והוא בשובו 59. מתוך אהבת ה' 60. בהתעוררות שלמטה. כלומר, כאשר האדם מתעורר כאן בעולם הזה לשוב אל ה' בכל לבו מאהבה 61. עפ"י הכתוב משלי כו, יט 62. אזי מתעורר מלמעלה 63. התעוררות של אהבת ה' אל האדם, כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו מלמעלה 64. ויזכה למירוק 65. משלי ג, יב 66. ומכיון שמצות התשובה מה"ת היא עזיבת החטא בלבד 67. דוהו אחד מפרטי הענינים בתשובה, דכיון שהתכלית של התשובה הוא שתביא כפרה, הנה לזה צריך בקשת מחילה 68. במדבר ה, ז 69. ב, יב. שנוצר בכתוב שם ענין צום ותענית 70. הוא ענין בפני עצמו דהיינו להתענות בכדי לבטל את הגזרה שנגזרה עליהם 71. בארבה שיבוא, ראה יואל א 72. כמבואר

אגרת התשובה

עדי כָּל לְכַבְּכֶם וּבְצֹם וּבְכָבִי" כו', הִינְנוּ לְכַמֵּל הַגְּזֵרָה שֶׁנִּגְזְרָה⁷⁰ לְמַרְק עֲוֹן הַדּוֹר עַל יְדֵי יְסוּרִים בְּאַרְבָּה⁷¹. וְזֶהוּ הַטַּעַם בְּכָל תַּעֲנִיּוֹת שֶׁמִּתְעַנֵּין עַל כָּל צָרָה שְׁלֵא תְּבוֹא עַל הַצְּבוֹר⁷², וּכְמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּמִגְלַת אֶסְתֵּר⁷³.

וּמֵה שֶׁנִּמְצָא בְּסִפְרֵי הַמוֹסֵר, וּבְרֵאשִׁים סֵפֶר הַרוֹקַח⁷⁴ וּסְפֵר חֲסִידִים⁷⁵, הַרְבֵּה תַּעֲנִיּוֹת וְסוּגוּפִים לְעוֹבֵר עַל כְּרִתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין, וְכֵן לְמוֹצִיא זֶרַע לְכַשְׁלָה, שֶׁחֵיב מִיתָה בְּיַדֵּי שָׁמַיִם כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָה⁷⁶ גְּבִי עַר וְאוֹנֵן, וְדִינוֹ כְּחֵיבֵי כְּרִתוֹת לְעַנּוֹי זֶה⁷⁷, הִינְנוּ כְּדֵי לְנַצֵּל מֵעַנְשׁ יְסוּרִים שֶׁל מַעְלָה חֵם וְשְׁלוֹם⁷⁸. וְגַם⁷⁹ כְּדֵי לְזַרְזוֹ וּלְמַהֵר גְּמַר כְּפָרַת נַפְשׁוֹ. וְגַם אוֹלֵי אֵינוֹ שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבוֹ וְנִכְשׁוּ מֵאַהֲבָה, כִּי אִם מִירְאָה⁸⁰.

ביאורים

במסכת תענית יט. ואינו שייך לענין התשובה 73. ד, ג. 'ובכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים וצום ובכי ומספד שק ואפר יוצע לרבים' 74. הלכות תשובה 75. סימן קסז 76. בראשית לח, ז-י 77. תעניות אלו ודאי אינם לביטול גזירה, שהרי גזירה יתכן גם בעבירות אחרות, אלא היינו וכו' 78. כלומר, תעניות וסיוגופים אלו הם כדי שעי"ז ינצל מהיסורים הראויים לבא עליו ע"י שחטא בכריתות ומיתות ב"ד, שהיסורים שמביא על עצמו הם במקום היסורים של מעלה ועי"ז ינצל מהם 79. רבינו מוסיף לבאר טעמים נוספים: וגם וכו' 80. דיסורים של אהבה שה' מביא הוא כאשר כששב מאהבה, כנ"ל, אבל כששב מיארה צריך הוא לתעניות וסיוגופים

אגרת התשובה

פרק ב

אָף¹ כָּל זֶה לְעַנּוֹת בְּפָרָה וּמַחִילַת הָעוֹוֹן, שֶׁנִּמְחַל לוֹ לְגַמְרֵי מֵה שֶׁעָבַר עַל מִצְוֹת הַמִּלְךָ כְּשֶׁעֲשָׂה תְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה, וְאֵין מְזַכְרִין לוֹ דְּבָר וְחֲצִי דְּבָר בְּיוֹם הַדִּין לְעַנְשׁוֹ עַל זֶה חֵם וְשְׁלוֹם בְּעוֹלָם הַבָּא, וְנִפְטָר לְגַמְרֵי מִן הַדִּין בְּעוֹלָם הַבָּא². אֲמַנָּם שִׁיחִיָּה³ לְרִצּוֹן לִפְנֵי ה' וּמְרֻצָּה וְחֵיבֵיב לִפְנֵי וַתִּבְרָךְ כְּקִדְּם הַחֲטָא לְחַיּוֹת נַחַת רוּחַ לְקוֹנֵנוּ מֵעַבֻּדְתּוֹ, הִיָּה צְרִיךְ לְהִבְיֵא קֶרֶבֶן עוֹלָה אֲפֵלוֹ עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה קִלְיָה שְׂאֵין בָּהּ כְּרַת וּמִיתַת בֵּית דִּין, כְּמוֹ שֶׁדִּרְשׁוֹ רַז"ל בַּתּוֹרַת כְּדָנִים עַל פְּסוּקֵי⁴ "וְנִרְצָה לוֹ", וּכְדֵרֵאִתָּא בְּנִמְרָא פֶּרַק קַמָּא דְּזֻכְחִים⁵ דְּעוֹלָה מְכַפֶּרַת עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה. וְהִיא דוֹרוֹן לְאַחַר שֶׁעֲשָׂה תְּשׁוּבָה וְנִמְחַל לוֹ הָעַנְשׁ, וּכְאֲדָם שֶׁפָּרַח בְּמִלְךָ וּפִיֶּסוֹ עַל יְדֵי פְּרַקְלִיטִין וּמְחַל לוֹ, אָף עַל פִּי בֵן שׁוֹלֵחַ דוֹרוֹן וּמִנְחָה לִפְנֵי שִׁיתְרַצָּה לוֹ לְרֵאוֹת פְּנֵי הַמִּלְךָ (וּלְשׁוֹן "מְכַפֶּרַת", וְכֵן מֵה שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָה "וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו", אֵיין זֶה כְּפָרַת נַפְשׁוֹ⁶, אֶלֶּא לְכַפֵּר

ביאורים

פרק ב 1. מה שנתבאר בפרק הקודם שהתענית אינה עצם התשובה ואינה שייכת לענין הכפרה 2. מ"מ ישנם עניינים בתענית שהם שייכים לתשובה, ויבואר בהמשך הדברים 3. בכדי שיהיה לרצון 4. ויקרא א, ד, הנאמר גבי קרבן עולה 5. ז: 6. לקנח ממנה לכלוך החטא (כנתבאר לעיל פ"א בפירושו לשון כפרה), כי החטא נמחל ונתכפר ע"י התשובה 7. אלא הכוונה בזה לתוצאה וההשפעה של העבירה - שאינו מרוצה לפני ה', וע"ז באה העולה בכדי

לפני ה' להיות נחת רוח לקונו⁸, כדאיתא שם בגמרא, וּכְמוֹ שְׁכֵתוֹב⁹: "תמים יהיה לרצון".

ועכשו שאין לנו קרפן להפיק רצון מה', התענית הוא במקום קרפן, כמו שכתוב בגמרא¹⁰, שיהא מעוט חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתי לפניך וכו'¹¹. ולכן מצינו בכמה תנאים ואמוראים שעל דבר קל היו מתענים תעניות הרבה מאד¹², כמו רבי אלעזר בן עזריה שהיה מתיר שתהא פרה יוצאה ברצועה שבין קרניה בשבת, וחכמים אסורים, ופעם אחת יצאה בן פרתו של שכנתו ולא מחה בה¹³, והשחרו שניו מפני הצומות על שלא קים דברי חבריו¹⁴. וכן רבי יהושע שאמר¹⁵: "בושני

ביאורים

8. שהעולה היא דורון שיהיה לרצון לפני ה' 9. ויקרא כב, כא 10. ברכות יז. רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא, בתר דמצלי אמר הכי, ריבון העולמים גלוי לפניך בזמן שביית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהי רצון מלפניך שיהא מיעוט וכו' 11. נמצא לפ"ו שהמבואר בפ"א שהתענית אינה שייכת לתשובה - זהו לענין הכפרה, אבל בכדי שיהיה מרוצה וחביב לפני ה' כקודם החטא הר"ז ע"י תענית 12. כיון שהיה דבר קל הרי א"א לומר שהתעניות היו לכפרה, שהרי כפרה ע"י יסורים נאמרה דוקא בעבירות שענשם כרת או מיתות ב"ד, אלא ודאי תעניות אלו היו כדי להיות מרוצה וחביב לפניו יתברך 13. שבת נד: ירושלמי שם פ"ה ה"ד 14. ירושלמי שם 15. חגיגה כב:

מדברייכם בית שמאי", והשחרו שניו מפני הצומות. ורב הוּנָא פעם אחת נתהפכה לו רצועה של תפלין, והתענה ארבעים צומות¹⁶, וכהנה רבות.

ועל יסוד זה למד האר"י¹⁷ לתלמידיו על פי חכמת האמת מספר הצומות לכמה עונות וחטאים, אף שאין בהן פרת ולא מיתה בידי שמים, כמו על הפעם קנ"א תעניות וכו'. ואפלו על אסור דרבנן, כמו סתם יינם¹⁷ ותענה ע"ג תעניות וכו'. וכן על בטול מצות עשה דרבנן, כמו תפלה ותענה ס"א תעניות וכו'. ודרך כלל, סוד התענית היא סגולה נפלאה להתגלות רצון העליון ברוח הוא¹⁸, כמו הקרפן שנאמר בו¹⁹ "ריח ניחוח לה". וכמו שכתוב בישעיה²⁰: "הלזה תקרא צום ויום רצון לה"²¹, מכלל שהצום הנרצה הוא יום רצון.

ביאורים

16. מו"ק כה. 17. השוטה סתם יינם של עכו"ם 18. להיות לרצון לפני ה', והיינו שע"י התעניות מעוררים כביכול את רצונו של הקב"ה 19. ויקרא א, יג 20. נח, ה 21. הנביא מדבר על תעניות שאינם רצויים, וע"ז מתמיה ושואל וכי זהו יום רצון לה? מכלל שתענית בכלל היא יום רצון, כי היא סגולה נפלאה להתגלות רצון העליון

אגרת התשובה

פרק ג

והנה חכמי המוסר האחרונים נחלקו כפי שחטא חטא אחר פעמים רבות, ויש אומרים שצריך להתענות מספר הצומות לאותו חטא פעמים רבות כפי המספר אשר חטא. כגון המוציא זרע לבטלה, שמספר הצומות המפרש בתקוני תשובה מהאריז"ל¹ הן פ"ד תעניות. ואם חטא בזה עשר או עשרים פעמים על דרך משל, צריך להתענות עשר או עשרים פעמים פ"ד, וכן לעולם, דימא דקרפן חטאת, שחייב להביא על כל פעם ופעם. ויש מדרמין ענין זה לקרפן עולה הכאה על מצות עשה, דאפלו עבר על כמה מצוות עשה - מתכפר בעולה אחת, כדאיתא בגמרא פרק קמא דזבחים².

והכרעה המקבלת בזה, להתענות ג' פעמים כפי מספר הצומות דחטא זה, דהינו רנ"ב צומות על הוצאות שכבת זרע לבטלה, וכן בשאר חטאים ועוונות³. והטעם

ביאורים

פרק ג 1. שער היחודים ענף ג פ"ד 2. ו. תעניות אלו הם במקום קרבן, ככתבאר בפרק הקודם, ונחלקו חכמי המוסר לזיהו קרבן לדמותו אם לחטאת או לעולה 3. ההכרעה היא שעד ג' פעמים צריך לנהוג כדעה הראשונה, כפי המספר אשר חטא, ומג' פעמים ואילך א"צ להתענות יותר כפי מספר הפעמים, וכדעה

אגרת התשובה

הוא על פי מה שכתוב בזוהר הקדוש סוף פרשת נח': "כיון דהב בר נש קמי קודשא בריך הוא זמנא תדא, עביד רשימו כו'. זמנא תליתאה, אתפשט ההוא בתמא מסמרא דא לסמרא דא" כו'. לכה צריך מספר הצומות גם כן ג' פעמים וכו'.

אכן כל זה באדם חזק ובריא, שאין רבוי הצומות מזיק לו כלל לבריאות גופו, וכמו בדרות הראשונים. אבל מי שרבוי הצומות מזיק לו, שאפשר שיוכל לבוא לידי חלי או מחוש חס ושלום, כמו בדרותינו אלה - אסור לו להרבות בתעניות אפלו על פרתות ומיתות בית דין, ומכל שכן על מצוות עשה ומצוות לא תעשה שאין בהן כרת; אלא כפי אשר ישער בנפשו שבנדאי לא זיק לו כלל. כי אפלו בדרות הראשונים, בימי תנאים ואמוראים, לא היו מתעניין בכהאי גוונא אלא הכריאים דמצו לצעורי נפשיהו. ודלא מצי לצעורי נפשיה ומתענה - נקרא חוטא בגמרא פרק קמא דתענית⁵,

ביאורים

השניה 4. דף עג: כיון שחטא האדם לפני הקב"ה פעם אחת עושה החטא רושם בשורש נפשו למעלה וכו', אם חטא פעם ג' שפגם גם בנשמתו אז מתפשט אותו הכתם מצד רוחו לצד נשמתו 5. יא.

אגרת התשובה

ואפלו מתענה על עבדות שגידו, כדפרש רש"י שם⁶; וכדאיתא בגמרא פרק קמא דזבחים⁷, שאין לך אדם מישראל שאינו מחייב עשה וכו'. ומכל שכן מי שהוא בעל תורה⁸, שחוטא ונענש בכפלים, כי מחמת חלישות התענית לא יוכל לעסק בה פראוי.

אלא מאי תקנתיה? כדכתיב⁹: "וחטאך בצדקה פרק", וכמו שכתבו הפוסקים¹⁰ לתן בעד כל יום תענית של תשובה ערך ח"י גדולים פוליש וכו'¹¹, והעשיר יוסיף לפי עשרו וכו', כמו שכתב המגן אברהם הלכות תענית¹².

ומכל מקום, כל בעל נפש החפץ קרבת ה', לתקן נפשו להשיבה אל ה' בתשובה מעלה מן המבחר, ויחמיר על עצמו להשלים על כל פנים פעם אחת כל ימי תיו מספר הצומות לכל עוון ועוון מעוונות החמורים

ביאורים

6. ד"ה נקרא קדוש: 'בשביל שמתוך כך מתמרקין עוונותיו שמתענה' 7. ז.
8. ראה תענית יא: 'אמר רבי ירמיה בר אבא אמר ר"ל, אין ת"ח רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים. ועי' שו"ע או"ח תקעא, ב, ומ"א שם סק"ג 9. דניאל ד, כד 10. ראה שו"ע ורמ"א או"ח שלד, כו. ובמג"א סק"ד 11. גדולי פוליש' הוא שם מטבע, וי"ח גדולי פוליש הוא השיעור ליתן בעד יום תענית של תשובה 12. סי' תקס"ח סק"ב

אגרת התשובה

שחייבין עליהם מיתה על כל פנים, ואפלו בידי שמים בלבד, כגון להוצאות זרע לבטלה - פ"ד צומות פעם אחת בימי תיו¹³. ויכול לדחותן לימים הקצרים בחרף, ויתענה פעם תעניות על דרך משל בחרף אחד או פחות, ויגמר מספר הפ"ד צומות בתשע שנים או יותר כפי כחו (וגם יכול לאכל מעט כשליש שעות לפני נין החמה ואף על פי כן נחשב לתענית, אם התנה בן).

ולתשלום¹⁴ רנ"ב צומות כנ"ל¹⁵, ויתענה עוד ארבע פעמים פ"ד עד אחר חצות היום בלבד, ומיחשב גם בן תענית בירושלמי¹⁶, ושני חצאי יום נחשבים לו ליום אחד לענין זה. וכן לשאר עוונות פיוצא בהן¹⁷, אשר כל לב יודע מרת נפשו וחספן בהצדקה.

ביאורים

13. והיינו ע"פ הדעה השניה שצריך להתענות מספר הצומות פעם אחת על כל הפעמים שחטא 14. אמנם ההכרעה המקובלת הרי היא להתענות ג' פעמים מספר הצומות, ולהוצאת ז"ל ג' פעמים פ"ד שהם רנ"ב תעניות, ולזה ממשיך, ולתשלום וכו' 15. לעיל ד"ה וההכרעה 16. תענית פ"ג הי"א 17. היינו עוונות שאין חייבים עליהן מיתה אבל מ"מ הם חמורים כיוצ"ב כגון כעס הנחשב כעובד ע"ז והעלמת עין מן הצדקה, ועל עוונות אלו יעשה ג"כ נ"ל, להתענות במספר פעם אחת בימי חיו וד' פעמים חצאי יום

אגרת התשובה

אכן מספר הצומות העודפים על רנ"ב וכהאי גוונא, שיהיה צריך להתענות לחש לדעת המחמירים להתענות מספר הצומות שעל כל חטא וחטא כפי מספר הפעמים שחטא פנ"ל¹⁸, ופדה פלן בצדקה ערך ח"י גדולים פוליש בעד כל יום¹⁹. וכן שאר כל תעניות שצריך להתענות על עבירות שאין בהן מיתה, ואפלו על בטול מצוות עשה דאורייתא ודרבנן, ותלמוד תורה כנגד כלם, כפי המספר המפרש בתקוני התשובה מהאר"י ז"ל (ורבם נזכרים כמשנת חסידים במסכת התשובה), הבל באשר לכל – ופדה בצדקה פנ"ל²⁰, אי לא מצי לצעורי נפשיה פנ"ל. ואף שיעלה לסף מסים, אין לחש משום "אל יבזבו יותר מחמש"²¹; דלא מקרי בזבוז ככהאי גוונא, מאחר שעושה לפדות נפשו מתעניות וסגופים. ולא נרעא מרפואת הגוף ושאר צרכיו.

ולפי שמספר הצומות המזכרים בתקוני תשובה הנ"ל רבו במאד מאד, לכן נהגו עכשו כל החרדים לדבר ה'

ביאורים

18. לעיל ד"ה והנה 19. מי שהוא בעל נפש ומחמיר ע"ע יש לו ג"כ לחוש לדעת המחמירים להתענות על כל חטא וחטא, ופדה תעניות אלו בצדקה 20. ד"ה אכן כל זה 21. כתובות נ.

אגרת התשובה

להרבות מאד מאד בצדקה, מחמת חלישות הדור, דלא מצו לצעורי נפשם פוליש האי (וכמו שנתבאר במקום אחר על פסוק²² "חסדי ה' בי לא תמנו").

ביאורים

22. איכה ג, כב

אגרת התשובה

פרק ד

ואולם כל הנ"ל הוא לגמר הכפרה ומרוק הנפש לה' אחר התשובה¹, כמו שנתפאר לעיל² מהגמרא פירק קמא דזבחים³, דעולה דורון היא לאחר שרצה הפרקליט וכו'.⁴ אכןם התחלת מצות התשובה ועקרה לשוב עד ה' באמת ובלב שלם, ההכרח לבאר היטב בהרחבת הפאור, בהקדים מה שכתוב בזהר הקדוש⁵ בבאור מלת "תשובה" על דרך הפסוד: "תשוב ה"א", ה"א תתאה - תשובה תתאה, ה"א עילאה - תשובה עילאה".⁶ וגם מה שכתוב בזהר הקדוש בקצת מקומות⁷ שאין תשובה מועלת לפגם בריתו ומוציא זרע לבטלה, והוא דבר תמוה מאד, שאין לה דבר עומד בפני התשובה, ואפלו עבודה זרה וגלוי עריות וכו'. ופרש בראשית חכמה⁸, שפונת הזהר שאין מועלת תשובה תתאה, כי אם תשובה עילאה וכו'.⁹

ביאורים

פרק ד 1. התעניות הן בשביל גמר הכפרה, ואין הכוונה לכפרת הנפש, אלא שיהיה לרצון לפני ה'. 2. פ"ב ד"ה אך כל זה 3. ז: 4. שאחר שריצה הפרקליט ונמחל לו מביא דורון 5. ח"ג קב: 6. בשם הוי" ישנן שתי הוי" ה' עילאה (הראשונה) וה' תתאה (השניה), תשובה תתאה (-תשוב ה' תתאה) היא להשיב ה' תתאה, ותשובה עילאה (-תשוב ה' עילאה) היא להשיב ה' עילאה. והם שתי מדרגות בעבודת התשובה, וכפי שיתבאר 7. ח"א ריט: שם סב. ח"ב רי: 8. שער הקדושה פ"ז 9. תשובה סתם היא תשובה תתאה, וע"ז מבואר

אגרת התשובה

הנה להבין זאת מעט מזעיר, צריך להקדים מה שכתב מהכתוב ומדברי רז"ל¹⁰ ענין הכרת ומיתה בידי שמים, כשעבר עברה שתיבים עליה כרת, הנה מת ממש קדם המשים שנה, ובמיתה בידי שמים - מת ממש קדם ששים שנה, כחנניה בן עזיר הנביא בירמיה¹¹ (ולפעמים גם במיתה בידי שמים נפרעין לאלתר, כמו שמצינו בער ואונן¹²). וחרו נמצאו בכל דור כמה וכמה חיבי כרתות ומיתות והאריכו ימיהם (ושניהם) [וישנותיהם] בניעימים. אך הענין יוכן על פי מה שכתוב¹³ "כי חלק ה' עמו" וכו', חלק משם הו"ה ברונף הוא, כדכתיב¹⁴: "ויפח באפיו נשמת חיים", ומאן דנפח - מתוכו נפח וכו'. ואף שאין לו דמות הגוף וכו' חס ושלום, אף דברה תורה כלשון בני אדם. כי כמו שיש הפרש והבדל גדול באדם התחתון על דרך משל בין החבל שיוצא מפיו בדבורו להבל היוצא על ידי נפיתח, שיוצא בדבורו - מלבש בו כח וחיות מעט מזעיר, והוא גחינת היוצאות מנפש

ביאורים

בוהר שאין תשובה מועלת, אבל תשובה עילאה ודאי מועלת, ולהלן בפרקים הבאים יתבאר הטעם שלפגם הברית צריך לתשובה עילאה 10. ירושלמי ביכורים ב, א. וראה מ"ק כח. 11. כח, טז-יז 12. עיין יבמות לד: 13. דברים לב, ט 14. בראשית ב, ז

אגרת התשובה

החיה שֶׁקָרְבוּ; אֶכֶל בְּיֹצֵא בֶּכֶח הַנּוֹפֵחַ, דְּמִתּוֹכוֹ נִפַח, מְלַבֵּשׁ בּוֹ בַח וְחַיּוֹת פְּנִימִיּוֹת מִבְּחִינַת הַנֶּפֶשׁ הַחַיָּה וְכוּ'. כִּכָּה מִמֶּשׁ עַל דְּרֹךְ מִשָּׁל הַמְּבַדִּיל הַבְּדִלּוֹת לְאִין קִיץ, יֵשׁ הַפְּרֵשׁ עֲצוּם מְאֹד לְמַעַלָּה בֵּינן כָּל צְבָא הַשָּׁמַיִם, וְאֶפְלוּ הַמְּלָאכִים, שֶׁנִּבְרָאוּ מֵאִין לֵישׁ וְחַיִּים וְקִימִים מִבְּחִינַת חִיצוֹנִיּוֹת הַחַיּוֹת וְהַשְּׁפַע שֶׁמִּשְׁפִּיעַ אִין סוּף בְּרוּךְ הוּא לְהַחַיּוֹת הַעוֹלָמוֹת; וּבְחִינָה זוֹ נִקְרָאת בְּשֵׁם "רוּחַ פִּי" עַל דְּרֹךְ מִשָּׁל, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב¹⁵: "וּבְרוּחַ פִּי כָּל צְבָאָם"; וְהִיא בְּחִינַת חַיּוֹת הַמְּלַבֵּשֶׁת פְּאוֹתֵיּוֹת שֶׁבַע שָׂרָה מֵאִמְרוֹת (שֶׁהֵן בְּחִינַת בָּלִים וְהַמְּשׁוֹכוֹת וְכוּ', כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּלִקוּטֵי אֲמָרִים חֵלֶק ב' פֶּרֶק י"א¹⁶) – וּבֵינן נִשְׁמַת הָאָדָם, שֶׁנִּמְשָׁכָה תְּחִלָּה מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת וְהַשְּׁפַע שֶׁמִּשְׁפִּיעַ אִין סוּף בְּרוּךְ הוּא, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "וַיִּפַּח" וְכוּ'. וְאַחַר כֵּן יֵרְדָה כִּסְתֵר הַמְּדַרְגָּה גַם בֵּן עַל יְדֵי בְּחִינַת הַאֹתֵיּוֹת שֶׁבְּמֵאֲמָר "נִעֲשֶׂה אָדָם" וְכוּ'¹⁷, כְּדֵי לְהַתְּלַבֵּשׁ בְּגוֹף עוֹלָם הַזֶּה הַתְּחַתּוֹן. וְלִכֵּן נִקְרָאוּ הַמְּלָאכִים בְּשֵׁם אֱלֹקִים בְּכַתּוּב,

ביאורים

15. תהלים לג, ו 16. בשער היחוד והאמונה מבוואר באריכות ענין האותיות למעלה, שהאותיות אינן הספירות עצמן אלא כלים והמשכות מהספירות ומאן הוא התהוות הנבראים, ונמצא שחיות כל הנבראים היא החיות המלוּבֶשֶׁת באותיות – ענין הדיבור 17. בראשית א, כו

אגרת התשובה

וְכְמוֹ שֶׁכָּתוּב¹⁸: "כִּי ה' אֱלֹקֵיכֶם [הוּא] אֱלֹקֵי הָאֱלֹקִים" כו', "הוֹדוּ לְאֱלֹקֵי הָאֱלֹקִים" כו'¹⁹, "וַיִּבְאֹר גְּנֵי הָאֱלֹקִים לְהַתְּנַצֵּב" כו'²⁰, לְפִי שֶׁיִּנְיֶקֶת חַיּוֹתָם הִיא מִבְּחִינַת חִיצוֹנִיּוֹת, שֶׁהִיא בְּחִינַת הַאֹתֵיּוֹת לְבַד, וְשֵׁם אֱלֹקִים הוּא בְּחִינַת חִיצוֹנִיּוֹת לְגַבֵּי שֵׁם הַנּוֹ"ה בְּרוּךְ הוּא. אֶכֶל נִשְׁמַת הָאָדָם, שֶׁהִיא מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת, הִיא חֵלֶק שֵׁם הַנּוֹ"ה בְּרוּךְ הוּא, כִּי שֵׁם הַנּוֹ"ה מוֹרָה עַל פְּנִימִיּוֹת הַחַיּוֹת, שֶׁהִיא לְמַעַלָּה מְעַלָּה מִבְּחִינַת הַאֹתֵיּוֹת.

וּבְאֹר הָעֵינָן, כְּנֹדַע מִמֵּאֲמָר אֱלִיהוּ²¹: "אֲנִי הוּא דְאִפִּיקַת עֶשֶׂר תְּקוּנֵין וְקַרְיָנָן לְהוֹן עֶשֶׂר סְפִירָן, לְאִנְהָגָא בְּהוֹן עֲלִמִין סְתִימִין" וְכוּ'²², "אֲנִי חַפִּים וְלֹא בְּחֻכְמָה יִדְעָא, אֲנִי מִבִּין וְלֹא כְּבִינָה יִדְעָא" וְכוּ'²³. וְכָל הָעֶשֶׂר סְפִירוֹת נִכְלָלוֹת וְנִרְמְזוֹת בְּשֵׁם הַנּוֹ"ה בְּרוּךְ הוּא. כִּי הִי"ד

ביאורים

18. דברים י, יז 19. תהלים קלו, ב 20. איוב א, ו 21. תיקו"ז יז 22. במאמר 'פתח אליהו' נאמר שהקב"ה האציל העשר ספירות כדי להנהיג על ידם את כל העולמות, החל מהעולמות העליונים הנק' עלמין סתימין 23. הקב"ה הוא חכם ולא בחכמה כפי שידועה אצלנו, ומבין ולא בבינה הידועה אצלנו, וכן בשאר הספירות. וגם חכמה זו שאינה חכמה ידיעה ואין לנו ציור בחכמה כזו, מ"מ גם היא בגדר העשר ספירות שהאציל הקב"ה לאנהגא בהון עלמין. והקב"ה עצמו הוא למעלה גם מחכמה זו שאינה חכמה ידיעה, ואין שייך בו תארים כלל

אגרת התשובה

שהיא בחינת נקודה לבר, מרמזת לחכמתו ותכרוך, שהיא בבחינת העולם והסתר קדם שבאה לבחינת התפשטות וגלוי החשנה וההכנה (והקוץ שעל הי"ד רומז לבחינת רצון העליון ברוך הוא שלמעלה מעלה ממדרגת בחינת חכמה עילאה, כגודע). ואחר שבאה לבחינת התפשטות וגלוי החשנה וההכנה לעלמין סתימין, נכללת ונרמזת באות ה"א, שיש לה בחינת התפשטות לרחב המורה ומרמז על הרחבת הפאור וההכנה, וגם לארץ, המורה על בחינת המשכה והשפעה מלמעלה למטה לעלמין סתימין.

ואחר כך, כשנמשכת המשכה והשפעה זו יותר למטה לעלמין דאתגלויין, וכמו האדם שרוצה לגלות חכמתו לאחרים על ידי דבורו על דרך משל, נכללת ונרמזת המשכה זו באותיות ו"ה. פי הוי"ו מורה על המשכה מלמעלה למטה. וגם המשכה זו היא על ידי מדת חסדו וטובו ושאר מדותיו הקדושות, הנכללות בדרך כלל במקפר שש שבפסוק²⁴ "לך ה' הגדלה" וכו' עד "לך

ביאורים

24. דבה"א כט, יא' לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל

אגרת התשובה

ה' הממלכה" וכו' ולא עד בכלל²⁵. פי מדת מלכותו ותכרוך נקראת בשם "דבר ה'", כמו שכתוב²⁶: "באשר דבר מלך שלטון". ונכללת ונרמזת באות ה"א אחרונה של שם הוי"ה. פי פנימיות ומקור הדבור הוא ההכל העולה מן הלב, ומתחלק לחמש מוצאות הפה, אחת"ע מהגרון וכו'. וגם הכרת ה"א היא בחינת הכל לבר, כמו שכתוב²⁷: אתא קלילא דלית בה מששא. ואף שאין לו דמות הגוף חס ושלום, אף דברה תורה כלשון בני אדם, בשגם שגם דבר ה', כ"ב אותיות המתחלקות לחמש חלקי המוצאות, ובהן נברא כל היצור (וכמו שנתבאר בלקוטי אמרים חלק ב פרק י"א פאור ענין אותיות אלו).

וככה ממש על דרך משל המבדיל הבדלות לאין קין, בנשמת האדם, שהיא בחינת נפש האלקית דמתוכיה נפח²⁸, יש בה בחינת שכל הנעלם המרמז באות יו"ד,

ביאורים

בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש' 25. המספר דאות ו' הוא שש, שהמשכה היא ע"י שש המדות - הגדולה [חסד], והגבורה, והתפארת, והנצח, וההוד, כי כל בשמים ובארץ [יסוד]. והמדה השיעית לך ה' הממלכה' היא ענין בפני עצמו ואינו באותו הגדר של שש המדות, ולכן ג"כ נאמר בפני עצמו לך ה' הממלכה' 26. קהלת ח, ד 27. פיוט אקדמות לשבעות 28. זוה"ק ט"ב סב.

אגרת התשובה

שִׁבְכֶחֹ לַצֵּאת אֶל הַגְּלוּי לְהִבִּין וּלְהַשְׁכִּיל בְּאִמְתָּתוֹ
 וּתְבַרְךְ וּבְגִדְלָתוֹ וְכוּ', כֹּל חַד וְחַד לְפָנַי שִׁיעֲזָרָא דִּילֵיהּ
 לְפִי רַחֵב שְׂכָלוֹ וּבִינְתוֹ. וּכְפִי אֲשֶׁר מַעֲמִיק שְׂכָלוֹ וּמְרַחֵב
 דַּעְתּוֹ וּבִינְתוֹ לְהַתְּבוּנָן בְּגִדְלָתוֹ וּתְבַרְךְ, אֲזִי מְרַמֶּזֶת בִּינְתוֹ
 בְּאוֹת ה"א, שִׁישׁ לָהּ רַחֵב, וְגַם אֲרָךְ הַמּוֹרָה הַהִמְשִׁכָה
 מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה, לְהוֹלִיד מִבִּינְתוֹ וְהַתְּבוּנָתוֹ בְּגִדְלַת ה'
 אַחֲרָה וְיִרְאֶה וְתוֹלְדוֹתֵיהֶן כְּמוֹחוֹ וְתַעֲלוּמוֹת לְבוֹ, וְאַחַר
 כֵּן בְּבַחֲיַנַּת הַתְּגַלוֹת לְבוֹ. וּמִזֶּה נִמְשָׁכָה עֲבוּדָה הַאֲמִתִּית
 בְּעֶסֶק הַתּוֹרָה וְהַמְצוּזוֹת בְּקוֹל וְדַבּוּר אוֹ מַעֲשֵׂה, הֵן אוֹתִיּוֹת
 וְאִי ה"א וְכוּ'. וְגַם הַהַתְּבוּנָתוֹ לְהִבִּין וּלְהַשְׁכִּיל בְּאִמְתָּתוֹ
 וּבְגִדְלָתוֹ וּתְבַרְךְ נִמְשָׁכָה גַם בֶּן מִהַתּוֹרָה, דְּאוֹרֵייתָא
 מִחֻכְמָה נִפְקָא, הִיא בְּחִינַת יו"ד שֶׁל שֵׁם הַנּוֹי"ה וְכוּ':

אגרת התשובה

פרק ה

וְהִנֵּה הַמְשִׁכַת וִירִידַת הַנֶּפֶשׁ הָאֱלֹקִית לְעוֹלָם הַזֶּה
 לְהַתְּלַבֵּשׁ בְּגוֹף הָאָדָם נִמְשָׁכָה מִבְּחִינַת פְּנִימִיּוֹת וּמְקוֹר
 הַדַּבּוּר, הוּא הַכֹּל הָעֲלִיּוֹן הַמְרָמֵז בְּאוֹת ה"א תַּתְּאָה
 בַּנ"ל¹, וְכִמוֹ שִׁפְתוֹבֵב²: "וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי
 הָאָדָם לְנֶפֶשׁ תַּיָּה", וּמֵאֵן דְּנִפַּח וְכוּ'³. וְזֶהוּ שִׁפְתוֹבֵב⁴ "כִּי
 חָלַק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב הַכֹּל נִחַלְתּוֹ". פְּרוּשׁ, כְּמוֹ הַכֹּל עַל דֶּרֶךְ
 מְשָׁל, שֶׁרָאשׁוֹ אֶחָד קָשׁוּר לְמַעְלָה וְקָצָהוּ לְמַטָּה. כִּי הִנֵּה
 פְּשֻׁט הַבְּתוּב מִה שִׁפְתוֹבֵב "וַיִּפַּח" הוּא לְהוֹרֹת לְנוֹ, כְּמוֹ
 שְׁעַל דֶּרֶךְ מְשָׁל, כְּשֶׁהָאָדָם נוֹפֵחַ לְאִיזָה מְקוֹם, אִם יֵשׁ
 אִיזָה דְבָר חוּצָיִן וּמְפָסִיק בִּינְתָיִם - אִין הַכֹּל הַנּוֹפֵחַ עוֹלָה
 וּמִנְיַע כָּלֵל לְאוֹתוֹ מְקוֹם, כְּכֹה מִמֶּשׁ אִם יֵשׁ דְבָר חוּצָיִן
 וּמְפָסִיק בֵּין גּוֹף הָאָדָם לְבְּחִינַת הַכֹּל הָעֲלִיּוֹן.

אֵךְ בְּאִמְתָּת אִין שׁוּם דְבָר גְּשָׁמִי וְרוּחָנִי חוּצָיִן לְפָנָיו וּתְבַרְךְ,
 כִּי הִלָּא "אֵת הַשְּׂמִימִים וְאֵת הָאָרְצִין אֲנִי מְלֹא"⁵, וְ"מְלֹא כָּל
 הָאָרְצִין כְּבוֹדוֹ"⁶, וְלִית אֶתְר פְּנּוּי מִינֵיהּ⁷, "בְּשָׂמִים מִמַּעַל

ביאורים

פרק ה 1. ראה לעיל פ"ד ד"ה ואח"כ 2. בראשית ב, ז 3. עיין לעיל פ"ד ד"ה אך
 הענין 4. דברים לב, ט 5. ירמיה כג, כד 6. ישעיה ו, ג 7. תיקו"ז א"כ כבב:

אגרת התשובה

ועל הארץ מתחת אין עוד⁸, ואיהו ממלא כל עלמין וכו'.⁹ אלא כמו שכתוב בישעיהו¹⁰: "כי אם עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלקיכם"¹¹. והטעם¹², לפי שהם נגד רצון העליון ברוך הוא המתיה את הכל¹³, כמו שכתוב¹⁴: "כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ" (וכמו שנתבאר לעיל¹⁵, שהוא מקור השפעת שם הוי"ה, ונרמז בקוצו של יו"ד)¹⁶.

וזהו ענין הכרת, שנקרת ונפסק חבל ההמשכה משם הוי"ה ברוך הוא שנגמשה מה"א תתאה כנ"ל¹⁷. וכמו שכתוב בפרשת אמור¹⁸: "ונקרתה הנפש ההיא מלפני אני ה'", "מלפני דייקא"¹⁹. ובשאר עברות שאין בהן

ביאורים

8. בדברים ד, לט 9. זוה"ק ח"ג רכה. 10. נט, ב 11. ונמצא שכדי שההבל העליון יגיע בגוף צריך שלא יהיו העוונות המבדילים וחוצצים 12. והטעם שהעוונות מפסיקים ומבדילים 13. כי הם נגד רצון ה', וחיות הכל הוא מרצון ה', וע"כ העוונות חוצצים ומבדילים בפני ההבל העליון שאינו מגיע בגוף האדם 14. תהלים קלה, ו 15. לעיל פ"ד ד"ה וביאור הענין 16. ונמצא מובן מזה שגם מה שהעוונות מבדילים אין זה מצד עצמם שיש בכחם להבדיל, כי באמת אין שום דבר חוצץ לפניו יתברך, אלא הטעם בזה הוא לפי שהם נגד רצון ה'. ועל כן כאשר האדם חוטא הוא נעשה מופסק ונפרד מרצון 17. הטעם שע"י העבירה היה מת ממש - כי ע"ז נפסקה התקשרותו עם הדרגות שלמעלה, ואינו יכול לקבל חיות 18. ויקרא כב, ג 19. ענין הכרת הוא שנכרת מלפני -

אגרת התשובה

כרת, על כל פנים הן פוגמין הנפש פנודע. ופגם הוא מלשון פגימת הסכין²⁰, והוא על דרך משל מחבל עב שזור מתרנג חבלים דקים, ככה חבל ההמשכה הנ"ל כלול מתרנג מצוות, וכשעובר חס ושלום על אחת מהנה נפסק חבל הדק וכו'²¹. אף גם בחייב כרת ומיתה²², נשאר עדין בו הרשימו מנפשו האלקית, ועל ידי זה²³ יכול לחיות עד המשים או ששים שנה²⁴ ולא יותר (ומה שאמרו בשם הארז"ל שנגנסה בו בחינת המקיף וכו', אינו ענין לחיי גשמיית הגוף, ומירי עד המשים שנה, או בזמן הזה גדלקמן)²⁵.

ביאורים

מפנימיותו של הקב"ה. נשמת האדם היא חלק הוי' וקשורה עם פנימיותו - וע"י איסור כרת נפסקת התקשרותו זו עם הקב"ה 20. באמת כל העוונות הם נגד רצון העליון ומבדילים בינכם לבין אלקיכם, אלא שההפסק אינו חזק כ"כ, וזהו לשון פגם - שנחסר קצת, והיינו שיש פגם וחסרון בהתקשרותו. וע"י איסור כרת נפסקת ההתקשרות לגמרי 21. האדם מקבל חיותו ע"י התרנג מצוות, וכשעובר על מצוה אחת נפסק החבל הדק השייך למצוה זו ונעשה חלישות בכללות ההתקשרות, ומ"מ החבל נשאר. משא"כ באיסור כרת נפסק החבל לגמרי, ולכן היה מת ממש 22. אף שנפסק חבל ההמשכה, ואינו מקבל חיות אבל מ"מ נשאר עדיין וכו' 23. ע"י הרושם 24. עד נ' שנה - בכרת או ס' שנה - במיתה בידי שמים 25. פ"ו

אגרת התשובה

פרקו

אָמנם זהו¹ בזמן שהיו ישראל במדרגה עליונה, כשהיתה השכינה שורה בישראל בבית המקדש; ואז לא היו מקבלים חיות לגופם, רק על ידי נפש האלקית לבדה, מבחינת פנימיות השפע שמשפיע אין סוף ברוך הוא על ידי שם הנו"ה ברוך הוא, כנ"ל². אך לאחר שירדו ממדרגתם³ ונרמו במעשיהם סוד גלות השכינה, כמו שכתוב⁴: "ויבששעיכם שלחה אמכם"⁵, דהיינו שירדה השפעת פחינת ה"א תתאה הנ"ל⁶ ונשתלשלה ממדרגה למדרגה למטה מטה, עד שנתלבשה השפעתה בעשר ספירות דננה, המשפיעות שפע וחיות על ידי המולות וכל צבא השמים והשרים שעליהם לכל החי הנשמי שבעולם הזה, וגם לכל הצומח במאמר רז"ל⁷: אין לה כל עשב מלמטה שאין לו מזל וכו'⁸. ואזי יכול גם החוטא ופושעי ישראל לקבל חיות לגופם ונפשם הבחמיות כמו

ביאורים

פרק ו 1. שחיבי כריתות ומיתות ב"ד לא היו מאריכים ימים זה היה וכו' 2. פ"ד 3. היינו בזמן הגלות. ישעיה נ, א 5. ע"י שירדו ממדרגתם גרמו ג"כ לשכינה שתרד בגלות, והיינו דכיון שהשכינה היא 'אמכם' לכן ע"י פשעיכם שולחה בגלות. פ"ד-ה 7. בר"ר י, ו 8. אמר רבי סימון אין לך כר עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכנה אותו ואומר לו גדל, הה"ד (איוב לח, לג) 'הידעת חוקות שמים אם תשים משטרו בארץ' לשון שוטר

אגרת התשובה

שאר בעלי חיים ממש, כמו שכתוב⁹: "נמשל כבהמות נדמו". ואדרבה ביתר שאת ויתר עז, על פי המבאר מזהר הקדוש פְּרַשְׁת פְּקוּדֵי¹⁰, שכל שפע וחיות הנשפעת לאדם המתחנך בשעה ורגע שעושה הרע בעיני ה' במעשה או בדבור או בהרהורי עברה וכו', הכל נשפע לו מהיכלות הסטרא אחרא המבארים שם בזהר הקדוש¹¹. והאדם הוא בעל בחירה, אם לקבל השפעתו מהיכלות הסטרא אחרא, או מהיכלות הקדשה שמהם נשפעות כל מחשבות טובות וקדושות וכו', כי זה לעמת זה עשה האלקים וכו'¹². והיכלות הסטרא אחרא מקבלים ויונקים חיותם מהתלבשות והשתלשלות השפע דעשר ספירות דננה, הכלולה מבחינת טוב ורע, היא בחינת עין הרעת וכו' כנודע ליודעי ח"ך.

והנה "יעקב חבל נחלתו"¹³ כתיב. על דרך משל, כמו החבל שראשו אחד למעלה וראשו השני למטה, אם ימשך אדם בראשו השני, ינענע וימשך אחריו גם ראשו הראשון כמה שאפשר לו להמשך. וככה ממש בש"ר

ביאורים

9. תהלים מט, יג 10. ח"ב רמז. 11. ח"ב רמב: 12. קהלת ז, יד 13. דברים לב, ט

אגרת התשובה

נשמת האדם ומקורה מבחינת ה"א תתאחז ה"ל¹⁴, הוא ממשיך ומוריד השפעתה על ידי מעשיו הרעים ומחשבותיו עד תוך היכלות הסטרא אחרא בכיכול, שמושם מקבל מחשבותיו ומעשיו. ומפני שהוא הוא הממשיך להם ההשפעה, לכן הוא נוטל חלק בראש ודי למבין. וזהו שאמרו רז"ל¹⁵: "אין בדינו לא משלות הרשעים" וכו', "בדינו" דוקא, כלומר בזמן הגלות אחר התרכן. וזוהי בחינת גלות השכינה בכיכול, להשפיע להיכלות הסטרא אחרא אשר שנאה נפשו יתברך. וכשהאדם עושה תשובה נכונה, אזי מסלק מהם ההשפעה שהמשיך במעשיו ומחשבותיו, כי בתשובתו מחזיר השפעת השכינה למקומה. וזהו תשוב ה"א תתאחז מבחינת גלות, וכמו שכתוב¹⁶: "ושב ה' אלקודך את שבותך", כלומר עם שבותך, וכמאמר רז"ל¹⁷: "והשיב לא נאמר" וכו'.

ביאורים

14. עיין לעיל פ"ה 15. אבות פ"ד מט"ו 16. דברים ל, ג 17. מגילה כט.

אגרת התשובה

פרק ז

ואולם¹ דרך האמת והישר לבחינת תשובה תתאחז - ה"א תתאחז ה"ל, הם שני דברים דרך כלל. האחד הוא לעורר רחמים העליונים ממקור הרחמים על נשמתו ונפשו האלקית שנפלה מאיגרא רמה², חיי החיים ברוך הוא, לבירא עמיקתא³, הן היכלות הסטרא אחרא ועל מקורה במקור החיים, הוא שם הנו"ה ברוך הוא, וכמו שכתוב⁴: "ושב אל הנו"ה וירחמהו". פרוש, לעורר רחמים על השפעת שם הנו"ה ברוך הוא שנשתלשלה ונרדה תוך היכלות הסטרא אחרא הסטאים להחיותם על ידי מעשה אנוש ותחבולותיו ומחשבותיו הרעות, וכמו שכתוב⁵: "מלך אסור ברהטים", ברהיטי מוחא וכו'⁶, היא בחינת גלות השכינה פנ"ל⁷.

וזמן המסגל לזה הוא בתקון חצות, כמו שכתוב בסודר בהערה עין שם פאורו. וזהו שכתוב שם: "נפלה עטרת ראשנו אזי נא לנו כי חטאנו"⁸. ולכן נקרא הקדוש ברוך

ביאורים

פרק ז 1. אחר שנתבאר מהי תשובה תתאחז יבאר עתה איך באים לתשובה תתאחז 2. מגג גבוה 3. לבור עמוק 4. ישעיה נה, ז 5. שה"ש ז, ו 6. תיקון"ז קמד: 7. פ"ו ד"ה אך לאחר וד"ה והנה יעקב 8. איכה ה, טז

אגרת התשובה

הוא מִלֵּךְ עֲלוּב בַּפְּרָקִי הַיְכָלוֹת⁹, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמִ"ק ז"ל, כִּי אֵין לֵךְ עֲלוּבֵן גְּדוֹל מִזֶּה¹⁰. וּבִפְרָט כְּאֲשֶׁר יִתְבוּנֵן הַמּוֹשְׁבִיל בְּגִדְלַת אֵין סוּף בְּרוּךְ הוּא מְמַלֵּא כָּל עֲלָמִין וְסוֹבֵב כָּל עֲלָמִין, כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְפִי שְׁעוֹר שֶׁכָּלוּ וְהַכְּנֵתוֹ, יִתְמַרְמַר עַל זֶה מְאֹד מְאֹד.

וְהַשְּׁנִי, לְבַטֵּשׁ וּלְהַכְנִיעַ הַקְּלָפָה וְסִטְרָא אַחְרָא, אֲשֶׁר כָּל חַיּוֹתָהּ הִיא רַק בְּחִינַת גַּסוּת וְהַגְּבָהָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב¹¹: "אִם תִּגְבִּיהַ בְּנֶשֶׁר" וְכוּ', וְהַבְּטוּשׁ וְהַהַכְנָעָה עַד עֶפֶר מְמוֹשׁ זוֹהִי מִיתְתָּהּ וּבִטּוּלָהּ. וְחַיִּינוּ עַל יְדֵי לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכָּה וְלִחְיִוֹת נִבְזָה בְּעֵינָיו נִמְאָם וְכוּ'¹². וְכְמוֹ שֶׁכָּתוּב בְּזֶהֱרַקְדוּשׁ¹³ עַל פְּסוּק¹⁴ "וּבְחֵי אֱלֹקִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכָּה" וְכוּ', כִּי כָּל קָרְבָּן מִן הַבְּהֵמָה הוּא לְשֵׁם הַנּוֹ"ה, הִיא מִדַּת הַרְחֻמִּים. אֲבָל לְשֵׁם אֱלֹקִים, הִיא מִדַּת הַדִּין, אֵין מִקְרִיבִין קָרְבָּן בְּהֵמָה, כִּי אִם לְשֶׁבֶר וּלְהַעֲבִיר רוּחַ הַטְּמֵאָה וְהַסִּטְרָא אַחְרָא, וְזֶהוּ רוּחַ נִשְׁבָּרָה.

ביאורים

9. פ"ח 10. מגלות השכינה בתוך הקליפות 11. עובדיה א, ד 12. תהלים טו, ד 13. ח"ג ה. 14. תהלים נא, יט

אגרת התשובה

וְהַאִיךְ נִשְׁבָּרָה רוּחַ הַסִּטְרָא אַחְרָא? כִּשְׁהֵלֵב נִשְׁבָּר וְנִדְכָּה וְכוּ'. וְהַאִיךְ נִשְׁבָּר הֵלֵב וְנִדְכָּה? הִנֵּה מְעַט מְזַעֲרֵי הוּא עַל יְדֵי סְגוּפִים וְתַעֲנִיּוֹת בְּדוּרוֹתֵינוּ אֵלֶּה, שְׂאִין לָנוּ כַח לְהַתְעַנּוֹת חֲרִיבָה בְּדוּר הַמִּלֵּךְ כְּמֵאֹמֶר רַז"ל עַל פְּסוּק¹⁵ "וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי", שֶׁהֲרֵגוּ בְּתַעֲנִיּוֹת.

אִךְ עֶקֶר הַכְּנָעַת הֵלֵב לִחְיִוֹת נִשְׁבָּר וְנִדְכָּה וְהַעֲבַרַת רוּחַ הַטְּמֵאָה וְסִטְרָא אַחְרָא, הוּא לִחְיִוֹת מִמְאָרֵי רַחוּשְׁבְּנָא בְּעֵמֶק הַדַּעַת, לְהַעֲמִיק דַּעַתוֹ וּבִינָתוֹ שְׁעָה אַחַת בְּכָל יוֹם אִזּוּ לִילָה לְפָנֵי תַקּוּן חֲצוֹת, לְהַתְבוּנֵן בְּמָה שֶׁפָּעַל וְעָשָׂה בַּחֲטָאֵיו בְּחִינַת גְּלוּת הַשְּׂכִינָה כְּנ"ל¹⁶, וְגַם [גַּרְם] לְעַקּוֹר נִשְׁמָתוֹ וּנְפִשׁוֹ הָאֱלֹקִית מִחַיֵּי חַיִּים בְּרוּךְ הוּא וְהוֹרִידָהּ לְמִקּוֹם הַטְּמֵאָה וְהַמּוֹת, הֵן הַיְכָלוֹת הַסִּטְרָא אַחְרָא, וְנַעֲשִׂיית בְּכַחֲנִית מִרְכָּבָה אֲלֵיהֶם לְקַבֵּל מֵהֶם שֶׁפַּע וְחַיּוֹת לְהַשְׁפִּיעַ לְגוֹפּוֹ כְּנ"ל¹⁷. וְזֶהוּ שְׂאִמְרוּ רַז"ל¹⁸: "רְשָׁעִים בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מְתִים", כְּלוֹמֵר שֶׁחַיֵּיהֶם נִמְשָׁכִים מִמִּקּוֹם הַמּוֹת וְהַטְּמֵאָה (וְכֵן מֵה שֶׁכָּתוּב¹⁹: "לֹא הַמְתִים יִהְלְלוּ"

ביאורים

15. תהלים קט, ב 16. פ"ו ד"ה אך לאחר וד"ה והנה יעקב, פ"ז ד"ה ואולם דרך 17. שם 18. ברכות יח: 19. תהלים קטו, יז

אגרת התשובה

כו' אינו בלועג לרש חס ושלום, אלא הפונה על הרשעים שבחיייהם קרויים מתים, שמבלבלים אותם במחשבות זרות בעודם ברשעים ואינם תפצים בתשובה, בנודע).

ואף מי שלא עבר על עון פרת וגם לא על עון מיתה בידי שמים, שהוא הוצאת זרע לבטלה²⁰ וכחאי גוונא, אלא שאר עברות קלות, אף על פי כן מאחר שהן פוגמים בנשמה ונפש האלקית, וכמשל פנימית ופסיקת חבלים דקים כנ"ל²¹, הרי ברפוי החטאים יכול להיות פגם כמו בלאו אחד שיש בו פרת או מיתה. ואפלו בכפילת הטא אחד פעמים רבות מאד, כמו שהמשיל הנביא החטאים לענן המאפיל אור השמש, כמו שכתוב²²: "מחיתי כעב פשעיד"²³, הם עברות המורות [המבדילים] בין פנימית השפעת שם הו"ה ברוף הוא לנפש האלקית, בהבדלת ענן עב והשוף המבדיל בין השמש לארץ ולדרים עליה על דרך משל. "וכענן חטאתיד" הן עברות קלות שאדם דש בעקביו²⁴, המבדילים בהבדלת ענן קל וקלוש על דרך משל.

ביאורים

20. נדה יג. 21. פ"ה ד"ה ובשאר 22. ישעיה מד, כב 23. 'מחיתי כעב פשעיד' וכענן חטאתיד שובה אלי כי גאלתיך' 24. ראה ע"ז ית.

אגרת התשובה

והנה כמו שבמשל הזה, אם משים אדם נגד אור השמש בחלון מחיצות קלות וקלושות לרוב מאד, הן מאפילות כמו מחיצה אחת עבה יותר. וככה ממש הוא בנמשל בכל עונות שאדם דש בעקביו, ומכל שכן המפרסמות מדברי רז"ל שהן ממש כעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, כמו העלמת עין מן הצדקה, כמו שכתוב²⁵: "השמר לך פן יהיה דבר עם לכבוד בליעל" כו', ובליעל היא עבודת אלילים וכו'²⁶. והמספר בננות חברו היא לשון הרע, השקולה כעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים²⁷. וכל הכועס פאלו עובד עבודה זרה²⁸. וכן מי שיש בו גפנות הרוח²⁹, וכחנה רבות בגמרא. ותלמוד תורה כנגד בלן, כמאמר רז"ל³⁰: "ותר הקדוש ברוף הוא על עבודה זרה" וכו'³¹.

ולכן סדרו בקריאת שמע שעל המטה לקבל עליו ארבע מיתות בית דין וכו'. מלבד שעל פי הסוד כל הפוגם

ביאורים

25. דברים טו, ט 26. עיין כתובות סח: 27. ערכין טו: 28. זוח"ק ח"א כז: 29. סוטה ד: 'כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים' 30. ירושלמי חגיגה פ"א ה"י 31. 'מצאנו שויתר הקב"ה לישראל על עכו"ם ועל ג"ע ועל ש"ד, על מאסתם של תורה לא ויתר, מאי טעמא ויאמר ה' על אשר וגו'

אגרת התשובה

באות יו"ד של שם הנו"ה פאלו נתתיב סקילה, והפוגם
באות ה"א פאלו נתתיב שרפה, ובאות וי"ו - פאלו
נתתיב הרג, ובאות ה"א אחרונה - פאלו נתתיב הנק.
והמבטל קריאת שמע פוגם באות יו"ד, ותפלין - באות
ה"א, וציצית - באות וי"ו, ותפלה - באות ה"א וכו'.
ומזה יכול המשכיל ללמד לשאר עיונות וחקאים, ובמול
הנורה כנגד בלן:

אגרת התשובה

פרק ח

והנה אחרי העמקת הדעת בכל הנ"ל, יוכל לבקש פאמת
מעמקא דלבא: "כרב רחמיך מחה פשעי" וכו', כי אזי
תקבע בלבו באמת גדל הרחמנות על בחינת אלקות
שבנפשו ושלמעלה כנ"ל². ובזה יעזר רחמים העליונים³
משלש עשרה מדות הרחמים, הנמשכות מרצון
העליון ברוד הוא הנרמז בקוצו של יו"ד⁴, שלמעלה
מעלה מבחינת ההשפעה הנשפעת מאותיות שם
הנו"ה.

ולכן שלש עשרה מדות הרחמים מנקים כל הפגמים,
וכמו שכתוב⁵: "נושא עון ופשע... ונקה", ושוב אין
יניקה להחיצונים והספרא אחרא מהשפעת ה"א
תתאה כנ"ל⁶ (ובזה תשוב ה"א תתאה למקומה להתחד
ביו"ד ה"א וא"ו, ודי למבין).

וכן ממש למטה בנפש האלקית שבאדם, שוב אין

ביאורים

פרק ח 1. תהלים נא, ג פ"ז 3. על ידי הבקשה מעורר רחמנותו של
הקב"ה 4. ראה לעיל פ"ד ד"ה וביאור הענין 5. במדבר יד, יח 6. פ"ו ד"ה וזהו
שאמרו

אגרת התשובה

עוונותיכם מכדיילים, וכמו שאמרנו⁷: "ונקה, מנקה הוא לשבים", לרחץ ולנקות נפשם מלבושים הצואים, הם החיצונים, כמו שכתוב בגמרא⁸, "מלפפתו" וכו'.

ומאחר שרוח עברה ותטהרם, אזי תוכל נפשם לשוב עד הנו"ה ברנך הוא ממש, ולעלות מעלה מעלה למקורה ולדבקה בו ותברך ביהוד נפלא, כמו שהיתה מיוחדת בו ותברך בתכלית היחוד בטרם שגפחה ברוח פיו ותברך לירד למטה ולהתלבש בגוף האדם (וכמו על הרך משל באדם הנופח ברוח פיו, בטרם שיוצא הרוח מפיו הוא מיוחד בנפשו). וזו היא תשובה שלמה.

והנה בחינת יחוד זה ותשובה זו היא בחינת תשובה עילאה שלאחר תשובה תתאה, וכמו שכתוב בזהר הקדוש ברעיא מהימנא פרשת נשא⁹, דתשובה עילאה היא דיתעסק באוריותא גדחילו ורחימו דקודשא בריך הוא וכו' דאיהו בן י"ה בינה וכו' (ומעלת בעלי תשובה על צדיקים גמורים בזה היא כמו שכתוב בזהר הקדוש

ביאורים

7. יומא פו. 8. ע"ז ה. 9. קכג.

אגרת התשובה

פרשת תני שרה¹⁰, דאינון משכי עליהו ברעיותא דלבא יתיר ובחילא סגי לאתקרבא למלפא וכו'):

ביאורים

10. ח"א קכט:

אגרת התשובה

פרק ט

ובאור הענין, כמו שכתוב בזהר הקדוש ותקונים בכמה מקומות¹, דבינה איהי תשובה עילאה, והאם רובצת על האפרוחים וכו'². דהיינו שעל ידי שמתבונן בגדלת ה' בהעמקת הדעת, ומוליד מרוח בינתו דחילו ורחימו שכליים ובטוב טעם ודעת, בענין שנאמר³ "לאהבה את ה' אלוקיך" משום "כי הוא תיך" וכו', ולא די לו באהבה טבעית המסתרת לבד וכו' – וכן ביראה ופחד או בוישה וכו', כנודע – אזי נקראת האם רובצת על האפרוחים וכו'.

והנה עקר האהבה היא אתדבקות רוחא ברוחא, כמו שכתוב⁴: "ישקני מנשיקות פיהו" וכו', כנודע. ועל זה נאמר⁵ "ובכל נפשך", שהם הם כל חלקי הנפש, שכל ומדות ולבושיהם, מחשבה דבור ומעשה, לדבקה לך בו ותברך. דהיינו המדות במדותיו ותברך, מה הוא רחום וכו'⁶, והשכל בשכלו ותקמתו ותברך, הוא עיני התורה,

ביאורים

פרק ט 1. ח"ג רטז. 2. דברים כב, ו 3. שם ל, כ 4. שה"ש א, ב 5. דברים ו, ה 6. ראה שבת קלג: 'אבא שאול אומר 'ואנוהו' (שמות טו, ב) הוי דומה לו, מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום', כאשר האדם הוא רחום כדי להדמות

אגרת התשובה

דאורייתא מחכמה נפקא⁷. וכן המחשבה במחשבתו ותברך⁸, ותדבור בדבר ה' זו הלכה⁹, וכמו שכתוב¹⁰ "ואשים דברי כפיך"¹¹, "ודברי אשר שמתי כפיך"¹². והמעשה הוא מעשה הצדקה, להחיות רוח שפלים¹³, כמו שכתוב¹⁴: "כי ששת ימים עשה ה'" וכו'¹⁵, כנודע במקום אחר. וזו היא אתדבקות דרוחא ברוחא בתכלית הדבקות והיחוד, כשהיא מחמת אהבה וכו'.

ולפי שפגם הגרית בהוצאת זרע לכטלה, ואין צריך לומר בעריות או שאר אסורי ביאה דאורייתא או דרבנן (כי חמורים דברי סופרים וכו'¹⁶), פוגם במה, לכן תקינוהו היא דיתעסק פאורייתא דמחכמה נפקא¹⁷. וזהו

ביאורים

אליו יתברך הנה מדת הרחמנות שלו מתדבקת במדת הרחמים של הקב"ה 7. זוה"ק ח"ב סב. כשבין האדם בשכלו הרי שכל האדם נעשב דבוק בשכלו של הקב"ה כביכול, שהוא התורה 8. דבקות המחשבה במחשבתו יתברך היא ג"כ ע"י התורה 9. שבת קלח: דבקות הדבור הוא ע"י הדבור בהלכה, שע"י נתאחד דבורו של האדם עם דבר ה' 10. ישעיה נא, טז 11. עיין סנהדרין צט: 12. שם נט, כא 13. שם נז, טו 14. שמות כ, יא 15. שענין זה הוא ג"כ 'להחיות רוח שפלים', ולכן ע"י מעשה הצדקה דבוק מעשה האדם במעשה הקב"ה 16. ילקוט"ש שה"ש תתקפא: 'חמורים דברי סופרים מדברי תורה, שנאמר (שם א, ב) 'כי טובים דודין מיין' 17. חטאים אחרים פוגמים בכחות נמוכים יותר בנפש ולכן לתיקונם אי"צ תשובה עילאה דווקא (הקשורה עם עסק התורה –

אגרת התשובה

שָׁבְתוּב בְּתֵנָּא דְכִי אֵלֵיהּ¹⁸: אָדָם עֵבֶר עֲבָרָה וְנִתְחַיֵּב מִיֵּתָה לְמָקוֹם, מַה יַעֲשֶׂה וַיִּתְיַה? ¹⁹ אִם הָיָה רְגִיל לְקָרוֹת דָּף אַחַד, יִקְרָא שְׁנֵי דְפִים; לְשָׁנוֹת פֶּרֶק אַחַד, וַיִּשְׁנֶה שְׁנֵי פֶּרְקִים וְכו'.

וְהֵינּוּ כְּמִשְׁלַל חֶבֶל הַנֶּפֶסֶק וְחֹזֵר וְקוֹשְׁרוֹ, שְׁבִמְקוֹם הַקֶּשֶׁר הוּא כְּפוּל וּמְכַפֵּל. וְכִכָּה הוּא בְּחֶבֶל נִחְלָתוֹ וְכו' ²⁰. וְזֶהוּ שְׂאֵמֵר הַתְּבוּב ²¹, "בְּחֶסֶד וְאַמֶּת יִבְשֶׁר עֵוֹן" וְכו', וְאִין אַמֶּת אֵלָּא תוֹרָה וְכו', וְעוֹן בֵּית עָלֵי בְּזָבַח וּמִנְחָה הוּא דְאִינוּ מִתְבַּשֵּׁר, אֲבָל מִתְבַּשֵּׁר בְּתוֹרָה וּגְמִילוֹת חֶסְדִים, כְּדֵאִיתָא בְּסוּף פֶּרֶק קַמָּא דְרֵאשׁ הַשְּׁנֵה ²².

ביאורים

(מוח), ותשובה עילאה בהם הוא רק לשלמות התשובה, אבל הסרת הפגם הוא בתשובה תתאה. אבל בפגם הברית - הנה להסרת ותיקון הפגם צריך לתשובה עילאה, דכיון שהפגם (בנפש, וכנגדו בעולמות העליונים) הוא במוח - הנה תיקונו ע"י התורה דמחכמה נפקא ¹⁸. תדב"א רבה פ"ה ¹⁹. על עבירות אחרות אין כל שאלה 'מה יעשה' - כי תיקונו ע"י תשובה, אלא שכאן מיירי במי שעבר עבירה ונתחייב מיתה למקום, שהוא הוצאת ז"ל שחייב ע"ז מיתה בידי שמים, וסתם תשובה אינה מועלת ע"ז כי אם תשובה עילאה - עסק התורה ²⁰. דברים לב, ט ²¹. משלי טז, ו. וראה ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח ²². יח.

אגרת התשובה

פרקי

וְהֵנָּה תְּשׁוּבָה עֵילָאָה זוֹ דְאַתְדַּבְּקוּתָא דְרוּחָא בְּרוּחָא עַל יְדֵי תוֹרָה וּגְמִילוֹת חֶסְדִים הִיא בְּבַחֲיִנַת הַמְּשַׁכָּה מִלְּמַעְלָה לְמַטָּה, לְהִיּוֹת דְּכַר ה' מִמֶּשׁ בְּפִיו, וְכִמּוֹ שְׁכַתוּב: "וְאָשִׁים דְּכַרֵּי בְּפִיךָ", וַיִּמְיֵנוּ תַחֲבַקְנִי ² בְּגְמִילוֹת חֶסְדִים, דְּחֶסֶד דְּרוּעָא יִמְיֵנָא וְכו' ³. אֲבָל אָדָם הַתְּחַתּוֹן צָרִיךְ לִילָף מִמְדַּרְגָּה לְמַדְרָגָה מִמַּטָּה לְמַעְלָה, הִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה עֵילָאָה וְאַתְדַּבְּקוּת רוּחָא בְּרוּחָא בְּכֹנֶנֶת הַלֵּב בְּתַפְלָה, וּבְכַפְרֵט בְּקִרְיַת שְׁמַע וּבְכּוֹתֵיחַ, כְּדֵי לומר "וְאַהֲבַת" כּו' "כָּל לְבָבךָ וְכָל נַפְשְׁךָ" וְכו' בְּאַמֶּת לְאַמְתּוֹ, וְכֵן "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" וְכו' "וְדַבַּרְתָּ בָּם" וְכו', לְהִיּוֹת דְּכַר ה' בְּפִיו בְּאַמֶּת, וְאִין אַמֶּת וְכו' ⁴. וְכֵן לְקַיֵּם כָּל הַמְצוּוֹת, כְּמוֹ שְׂאֵמֵרִים "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו", כְּמוֹ "הֲרִי אֶת מְקַדְּשֶׁת לִי" ⁵, הִיא בְּחִינַת קִדְּשׁ הָעֲלִיּוֹן, לְשׁוֹן פְּרִישׁוֹת וְהַבְּדָלָה, שְׂאִינוּ יָכוֹל לְהַתְּלַבֵּשׁ תוֹךְ עֲלָמִין מְשׁוּם דְּכֵלָּא

ביאורים

פרקי 1. ישעיה נא, טז. שה"ש ב, ו 3. תיקו"ז ז. חסד נקרא יד ימינו של הקב"ה כביכול, וכתוב 'וימינו תחבקני' שע"י מדת החסד הוא החיבוק, וכאשר האדם עוסק בגמילות חסדים נמשך עליו חסדו של הקב"ה ומחבקו ⁴. ראה ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח: 'אין אמת אלא תורה, היך מה דאת אמר (משלי כב, כג) 'אמת קנה ואל תמכור חכמה ומוסר ובינה' ⁵. קידושין ה:

אגרת התשובה

קמיה בלא חשיב, אלא בבחינת סובב כל עלמין, הוא רצון העליון ברוך הוא וכו' כמו שנתבאר בלקוטי אמרים פרק מ"ז. וגם אחר התפלה אמרים "אליך ה' נפשי אשא", דהיינו לאתדבקא רוקא ברוקא כל היום וכו'. וכל זה על ידי ההתבוננות בגדלת אין סוף ברוך הוא בהעמקת הדעת בשמים לפניה ובפסוקי דזמרה, בנודע.

ומאחר שהתפלה היא בחינת תשובה עילאה, צריך להקדים לפניה בחינת תשובה תתאה. וזהו שאמרו רז"ל במשנה⁶: "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כבוד ראש", ופרש רש"י: הכנעה. והיא בחינת תשובה תתאה לעורר רחמים בנ"ל⁷, וכדיליף התם בגמרא⁸ מקרא דכתיב⁹ "והיא מרת נפשי".

אכן בבחינתא שם¹⁰ תנו רבנן, אין עומדין להתפלל אלא מתוך שמחה¹¹. ועכשו בדור יתום הזה, שאין הכל

ביאורים

6. ברכות ל: 7. לעיל פ"ז ד"ה ואולם 8. אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש וכו', מנא הני מילי, אמר רבי אלעזר דאמר קרא 'והיא מרת נפשי' 9. שמואל-א א, י 10. לא. 11. ההכנה האחרונה לתפילה צריכה להיות השמחה,

אגרת התשובה

יכולין להספד לבם כרגע מן הקצה, אזי עצת היעוזה להקדים בחינת תשובה תתאה בתקון חצות בנ"ל¹². ומי שאי אפשר לו בכל לילה¹³, על כל פנים לא יפחת מפעם אחת בשבוע לפני יום השבת, בנודע ליודעים שהשבת היא בחינת תשובה עילאה, ושבת אותיות "תש"ב אנוש"¹⁴, כי בשבת היא עליות העולמות למקורם כו', ובפרט תפלות השבת ודי למבין.

(ובזה יובן מה שכתוב¹⁵: "שובה אלי כי גאלתיך". פרוש, כי מאחר ש'מחיתי כעב פשעיך', היא העברת הסטרא אחרא, ו'גאלתיך' מן החיצונים בהתעוררות רחמים עליונים פאתערוותא דלתתא בתשובה תתאה בנ"ל¹⁶, אזי "שובה אלי" בתשובה עילאה).

ביאורים

כי התפילה היא תשובה עילאה שאינה במירות והכנעה, אלא בשמחה, וכפי שיתבאר להלן סוף פ"א שתשובה עילאה היא בשמחה רבה 12. לעיל פ"ז ד"ה ואולם 13. לערוך תיקון חצות בכל לילה 14. תהלים צ, ג. דכין שעיקר ענין תשובה עילאה הוא בשבת לכה"פ צריך להיות תשובה תתאה לפני שבת 15. ישעיה מד, כב 16. ד"ה ומאחר שהתפילה

אגרת התשובה

פרק יא

וְאִמְנֵם לְהִיּוֹת בְּלִבּוֹ הַהֲכַנְעָה, הִיא בְּחִינַת תְּשׁוּבָה תַתְּאָה כַּנִּלְוֵי, וְגַם הַשְּׂמִיחָה בַּה', שְׂתִיחָן בְּיַחַד, כְּכֹר מִלְּתֵא אֲמוּנָה בְּלִקְוֵטוֹ אֲמָרִים סוּף פֶּרֶק ל"ד, כִּמּוֹ שְׂפָתַיּוֹב בַּזֶּהר הַקְּדוּשׁ²: "הַרְוֵה תִקְיָעָא בְּלִיבְאֵי מַסְטָרָא דְיָא" וכו'. וּבְצִרוּף עוֹד הָאֲמוּנָה וְהַבְּטָחוֹן לְהִיּוֹת נִכּוֹן לִבּוֹ כְּטוֹחַ בַּה', כִּי חֲפִיץ חֶסֶד הוּא³ וְחַנּוּן וְרַחוּם⁴ וְרַב לְסַלְחָ תַכְּף וּמִיָּד שְׂמֵבְקָשׁ מַחִילָה וְסְלִיחָה מֵאֵתוֹ וְתַכְרֵף ("כְּרַב רַחֲמִיךָ מַחַה פְּשָׁעֵי"⁵, "כְּבִסְנֵי טְהַרְנֵי"⁶, "וְכָל עֲוֹנוֹתַי מַחַה" וכו'), כְּלִי שׁוּם סָפֵק וְסָפֵק סְפִיקָא בְּעוֹלָם. וּכְמוֹ שְׂאֲנֵנוּ מְבָרְכִין בְּכָל תַּפְלַת שְׂמוֹנָה עֶשְׂרֵה תַכְּף שְׂמֵבְקָשִׁים "סְלַח לָנוּ" כו', "כְּרוּף אַתָּה ה' חַנּוּן הַמְּרַבֶּה לְסַלְחָ". וְהָרִי סָפֵק בְּרִכּוֹת לְהַקְלֵי⁸, מִשׁוּם חֲשֵׁשׁ כְּרֻכָּה לְבַטְלָה!⁹ אֵלָּא אֵין פֶּאן שׁוּם סָפֵק כְּלָל, מֵאַחַר שְׂבִקְשָׁנֵנוּ "סְלַח לָנוּ מַחֵל לָנוּ". וְאֵלּוֹ לֹא הֵינּוּ חוֹזְרִים וְחוֹמְאִים, הֵינּוּ נִגְאָלִין מִיָּה, כִּמּוֹ שְׂאֲנֵנוּ מְבָרְכִין "כְּרוּף אַתָּה ה' גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל"¹⁰.

ביאורים

פרק יא 1. פ"ג, וע"ע פ"ז באורך 2. ח"ג עה. 3. מיכה ז, יח 4. תהלים קיא, ד 5. שם נא, ג 6. שם, ד 7. שם, יא 8. רמב"ם ברכות פ"ח ה"ב. שו"ע או"ח יח, א. קעד, ד 9. ראה ברכות לג. 'כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא' תשא' 10. ברכת גואל ישראל היא אחר ברכת חנון המרבה לסלוח, דאחר

אגרת התשובה

וְהָרִי אֲפִלּוֹ כְּמַדַּת בְּשָׂר וְדָם כֵּן, שְׂצָרִיף הָאָדָם לְמַחֵל תַּכְּף וּמִיָּד שְׂמֵבְקָשִׁים מִמֶּנּוּ מַחִילָה וְלֹא יֵחָא אַכְזָרִי מִלְּמַחֵל, וְאֲפִלּוֹ בְּקוּטֵעַ יַד חֲבֵרוֹ, כְּדֹאֵיתָא בְּגִמְרָא כְּסוּף פֶּרֶק ח' דְּבִבְאָ קַמּוּא¹¹. וְאִם בְּקָשׁ מִמֶּנּוּ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים וְלֹא מַחֵל לוֹ, שׁוֹב אֵין צָרִיף לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ¹². וְהַגְּבַעֲוִינִים, שְׂבִקְשׁ דְּוֹד הַמְלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם מִחֵם מַחִילָה בְּעַד שְׂאוּל שְׂהַמִּית אֶת הַגְּבַעֲוִינִים וְלֹא רָצוּ לְמַחֵל, גִּזַּר דְּוֹד עֲלֵיהֶם שְׂלֵא יִבְאוּ בְּקַחֵל ח' שְׁחַם רַחֲמָנִים וכו'¹³, כְּדֹאֵיתָא בְּפֶרֶק ח' דִּיבְמֹזֵת¹⁴. וּבְמַדַּת הַקְּדוּשׁ כְּרוּף הוּא עַל אַחַת כְּמַה וְכְמַה לְאֵין קִיץ.

ומה שְׂמֵשְׂבָחִים וּמְבָרְכִים אֶת ה': "חַנּוּן הַמְּרַבֶּה לְסַלְחָ", "הַמְּרַבֶּה" דִּיִּיקָא¹⁵, וּכְמוֹ שְׂפָתַיּוֹב בְּעִזְרָא¹⁶: "וְרַב לְסַלְחָ", דִּחִינֵנוּ שְׂבִמְדַת בְּשָׂר וְדָם, אִם יַחְטָא אִישׁ לְאִישׁ וּבְקָשׁ מִמֶּנּוּ מַחִילָה וּמַחֵל לוֹ וְאַחַר כֵּךְ הַזֶּר לְסוּרוֹ, קָשָׁה מְאֹד שְׂיַמְחַל לוֹ שְׁנִית, וּמִכָּל שְׂכָן בְּשְׁלִישִׁית וּרְבִיעִית. אֲבָל

ביאורים

ברכת חנון המרבה לסלוח שבוודאי סולח בה ה' - צריכה לבא תיכף הגאולה, אלא שחוזרים וחוטאים ולכן לא באה הגאולה 11. צב. 12. ראה יומא פז. 13. הרי שההכרח למחול גדול כ"כ, שאם אינו מחול - אינו שייך לקהל ה', ואי"ז רק חיוב למחול אלא זהו כל הגדר ד'קהל ה' 14. עה: 15. דאינו על עצם הסליחה, שזה הרי צריך להיות גם בבשר ודם, אלא על ססולח ריבוי פעמים 16. עיין נחמיה ט יז-יט

אגרת התשובה

במדת הקב"ה אין הפרש בין פעם אחת לאלף פעמים, כי המחילה היא ממדת הרחמים, ומדותיו הקדושות אינן בבחינת גבול ותכלית אלא בבחינת אין סוף, כמו שכתוב¹⁷: "כי לא כלו רחמיו", ולגבי בחינת אין סוף אין הפרש כלל בין מספר קטן לגדול, וכלא קמיה בלא ממש השיב¹⁸, ומשנה קטן וגדול וכו'¹⁹. ולכן מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה²⁰, וכל החטאים שמתודים ב"על חטא" מדי שנה, אף שחזר ועבר עליהם - חוזר ומתודה עליהם ביום הכפורים בשנה הבאה, וכן לעולם²¹. ובכל שנה ושנה לאו דוקא, אלא כמו בן בכל יום ויום שלש פעמים מברכים: "ברוך אתה ה' חנון המרבה לסלח", וכמאמר רז"ל²²: תפלה כנגד תמידין תקנוה, ותמיד של שחר היה מכפר על עברות הלילה, ותמיד של בין הערבים על של יום, וכן מדי יום ביום לעולם. אלא שיום הכפורים מכפר על עברות חמורות²³, ותמיד שהוא קרבן עולה - מכפר על מצוות עשה בלבד²⁴, וכן התפלה בזמן הזה עם התשובה, כנ"ל²⁵.

ביאורים

17. איכה ג, כב 18. זוה"ק ח"א יא: 19. פיוט וכל מאמינים לתפילת מוסף דימים נוראים 20. תפילת יוה"כ פ' 21. ראה יומא פו: 22. ברכות כו: 23. יומא פה: 24. ראה יומא לו. 25. פ"ד ד"ה ומאחר

אגרת התשובה

ואין זה "אחטא ואשוב"²⁶, כי היינו דוקא שבשעת החטא היה יכול לכבש יצרו, אלא שסומך בלבו על התשובה; ולכן, הואיל והתשובה גורמת לו לחטא, אין מספיקין וכו'. ואף גם זאת "אין מספיקין" דייקא; אבל אם דחק ונתחזק ונתגבר על יצרו ועשה תשובה, מקבלין תשובתו. אבל אנו שמבקשים בכל יום "סלח לנו", אנו מקדימין לבקש²⁷: "ותחזירנו בתשובה שלמה לפניך", דהיינו שלא נשוב עוד לכסלה, וכן ביום הכפורים מבקשים²⁸: "יחי רצון מלפניך שלא אחטא עוד", מספיקין ומספיקין, כמאמר רז"ל²⁹: "הבא לטהר מסייעין אותו", "הבא" דייקא, מיד שבא. ואי לזאת גם הסליחה והמחילה היא מיד³⁰.

ומה שכתוב³¹: "וחטאתי נגדי תמיד", אין המכנין להיות תמיד עצב נבזה חס ושלום, דהא פתיב פתריה³²:

ביאורים

26. ראה יומא פה: 'האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה' 27. תפילת שמו"ע ברכת השיבנו 28. סדר אמירת הוידי 29. שבת קד. 30. מיד כשרוצה לחזור בתשובה עוד לפני שעשה תשובה בפועל, מסייעין אותו. ולכן ג"כ הסליחה והמחילה היא מיד 31. תהלים נא, ה 32. שם, י

אגרת התשובה

"תִּשְׁמִיעֵנִי שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה" וכו' "וְרוּחַ נְדִיבָה תִּסְמְכֵנִי" וכו'³³, וּמִשׁוֹם שֶׁצָּרִיךְ לְהִיּוֹת כָּל יָמָיו בְּתִשְׁבּוּבָה עֵילָאָה שֶׁהִיא בְּשִׁמְחָה רַבָּה כַּנֶּ"ל³⁴. אֵלָּא "נִגְדֵי" דִּי יִקָּא, כְּמוֹ "וְאַתָּה תִּתְיַצֵּב מִנְּגַד"³⁵, "מִנְּגַד סְכִיב לְאַהֲל מוֹעֵד יַחְנֵנו"³⁶, וּפְרִשׁ רִשׁ": מְרַחֵק³⁷. וְהַמְּבֹרָךְ רַק לְבַלְתִּי רוּם לְכַבֵּוּ וְלִהְיוֹת שֶׁפֶל רוּחַ כִּפְנֵי כָּל הָאָדָם, כְּשִׁיחֵהוּ לְזַכְרוֹן בֵּין עֵינָיו שֶׁחֲטָא נִגְדֵי ה'. וְאִדְרַבְּהָ לְעֵנְן הַשִּׁמְחָה יוֹעִיל זְכוּרֹן חֲטָא בְּיָתֵר שְׂאֵת, כְּכַדִּי לְקַבֵּל בְּשִׁמְחָה כָּל הַמְּאֲרָעוֹת הַמְּתַרְגְּשׁוֹת וּבָאוֹת, בֵּין מִן הַשָּׁמַיִם בֵּין עַל גַּדֵי הַבְּרִיּוֹת כְּדַבּוּר אִו כְּמַעֲשֵׂה³⁸ (וְזוֹ עֲצָה טוֹבָה לְהַנְצִיל מִכַּעֲס וְכָל מִינֵי קְפִידָא וְכו'), וּכְמֵאֲמַר רַז"³⁹: "הַנְּעֻלְבִים וְאִינָן עוֹלְבִין, שׁוּמְעִים חֲרַפְתָּם וְאִין מְשִׁיבִים, עוֹשִׂים מֵאֲהָבָה וְשִׁמְחִים בְּיִסּוּרִים" וכו', וְכָל הַמַּעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו מַעֲבִירִין לוֹ עַל כָּל פְּשָׁעָיו⁴⁰.

ביאורים

33. שם, יד 34. לעיל פ"ד ד"ה ומאחר 35. שמואל-ב יח, יג 36. במדבר ב, ב 37. אמנם הוא זוכר את החטא תמיד אבל אי"ז בקירוב ללבו באופן שיפעול בו עצבות, אלא מובדל ממנו, ובאופן כזה באמת צריך לזכור את החטא 38. לא רק שאין זה סתירה לשמחה אלא הדבר עוד מועיל לשמחה, כי יודע שהדבר מגיע לו מצד חטאיו, והוא כפרה בשבילו וכו' 39. שבת פח: 40. ר"ה זי. ממאמרי רז"ל אלו אנו למדים גודל מעלת קבלה בשמחה של כל המאורעות

אגרת התשובה

פרק יב

וְטַעַם הַשִּׁמְחָה בְּיִסּוּרֵי הַגּוֹף, לְפִי שֶׁהִיא טוֹבָה גְּדוּלָּה וְעֲצוּמָה לְנַפְשׁ הַחַוְטָאֵת, לְמַרְקָה פְּעוּלָם הַזֶּה וּלְהַצִּילָהּ מִהַמְרוּק בְּגִיהֲנוּם¹ (בְּפִרְט בְּדוֹרוֹתֵינוּ אֱלֹהִים, שְׂאִין בִּיכְלֵת לְהַתְעַנּוֹת כְּפִי מִסְפֵּר כָּל הַצּוּמוֹת שֶׁבִּתְקוּנֵי תִשְׁבּוּבָה מִהָאָר"י ז"ל הַצְּרִיכוֹת לְמַרוּק הַנְּפֶשׁ לְהַצִּילָהּ מִמְרוּק בְּגִיהֲנוּם²). וְכְמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמְבִּין ז"ל בְּהַקְדָּמָה לְפִירוּשׁ אִיזב, שֶׁאֲפִלוּ יִסּוּרִים שֶׁל אִיזב שְׂבָעִים שָׁנָה אִין לְהֵן עֲרַךְ כָּלֵל לְיִסּוּרֵי הַנְּפֶשׁ שֶׁעָה אַחַת בְּגִיהֲנוּם, כִּי אִשׁ אֶחָד מְשִׁשִּׁים וְכו'³. אֵלָּא לְפִי שֶׁעוֹלָם הַזֶּה חֶסֶד יִבְנֶה⁴, וּבְיִסּוּרִין קָלִין פְּעוּלָם הַזֶּה נִצּוּל מְדִינִים קָשִׁים שֶׁל עוֹלָם הַבָּא, כְּמִשַׁל הַלּוּף וְהַעֲתֵקֵת הַצֵּל בְּאֲרִיץ טַפַּח לְפִי הַלּוּף גִּלְגַּל הַשֶּׁמֶשׁ בְּרַקִּיעַ אֲלֵפִים מִיֵּלִין וְכו'.

וְיִתֵּר עַל כֵּן לְאִין קִין הוּא בְּנִמְשָׁל בְּבַחֲנֵת הַשִּׁתְּלִשְׁלוֹת

ביאורים

פרק יב 1. ראה מכילתא מסכת בחודש פ": 'שיהא אדם שמח ביסורין יותר מהטובה, שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו, אינו נמחל לו מן העבירות שביו, ומי מוחל לו העבירות, הוי אומר היסורין' 2. וכמבואר בפ"א שהכפרה היא הקינוח והסרה והיסורים הממרוקים הוא לרחוץ ולנקות לגמרי 3. ברכות נז: ולכן המירוק ע"י יסורים בעוה"ז הוא טובה גדולה לנפש 4. ראה תהלים פט,

אגרת התשובה

העולמות מרום המעלות עד עולם הזה הנשמי⁵. וכנודע ממה שכתוב בזהר הקדוש⁶ מענין עליות עולמות העליונים באתערותא דלתתא בהקרבת עוף אחד, בן יונה או תור, על גבי המזבח, או קמין מנחה. וכן הוא בקל המצוות מעשיות, כנודע מהאר"ז⁷.

וזהו שאמרו רז"ל⁸ על פסוק⁹ "והתקדשתם והייתם קדושים": אדם מקדש עצמו מעט מלמטה, מקדשין אותו הרבה מלמעלה וכו'¹⁰ (וכמו שבארנו לעיל¹¹ בענין "אשר קדשנו במצותיו" וכו', בחינת סוכב כל עלמין וכו'). וככה ממש הוא בענין שכר וענש, כמאמר רז"ל¹²:

ביאורים

ג: כי אמרתי עולם חסד יבנה⁵. הילוך השמש בשמים גורם להעקת הצל בארץ ממקום למקום, כשהשמש הולכת מרחק רב בשמים - נעתק הצל שיעור מועט בארץ. הרי שגם בעוה"ז הגשמי - מה שלמעלה בשמים הוא אלפי מילין למטה בארץ הוא טפח אחד. והנה משל זה הוא במעלה ומטה שבעוה"ז גופא, ועאכו"כ לאין קץ כשהמדובר אודות ה'למעלה' האמיתי - עולמות הרוחניים העליונים לגבי עוה"ז, שדבר קטן בעוה"ז פועל למעלה בריבוי גדול ועצום. וכן בעניינו: יסורים קטנים בעוה"ז מצילים מריבוי יסורים בעוה"ב⁶. עיין זה"ק ח"א סד: -סה. וע"ע ח"ג רמ: -רמא. 7. ע"י עבודת האדם למטה נפעלים עניינים למעלה, באתערותא דלתתא אתערותא דלעילא, ופעולה קטנה למטה עושה עליה גדולה ועצומה למעלה בעולמות העליונים⁸. יומא לט. 9. ויקרא יא, מד 10. והיינו כענין הנ"ל שפעולה קטנה בעוה"ז גורמת לפעולה גדולה למעלה 11. פ"ד"ה וכן לקיים 12. אבות פ"ד מ"ב

אגרת התשובה

"שכר מצנה מצנה" וכו', וכמו שנתבאר במקום אחר¹³.
ודעת לנכון נקל, ומשכיל על דבר ימצא טוב.

ביאורים

13. כשם שבמצוות ועבירות עצמם ישנו הסדר הנ"ל, כן הוא ג"כ בשכר המצוות ועונש העבירות, ולכן ע"י יסורים למטה מונע מעצמו ריבוי יסורים למעלה, וזהו טעם שביסורי הגוף יש לשמוח

אגרת המוסר

מהגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל

אגרת המוסר

הָאָדָם הַפָּשִׁי בְדַמְיוֹנוֹ וְאִסּוּר בְּמִשְׁכָּלוֹ. דְּמְיוֹנוֹ מוֹלִיכוֹ
שׁוֹכֵב בְּדֶרֶךְ לֵב רְצוֹנוֹ, בַּל יַחַת מִהַעֲתִיד הַנּוֹדָאי עַת
וַיִּקְדֵּד ה' עַל כָּל מַפְעָלָיו וּבִשְׁפָטִים קָשִׁים יוֹסֵר. בַּל יִלְבַּד
זֶר בְּגִלְלוֹ, הוּא לְבָדוֹ יִשָּׂא פְרִי חֲטָאוֹ, אַחַד הוּא עוֹשֶׂה
הַעֲבֻרוֹת וְהַנְּעֻנָּשׁ. מָרָה הוּא, בַּל יֹאמֶר הָאָדָם זֶה חֲלִי
וְאִשְׁאֲנֵנִי.

פְּגַעֵי הַתְּבַל מוֹצְעֵרִים הֵמָּה לְמַכְבִּיר מוֹל עֲנֻשֵׁי הַעֲבֻרוֹת.
תִּנְגַּעַל נַפְשׁ הָאָדָם לְמַדִּי, יוֹם לְשָׁנָה יִחְשַׁב. אוֹי לְדַמְיוֹן,
אוֹיֵב הָרַע הַלְּזוּחַ, מִיַּדֵּינוֹ הוּא, בְּכַחֲנוּ לְהִרְחִיקוֹ בְּתַתְּנוּ
אֵיזוֹן קִשְׁבַת אֵל הַשֶּׁכֶל לְהַשְׁכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת, לְחֻשָׁב
שֶׁכֶר עֲבָרָה נִגְדַת הַפְּסָדָה. וּמַה נַּעֲשֶׂה, הַדַּמְיוֹן נַחַל שׁוֹמֵר,
וְהַשֶּׁכֶל יִטְבַּע אִם לֹא נוֹלִיכֵנוּ בְּאֵינָה, הוּא רִגְשֵׁת הַנְּפִשׁ
וְסַעֲרַת הַרוּחַ.

בְּכָל הַדְּבָרִים וְהַעֲנִינִים יֵשׁ כָּלֵל וּפְרָט (אוֹ סוּגֵי וּמִינֵי
וְאִישִׁי). אִם אֵין כָּלֵל אֵין פְּרָט, כִּי אֵין בְּפְרָט אֵלָּא מַה
שֶׁבְּכָלֵל, אֲכַן יֵשׁ כָּלֵל אֶף בְּאֵין פְּרָט מוֹצְאָתָא. אִי לְזוּאֲתָא,

אגרת המוסר

ראשית כל דבר הוא הכלל, וממנו הפרטים ימשכו. עתה נשקוף נא בעבודתנו המתקנת לבוראנו ותברך, הלא דבר הוא, מה הוא הכלל אשר ממנו נשאב הפרטים.

כלי דעת וכלי תבונה נפיר שהאמונה המרחפת בנו, שהאלהים שופט הוא לתת לאיש פפרי מעללו (אם רע וזר ורפו יוסר פגענשים רעים, אם בעולם הזה או בעולם הבא - עולם הנפחי, כל ידע אנוש ערפה עד כמה תגדל למעלה ראש באיכות ובכמות. ואם זך ואם ישר פעלו לעמתו ברוד יאמר, פתענוגים נשאים בעולם הזה וביותר בעולם הבא - בעדן נפלא למעלה הרבה משכל והרגש אנושי), היא ראשית מצעדנו לעבודתו ותברך. הוא מאמר חכמינו זכרם לברכה (מכות כד ע"א) "בא חכוקו והעמידן על אחת - וצדיק באמונתו יתיה' (חכוק ב, ד)", ומאמר חכמינו זכרם לברכה (בבא בתרא עה ע"ב) "על כן יאמרו המושלים בואו חשבון' (במדבר כא, כו) - הפסד מצוה כנגד שברה ושבר עברה כנגד הפסדה".

אכן למזרת רוח ודאבון לב, פח הכללי הזה רק מספתתר בנו, נחפא כמצפוני הלב, כל יראה החוצה, אם לא נשים

אגרת המוסר

לב לשודד אדמת לבבנו בהרחבת רעיוני המוסר. אי לזאת גם הכח הכללי הלה כל יסלח פארותיו על האיברים לאסרם כמאסר היראה, ומזה הכלל לא ימשכו הפרטים להשמר מהעברות המתרגשות, ונכשלים אנחנו בכל עת בעברות רמות עד שמים יגיעו, כחטאי הלשון באין מעצור לרוחנו ובעסקי משא ומתן למכביר, ובטול תורה על בלנה. ובכלל, בכל האיברים כמעט אין כמו מתום למתבונן היטב איש לפי ערכו, שכל הגדול מתברו יצרו גדול ממנו (סוכה נב ע"א). ונכשל בעברות נשאות ורמות, אשר אם גם לחשבת לבבנו כסומים נחשבנו, אין רואה גדלם (נגד עברות ההמון). רק אם נשקיפה על ידי כלי המתזה (המגדלת דבר גדול למאוד הנראה לחלשת ראותנו כקטן, כמו הכוכבים אשר גדלם יותר מכדור הארץ ונראים כנקודות קטנות, ועל ידי כלי המתזה נראים יותר גדולים מעט ובאמת אין ערך לגדלם, כן הדבר הזה), הוא השכל הנכון על פי התורה הנאמנה, נמצא אותם חמורים הרבה באיכותם ביתר שאת ויתר עז.

הוא הדבר אשר נוכל להעמים בדברי רבותינו זכרם

לברכה (יומא ט ע"ב) "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם. רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרניהו: ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם" (הענין שנתגלה עונם של הראשונים, להיותן עבדות המורות לעין הרואה באין פנות אל הבינה, אבל עונות האחרונים כל יראו, רק למתבונן היטב הדרך גדל המרם למעלה למעלה להפלא, מסתעפות לפרטי חטאים עצומים באין מעצור רחמנא ליצלן). ושאלו שם אמוראי: ראשונים עדיפי או אחרונים עדיפי? והשיבו: "תנו עיניכם בבירה", שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. הוא הדבר אשר דברנו למעלה, כי הגדול מתברר (במו בבית שני שהיו עוסקין בתורה וכולי) יצרו גדול, ומכשילו בחטאים עצומים, נודעו למשכיל על דבר אמת גדל איכותם להרע.

עתה, בכל האפנים אשר יתיצב האדם מה יעשה? יום המות מכל מכסה פתאום יבוא, והאלהים יפקד את כל

מעשה אשר עשה, מספר מפקד ימי חייו אחת מהן לא נעדרה, וזר ממות תהיה האחרית באין מנוס ומפלט להנצל. הוא מאמר הכתוב (קהלת ט, ד) "כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון, כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת", בדרשת רבותינו זכרם לברכה (בילקוט במקומו) שכל זמן שאדם חי יש לו בטחון ותקנה לעשות תשובה, וכיון שמת אברה תקנתו וכולי. אי לזאת, כל עוד נשמתנו בקרפנו נמחר נחיש להפלים דרפנו לטוב.

אכן על ידי אכן הנגף רב הדרך לנגדנו, לא נחרד מיום המיתה גם אם בפינו נזכירנו, במאמר רבותינו זכרם לברכה (שבת לא ע"ב) "שמא תאמר שכחה היא מהן? תלמוד לומר 'ואחריהם בפייהם ירצו סלה' (תהלים מט, יד)". גם אם עינינו רואות מיתת בני אדם כמונו, לא תתן עז בנפשנו לשוב בכל לב לבוראנו, אשר לסוף נבוא לפניו למשפט ויתנבח עמנו על כל רע מפעלינו, הפך מאמר הכתוב (קהלת ו, ב) "טוב ללכת אל אכל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם, ויחיי ימן אל לבו". אין זאת כי אם רבוי העונות שטמטמו לבנו ויהי לאבן, בדרשת חכמינו זכרם לברכה על הפסוק

אגרת המוסר

(ויקרא יא, מג) "ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם" – "אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמטם" (יומא לט ע"א). ולכן גם עונותינו נסתרים מלפנינו, ולא נרגיש בהם במהרה, כמאמר רבותינו זכרם לברכה (קדושין מ"א) "ביון שעבר אדם עברה ושנה בה – נעשית לו כהתר". והן מסבכים אותנו ליום הדין, כמאמר רבותינו זכרם לברכה (עבודה זרה י"ה ע"א) "עונות שאדם דש בעקביו בעולם הזה מסבין לו ליום הדין". עתה, האם אברה תקנתנו חס ושלום, אין מזור לנו חלילה?

אחת היא מצאנו, חכמה ואינה מלאכה, נשית נא מעט וירוח לנו.

נשימה לב להתבונן בענין העברות, ונראה כי שמים הנה בסוגיה: האחת נובעת מהתאווה הנפרצה לאהב הערב לשעתי לבלי השקפה הנולד, אם כי מרה תקוה באחרונה. נמצא דגממה מה גם בעניני העולם: האיש הפכל, ובפרט החולה לחלשת שכלו, יאהב לחמף לאכל את הערב לחבו, וישבח כי זה וביאנו למחלה נפרצה. לכך אמרו רבותינו זכרם לברכה (אבות) "איזהו חכם?

אגרת המוסר

הרואה את הנולד", הוא מאמר רבותינו זכרם לברכה (בוטה ג ע"א) "אין אדם עובר עברה אלא אם כן נכנסה בו רוח שטות". וזה כל עמל האדם לעבודתו יתברך, לחשב ולהתבונן ביראת ה' בפחד ענישו על ידי ספרי המוסר ואגדות חז"ל, עד אשר באזניו ישמע, כמעט בעיניו יראה, העניש הגדול בכמות ואיכות נצב לנגד עיניו, כמאמר רבותינו זכרם לברכה (סנהדרין ז ע"א) "לעולם יראה דין (להיותו עלול להכשל, והוא הדין כל אדם להשמר מפגע רע מעברות החמורות) כאלו גיהנם פתוחה לו מתחתיו". ואם כה יעשה האדם ולבבו יבין וישב ורפא לו.

אכן רבה רעת האדם בארץ, אין דורש בצדק ואין משכיל ביראת ה' לקבע עתים סדורות בעמל היראה, לדלות מי תבונה מהאמונה הנחפאה ומסתרת במחבואי הלב, להרחיבה ולסעדה, לתת לה תקף ועז, לשים המשורה על שכמה, למשל על האיברים לכל יפרצו גדרה וכתורה יעשו. זהו הסוג השני. דגמת זה הדבר לא מצאנו בעניני העולם, אין איש שצרות מרחפות ממול פניו אשר לא יקח לו עת לחשב מחשבות להנצל מהן. אי לזאת, גם

אגרת המוסר

אין התאונה סבתה, פליאה היא העברה הלזו, וזה שמה פלאי, לבלי שום על לב להתבונן ביראת ה' ובמוסר ענישו. עברות פאלו לא יוכלו היות מסוג הראשון, וכן אין די בהתאונה להיות סבתן, רק הן מרוחניות הטמאה המלפפת את האדם להחטאו, וביותר בחטאי הדבור, כי מה יתרון לבעל הלשון כמאמר רבותינו זכרם לברכה (ערכין טו ע"ב), עין שם.

פזאת מצאנו פשר דבר בין השיטות בענין יצר הרע ויצר הטוב מה המה. השיטה האחת היא השיטה הנודעת, כי יצר הרע הוא כח הטמאה באדם המובילו לפשעים, ויצר הטוב הוא כח הקדשה באדם המובילו לטוב. היא שיטת רב המחברים הגדולים. והשיטה השנייה היא שיצר הרע הוא כח תאוות האדם, המשקפת אל כל דבר הערב לשעתו, אותו תאספהו אל ביתה ובו תדבק לאהבה, ויצר הטוב הוא השכל הישר הצופה ומביט להנלה, הוא פחד יראת ה' יתברך שמו ומשפטיו הרעים למרבה, ובחר בדבר המועיל לכבש התאונה, למען יתעודן באחרונה בענג נפלא, אשר אין די באר יקרת תפארתה.

אגרת המוסר

באשר אנחנו רואים בכל עת עניני האדם מתחלפים, כל אחד נדבק יותר לעברה אחרת: יש אשר הטאתם תגדל יותר כבטול תורה ממשא ומתן באמונה ונתינת צדקה, ויש להפך, וכן בכל העברות אין אדם דומה לחברו. ואלו היה היצר הרע רק כח הטמאה המפתה, מדוע לא תלפף את כל בני אדם בשוה (אם לא נשקוף על שרשיהם למעלה)? אמנם אם נאמר כי היצר הרע הוא כח התאונה, הדבר נכון, כי תאוות האדם תלויה במזגו (לידתו והרפתתו, שעתו ועניניו), ומזגו בני אדם מתחלפים, לזאת גם עונותיהם מתחלפים. אכן גם זה לא יתכן, הלא עניניו רואות בני אדם עושים עברות עצומות, שאין תאוותם גורמת להם כל כך, ולפעמים התאונה מנגדתם, כמו האדם החפץ ומשתוקק הרבה אל הכבוד המרמה, ובכבוד מצוה תגעל נפשו וכיוצא בזה. אין זאת, כי אם רוח הטמאה המבלבלו ומובילו להרע גם נגד תשוקתו החכלית.

מזה נראה בעליל כי שתי השיטות נכונות. היצר הרע הוא כח התאונה, וגם יש בו רוח הטמאה. וכן יצר הטוב הוא השכל הנכון (שלא נתקלקל על ידי העברות

אגרת המוסר

והתאונות) הרוצה את הנולד, וגם יש רוח הקדשה באדם.

והנה בשני הצדדים ישנו באדם גשמי ורוחני, בענין בריאת האדם עצמו גופני ונפשי. הגופני נראה לעין בשר, והנפשי נודע מפעולות ועניני הגוף. תחבולות האדם ומזמותיו להחזיק הנפש בגוף המה רק בגוף לבדו, לתמכו באכילות טובות ובשמירות מעלות מכל גזק ופגע רע, וכזה ישמר נפשו בגופו. אין מבוא פמכעי (על פי רוחניות, לפי האמת, עקר שמירת הנפש בגוף תלוי רק בנפשו, לפי עבודתה לבו ראה ותברך שמו) לעשות תחבולה בנפש להחזיקה בגוף, כי אין רואה ואין מרגישה לבה, ומה יעשה בה? כן בעבודת ה' ותברך שמו, עקר התחבולה להחזיק את היצר הטוב לפי שתי השיטות, היותו כח הקדשה והשכל הנכון (אשר לא נתקלקל), ולדחות את היצר הרע, הוא כח השמאה והתאונה - תלוי בבחינה הגופנית: להאכילהו מאכלים טובים, המה התבוננות היראה והמוסר הנוכעים מהתורה השחורה. הוא מאמר רבותינו זכרם לברכה (בבא בתרא טז ע"א) "בקש איוב לפטר את כל העולם בלו מן הדין, אמר לפניו: רבנו של עולם, בראת שור פרסותיו

אגרת המוסר

סדוקות בראת חמור פרסותיו קלומות, בראת גן עדן בראת גהנם, בראת צדיקים בראת רשעים, מי מעבב על ידך? ומאי אחררו ליה חבריה דאיוב' אף אמה תפר וראה ותגרע שיחה לפני אל' (איוב טו, ד), ברא הקדוש ברוך הוא יצר הרע ברא לו תורה תכלין". בזה הורנו חכמינו זכרם לברכה כי תכלין של תורה היא היראה הנוכעת ממנה, כמאמר הפתוב "תפר וראה", והיא בחינה גשמית, מובנת לעיני בשר סבת רפואתה לחלי הנפש, אם ישם האדם לבו ונפשו אל וראת התורה, אם בקלל - לידע ולהבין מהתורה כי לכל עברה יש ענש עצום ונורא ולכל מצוה יש שכר נעלה מאד, אם פפרט - והוא העקר, ללמד תורת כל עברה ועברה לבה: לגאונה תורת הגאונה, למשא ומתן באמונה חלקי התורה אשר לענינים שבין אדם לחברו בעסקי העולם וכדומה, וכן לכל מצוה ולכל עברה את תורתה.

הנשגב והעקר בשמוש רפואות התורה לתחלואי היצר הוא ללמד בעז ועיון עמוק הישב דיני העברה עצמה, החלכה עם כל סעיפיה. כי עינינו הרואות הרבה מהעברות אשר האדם נמנע מהן בטבע ולא יעבר עליהן,

אגרת המוסר

אף גם בעת אשר ילחצנו לזה איזה דבר, וישנן עברות חמורות מאלו, והאדם הזה בעצמו יעבר עליהן בנגל. דרך משל: חלק גדול מאחינו בני ישראל במעט רבם ככלם לא יאכלו בלי נטילת ידים חלילה, אף גם בעת אשר ירעבו ויצטערו הרבה, ובלשון הרע החמורה - בנגל יעברו עליה גם בלי תאוה גדולה. עתה הננו רואים כי עקר השמירה מהעברה היא רק לעשות את ההרגל (השמור) טבע אצל האדם. על כן אף אם יתאמץ האדם הלזה ללכת בדרכי המוסר, ליגע עצמו בשמירה מלשון הרע עם כל חושיו ורעיוניו פיאות, בכל זאת, כל עוד שלא נתחלף טבעו והרגלו בזה שלא יהיה לו שום חפץ טבעי לספר לשון הרע - יותר יעבר בנגל על לשון הרע מאשר יאכל בלי נטילת ידים חלילה. וכן הוא הענין בכל מיני עברות, הכל לפי האדם והזמן והמחוז, כי גם לא כל המחוזות שוים בזה, כי אם מתחלפים פענינם, כל מחוז יש לו עברות אחרות אשר ישמר אצלם בנגל ומרחק מהם בטבע, וזאת הלא ידוע, כי השתנות הטבע תגולד רק מלמוד והרגל רב. ולכן היסוד העקרי והעמוד הנכון להכין את עצמו לשמירה מהעברות ועשיית המצות הוא רק הלמוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעברה זו או למצוה

אגרת המוסר

זו, ובפרט בעינין הדק היטב, כי זה הלמוד עושה קנין חזק בנפש להיות העברה מרחקת ממנו בטבע.

בדומה, במחוזותינו אלו, תהלה לאל, אסורי נבלות וטרפות ודומיהם מטבעים בנפשות הישראלי, עד אשר לא יצטרך שום איש לאכף טבעו ותאוותו להתרחק מהם, כי המה לו לזרא. הלא לא יעלה חלילה על לב שום אחד ממוכרי בשר בשר להתרפות מלדרש אצל מורה צדק במקצא שום דבר שיש בו חשש טרפות באיברים הפנימיים. עם היות לו לפעמים בענין בזה הפסד מרבה, מוצא שמים עליו בטבעו והרגלו, חלילה לו מרשע להכשיל את ישראל.

ואולם בעונותינו הרבים, במשא ומתן הוא כהפך, רב בני אדם לא ירשו על חשש גזל ועשק מעצמם טרם יתבענו חברו, ומתם אשר גם אחר התביעה יעשה תחבולות מרמה או יעיו. והלא בתורה הכל שונה, זה לא תעשה וזה לא תעשה, כפי ענין התורה ומשפטיה "ובשר בשרה מרפה לא תאכלו" (שמות כב, ל), "לא תאכלו כל נבלה" (דברים יד, כא) או "לא תעשק את רעהו ולא תגזל" (ויקרא

אגרת המוסר

יט, יג) ודומיהם. וכמו שהטבע בנפש הישראלי שקבל מיני טרפות שונים אצלו, וכל אשר יזרה המזרה כי הוא טרפה מרחק אצלו וכתורה ועשה, בן במזון, הלא כל מה שעל פי התורה שיה לחברו הוי גזל ועובר בלא תגזל. ואנחנו רואים שבעונותינו הרבים אפלו הלומדים, וכמעט גם הנראים, אינם נוהרים פואות בלא תעשה הלזו, אשר יום הכפורים וגם המיתה אינם מכפרים עליה.

אכן אם ישים האדם לבו ונפשו ללמוד ההלכות השיבות למזון בעיון, גמרא ופוסקים איש לפי ערכו, ובפרט אם המרכז יהיה על תכונת אסור והתר, לידע איך להשתמר מגזל (אף אם לא יקנים בתחלה, כי התאונה רבה פזה, וגם רחוק הדבר מהרגל המדיני), מה רב פחה להשריש לאט לאט קנין רב בנפש, עד אשר יהיה שזה בעינו שאלות אסור והתר ושאלות השיבות למזון. בן אם האדם נכשל רחמנא ליצלן בעברה אשר אין העולם רגילין בה, כמו בנאוף וכיוצא, כמאמרם זכרם לברכה (כנא כנא קסה ע"א) "מעומן בעריות", ותקף עליו יצרו שנעשתה לו בהתר רחמנא ליצלן, עקר רפואתו - לבד התבוננות היראה והמוסר מאגדות ומדרשי חכמינו זכרם לברכה

אגרת המוסר

וספרי מוסר - הוא למוד ההלכות השיבים לזה בעיון, ובפרט על מנת לעשות. זאת תתן פריה לאט לאט, לתת עז בנפש להשמר מעט משאול תחתית, לכל הפחות מלעשות את העברה בבחינת להכעים, עד אשר תוכל תת פחה, על ידי עסק רב בהלכות השיבים להעברות הרגילות, לקנות טבע אחר, לכל יעלה על לב לעבר עליהם גם אם יכפר הדבר.

והנה בתבלין התורה ליצר הרע יש עוד בחינה רוחנית (שהשכל וחושי האדם נלאו להכיר סבתה), הוא מאמר חכמינו זכרם לברכה (סוטה כא ע"א) "תורה בעידנא דעסיק בה מצלא" וכו', ואין חלוק באיזה דברי תורה שיהיה עסקו תצילנו מחטא. אם יעסק בענין שור שנגח את הפרה וכיוצא - תצילנו גם מלשון הרע וכיוצא, הגם כי אינם שיכים זה לזה, רק רוחניות התורה תשמרנו.

והנה אם נשקוף בעין חודרת נראה כי תחבולותינו למרבו רפואת היצר הרע המה רק בבחינה הגשמית, היא התבוננות היראה ולמוד ההלכות בנזכר לעיל. כי הרפואה השניה, היא בחינה הרוחנית, באה ממילא, ועל

אגרת המוסר

בן תקרא רפואה מקרית. כי מצות למוד התורה היא מצות עשה בפני עצמה, תלוייה בגדרה המכאיר בהלכות תלמוד תורה איך להתנהג בה נגד עיני העולם, אין נפקא מנה בהנהגתה איך יצרו של אדם מתגבר עליו, אם מעט ואם הרבה, והאדם צריך ללמד תמיד לקים מצות תלמוד תורה כראוי, גם אם אין יצרו מתגבר עליו. ואין בידו ללמוד יותר מחיובו, וכשיקום מצות תלמוד תורה כראוי, ממילא נמשך רפואתה הרוחנית ליצרו, על איזה אופן שהוא.

אכן בחינה הגשמית, היא ההתבוננות ביראת ה' ולמוד ההלכות, היא רפואה עצמית, והאדם צריך להתנהג בה כדרך רפואת חלי הגוף, אשר לפי ערך המחלה בן ערך הרפואה ככמות ובאיכות, בן בחלי הנפש הרפואה הלזו תתיסר לפי ערך המחלה. כל עוד אשר יצרו יתקף עליו בן החכרת להוסיף בהתבוננות היראה ולמוד ההלכות כנזכר לעיל. ואם לא ישתמש האדם ברפואה הגשמית, אזי גם הרוחנית, היא למוד התורה, לא תתן בחה כל כך ליצר הרע הרוחני, בתכונת בריאת האדם, אשר פעלת הרוחנית, היא הנפש, תלוי בבחינת הגוף, כנזכר לעיל.

אגרת המוסר

והנה האויב האורב להאדם, הוא היצר הרע הפועל בו לשום לבו לאבן לכל ירגיש את הטאיו העצומים, לכלי יראה הסרונו, ונדיו כל תעשינה תושינה להתבונן ביראת ה', לבקש רפאות תעלה, היא רפואה הגשמית.

לזאת ישים האדם אל לבו לזכות את הרבים לעוררם להתבוננות היראה והמוסר, כי עיני האדם פקוחות על אחרים לדעת ולהכיר את הסרונוותיהם וכי נצרכים הפה למוסר למרבה. בן יחזיק בכל עז בלמוד המוסרי, למען ישוטטו בו רבים ותרבה יראת ה' וזכות הרבים תהיה תלוייה בו, וממילא לאט לאט למוד המוסר ידריכהו בנתיב הצדק, והיא רפואה גשמית וגם רוחנית, כמאמר חכמינו זכרם לברכה (יומא פז ע"א) "כל המזכה את הרבים אין הטא בא על ידו".

ומה מאד תגדל המצוה הלזו בעיני האדם, לשום לבו ונפשו להדריך בני אדם ללמוד המוסר, להציל נפשם משאול תחתית. וכמאמר רבותינו זכרם לברכה (שבת קנא ע"ב) "כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים", ואין לך רחמנות גדולה מלהזכיר ולעורר

אגרת המוסר

כְּנִי אָדָם לְלִמּוּד הַיְרָאָה, כִּי אִזְ בְּעֵינֵיהֶם יֵרָאוּ וְאֲזִנֵּיהֶם
 יִשְׁמָעוּ וּלְבָבָם יִכְיֶנּוּ גְדֹל הַמַּכְשֵׁלָה אֲשֶׁר לִפְנֵיהֶם, וַיִּנְהָמוּ
 עַל אַחֲרֵיהֶם לְשׁוֹב אֶל ה' וַתִּבְרָךְ, לְהַיּוֹת סָר מִרַע וְעוֹשֶׂה
 טוֹב, אִם מַעֲט וְאִם הַרְבֵּה. הָאָדָם הַמַּעֲזוּר לָזֶה יִהְיֶה לוֹ
 חֵלֶק נִכּוֹן בְּכָל אֲשֶׁר יוֹלֵד מִזֶּה, לְהַתְעַדָּן בְּעַדָּן נֹחֵחַ אֲשֶׁר
 עֵינָיו לֹא רָאִתָּהוּ. נִלְאָה שְׂכָל אֲנוּשֵׁי לְהַקְיִף וּלְהַכִּיר הַיִּטֵּב
 כַּמּוֹת וְאִיכוֹת מִצְנוֹת הַרְבִּים אֲשֶׁר תִּלְוָה לְהָאָדָם מִדְּבַר
 הַנִּקְלָה הַלְזָה, הַעֲמֹל מַעֲט וְהַשֶּׁכֶר הַרְבֵּה בְּאֵין עֶרֶךְ
 וְשַׁעוֹר. לְזֹאת יֵשִׁים הָאָדָם עֵינָיו וְכֵחַ שְׂכָלוֹ לְהַדְבֵּר הַגְּדוֹל
 הַלְזָה, אִם בַּעַל נַפֵּשׁ הוּא.

עשור שנות פעילות

תשע"ב - תשפ"ב

מעמד סיום לימוד
ספר שערי תשובה

כנס היסוד
ל"ארחות ישר"

הקהל
במעמד

מעמד סיום לימוד
ספר ארחות ישר

מעמד פתיחת
כולל ארחות ישר

מעמד סיום לימוד
ספר ארחות צדיקים

מרן זצוק"ל
עם חוברת
שערי תשובה

מעמד פתיחת לימוד
ספר חובות הלבבות

מרן זצוק"ל
עם חוברת
ארחות יושר

מרן רה"י הגרי"ג
אדלשטיין שליט"א
במעמד

יום בית המדרש
לבעלי בתים

בחלוקת תמיכות
לחגים ע"י
ארחות יושר

ילדי תשב"ר
בלימוד בספר
ארחות יושר

ירחי כלה
לבעלי בתים

קצתל רח' ניסן תשע"ג
 ה' נב' רבני היינ' ה' א"י' קניסקי בן בני הגראויש שליטייא נטל עול על שכמו לחבר את
 הספרים ארחות המוסר ולהפיצם בישראל וכות גדולה נפלה בחלקו כי הספרים מביאים
 ימים אמים וניסן ייג' אונג ויזי מלב קראב אגיא ח"מ וניסן

ירחי כלה
לבעלי בתים

בעה"י ריח ניסן תשע"ג
 תנה נכדי הרחי"ג ר' ארי קניבסקי בן בני הגראויש שליטייא נטל עול על שכמו לחבר את
 הספרים ארחות המוסר ולהפיצם בישראל וכות גדולה נפלה בחלקו כי הספרים מביאים
 ילדי ראת שמים ותיקון מדות טובות וודאי מצוה גדולה לסייעו

חיים קניבסקי

אחד ממכתבי מרן זצוק"ל
על ארגון ארחות יושר

לימוד ספרי
ארחות יושר
בשיעור תורה

פתיחת תוכנית
"מתעלים"
לע"נ מרן זצוק"ל

מעמד סיום לימוד
ספר חובות הלבבות

ספרים וחוברות
בהוצאת
ארחות יושר

מתעלים

לימוד מוסר יומי

לעילוי נשמת רבינו שר התורה מרן
הגר"ח קניבסקי זצוק"ל